

**Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва
камбағалликни қисқартириш вазирлиги**

Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш лойиҳаси

**Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини
бошқаришнинг асослари (АМИМЧБМ)**

Тошкент, Ўзбекистон
Қайта кўриб чиқиш санаси: 20 Апрель, 2022 йил

ҚИСҚАРТМАЛАР ВА ГЛОССАРИЙ

АҚШ доллари	Америка Қўшма Штатлари доллари
АМБМ	Атроф-муҳит бўйича мутахассис
АМИБ	Атроф-муҳит ва Ижтимоий Баҳолаш
АМИБР	Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси
АМИХҚ	Атроф-муҳит ва ижтимоий ҳодисалар учун қўлланма
АМИМЧБМ	Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели
АМИТБ	Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш
АМТБ	Атроф-муҳитга Таъсирни Баҳолаш
АМТТАЛ	Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳаси
АМТХ	Атроф-муҳитга Таъсир Ҳисоботи
БУС	Батафсил Улчов Сўрови
ВМҚ	Вазирлар Маҳкамаси Қарори
ДЭАММК	Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси
ДЭО	Давлат экологик оқибатлари
ДЭЭ	Давлат экологик экспертизаси
ЕК	Ер Кодекси
ЕЭҚ	Ерга (мажбурий) эгалик қилиш
ЖБ	Жаҳон Банки
ЖБГ	Жаҳон Банки Гуруҳи
ЖМР	Жисмоний маданий ресурслар
ИТБ	Ижтимоий таъсирни баҳолаш
ХКМФ	Халқаро консалтинг муҳандислари Федерацияси
ИТКҚВ	Иқтисодий тараққиёт ва Камбағалликни Қисқартириш Вазирлиги
КРАМ	Кўчириш режасининг асосий модели
КТР	Комплекс Текширув Ҳисоботи
КХР	Кўчириш бўйича Ҳаракат Режаси
ҚИРЛ	Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш лойиҳаси
ҚКХР	Қисқартирилган Кўчириш Ҳаракат Режаси
ЛАҚ	Лойиҳа Амалий Қўлланмаси
ЛАОГ	Лойиҳани Амалга Ошириш Гуруҳи
ЛВМБ	Лойиҳани Вилоятлардаги Мувофиқлаштирувчи Гуруҳлар
ЛЖШ	Лойиҳадан жабрланган шахслар
М&Б	Мониторинг ва баҳолаш
БК	Бейхтиёр кўчириш
ММТХ	Меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги
МФБМ	Манфаатдорларни фикр билдириш механизми
МФЙ	Маҳалла Фуқаролари Йиғини
МТГ	Маҳалла тараққиёт гуруҳи
НТТ	Нодавлат нотижорат ташкилот
ПБ	Полихлорланган бифенил
ОС	Операцион сиёсат
СваХ	Саломатлик ва Хавфсизлик
СРМБК	Сув ресурсларини мувофиқлаштириш бўйича бирлашган комиссия
ССВ	Соғлиқни Сақлаш Вазирлиги
Сўм	Узбек пул бирлиши Сўм
ТА	Туб Аҳоли
ТВ	Техник вазифа
ЯБХИК	Вилоят ҳокимияти қошидаги Ягона буюртмича хизмати
ТИА	инжиниринг компания
УР	Техник-Иқтисодий Асослаш
ВИГ	Узбекистон Республикаси
УРХ	Вилоят Ишчи Гуруҳлари
УХ	Узбекистон Республикаси Ҳукумати
ФК	Уй Хўжалиги
ФП	Фуқаролик Кодекси
ХБМ	Фаолият принциплари
ХМИ	Хавфсизлик бўйича мутахассис
ХМК	Халқаро Молия Институтлари
	Халқаро Молия Корпорацияси

ШКЧМ
ШХВ
ЭСХУЙ
ЭТХ

Шикоятларни кўриб чиқиш механизми
Шахсий Ҳимоя Воситалари
Экология, Саломатлик ва Хавфсизликнинг умумий йўриқномалари
Эксплуатация, техник хизмат

МУНДАРИЖА

ҚИСҚАРТМАЛАР ВА ГЛОССАРИЙ	2
Мундарижа	4
1. КИРИШ	76
2. ЛОЙИХАНИНГ ТАВСИФИ	1645
2.1. Лойиҳанинг мақсадлари ва потенциал бенефициарлар	1645
2.2. Лойиҳанинг компонентлари ва режалаштирилган инвестициялар	1645
2.3. Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларни бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) кўлами ва вазифалари	2524
3. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОЙ БАҲОЛАШ УЧУН НОРМАТИВ-	2625
3.1. Миллий экологик сиёсат ва қонунчилик	2625
3.2. Экологик қонунчилик:	2625
3.3. Экологик ва ижтимоий баҳолаш бўйича миллий талаблар	2928
3.4. Жаҳон банкининг хавфсизликни таъминлаш сиёсати талаблари	3332
3.4.1. Экологик ва ижтимоий баҳолашнинг асосий талаблари	3332
3.4.2. Жаҳон банки хавфсизлик сиёсати ва уларга қўйиладиган талаблар	3433
3.4.3. ЖБ лойиҳалари тоифалари ва скрининги	3635
3.5. Атроф-муҳитни баҳолаш бўйича миллий ва жаҳон банки талабларини таққослаш	3736
3.5.1. Лойиҳанинг экологик тоифаларига нисбатан фарқлар	3837
3.5.2. АМИБРнинг атамаларидаги фарқлар	3837
3.5.3. АМТБ маълумотларини ошқор қилиш ва жамоатчилик маслаҳатлашуви бўйича фарқлар ..	3837
3.6. Амалдаги экологик стандартлар	3837
4. АМИБ МИЛЛИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛ НОРМАТИВ БАЗАСИ	4342
5. АСОСИЙ МАЪЛУМОТЛАР	4645
5.1. Андижон вилояти	4645
5.2. Наманган вилояти	5251
5.3. Фарғона вилояти	5958
5.4. Жиззах вилояти	6665
5.5. Сирдарё вилояти	8079
6. ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ТАВСИФЛАР	8786
Жадвал -6. Ўзбекистоннинг маъмурий-худудий бўлиниши, 2018 йил 1 январь	8887
6.1. Иқтисодий ўсиш ва шароитлар	9291
6.2. Бандлик ва меҳнат бозори	9392
6.3. Қашшоқлик	9493
6.4. Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси аҳамияти ва даражаси	9695
6.6. Бошқарув ва инсон ҳуқуқлари	9897
6.7. Хулоса 102401	
7. МАНФААТДОР ТОМОНЛАР, ТАЪСИРЛАР ВА ТАЪСИРЛАРНИ	103402
7.1. Манфаатдор томонларнинг сегментацияси / устуворлиги	103402
7.2. Асосий муаммолар, таъсирлар ва таъсирларни юмшатиш	106405
7.3. Лойиҳа цикли ва жараёнлари	108407
267. Имкониятларни ривожлантириш. Лойиҳа вилоят ҳокимиятларининг маҳаллий бошқарув инфратузилмаси ва хизматларини бошқариш, шу жумладан рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда яхши бошқариш тажрибасидан фойдаланган ҳолда этказиб бериш	

имкониятини оширади. Ушбу кичик компонент вилоят маъмурияти	110409
8. ЕРГА (МАЖБУРИЙ) ЭГАЛИК ҚИЛИШ ВА МАЖБУРИЙ	113412
9. ГЕНДЕР, ФУҚАРОЛАР ИШТИРОКИ ВА ИШЧИ КУЧИ	116415
9.1. Гендер <u>116415</u>	
9.2. Фуқаро иштироки.....	118417
9.3. Меҳнатни бошқариш режаси	126425
10. КХРЛАРНИ СКРИНИНГЛАШ, ТАЙЁРЛАШ ВА ТАСДИҚЛАШИЖТИМОЙ ЖАРАЁНИ ВА РЕПУТАЦИОН РИСКЛАР	129428
10.1. Салбий/истиснолар рўйхати.....	129428
10.2. Мажбурий кўчириш учун скрининг	129428
10.3. Скрининг назорат рўйхати	130429
10.4. Дастлабки ва ижтимоий-иқтисодий маълумотлар	130429
10.5. Суб лойиҳа КХР/ҚКХР сани тайёрлаш	131430
11.ЛОЙИХАНИНГ АТРОФ-МУҲИТГА МУМКИН БЎЛГАН.....	132431
11.1. Атроф-муҳитга потенциал таъсирлар ва рисклар	132431
11.2. Ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат муҳофазаси	134433
11.3. КОВИД-19 пандемия даврида ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат муҳофазаси	142441
11.4 Потенциал ижтимоий таъсирлар ва уларни юмшатиш	144443
12. АТРОФ МУҲИТ ВА ИЖТИМОЙ БАҲОЛАШ ҚОИДА ВА ТАРТИБЛАРИ..	147446
12.1. Атроф муҳит ва Ижтимоий Баҳолашнинг асосий босқичлари	147446
12.2. АМИБ жараёни: босқичма-босқич	148447
12.3. Қўшимча лойиҳаларни экологик скрининги мезонлари	150449
12.4. АМИБ воситаларининг турлари	157456
12.5. Атроф-муҳитни скрининги, АМИБ жараёни ва АМИБР назоратини амалга оширишда турли манфаатдор томонларнинг роли	158457
13.ИНСТИТУЦИОНАЛ МЕХАНИЗМЛАР	160459
13.1. Лойиҳани мувофиқлаштириш	160459
13.2. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи	160459
13.3. Лойиҳанинг вилоят ишчи гуруҳлари.....	161460
14. МОНИТОРИНГ ВА ҲИСОБОТ	162461
14.1. Ижтимоий мониторинг ва ҳисобот беришнинг асосий талаблари	162461
14.2. Атроф-муҳит мониторинги	162461
14.3. Экологик ва ижтимоий ҳисобот.....	163462
14.4. АМИМЧБАМни лойиҳа ҳужжатларига киритиш	164463
15.АМБ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШ	165464
16.ШИКОЯТЛАРНИ КЎРИБ ЧИҚИШ МЕХАНИЗМИ.....	167466
16.1. ШКЧМ ҲАҚИДА УМУМИЙ ТУШУНЧАЛАР	167466
16.2. Шикоятларни кўриб чиқиш муддати.....	169468
16.3. ШКЧМ махсус шартлари.....	169468
17.АМИМЧБАМНИ ОШКОР ЭТИШ ВА ЖАМОАТ БИЛАН.....	172471
18.ИЛОВАЛАР	173472
ИЛОВА – 1. ЛОЙИХА АТРОФИДАГИ АҲОЛИ (2019)	173472
ИЛОВА – 2. ТАНЛАНГАН ЛОЙИХА САЙТЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ САРҲИСОБИ (2019 ЙИЛ 24-28ИЮН КУНЛАРИ ДАЛА ТАДҚИҚОТЛАРИ АСОСИДА)	174473
ИЛОВА – 3. ФУҚАРОЛАР ТОМОНИДАН ТАКЛИФ ҚИЛИНГАН КИЧИК ЛОЙИХАЛАРНИНГ ҚИСҚАЧА МАЗМУНИ (24-28 ИЮНДАГИ).....	177476

ИЛОВА – 4. АСОСИЙ ЭКОЛОГИК МУАММОЛАРНИ ЎРГАНИШ	<u>179178</u>
ИЛОВА – 5. АСБЕСТНИ ЎЗ ИЧИГА ОЛГАН МАТЕРИАЛЛАРНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИ (МИСОЛ)	<u>183182</u>
ИЛОВА – 6. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИ ТЎҒРИСИДАГИ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ 541-СОНЛИНИЗОМДАН КЎЧИРМАЛАР.	<u>186185</u>
ИЛОВА – 7. ХМК ИСТИСНО РЎЙХАТИ (ЛОЙИХАНИНГ МАНФИЙ / ИСТИСНОЛАР РЎЙХАТИ)	<u>188187</u>
ИЛОВА – 8. ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ	<u>189188</u>
ИЛОВА – 9. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БОШҚАРУВ РЕЖАСИ МАЗМУНИ.....	<u>195194</u>
ИЛОВА - 10. АТРОФ-МУҲИТНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИНИ ТЕКШИРИШ РЎЙХАТИ (КИЧИК ҲАЖМДАГИ ҚУРИЛИШ / РЕАБИЛИТАЦИЯ СУБ- ЛОЙИХАЛАРИ УЧУН)	<u>197196</u>
ИЛОВА – 11. АТРОФ-МУҲИТНИ СКРИНИНГ НАЗОРАТ ВАРОҒИ (1)	<u>205204</u>
ИЛОВА – 12. ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН МАСЛАҲАТЛАШУВ БАЁННОМАЛАРИ.....	<u>212211</u>
ИЛОВА – 13. ҚУРИЛИШ МАСАЛАЛАРИ / ҚУРИЛИШ ИШЛАРИ.....	<u>214213</u>
ИЛОВА – 14. КОВИД – 19 ТАЙЁРГАРЛИК ҲИСОБОТ НАЪМУНАСИ.....	<u>226225</u>
ИЛОВА – 15. ЖАМОА ДАРАЖАСИДА ЛОЙИХА ЁКИ ФАОЛИЯТ БОСҚИЧЛАРИДА ИХТИЁРИЙ ЕРЛАРНИ ҲУЖЖАТЛАШ УЧУН ФОЙДАЛАНИШ НАЪМУНА	<u>229228</u>
ИЛОВА – 16. ҚИСҚАРИЛГАН ҚЎШИРИЛГАН ҲАРАКАТЛАР РЕЖАСИ.....	<u>230229</u>

1. КИРИШ

1. Ушбу Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) хужжатининг биринчи наъмуни сентябр 4, 2019 да эълон қилинган. “Обод Қишлоқ” давлат дастури вақтинча тўхтатилганлиги сабабли ва 2020 йил сентябрда Ўзбекистон ҳукумати қарорига асосан "Обод қишлоқлар" лойиҳаси номи “Қишлоқ инфратузилмаси ривожлантириш лойиҳаси” (ҚИРЛ) номига ўзгартирилди ва барча лойиҳа манфаатдор томонларининг саломатлиги ва хавфсизлигини таъминлаш учун КОВИД-19 пандемияси томонидан лойиҳани амалга ошириш циклига мослашишни талаб қилади.

2. ҚИРЛ (бундан буён "лойиҳа") - бу Ўзбекистон ҳукуматининг (ЎХ) ташаббусига асосан инфратузилма ва хизматларни етказиб беришдаги бўшлиқларни камайтириш мақсадида қишлоқларни аҳолининг иштирокида ривожлантиришга қаратилган. ҚИРЛ 5 та вилоятларнинг 21та туманларида маҳаллий ривожланишни режалаштириш, қарор қабулқилиш ва назорат қилиш, жамоалар ичида камбағал ва заиф, шу жумладан, эътибор билан жамоа иштирокини мустаҳкамлаш жараёнларини жорий этади. Ўқув-амалий ёндашувдан фойдаланиб, ҚИРЛ лойиҳа қарорларини қабул қилиш ва назорат қилишда жамоатчилик иштирокини, лойиҳани амалга оширишда шаффофлик ва ҳисобдорликни, сублойихаларинвестицияларининг сифати ва барқарорлигини оширишга қаратилган ёндашувларни синовдан ўтказди. Иштирок этиш ва жамоатчиликка тегишли қарорларни қабул қилиш ва назорат қилишни ошириш учун ҚИРЛ остида жорий этилган асосий дизайн инновацияси иштирок этувчи туман маъмуриятлари ва қишлоқларни ўқитилган қишлоқ кўмаклашиш гуруҳлари шаклида қўллаб-қувватлашдир. Ушбу мазмундан келиб чиқиб, Ўзбекистон ҳукумати Жаҳон Банкдан ҚИРЛни амалга ошириш учун 100 миллион доллар маблағ билан қўллаб-қувватлаш сўради. Лойиҳага тайёргарлик саъй-ҳаракатлари фаоллашгач, ОИИБ ҳамкор сифатида 82 миллион доллар маблағ билан молиялаштирди. ҚИРЛни ривожлантириш мақсадлари – (i) инфратузилманинг сифатини яхшилаш ва (ii) қуйидагисоҳаларда - Фарғона¹, Андижон, Наманган, Сирдарё² ва Жиззах³ вилоятларида мақсадли қишлоқлардаги иштирокчилик маҳаллий бошқарув жараёнларини мустаҳкамлаш.

3. **1 компонент: Таянч инфратузилма ва хизматларга ва маҳаллий бошқарув салоҳиятини қўллаб-қувватлашга талаб асосидаги инвестициялар.** Ушбу компонент жойларда аҳоли режалаштирадиган ва устувор бўлган ижтимоий инфратузилма ва хизматларга иқлимга бардош инвестицияларни молиялаштириш учун суб-грантлар беради. Ушбу компонент ҳокимиятлар ва МФЙга Лойиҳа Амалий Кўлланмаси (ЛАК) да белгилангани каби аҳолини инвестицияларни режалаштириш, танлаш, амалга ошириш бўйича инклюзив, шаффоф жараёнларга жамиятни жалб қилишга ёрдам беради.

4. **1а Субкомпонент: Таянч инфратузилма ва хизматларга талабга асосланган инвестициялар учун субгрантлар.** Ушбу компонент 1б субкомпонентда кўрсатилган ва ЛАК да батафсил тавсифланган, жисмоний кўчириш ёки одамларни бошқа жойга кўчиришни талаб қиладиган қурилиш ёки ҳар қандай инвестицияларни талаб қиладиган лойиҳаларни салбий рўйхатни ҳисобга олган ҳолда, тегишли қишлоқларда инвестицияларни молиялаштиради. Таянч ва иқлим ўзгаришига бардошли инфратузилма ва хизматларнинг

¹ мамлакатнинг шарқидаги Фарғона водийсининг жанубий қисмида жойлашган. У Ўзбекистоннинг Наманган ва Андижон вилоятлари, шунингдек Қирғизистон ва Тожикистон билан чегарадош. Унинг майдони 6800 км² ни ташкил қилади. Аҳолиси тахминан 2 597 000 кишини ташкил этади, аҳолининг 71% дан ортиғи қишлоқларда яшайди.

² мамлакатнинг марказида Сирдарёнинг чап қирғоғида жойлашган. Қозоғистон, Тожикистон, Тошкент вилояти ва Жиззах вилояти билан чегарадош. У 4,276 квадрат километр (1 651 квадрат миля) майдонни эгаллайди [1] ва асосан чўллардан иборат бўлиб, Очлик Дашти минтақанинг муҳим қисмини эгаллайди. Аҳолиси 803 100 атрофида эканлиги тахмин қилинмоқда.

³ мамлакатнинг марказида / шарқида жойлашган. У жанубда ва жануби-шарқда Тожикистон, ғарбда Самарқанд вилояти, шимол-ғарбда Навоий вилояти, шимолда Қозоғистон ва шарқда Сирдарё вилояти билан чегарадош. У 20,500 км² майдонни эгаллайди. Аҳолиси тахминан 910,500 кишини ташкил этади, уларнинг 80% қишлоқ жойларда яшайди

сублойиҳаларига киритилган мақбул инвестициялар қуйидагиларни ўз ичига олади, аммо булар билан чекланмайди: (i) қишлоқ ичимлик суви ва канализация хизматларига инновацион алтернатив моделлар киритиш орқали улардан фойдаланишни кенгайтириш учун мавжуд ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини тиклаш; (ii) энергия самарадорлигини ошириш учун жамоат биноларини модернизациялаш; (iii) ижтимоий инфратузилмани тиклаш; (iv) учинчи даражали йўллар, кўчаларни ва пиёдалар учун йўлларни тиклаш; (v) йўлларни дренажлаш(қуритиш) ва қишлоқ йўлларининг тошқинга чидамлилигини ошириш; (vi) кўприкларни тиклаш ва қуриш (узунлиги 10 метргача); (vii) кўчаларни ёритиш тизимини модернизациялаш; (viii) жамоат жойларини такомиллаштириш; (ix) қаттиқ чиқиндиларни утилизация қилиш тизимлари; (x) жамоат объектларини кичик миқёсда қуриш; (xi) симсиз Интернет хизматлари билан таъминлаш учун антенналарни ўрнатиш; (xii) автобус тураргоҳлари ва бекатларини қуриш ва тиклаш; ҳамда (xiii) энергия таъминоти бўйича чора-тадбирлар. Ушбу субкомпонент, шунингдек ҳар бир сублойиҳанинг умумий қийматидан 2% га баҳоланадиган тегишли сублойиҳалар билан боғлиқ бўлган техник лойиҳалаштириш ишлари учун техник кўмак (ТК) ни молиялаштиради.

5. 16 Субкомпонент: Коммуникация ва жамоатчилик билан алоқалар, фуқаро иштироки, маҳаллий бошқарув салоҳиятини ошириш. Ушбу субкомпонент МТГ ва ТЛҚлар учун техник ёрдам, ўқитиш ва салоҳиятни ошириш бўйича тадбирларни амалга оширишда Қишлоқ Фасилитаторлари (ҚФ) ва Қишлоқ муҳандисларини (ҚМ) қўллаб-қувватлайди:

а) *Иштирок этишининг амалга ошириш босқичлари, шу жумладан:* (i) лойиҳа мақсадлари, қоидалари ва шикоятларни кўриб чиқиш тизими, шу жумладан аёллар ва заиф гуруҳлар билан алоқа қилиш ва тарқатиш; (ii) барча иштирок этадиган қишлоқларда / қишлоқларда аҳоли эҳтиёжларини биргаликда баҳолаш; (iii) биргаликда ривожланишни режалаштириш, устувор йўналиш ва субгрант инвестицияларни танлаш; ва (iv) иштирок этиш бўйича ЭваТХК.

б) *Фуқароларнинг жалб этилиши, шу билан чекланмаган ҳолда фуқароларнинг иштирок этиш мониторинги ва назорати қуйидагиларни ўз ичига олади:* (i) МТГ ўқитилган аъзолари ва (ii) ижтимоий аудиторлик текширувларидан фойдаланган ҳолда лойиҳанинг қарорларини қамраб оладиган ва шаффоф бўлишига ва ҳисобдор бўлишига ишонч ҳосил қилиш учун кичик лойиҳаларни monitoring қилиш. subproject маблағларидан фойдаланиш.

в) *Сублойиҳани лойиҳалаштириш ва барқарорлиги учун техник ёрдам, шу жумладан,* (i) дастлабки муҳандислик кўмаги, дастлабки экологик ва ижтимоий скрининг ва дастлабки лойиҳанинг лойиҳа-смета ҳужжатлари, ва (ii) МТГларга автоном сув таъминотини лойиҳалаштириш ва амалга ошириш учун санитария тизимлари.

6. 2-компонент: Лойиҳани бошқариш, мониторинг қилиш ва баҳолаш ҳамда салоҳиятни ошириш (i) Лойиҳани бошқариш фаолиятига, шу жумладан Лойиҳани амалга ошириш, мулоқот ва жамоатчилик билан алоқаларни, Лойиҳалар аудитини ва қўшимча операцион харажатларни молиялаштиришни умумий мувофиқлаштириш ва назорат қилишга; (ii) Лойиҳани мониторинг қилиш ва баҳолашга, Лойиҳанинг шаффофлиги ва фуқароларнинг фикр-мулоҳазаларига; (iii) бенифициарлар билан қайта алоқа механизминини бошқаришга (БҚАМ), шу жумладан шикоятларни кўриб чиқиш механизминини (ШКЧМ) бошқаришга; ва (iv) самарали харидлар, ижтимоий ва экологик хавфсизликни ошириш ва инфратузилма лойиҳалари сифатини яхшилаш учун вилоят ҳокимиятларининг салоҳиятини оширишга ёрдам беради.

7. Лойиҳа манзили. Лойиҳа Ўзбекистоннинг қуйидаги жами аҳолиси тахминан 11,6 миллион кишидан иборат бўлган 5та вилоятларда амалга оширилади: Андижон, Наманган,

Фарғона, Сирдарё ва Жиззах вилоятлари. Фарғона водийси Ўзбекистоннинг энг зич вилоятларидан бўлиб, аҳолисининг сони тахминан 9,5 миллион кишини ташкил этади, бу ўз навбатида Ўзбекистон аҳолисининг 28 %ни ташкил қилади. Ушбу ҳудудда Ўзбекистоннинг кам таъминланган аҳолисининг чорак қисми истиқомат қилади ва ўртача даромад даромадларнинг пастки диапозонига тўғри келади. Ўзбекистоннинг энг унумдор қишлоқ хўжалиги ерларининг бир қисми Фарғона водийсида жойлашган, шу билан бирга, Ўзбекистоннинг бошқа вилоятларга нисбатан бу ерда саноат ривожланиши нисбатан юқори. Яхши имкониятларга қарамай, биофизик (об-ҳавонинг ўзгарувчанлигини келтириб чиқарадиган иқлим ўзгариши, сув танқислиги, электр энергиясини ишлаб чиқаришнинг чекланган ҳажми); ижтимоий (ишчи кучи захираларининг ошиши); иқтисодий (бозорга йўналтирилган иқтисодий моделга таркибий ўтиш, ҳудудлар ўртасидаги ривожланиш фарқига олиб келадиган нотекис ўсиш) масалалари ривожланишга тўсқинлик қилади.

8. Лойиҳанинг потенциал экологик ва ижтимоий таъсири. Лойиҳа таянч инфратузилма ва хизматлар бўлган талабга асосан турли хил инвестицияларни қўллаб-қувватлайди, яъни сув таъминоти ва канализация хизмати; жамоат биноларини энергия самарадорлиги учун қайта жихозлаш; ижтимоий инфратузилмани тиклаш; учламчи йўллар, йўлакларни ва пиёдалар йўлларини тиклаш; йўллар дренажи ва тошқинларни бошқариш; кўприкни тиклаш ва қуриш; кўчаларни ёриткичларини модернизация қилиш; жамоат жойларини яхшилаш ва бошқалар. Лойиҳанинг ижтимоий-иқтисодий таъсири асосан ижобий ва лойиҳа қишлоқларида қишлоқ аҳолисининг турмуш даражаси ва сифатини яхшилаш билан боғлиқ бўлади. Бироқ, қурилиш ишларини амалга ошириш турли хил салбий экологик ва ижтимоий оқибатларга олиб келиши мумкин. Атроф-муҳитга таъсири қуйидагилар бўлиши мумкин: (а) атроф-муҳит чиқиндилар, шовқин, чанг, чиқинди газлар билан ифлосланиши; (б) қурилиш ишлари билан боғлиқ соғлиқ ва хавфсизликка хавфлар ҳамда бошқа муаммолар; (в) етарли даражада олдини олиш ва юмшатиш чоралари кўрилмаганлиги натижасида ер ости ва ер усти сувларининг ифлосланиши ошиши; (г) тупроқнинг емирилиши ва ифлосланиши; ва (д) қурилиш ишлари пайтида оғир техникалардан нотўғри фойдаланиш натижасида инсон саломатлигига таҳдид қилади. Ушбу таъсирлар қурилиш ёки қайта қуриш тадбирлари учун хос бўлиб, қурилишда илғор усуллари ва / ёки тегишли чораларини қўллаш орқали камайтирилиши мумкин. Бундан ташқари, 2-компонент бўйича таклиф этилаётган тадбирлар, Маҳалла Фуқаролар Йиғинлари (МФЙ) лойиҳа қўмиталарига Лойиҳа томонидан молиялаштириладиган сублойиҳаларни аниқлаб берадиган қишлоқларни ривожлантириш режаларини ишлаб чиқишда кўмаклашишга мўлжалланган, шу билан бирга лойиҳани амалга ошириш ва ишлатиш босқичларида билвосита баъзи атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирларни (ҳаво ва сувни ифлослантириш, чиқиндиларнинг пайдо бўлиши, меҳнат ва соғлиқ учун хавфлар келтириб чиқариши ва бошқалар) келтириб чиқариши мумкин.

9. Ижтимоий томондан, бир қатор ижтимоий ривожланиш ва ҳимоя масалалари биринчи ўринга чиқади. Ижтимоий масалалар қуйидагилардан иборат: қамраб олиш, тенглик, ошкоралик, ҳисобдорлик ва марказлаштирилмаган бошқарув. Гендерлик ва мажбурий меҳнат оид масалалари ҳам муҳим ўрин тутади. Лойиҳалашнинг асосий жиҳати маҳаллий жамоаларга ижтимоий воситачилик хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ. Хавфсизлик чораларига келсак, баъзи тадбирлар вақтинча / доимий жисмоний кўчиришга ва иқтисодий беқарорликга, шунингдек кириш имкониятини чеклашга олиб келадиган «ерларни» талаб қилади. Хавфсизлик чоралари лойиҳани ишлаб чиқиш орқали ҳал қилинса ҳам, бошқа жойга кўчириш Жаҳон банкининг Операцион сиёсати - ОС 4.12 га мувофиқ амалга оширилади.

10. ЖБ операцион сиёсати. Лойиҳа Жаҳон банкининг Операцион сиёсати (ОС) 4.01 *Атроф-муҳитни баҳолашга* асосланади, чунки бу бир қатор экологик ва ижтимоий таъсирларни келтириб чиқаради (юқорига қаранг). Лойиҳа агрокимёвий моддалардан

фойдаланишни назарда тутадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва боғларни модернизация қилиш каби сублойихаларни қўллаб-қувватламайди ва *Зараркунандаларга қарши курашиш тўғрисида ОС 4.09* қўлланилмайди. Худди шундай, *Табиий комплекс тўғрисида ОС 4.04* ва *Ўрмонлар тўғрисида ОС 7.36* ларга ҳам қўлланилмайди, чунки лойиҳа қишлоқ жойлардаги мавжуд инфратузилмани ривожлантиришга қаратилган ва табиий комплексларга ва/ёки ўрмонларга таъсир кўрсатилишига қаратилмаган. *Жисмоний маданий ресурслар тўғрисидаги ОС 4.11* қўлланилмайди, чунки таклиф қилинган сублойихалар бундай ресурсларга таъсир кўрсатиши мумкин бўлса Лойиҳа молиялаштирувидан чиқариб ташланади. *Мажбурий кўчириш тўғрисидаги ОС 4.12* дастури кичик ер участкаларини (вақтинча ёки доимий) сотиб олиш потенциал зарурати, киришни чеклаш ва 1а Компоненти бўйича фаолият билан боғлиқ равишда иқтисодий қайта жойлаштиришни талаб қилиш сабабли қўлланилади. Ниҳоят, ОС 7.50 ҳам ишга туширилади, чунки режалаштирилган тадбирлар "халқаро сув йўллари"нинг сув манбасидан фойдаланади ва Сирдарёда ёки унинг ирмоқларига чиқинди сувларни оқизади. Шунга қарамай, молиялаштирилиши керак бўлган ишлар тиклаш, ўзгартириш ва мавжуд схемаларга қўшимчалар ёки ўзгартиришлар киритиш билан чекланиб қолиши мумкин; улар олинган сув миқдорини кўпайтирмайди ёки сув манбаларига ёки маҳаллий гидрологик ҳолатга сезиларли таъсир кўрсатмайди. Ушбу сармоялар тиклаш характериға эға ва ижобий таъсир кўрсатганлиги сабабли, лойиҳа жамоаси "Денгизбўйи давлатларнинг билдиришномасига истисно"ни тайёрлади ва 2019 йил 30 августда Банкнинг юридик бўлими ҳамда Европа ва Марказий Осиё минтақавий Вице-президенти томонидан тасдиқланди.

11. Лойиҳанинг тоифаси ва химоя воситалари. Банкнинг хавфсизлик чоралари ва тартиб-қоидаларига мувофиқ, лойиҳа "Б" Тоифасига киради, бунинг учун Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси (АМИБР) билан Атроф-муҳитни баҳолаш (АМБ) талаб қилинади. Бироқ, баҳолаш пайтида батафсил режалаштириб бўлмайди, чунки инвестициялар /сублойихалар аста-секин вақт ўтиши билан маҳаллий ҳамжамият томонидан аниқланади. Шунинг учун лойиҳада доиравий ёндашувни қўлланилади ва тегишли воситалар бўлиб АМИМЧБАМ ва КРАМ ҳисобланади.

12. АМИМЧБАМнинг қамров доираси. АМИТБ жараёнини бошқарадиган АМИМЧБАМ қуйидагиларни қамраб олади: 1а компонентиға биноан талабға асосланган асосий инфратузилма ва хизматларға инвестициялар томонидан қўллаб-қувватланаган сублойихаларни экологик ва ижтимоий скрининги учун қоидалар, процедуралар ва амалға ошириш тадбирлари; сублойихаларнинг АМИБР ва/ёки АМИБР назорат рўйхатларини тайёрлаш бўйича АМИМЧБАМ кўрсатма ҳисобланади; Лойиҳа томонидан қўллаб-қувватланадиган турли хил таклиф этилаётган фаолият ва сублойиҳа турларининг келиб чиқиши мумкин бўлган таъсирларини юмшатиш чоралари; 1б-Компонент бўйича амалға ошириладиган, Лойиҳа орқали молиялаштириладиган сублойихаларни аниқлайдиган қишлоқ тараққиёти режаларини ишлаб чиқишда АМИБР/АМИБР назорат рўйхати бажарилишини мониторинг ва назорат қилиш. АМИМЧБАМда шунингдек рискларни бошқариш учун ЛАОГ ва маҳаллий жалб қилинган муассасаларни салоҳияти кўриб чиқилган. Ушбу маълумот асосида АМИМЧБАМ ушбу томонларнинг барчасини қамраб оладиган салоҳиятни ошириш тадбирларини, шунингдек экологик ва ижтимоий хавфларни камайтириш ва сублойиҳани даражасида АМИБР/ АМИБР назорат рўйхати ўтказиш учун маҳаллий ташкилотларнинг салоҳиятини ошириш бўйича тадбирларни белгилайди. Бу борада алоҳида эътиборни вилоят ҳокимликларининг АМИТБ салоҳиятини ривожлантиришға қаратилади. Ва ниҳоят, АМИМЧБАМ хужжатида катта ижтимоий ва экологик оқибатларға олиб келадиган инфратузилмага инвестицияларни (А тоифадаги сублойихаларни), шу жумладан муҳофаза қилинадиган ҳудудларда, муҳим яшаш жойларида ёки маданий ёки ижтимоий жиҳатларға сезгир бўлган ҳудудда жойлашган сублойихаларни, шунингдек халқаро сув йўллариға таъсир кўрсатиши мумкин бўлган сублойихаларни рўйхати келтирилган, ушбу рўйхатдаги

сублойихалар лойиха томонидан қўллаб-қувватланмайди. Салбий рўйхатга доимий жисмоний кўчиришни талаб қиладиган сублойиха фаолиятлари ҳам киритилади.

13. **Миллий қонунчиликда АМИБнинг талаблари.** Лойиха, шунингдек, миллий қонунчиликнинг ЭБ талабларига ва хусусан «Экологик экспертиза тўғрисида» (2000 й.) Қонунида ва ЎРҲ АМТБ тўғрисидаги низомида (2018) белгиланган талабларига амал қилади. Жаҳон банки ва Ўзбекистоннинг экологик ва ижтимоий меъёрий-ҳуқуқий базасини таққослаш натижалари тоифалар билан боғлиқ (ЖБ да 3 та тоифа ва Ўзбекистонда 4 та тоифа), алоҳида Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқариш Режасини (АМИБР) (Ўзбекистон АМБ жараёнида бундай талаблар мавжуд эмас) ишлаб чиқиш талаблари, жамоатчилик муҳокамалари ва маълумотларни ошкор қилиш (миллий қонунчилик буни фақат I ва II тоифадаги кўпроқ хавфли лойихалар учун амалга оширишни белгилайди) билан боғлиқ фарқларни намоён қилди. Шунга кўра, АМИМЧБАМда ушбу ҳолатларда ЖБнинг ОС талабларини бажариши назарда тутилган.

14. **Ерга эгалик қилиш.** Ерга (мажбурий) эгалик қилиш зарур бўлганда, лойиха ерни қўлга киритиш учун стратегия ва ҳаракатлар режасини ишлаб чиқишни талаб этади. Лойихада ерларни расмийлаштиришнинг иккита кенг қўлланиладиган усули назарда тутилган: (i) ихтиёрий хайрия; ва (ii) мажбурий бўлган ерга эгалик қилиш. Биринчиси, анъанавий равишда жамоатчилик томонидан олиб бориладиган ташаббусларда яхши қабул қилинган амалиётдир, чунки Лойихалар доирасида амалга ошириладиган тадбирлар бўйича жамоатчилик қарор қилади. Шу билан бирга, лойихада хайрия чиндан ҳам «ихтиёрий» эканлиги ва ер эгаси ернинг хайрия қилинишидан зарар кўрмаслигини таъминлаш учун «мумкин ва мумкин бўлмаган» бир қатор масалалар белгиланган. Бирок, Ерга (мажбурий) эгалик қилиш кўпроқ диққат-этибор талаб қилади, чунки бу иқтисодий ва/ёки жисмоний кўчириш ва шунга мос равишда бир қатор салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Бирок, таъсир ва хавфлар анча паст бўлиши кутилмоқда, чунки Ўзбекистон ҚИРЛ доимий жисмоний кўчиришни талаб қиладиган ҳар қандай тадбирларни молиялаштирмайди. Шусабабли, КРАМ қуйидаги ҳаракатлар учун тартиб-қоидаларни белгилайди: (i) ер сотиб олиш (барча техник альтернативалар кўриб чиқилгандан кейин ихтиёрий ва мажбурий равишда), (ii) ерни (мажбурий) эгаллашдан келиб чиқадиган ҳар қандай оқибатларни ҳал қилиш (масалан, иқтисодий йўқотишлар ёки хусусий мулкни йўқотган одамларни аниқлаш ва уларга компенсация бериш) (iii) қоида ва процедураларга риоя қилинишини мониторинг қилиш ва тасдиқлаш, ва (iv) шикоятларни ҳал қилиш.

15. Ҳар бир сублойиха бўйича кўчириш ва еҳтимолий зарарни аниқлаш, мақсадли йўналтириш учун заиф гуруҳларни аниқлаш, кўчириш харажатларини аниқлаш ва амалга ошириш учун кўчириш бўйича ҳаракатлар режасини (РАП) тайёрлаш учун экологик ва ижтимоий skringing ўтказилади. Loyiha doirasida asosan qisqartirilgan Қискартирилган Кўчириш Ҳаракат Режаларини (ҚКХР) tayyorlash kutilmoqda, chunki iqtisodiy tasir kuradigan hujaliklar soni 200 yoki undan kam bo'ladi, yoki agar 200 dan ortiq kishi ta'sir qilsa, bu ta'sir Ularning erlarining 10 foizidan kam bo'lishini va jismoniy ko'chirishni nazarda tutmaydi. Қишлоқ аҳолисини ривожлантириш режаларидаги ижтимоий-иқтисодий маълумотлар ҚКХР ning ijtimouy tahlillar qismiga kiritish uchun etarli бўлади.

16. КХР ни хужжатини тайёрлаш лойиханинг баҳолаш даврида имкони бўлмади, чунки сублойихалар фақат амалга ошириш босқичида маълум бўлади. Фаолиятлар ва таъсирларнинг кенг тоифаси кўзда тутилган бўлсада, аниқ лойихалар батафсил лойихалар ишлаб чиқилганидан кейингина маълум бўлиши мумкин. Шу боис КХР тайёрлашда Лойихани тайёрлаш Кўчириш режасининг асосий модели (КРАМ) ишлаб чиқишни ўз ичига олади. КРАМ нинг асосий вазифаси ерларни мажбуран ўзлаштириш ва натижада жабрланган оилаларни бошқа жойга кўчиришни ўз ичига олувчи сублойихаларни амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий ижтимоий-иқтисодий таъсирларни тегишли

равишда аниқлаш, бартараф этиш ва юмшатиш учун асосни таъминлашдан иборат.

17. Ўзбекистонда иморатларнинг бузилиб кетиши ва жисмоний кўчирилишни келтириб чиқарадиган мажбурий сотиб олишлар сезиларли даражада амалга оширилмоқда. Оддий одамларга салбий таъсир учраган сари сўнгги пайтларда бир қатор шикоятлар юзага келди. Маҳаллий ҳокимият идоралари устидан улар тегишли тартиб-қоидаларга риоя қилмаётганликлари ва кўчириш ва реабилитация ёрдами тегишли равишда ва етарли даражада бермаётганликлари юзасидан ташвишлар билдирилди. Банкнинг лойиҳаси (ҚИРЛ) доирасида амалга оширилган инвестицияларга нисбатан бундай салбий таъсирларнинг пайдо бўлиши даргумон, чунки нафақат барча тегишли жараёнлар аниқланиб, олдиндан келишиб олинадди, балки уларнинг тўлиқ бажарилишини таъминлаш учун ишончли чоралар кўрилади. ҚИРЛ бошқа давлат дастурлари, жумладан, вақтинча тўхтатилган Обод қишлоқ ва Обод маҳалла давлат дастурлари томонидан қўллаб-қувватланган қишлоқларда амалга оширилмайди.

18. **Гендерлик.** Лойиҳа иккита гендер камчиликни бартараф этишга қаратилади: (i) овоз бериш ва маҳаллий даражада қарорлар қабул қилишда қатнашиш; ва (ii) хизматлардан фойдаланиш. Аёллар МФЙ раиси ва туман ҳамда вилоят ҳокимликларида бошқарув лавозимларида етарли даражада қатнашмаган. Ушбу камчиликни бартараф этиш мақсадида, лойиҳа туманлардаги қўмиталари ри, МТГ, Ичимлик Суви ташкилотлари ва ижтимоий ҳисобот вазибаларида, яъни мониторинг ва назоратда аёлларнинг вакиллиги учун 50 фоизлик қатнашишини белгилаб олди. Бундан ташқари, аёлларни сув таъминоти хизматлари ва сувнинг сифатсизлиги, шунингдек болалар боғчалари етишмаслиги масалалари қийнаб келмоқда. Нотўғри ва сифатсиз хизматлар аёлларнинг иш билан таъминланишига салбий таъсир кўрсатмоқда. Лойиҳа хизматлардан фойдаланишдаги ушбу камчиликни (i) юқорида айтиб ўтилганидек, аёлларнинг овозини ва жамоат қарорларини қабул қилишдаги иштирокини ошириш(ii) лойиҳа қўмиталари аёллар гуруҳлари билан ва жамоатчилик билан алоқа қилишни таъминлаш (iii) сифатли ичимлик суви ва мактабгача хизматлардан фойдаланиш имкониятларини яхшилайдиган инвестицияларни молиялаштириш орқали бартараф этади. Лойиҳа ушбу ҳаракатларнинг мониторинги учун натижалар кўрсаткичларини ўз ичига олади.

19. **Меҳнат.** Уч жиҳат - болалар меҳнати, мажбурий меҳнат, иш ҳақи ва меҳнат муҳожирлари муҳокама қилинадди. Лойиҳа ХМТ нинг "муносиб меҳнат" концепциясига урғу беради ва қабул қилади. Бу қуйидагиларни англатади: мустақил, адолатли ҳақ тўланадиган, хавфсиз, ижтимоий жиҳатдан ҳимояланган, инсон кадр-қимматини камайтирмайдиган, барчага тенг бошланғич имкониятларни очадиган, бошқарув қарорларини қабул қилиш ва шахсий ривожланишда иштирок этишни кафолатлайдиган меҳнат. Муносиб меҳнатнинг ушбу асосий тамойиллари сублойиҳаларнинг амалга оширилишига урғу беради. Сўнгги тўрт йил ичида ХМТнинг учинчи томон мониторинги (УТМ) Ўзбекистонда пахта йиғим-теримида болалар меҳнати ва мажбурий меҳнатга барҳам бериш борасида катта ютуқларга эришганлигини кўрсатади. Тизимли болалар меҳнати энди жиддий ташвиш деб ҳисобланмайди. Шунга қарамай, пахта соҳасида мажбурий меҳнатга оид кўплаб ҳолатлар кузатилмоқда. Бундан ташқари, яқинда оммавий ахборот воситаларида жамоат ишларни бажаришда мажбурий меҳнатга оид ҳодисалар ҳақида хабарлар пайдо бўлди. Шундай экан, бу борада ҳали қилинадиган ишлар талайгина. Ўзбекистон ҳукумати мажбурий меҳнатни бартараф қилиш тарафдори ва бу борада мақсадли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳукумат журналистларни мажбурий меҳнатга оид масалаларни ёритишга чақирмоқда. Маҳаллий мустақил инсон ҳуқуқлари фаоллари меҳнат шароитларини кузатишда мустақилдир. Ҳукумат меҳнат инспекциясини кучайтиришни давом этмоқда. 2018 йилда ХМТ мажбурий меҳнат суриштируви бўйича 200 нафар инспекторни ўқитди ва ҳукумат уларни таҳмин қилинган мажбурий меҳнатга оид масалаларни текшириб чиқиш учун мамлакат бўйлаб жўнатди. Қишлоқ жойларда ишчи кучи етарли бўлгани сабабли, иш кучи оқими билан боғлиқ

муаммолар мавжуд эмас. Кўпчилик ишларга маҳаллий ишчи кучи жалб қилинади.

Шу билан бирга, салоҳиятни ошириш бўйича чора-тадбирлар маҳаллий Маҳалла қўмиталари ва туман ҳокимиятлари, шунингдек бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ҳукуматнинг қарорларини эътиборга олишларини ва мажбурий ҳамда болалар меҳнатидан фойдаланишни олдини олишларини таъминлайди.

20. 2-компонент Лойиҳада мажбурий меҳнатдан фойдаланмаслик чораларини таъминлайди. Мажбурий меҳнатни юмшатиш чораларига Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ва туманлар ҳокимликларининг салоҳиятини ошириш ва танланган қишлоқларнинг аҳолиси (МФЙ раислари, хотин-қизлар, ёшлар, фаоллар) миллий меҳнат қонунчилигига, шу қаторда мажбурий меҳнатдан фойдаланишни қатъиян тақиқловчи жамоат ишларини тартибга солувчи нормалар киради. Шу мақсадда, ЛАОГ Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги (БММВ) меҳнат инспекторлари билан (i) ҳокимиятлар ва МФЙ аъзоларига меҳнат амалиёти бўйича мунтазам равишда машғулотлар ўтказиш; (ii) аниқланган ҳолатларни кузатиб бориш ва ҳисобот бериш; ва (iii) меҳнат ҳуқуқлари, амалиётлар ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш кампаниясини ўтказиш бўйича ҳамкорлик қилади. ЛАОГ Лойиҳанинг ШКЧМ орқали тақдим қилинган мажбурий меҳнат ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ва тергов жараёнини осонлаштириш учун БММВ Меҳнат инспекцияси билан ички алоқа каналини яратади. Лойиҳа давлат хизматчиларининг жамоат ишларига мажбурий жалб қилиниши ҳолатларини камайтириш мақсадида БММВ қошидаги Жамоат ишлари жамғармаси маблағларидан самарали фойдаланиш механизмини яратиш учун БММВ билан ҳамкорлик қилади.

21. Фуқаро иштироки. Лойиҳанинг тузилиши бутун Лойиҳа давомида фуқароларнинг иштирокини таъминлайди. 1-компонент доирасида, маҳаллий ҳамжамиятлар эҳтиёжлар баҳоланишини амалга оширадилар ва қарорларни қабул қилиш жараёнларида қатнашадилар, бу эса устуворликларни акс эттирадиган ва бенефициарларга тегишли бўлган сублойиҳаларни аниқлашга кўмак беради. Вилоят ва туман ҳокимиятлар ва МФЙлари ресурслар учун жавобгар бўлишини ва жамоат аъзоларининг, шу жумладан ҳимоясиз гуруҳларнинг хоҳишлари ва эҳтиёжларига жавоб беришини таъминлаш. КХ маҳаллий ҳокимият органлари ва маҳаллий маъмурлар учун фуқаролар билан алоқа қилиш ва хизматларни самарали, адолатли ва фуқаролар, шу жумладан аёллар, ёшлар ва ногиронларнинг эҳтиёжларига жавобан қандай қилиб хизмат кўрсатиш бўйича салоҳиятни оширишни таъминлайди. КХ аёлларни ижтимоий аудит ўтказиш ва мақсадли жамоаларга йил давомида ушбу лойиҳани амалга оширишнинг бориши, харажатларнинг тақсимооти ва молиявий ёки техник аудит натижалари тўғрисида ҳисобот тайёрлашга ўқитади. Ушбу турдаги тадбирлар жамоатчилик ва уларнинг вакилларига Лойиҳага таалукли бўлган муаммоларни ва шикоятларни ёки бошқа масалаларни тақдим қилиш учун жамоатчилик форуми сифатида хизмат қилади. Бундан ташқари, лойиҳа харажатлари устидан назоратни кучайтириш учун Лойиҳа фуқароларни 1а Субкомпоненти томонидан молиялаштириладиган инфратузилма лойиҳалари учун ЯБХ томонидан ташкил этиладиган тендер комиссияларига аъзо бўлишни талаб қилади. Лойиҳа, шунингдек, МФЙ лойиҳа қўмитаси вакилларидан ЛАОГ пудратчиларга иш ҳақини тўлагунча, бажарилган ишлар тўғрисидаги ҳисоботларни имзоланиш талаб қилади. КХ лар маҳаллий ҳамжамият аъзоларига ушбу иккита назорат функцияларини бажаришга имкон берадиган ўқув машғулотларини ўтказиши. Лойиҳа натижалари таркибига харидлар мониторинги олиб борилишини назорат қилиш кўрсаткичлари, шунингдек бенефициарнинг ушбу ўзаро таъсир жараёнларининг самарадорлиги ва лойиҳага инвестициялар киритиш ҳақидаги тушунчалари киради.

22. АМИМЧБМ / КРАМ ни амалга ошириш тартиби. Лойиҳани амалга оширувчи асосий агентлик - Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги (ИТКҚВ). Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи (ЛАОГ) миллий

даражада лойиҳани мувофиқлаштириш ва амалга ошириш учун Фарғона водийсининг учта вилояти ва Сирдарё ва Жиззах вилоятларида ташкил этилади. Вилоят миқёсида лойиҳа тегишли вилоят ҳокимликлари билан яқин ҳамкорликда ишлайдиган вилоятлардаги ишчи гуруҳлари орқали амалга оширилади.

23. **АМИБнинг мажбуриятлари.** ЛАОГнинг мажбуриятлари лойиҳани тайёрлаш билан боғлиқ масалаларни, шу жумладан АМИМЧБАМ, харидлар стратегияси ва режасини ривожлантириш ва бошқа фидуциар фаолиятларни ўз ичига олади. ЛАОГ АМИМЧБАМ ва индивидуал АМИБР/ АМИБР назорат рўйхатиларни амалга оширишни умумий мувофиқлаштиришни назорат қилувчи Атроф-муҳит ва ижтимоий Хавфсизлик бўйича мутахассисларни (ХМ) ёллади, улар ўз навбатида ИТКҚВ ва ЖБ га хавфсизлик чоралари, шунингдек, хавфсизлик талабларини мажбурий ва шартнома ҳужжатларига қўшиш масалалари бўйича ҳисобот берадилар. Улар, шунингдек атроф-муҳитни муҳофаза қилиш органлари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш, хавфсизликни таъминлаш ҳужжатларининг самарали бажарилишини таъминлаш учун жавобгар бўладилар ва жойларга тасодифий ташрифлар ва атроф-муҳит назорати ва мониторингини амалга оширадилар, ҳамда иш жойларида атроф-муҳитга мувофиқликни баҳолайдилар, шунингдек Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоят ишчи гуруҳларига (ВИГ) экологик ва ижтимоий ҳимоя масалалари бўйича маслаҳат берадилар. ЛАОГ ХБМ АМИМЧБАМ/АМИБР ни амалга оширишда иштирок этадиган барча томонлар учун АМИБ нинг ўқитилиш эҳтиёжларини аниқлаш учун ҳам жавобгар бўлади. ВИГлар таркибига битта ХБМ ҳам киритилиб, уларнинг асосий вазифалари лойиҳа тадбирларининг ЖБ хавфсизлик Фаолият принциплари ва миллий АМБ нинг қоидалари ва тамойилларига мувофиқ амалга оширилишини таъминлашдан иборат бўлади. ХБМ нинг асосий вазифалари қаторига қуйидагилар киради: (а) пудратчилар АМИБР нинг барча талабларига жавоб беришларини таъминлаш; (б) вилоят ва туман миқёсидаги экологик ва ижтимоий масалаларни мувофиқлаштириш; (в) АМИБР назорати ва мониторингини ўтказиш, экологик ва ижтимоий таъсирларни ва чоралар самарадорлигини баҳолаш, шунингдек, номувофиқликлар ёки натижалардаги салбий тенденцияларни аниқлаш ва ҳар қандай аниқланган муаммоларни ҳал қилиш учун дастурларни ишлаб чиқиш; (г) лозим бўлганда, АМИБР ни амалга оширишда пудратчиларга маслаҳатлар бериш; ва, (д) АМИБР/ АМИБР назорат рўйхатини амалга ошириш бўйича ЛАОГга ҳисобот бериш. Барча ҳудудий муҳофаза мутахассислар ЛАОГ га ҳисобот беради.

24. **Шикоятларни кўриб чиқиш механизми.** Жаҳон банки (ЖБ) томонидан қўллаб-қувватланаётган лойиҳа салбий таъсир кўрсатмоқда деб ҳисоблаган жамоалар ва шахслар шикоятларни лойиҳа миқёсида Шикоятларни кўриб чиқиш механизмларига ёки Жаҳон банкининг Шикоятларни кўриб чиқиш хизмати (ШКЧХ) шикоят аризаларини тақдим қилишлари мумкин. Лойиҳага тегишли ШКЧМ мавжуд шикоятларни кўриб чиқиш механизми асосида ишлаб чиқилган бўлиб, шикоятларни кўриб чиқиш учун турли даражаларда ташқи қўмиталарни ташкил қилишни ўз ичига олади.

25. Шикоятларни кўриб чиқиш қўмитаси (ШКҚ) кўчирилган шахсларнинг ташвишлари, шикоятлари ва шикоятларини қабул қилиш, баҳолаш ва эчимини топиш учун тўрт босқичда, бири Маҳалла, қолганлари эса туман, вилоят ва ЛАОГ миқёсида ташкил этилади. ШКҚ маҳаллий аҳолига давлат органига мурожаат қилишларидан олдин уларнинг шикоятларини ҳал қилиш имкониятини беради. ШКҚнинг мақсади лойиҳа билан боғлиқ муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилишнинг ишончли усулини тақдим этиш ва жабрланувчининг муаммоларини унинг кучайишига йўл қўймаслик ҳамда лойиҳани амалга оширишда кечикишларга юзага келмаслиги учун уларни самарали ҳал қилиш.

26. ШКҚ лойиҳа билан боғлиқ ижтимоий ва экологик муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилиш учун вақт билан чегараланган ва шаффоф механизмни яратишни мақсад қилади. ШКҚ ҳукумат томонидан белгиланган даъволарни кўриб қичиш ёки қонун талабларини риоя қилиш жараёнини четлаб ўтишга мўлжалланмаган, аксинча, кўчирилган одамларнинг муаммолари ва

шикоятларини тезда ҳал қилиш, уларни кўчирилганларнинг барча қатламлари учун осонлик билан тақдим этиш учун ишлаб чиқилган ва лойиҳанинг хавф- хатарлари ва таъсирларнинг олдини олади.

27. ШКҚ лойиҳани амалга ошириш, шу жумладан нуқсонларни қоплаш муддатидавомида, КХР фойдасига ишлашни давом эттиради. ШКҚ учун белгиланган жавоб қайтариш муддати уч ҳафтани ташкил қилади. Лойиҳанинг бутун кўчириш компоненти қурилиш бошланишидан олдин тугалланиши керак, шунинг учун Маҳалла ва тумандаги ШКҚ ечими кутилаётган даъволарни ҳал қилиш учун камида уч ҳафтада бир марта йиғилади. Давлат томонидан ҳал қилиниши лозим бўлган, мулк ҳуқуқи ва тенг тақсимлаш билан боғлиқ низолардан ташқари, ШКҚ барча кўчириш ҳақ-ҳуқуқлари, бошқа жойга олиб ўтиш ва ёрдам тўловларини ўз ичига олган шикоятларни кўриб чиқади.

28. **Кўмакдош ҳамкорлар (ННТ) лойиҳанинг қишлоқ ва туман даражадагисини амалга оширилишини қўллаб қуватлаш учун ҚФ ва ҚМларини сафарбар қилади.** Уларнинг уларнинг шикоятларини рўйхатдан ўтказишда ёрдам беради ва уларнинг арзларини тингланади. Арз/шикоят 3 ҳафта ичида кўриб чиқилади ва аризаچига ёзма равишда жавоб қайтарилади. Маҳалла / Туман / ЛАОГ микёсида берилган шикоят тафсилотлари, кўриб чиқиш санаси, кўрилган чоралар ва мурожаат этувчига жавоб жўнатилган санаси қайд этилган шикоятлар регистри юритилади. Агар ариза берувчи жавоб билан қониқмаса, у давлат юрисдикция органига мурожаат қилиши мумкин. Шикоят қилувчи шахс исталган вақтда тегишли идорага мурожаат қилиши мумкин ва ШКҚ орқали мурожаат қилиши шарт эмас. ҚМ шунингдек, Маҳалла фуқаролар йиғини (МФЙ) лойиҳа кўмиталарини таклиф этилаётган сублоийхаларнинг ижтимоий ва экологик таъсирларини дастлабки текширувдан ўтказиш ва бундай таъсирларни олдини олиш ёки камайтириш учун алтернативларни аниқлаш учун қўллаб-қувватлайди.

29. **АМИМЧБАМ ни ошкор этиш ва жамоат билан маслаҳатлашиш.** АМИМЧБАМ ва КРАМ га тайёргарлик жуда фаол амалга оширилди. Турли манфаатдор томонлар, шу жумладан жамоатчилик, маҳаллий / туман / вилоят ҳокимияти, бошқа бўлимлар ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар билан кенг микёсидаги маслаҳатлашувлар ўтказилди. Ушбу воситаларни тайёрлашда манфаатдор томонларнинг кутган натижалари ва тегишли муаммолар / хавотирлар ҳисобга олинган. АМИМЧБАМ ва КРАМнинг инглиз ва рус тилларидаги нусхаси ИТКҚВнинг веб-сайтида 2019 йил 21 августда эълон қилинди. Ошкоралик бўйича учта учрашув - 2019 йил 27-29 август кунлари Тошкент, Наманган ва Сирдарёда бўлиб ўтди ва лойиҳа ҳисоботлари билан ўртоқлашилди. Олинган жавоблар якуний ҳисоботларга киритилди. АМИМЧБАМ ва КРАМ ҳужжатлари ЛАОГ веб-сайтида эълон қилинган ва кейинчалик ЖБ нинг ташқи веб-сайтида эълон қилинади.

2. ЛОЙИХАНИНГ ТАВСИФИ

2.1. Лойиҳанинг мақсадлари ва потенциал бенефициарлар

30. Ўзбекистон ҳукумати (ЎХ) барча фуқаролар учун мисли кўрилмаган ислоҳот кун тартибини амалга оширмақда, бу эса фуқаролик жамияти ва фуқаролик билан шуғулланиш учун жой очиш чораларини ўз ичига олади. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон ҳукуматини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси ва Маъмурий ислоҳотлар концепциясида белгиланган юқори даражадаги ислоҳотлар мақсадларига қуйидагилар киради: (i) Ўзбекистон ҳукумати ва унинг фуқаролари ҳукумати ўртасидаги муносабатларни шериклик муносабатларига ўтказиш ва (ii) минтақавий ва маҳаллий ҳокимият органлари аҳолига хизмат кўрсатиш усулида шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириш. Ушбу стратегиялар қишлоқ аҳолисининг ҳаёт сифатини яхшилаш ва қашшоқликни камайтириш бўйича улкан мақсадларни ўз ичига олади. Ушбу мақсадларга эришиш учун Ўзбекистон ҳукумати турли хил миллий давлат дастурларини, шу жумладан асосий хизматлар ва бозорларга киришни яхшилаш учун янги инфратузилмани барпо этувчи ва мавжуд инфратузилмани қўллаб-қувватлайди ва иш билан таъминлаш имкониятларини қўллаб-қувватлайди.

31. Қишлоқ инфраструктурасини ривожлантириш лойиҳаси (ҚИРЛ "лойиҳа") Ўзбекистон ҳукуматининг инфратузилма ва хизмат кўрсатиш бўшлиқларини камайтириш учун иштирок этувчи, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга кўмаклашувчи ташаббусдир. ҚИРЛ жамоатчилик томонидан бошқариладиган қарорларни қабул қилиш, жамоалар ичида камбағал ва заиф, гендер тенглиги ва шаффофлик ва ҳисобдорлик тамойилларига асосланган бўлиб, ҚИРЛ бошқа давлат дастурлари орқали лойиҳа қарорларини қабул қилиш ва назорат қилиш, шаффофлик ва ҳисобдорликни оширишда жамоатчилик иштирокини оширишга қаратилган дизайн созламаларини синовдан ўтказди.

32. ҚИРЛ ИТКҚВ томонидан Жаҳон Банки (ЖБ) ва Осиё инфраструктура инвестиция банки (ОИИБ) кўмагида амалга оширилади. ҚИРЛнинг ривожланиш мақсади (i) асосий инфратузилманинг сифатини яхшилаш (ii) танланган қишлоқлардаги иштирок этувчи маҳаллий бошқарув жараёнларини мустаҳкамлашдир, бу ерда "иштирок этувчи маҳаллий бошқарув" эҳтиёжларни баҳолашда инклюзив қишлоқ иштирокини англади; сублойиҳалар инвестицияларини режалаштириш, биринчи ўринга қўйиш ва танлаш; харидлар, сублойиҳалар ва ижтимоий аудитлар мониторингини ўз ичига олади. Иштирок этиш ва қишлоқлар раҳбарлигидаги қарорларни қабул қилишни ва назоратни кучайтириш учун ҚИРЛнинг доирасида жорий қилинган лойиҳалаштиришнинг асосий янгилиги - иштирок этган туман маъмурияти ва қишлоқларга ўқитилган Қишлоқ кўмакдош гуруҳлари шаклида кўмак бериш.

33. Лойиҳани ривожланиш мақсадлари: (i) асосий инфратузилма ва хизматлар сифатини яхшилаш ва (ii) белгиланган қишлоқ жойларида маҳаллий бошқарув жараёнларини фаоллаштириш.

34. Лойиҳа доирасида 21 та туманларида инфратузилмани ривожлантиришни қўллаб-қувватлайди **Андижон вилояти** (Бўстон, Булокбоши, Марҳамат, Улугнар ва Пахтабод туманлари); **Наманган вилояти** (Чортоқ, Чуст, Мингбулок, Янгиқўрғон ва Поп туманлари); **Фарғона вилояти** (Язван, Фурқат, Фурқат, Сох туман), **Сирдарё вилояти** (Боевут, Сардоба ва Ҳовос туманлари) ва **Жиззах вилояти** (Бахмал, Зомин, Фориш ва Янгиобод туманлари).

2.2. Лойиҳанинг компонентлари ва режалаштирилган инвестициялар

35. Лойиҳа қуйидаги компонентлардан иборат:

36. **1 компонент: Асосий инфратузилма ва хизматларга ва маҳаллий бошқарув салоҳиятини қўллаб-қувватлашга талаб асосидаги инвестициялар.** Ушбу компонент жойларда аҳоли режалаштирадиган ва устувор бўлган ижтимоий инфратузилма ва хизматларга иқлимга бардош инвестицияларни молиялаштириш учун суб-грантлар беради. Ушбу компонент ҳам ҳокимиятлар ва МФЙ га Лойиҳа Амалий Кўлланмаси (ЛАҚ) да белгилангани каби аҳолини инвестицияларни режалаштириш, танлаш, амалга ошириш ва амалга ошириш бўйича инклюзив, шаффоф жараёнларга жамоатчиликни жалб қилишга ёрдам беради.

37. **1a Субкомпонент: Асосий инфратузилма ва хизматлар талабига асосланган инвестициялар учун субгрантлар.** Ушбу компонент 1б субкомпонентда кўрсатилган ва ЛАҚ да батафсил тавсифланган, жисмоний кўчириш ёки одамларни бошқа жойга кўчиришни талаб қиладиган қурилиш ёки ҳар қандай инвестицияларни талаб қиладиган лойиҳаларни салбий рўйхатни ҳисобга олган ҳолда, тегишли қишлоқларда инвестицияларни молиялаштиради. Таянч ва иқлим ўзгаришига бардошли инфратузилма ва хизматларнинг сублоиҳаларига киритилган мақбул инвеститсиялар қуйидагиларни ўз ичига олади, аммо булар билан чекланмайди: (i) қишлоқ ичимлик суви ва канализация хизматларига инновацион алтернатив моделлар киритиш орқали улардан фойдаланишни кенгайтириш учун мавжуд ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларини тиклаш; (ii) энергия самарадорлигини ошириш учун жамоат биноларини модернизациялаш; (iii) ижтимоий инфратузилмани тиклаш; (iv) учинчи даражали йўллар, кўчаларни ва пиёдалар учун йўлларни тиклаш; (v) йўлларни дренажлаш(қуриштириш) ва қишлоқ йўлларининг тошқинга чидамлилигини ошириш; (vi) кўприкларни тиклаш ва қуриш (узунлиги 10 метргача); (vii) кўчаларни ёритиш тизимини модернизациялаш; (viii) жамоат жойларини такомиллаштириш; (ix) қаттиқ чиқиндиларни утилизация қилиш тизимлари; (x) жамоат объектларини кичик миқёсда қуриш; (xi) симсиз Интернет хизматлари билан таъминлаш учун антенналарни ўрнатиш; (xii) автобус тураргоҳлари ва бекатларини қуриш ва тиклаш; ҳамда (xiii) энергия таъминоти бўйича чора-тадбирлар. Ушбу субкомпонент, шунингдек ҳар бир сублоиҳанинг умумий қийматидан 2% га баҳоланадиган тегишли сублоиҳалар билан боғлиқ бўлган техник лойиҳалаштириш ишлари учун техник кўмак (ТК) ни молиялаштиради.

38. Қишлоқ жойларда асосий инфратузилмани тиклашни қўллаб-қувватловчи давлат дастурларига мувофиқ, ҚИРЛ пудратчиларни иложи борича инфратузилма қурилишида ёки қайта тиклашда маҳаллий ишчи кучидан фойдаланишга ундайди.

39. Иштирок этувчи қишлоқлардаги инфраструктура ва хизмат сублоиҳалари учун ҚИРЛ доирасидаги молиялаштириш туман ва қишлоқ аҳолиси сонига қараб аниқланади. Қишлоқ учун ажратиладиган ўртача сумма 500 000 АҚШ доллари миқдорида, ёки киши бошига 160 АҚШ доллари атрофида бўлиши кутилмоқда. Ушбу маблағлар қишлоқ тараққиётрежасида кўрсатилган бир неча сублоиҳаларни молиялаштириш учун сарфланиши мумкин. Қишлоқлар ўринли ва атроф муҳит ва ижтимоий ҳимоя чораларига мос ҳолларда инвестицияларни биргаликда молиялаштириш учун ресурсларни бирлаштириши мумкин.

40. **Эксплуатация, техник хизмат кўрсатиш ва барқарорлик.** 1a субкомпоненти субгрантлар ҳисобидан молиялаштириладиган инвестициялар маҳаллий жамоатчилик ва маҳаллий ҳокимиятларга барқарор фойда келтиришини таъминлаш чоралари билан ишлаб чиқилади ва амалга оширилади. Сублоиҳалар Фарғона водийси ва Сирдарё вилояти учун яратилган автоном ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимлари каби синовдан ўтган лойиҳаларни қўллайди⁴. Сублоиҳалар тегишли иқлим ва табиий хавф-хатарларга чидамли техник дизайнлардан фойдаланади. 1b субкомпонент томонидан қўллаб қувватланувчи

⁴ Лойиҳалар ва ЭТХ Швеция Тараққиёт ва Ҳамкорлик агентлиги (ШТҲА) томонидан молиялаштирилган Ўзбекистонда Қишлоқ Суви Таъминоти ва Канализация лойиҳаси давомида ЎРХ томонидан синалган ва масштаблаштирилган

Қишлоқ Фасилитаторлари (ҚФ) ва Қишлоқ Муҳандислари (ҚМ) лойиҳани тасдиқлаш учун зарур шарт сифатида ишлаб чиқилган ва молиялаштирилган ЭТХ режаларини қандай тайёрлаш бўйича МТГ ва ТЛҚ ларига салоҳиятни ошириш бўйича тренинг ўтказлади. Таъмирлаш ва реконструкция ишлари тугаллангандан сўнг, тегишли вазирлик ёки идора инфратузилмани сақлаш учун жавобгар бўлади. Таклиф этилаётган лойиҳа қуйидаги истиснолардан ташқари худди шундай тартибларни қўллайди: (i) жамоа ичимлик суви таъминоти ташкилотининг (ЖИСТ) автоном ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларига хизмат кўрсташ учун тарифларини МТГ режалаштириш жараёнининг қисми сифатида ўзи белгилайди; (ii) МТГ ва ТЛҚлари ЭТХ га сарфланадиган ресурсларни бюджет режасига киритилиши учун туман, вилоят ҳокимликлари ва коммунал хизматларини лойиҳа томонидан молиялаштириладиган сублойиҳалар ҳақида хабардор қиладилар ва (iii) ЖИСТ нинг мулки бўлган автоном ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимларидан ташқари барча активлар лойиҳанинг якунида ТЛҚ иштирокида тегишли вазирлик ёки агентлик балансига ўтказилади

41. Сублойиҳаларни танлаш ва амалга ошириш. Қўшимча лойиҳаларни молиялаштиришдан олдин ҳар бир маҳалла лойиҳаси қўмитаси жамоатчиликни жалб қилиш жараёни ва сублойиҳалар бўйича қарорлар тўғри қабул қилинганлиги, таклиф қилинаётган сублойиҳалар яшаш турмуш даражасини яхшилаши, ёшлар ва гендер тенглиги мақсадлари қишлоқларни ривожлантириш режаларига киритилганлигини исботини таъминлайдилар. Таклиф қилинаётган сублойиҳалар, шу жумладан ЭТХ режалари, техник жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлиши, ЎРХ режалари билан мувофиқлаштирилганлиги ва мослигини таъминлаши ва барқарорлигини намойиш қилиши лозим. ЛАҚ сублойиҳалар учун танлов мезонлари, шу жумладан аёлларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олинганлиги бўйича батафсил маълумот беради.

42. Ичимлик суви таъминоти ва канализация тизими учун инновацион, муқобил моделлар. 30.11.2018 йилдаги №4040 сонли Президент қарори ҳақи сублойиҳа инвестицияларининг мақсади ичимлик суви таъминоти ва канализация тизимида инновацион, муқобил моделларни кенгайтиришга эканлигини белгилайди. Агар жамоатчиликлар ушбу субгрант инфратузилма турини танласалар, Лойиҳа кичик ҳажмдаги автоном сув таъминоти ва канализация тизимлари учун товарлар, ишлар ва хизматларни молиялаштиради. Тизимларнинг қурилиши фойдаланувчиларни ўз худудларида меъёрлаштирилган сув таъминотига уланишни таъминлайди. Ушбу сублойиҳа чиқиндиларни йўқ қилиш учун экологик тоза санитария иншоотларини қуриш ва улардан фойдаланишни қамраб олади. Ўзбекистон қишлоқ жойларида сув ва канализация таъминоти лойиҳаси кўмаги билан ишлаб чиқилган, моделни молиялаштириш бутун ҳаёт цикли ҳаражатларини, шу жумладан сув манбалари баҳолашни, иқлим омиллари ва барқарорликни ҳисобга олган ҳолда, шунингдек, жамоат ичимлик суви таъминоти ташкилотининг (ЖИСТ) қувватига бўлган эҳтиёжни ҳисобга олишга асосланган тизимни бошқариш учун МФЙ лойиҳаси қўмиталари ташкил қилинади. Сув таъминоти ва канализация тизими қуриб битказилганидан кейин, ЖИСТ ушбу объектнинг узлуксиз ЭТХ учун жавобгар бўлади. Агар ЖИСТ уни давом эттиришга қодир бўлмаса, актив МФЙ га ўтказилади.

43. 16 Субкомпонент: Коммуникация ва жамоатчилик билан алоқалар, фуқаро иштироки, маҳаллий бошқарув салоҳиятини ошириш. Ушбу субкомпонент ҚФ ва ҚМларни МТГ ва ТЛҚларга қуйидаги техник кўмак, тренинг ва салоҳиятни ошириш ишларини амалга ошириш учун қўллаб-қувватлайди:

а) *Жамоатчилик иштирокига асосланган амалга ошириш цикли*, қуйидагиларни ўз ичига олади, лекин улар билан чекланмайди: (i) лойиҳа мақсадлари, қоидалари ва аёллар ва заиф гуруҳларини ўз ичига олувчи шикоятларни кўриб чиқиш механизми тўғрисида жамоатчилик

билан алоқа; (ii) иштирок этаётган қишлоқларнинг барча маҳаллаларида жамоат иштирокидаги эҳтиёжларни баҳолаш; (iii) жамоатчилик иштирокида тараққиётни режалаштириш, устуворликларни белгилаш ва субгрант инвестицияларини танлаш ва (iv) жамоатчилик иштирокидаги ЭТХ.

б) *Жамоатчилик иштирокидаги мониторинг ва назорат*, куйидаги, лекин улар билан чекланмайдиган фуқароларнинг иштирокини ўз ичига олади: (i) МТГ ларнинг ўқитилган аъзолари томонидан сублойиха мониторинги; ва (ii) лойиха қарорлари инклюзив ва шаффоф, ҳамда сублойиха маблағларини ҳисобдор сарфланишини таъминлаш мақсадида жамоатчилик рейтинг карталари ёрдамидаги ижтимоий аудитлар.

в) *Сублойихани ишлаб чиқиш ва унинг барқарорлиги учун техник кўмак*, куйидагиларни ўз ичига олади, лекин улар билан чекланмайди: (i) бирламчи атроф-муҳит ва ижтимоий скрининг ва дастлабки сублойихани ишлаб чиқиш сметаси учун ва (ii) автоном ичимлик сувтаъминоти ва канализация тизимларини лойихалаштириш ва амалга ошириш учун асосий муҳандислик кўмаги

44. Қишлоқ фасилитаторлари гуруҳи учта аъзодан иборат бўлади: бир эркак ва бир аёл аъзодан иборат Қишлоқ Фасилитаторлари (ҚФ) ва бир Қишлоқ Муҳандиси (ҚМ). Ҳар бир Қишлоқ фасилитаторлари гуруҳи бир вақтнинг ўзида олтига қишлоқда иштирокка асосланган амалга ошириш циклига кўмаклашадилар. Лойиха доирасида МТГ ва ТЛҚ ларига техник кўмак ва салоҳият ошириш ишларини етказишни икки усули синовдан ўтказилади. Биринчи усул орқали ЛАОГ ННТ ёки хусусий сектордан танланган Кўмакдош ҳамкорлар (КХ) ёллади ва улар ҚФ ва ҚМ ларини сафарбарлайди, ўқитади ва бошқаради. Иккинчи усул орқали ЛАОГ тўғридан тўғри ҚФ ва ҚМларни индивидуал консультант сифатида ёллади ва бошқаради. Лойиха давомида ЛАОГнинг ҚФ ва ҚМларни ЎРХ тизимлари орқали бошқариш салоҳиятини яратишга ҳаракат қилинади, ва бу орқали ҚФ усулидан воз кечиш имкони яратилади.

Иштирок этишни амалга ошириш циклининг кетма-кетлиги

45. 8 қадамдан иборат иштирок этишни амалга ошириш цикли тафсилотлари 1-иловада келтирилган. Унинг асосий элементлари кейинги бўлимларда тавсифланган. 1-Қадам: Жамоатчилик иштирокидаги қишлоқларни танлови. (i) ҚФларни кўмаги билан туман ҳокимлиги 21 мақсадли туманнинг ҳар бирида ТЛҚ ни ўрнатади. Туман ҳокими ТЛҚ раиси ҳисобланади ва қўмитанинг бошқа аъзоларини тайинлайди, шу жумладан: Туманнинг Лойиха молиялаштиришига ҳақли бўлган ҳар бир маҳалласидан вакиллар, асосий инфратузилмалар бўлими каби ҳокимликнинг тегишли бўлимлари вакиллари ва туман хотин-қизлар қўмитаси вакиллари. (ii) ТЛҚлари ҚФ лари кўмаги билан жамоатчилик иштирокида лойихада иштирок этувчи қишлоқларни аниқлайдилар (Лойиха бенефициарлари бўлимига қаранг). (iii) ТЛҚлар қишлоқ танлаш жараёни натижалари ва лойиха мақсадлари ва параметрларини тегишли МФЙга етказди.

46. **2-6 Қадамлар:** Иштирокчиларнинг ривожланишини режалаштириш ва кичик лойихани танлаш (i) ҚФлари Лойиха маълумотлари билан қишлоқ аҳолиси билан ўртоқлашадилар. (ii) ҚФлари МФЙларига камида 50% аёллардан иборат бўлган ва ЭТХ бўйича субқўмитаси бўлган МТГларни ўрнатишга кўмаклашадилар⁵. (iii) ҚФлари кўмагида

⁵ МФЙ лойиха қўмиталари таркибига МФЙ раиси, МФЙ аъзолари ва маълум техник маҳоратга эга бўлган жамоат аъзолари (масалан, инфратузилма, жамоатчиликни жалб қилиш, инфратузилмани назорат қилиш) ва камида 50 фоиз аёллар ва ёшлар киради. КХ Лойиха қўмитасида аёлларга лойиха циклида жамият ҳаётида бемалол иштирок этишларини ва болалар боғчалари, йўлларни қайта тиклаш ва кўча чироқларини ўрнатиш каби турли хил лойихаларнинг харажатлари ва фойдалари ҳақида маълумотга эга бўлишлари бўйича тренинглар ўтказадилар. КХлар қўмитанинг ёш аъзолари учун Лойихада иштирок

МТГлари жамоатчилик иштирокидаги эhtiёжларни баҳолаш ва режалаштиришни ўтказадилар, шу жумладан ҳукуматнинг қишлоқларга режалаштираётган инвестициялари ҳақидаги маълумотни тарқатиш, қўшни қишлоқлар учун умумий бўлган потенциал инвестиция объектлари ва ёшлар, аёллар, ногиронлар ва бошқа заиф гуруҳларга тегишли бўлган инвестицияларга устуворлик. Жамоатчилик томонидан аниқланган устувор инвестициялар рўйхатига асосланиб МТГлар қишлоқ учун ҚИРЛ молиялаштириши учун таклиф қилинган инвестиция лойиҳаларини ўз ичига олувчи уч йиллик тараққиёт режасини тузадилар⁶. Лойиҳа молиялаштириши учун устувор деб белгиланган инфратузилма сублойиҳалари учун ТЛҚлари МТГ ЭТХ суьқўмиталари билан ЭТХ режасини ишлаб чиқиш учун биргаликда ишлайди. Молиялаштирилувчи сублойиҳаларни танланаётганда МТГлар бир қатор критерияларни, шу жумладан бенефициарлар (шу жумладан аёллар) сони, инвестицияларни ЭТХ режалари ва маҳаллий иштирок ва биргаликдаги молиялаштириш даражаси. (vi) МТГ лар қишлоқ тараққиёт режаси ва субгрант инвестиция таклифини ТЛҚларга уларни лойиҳанинг техник талабларига мослигини, керакли ЭТХ шароитлари мавжудлиги ва инвестицияларни ҳукуматнинг бошқа органлари томонидан молиялаштирилмаётганини текшириш учун тақдим қиладилар. Туман ҳокимлиги тасдиқланган қишлоқ тараққиёт режаси ва ҚИРЛ сублойиҳа таклифларини текшириш учун вилоят ҳокимлигига юборади, сўнгра ушбу маълумотлар якуний тасдиқ учун марказий ЛАОГга юборилади.

47. 7-8 Қадамлар: Институтларни мустаҳкамлаш, иштирокка асосланган мониторинг ва назоратни амалга ошириш. ҚФ ва ҚМлар лойиҳаларни амалга оширишни мониторинг қилишда роль ўйнаш учун маҳаллий номзодларни (камида 50 фоиз йигит- қизларни) ўргатади. Вилоят ҳокимлиги қошидаги Ягона Мижоз Хизмати Инжиниринг компаниялари сублойиҳа харидлари учун жавобгар бўлсада, лойиҳа МФЙ ижроия қўмитаси ташқарисидаги қишлоқ вакилидан лойиҳалаштириш ва қурилиш бўйича тендер комиссияси таркибида бўлишни талаб қилади ва қўмитанинг лойиҳа харидлари бўйича қўлланмаларига риоя қилинишини назорат қилади. Маҳалла тараққиёт гуруҳи ушбу ролни бажариш учун малакали жамият аъзосини аниқлаш ва тайинлаш учун жавобгардир ва ҚФ эса ушбу вакилни ўқитишга ёрдам беради. Қўшимча тариқасида, тавсия этилган маҳаллий жамият аъзолари сублойиҳаларни тайёрлаш жараёнида маҳаллий аҳоли таклифлари инобатга олинишини таъминлаш учун лойиҳалаштириш ташкилотлари билан мунтазам алоқада бўладилар ва сублойиҳалар тузилишини, шу жумладан, уларнинг ўз вақтида ҳамда келишилган техник ва ижтимоий стандартларда ва бюджетнинг бажарилишини назорат қилиб борадилар. ЛАОГ пудратчига якуний тўловни амалга оширишдан олдин, Лойиҳа мониторинг қўмитаси ва ҚФ вакилидан қурилиш ишлари тасдиқлашни талаб қилади. ЛАОГ инфраструктуралар бўйича бош мутахассис ва вилоятлар бўйича техник раҳбар МТГ ва қишлоқ аҳолиси билан пудратчилар ва МФЙлари барча сублойиҳаларни лойиҳаси бўйича келишганлигига амин бўлиш, лойиҳалаштириш ва қурилиш жараёнларини мониторинг қилиш учун қишлоқ аҳолисига тренинглар ўтказиш ва керак бўлганда умумий техник кўмак ва кўрсатмалар бериш учун фаол алоқада бўладилар. Ижтимоий аудит жамоат йиғилишлари кўринишида ўтказилади, унда туман ҳокимиятлари томонидан ТЛҚ ва МТГ ҳар йили амалга ошириш жараёнида камида икки мартаба эришилган ютуқлар, муаммолар ва фидуциар маълумотлар ҳақида ҳисобот беришади. Пудратчилар ҳамда бенефициарлар ижтимоий аудит жараёнида иштирок этишади. ҚФлар МФЙ ва ТЛҚларга қарорларни қамраб олишини таъминлаш учун

этиш даврида ёшларнинг мазмунли иштирок этишини таъминлаш ва сублойиҳаларни тузиш жараёнида ёшларга мураббийлик қилиш имкониятларини аниқлаш бўйича тренинглар ўтказадилар.

⁶ Қишлоқ тараққиёти режаларининг ҳуқуқий асосини «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида» ги қонун ва Президентнинг 2018–2020 йилларда бош режаларни ишлаб чиқишни таъминлаш чора-тадбирлари, 2018 йил 2 февралдаги 3502-сонли Лойиҳа ташкилотлари фаолиятини яхшилаш, шунингдек, шаҳарсозлик соҳасида мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида қарорлари ташкил қилади.

ушбу учрашувларни ўтказишга ёрдам беради; улар пастдан юқорига кўтарилганлиги; фокус-гурӯхлар (масалан, аёллар) томонидан қабул қилинадиган қарорлар кетма-кетлигида доимийлик мавжудлиги; ва улар МТГ ва ТЛҚларга ва пудратчиларга лойиҳанинг сублойиҳа харажатлари тўғрисида тушунтиришга имкон беришади. Шаффофлик асосий параметр бўлади. ҚФлари жамият аъзолари ва МФЙлари вакиллари ҳамда ТЛҚлар, шу жумладан 50 фоиз аёллар иштирокини таъминлашни ташкил қилади. ҚФ ва ҚМлари кўмагида ушбу учрашувларни тайёрлаш, ташкил этиш ва ҳужжатларни расмийлаштириш учун зарур бўлган техник ёрдам Субкомпонент томонидан молиялаштирилади.

ҚФ ва МТГ мониторинг ва назорат вазифалари учун МТГ аъзолари кўмагида баҳолаш жараёнини мустақил равишда амалга оширадilar. Ҳар йили баҳолаш ўтказилади ва натижалар йиғилишда фикр-мулоҳаза ва муҳокаmani таъминлаш ва кейинги цикл давомида яхшиланиш йўналишларини аниқлаш учун ижтимоий аудит йиғилишидан олдин таққосланади. Баҳолаш тизими натижалари лойиҳа натижаларини кузатиш учун фойдаланилади. Барча натижалар ҳар қандай гендер тафовутини аниқлаш учун ажратиб олинади ва аниқланган қоидабузарликларни бартараф этиш чоралари Гендер масалалари бўйича ҳаракатлар режасига киритилади.

Биринчи ижтимоий аудит МТГ сайловидан олти ой ўтгач бўлиб ўтади ва одамларнинг режалаштириш жараёни сифати ва МТГ аъзолари ва ҚИРЛ ёрдамчиларининг фаолияти тўғрисида тушунчаларига қаратилади. Ижтимоий аудит ўтказиш бўйича босқичма-босқич кўрсатмалар учун Жамиятни сафарбар қилиш қўлланмасига қаранг.

48. 1b субкомпонент ҚФ, ҚМ ва МТГларини лойиҳа цикли давомида иштирок, инклюзивлик, шаффофлик ва ҳисобдорликни оширишда рақамли технологиялардан фойдаланишда қўллаб қувватлайди. Булар қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) қишлоқларни объектив, фактларга асосланган рейтинг тизimini тузиш ва қишлоқ даражасида эҳтиёжларни баҳолаш ишларини ўтказиб, натижаларини Лойиҳа Бошқарув Ахборот Тизими (БАТ) га юклаш учун ҚФ томонидан мобил телефон ёки планшетда ишлайдиган маълумот тўпловчи инструментдан фойдаланиш; (ii) ҚФ ва ТЛҚ томонидан қуйидаги мақсадларда ижтимоий тармоқ ва мессенжер/ботлардан (масалан телеграм) фойдаланиш: (a) Лойиҳа тадбирлари, қоидалари, процедуралари, маълумот таҳлили, хариталар ва шикоятларни кўриб чиқиш манбалари ҳақида маълумот тарқатиш ва (b) қишлоқтараққиётида устуворликларни аниқлаш учун кўпроқ қишлоқ аҳолисини жалб этиш

49. **Автоном сув таъминоти ва канализация тизимларининг салоҳиятини ошириш учун ёрдам.** Автоном сув таъминоти лойиҳаларини танлаган жамоаларда, лойиҳа МФЙ, ЖИСТ ва ҳамжамиятлар учун минимал техник ёрдам пакетини молиялаштиради. Автоном сув таъминоти ва канализация сублойиҳаси учун лойиҳалаштириш қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) ҚФ ва ҚМлар маҳаллий ҳамжамият аъзоларини сафарбар қилади ва маҳаллий аҳолининг сувга бўлган эҳтиёжини ҳал қилиш йўллари аниқлаш ва муҳокама қилиш бўйича мунозараларни чақиради. ҚФлар моделни самарали ишлаши учун жамоанинг молиявий ҳиссаси тизим умумий қийматининг 10 фоиздан 30 фоизигача бўлиши кераклигини тушунтиради. (ii) ҚФлар Жамоа Ичимлик Суви Ташкилоти (ЖИСТ) - нодавлат нотижорат ташкилотини, Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтган ва ушбу ташкилотларнинг қоидаларига бўйсунадиган ташкилотни яратишда ёрдам беради. ЖИСТлар жамоат аъзоларини сув ва санитария тизимлари қурилишини кузатишга жалб қилиш, ЭТХ режасини ва тўлиқ харажатларни қоплаш нархларини белгилаш, ушбу тарифлар атрофида жамоатчиликнинг келишувига эришиш ва кам таъминланган оилаларга ёрдам бериш (МФЙ томонидан белгиланган ва тасдиқланган) тўлиқ тарифларни ололмайдиган ЖИСТ (iii) Жамоатчилик аъзолари ЖИСТ Умумий йиғилиш вакилларни сайлайдилар. Улар йилига камида бир марта Ташкилотнинг ҳисоботларини тасдиқлаш, йиғиш ва зарур ҳолларда тарифларни қайта кўриб чиқиш ва ЖИСТнинг ҳар қандай муҳим ўзгаришлари тўғрисида қарор қабул қилиш учун йиғилишади. Бош ассамблея аъзолари Бошқарув

кенгашинисайлайди. Бошқарув кенгаш аъзоларини кундалик сув таъминоти, сув таъминоти, тарифларни йиғиш ва тизим билан боғлиқ барча операциялар учун масъул бўлган Ижроия қўмитасига тайинлашни тайинлайди. Тарифлар Ижроия қўмита аъзоларининг иш ҳақи учун тўланади; ЖИСТнинг бошқа барча позициялари ихтиёрийдир. ЖИСТ Ижроия Қўмитасининг ўртача сони 5000 кишилик қишлоқларда ўн киши атрофида бўлади. ҚФ ва ҚМлар ЖИСТни рўйхатдан ўтказиш, тарифларни белгилаш, ҳисоб-китоблар ва йиғиш тизимлари, ЭТХ, сув сифатини синаш, миқдорлар билан муносабатлар, шикоятлар механизмлари, инсон ресурслари ва санитария ва гигиена бўйича хабардорликни ошириш бўйича ўқитиш ва салоҳиятни оширишни таъминлайди. Шунингдек, ҚФлар ЖИСТ аъзоларини қишлоқдаги ҳамшираларни, врачларни ва ўқитувчиларни уй шароитида сув билан боғлиқ гигиена ва оқава сувларни тозалаш иншоотлари тўғрисида хабардорлигини ошириш учун қандай жалб қилиш бўйича ўргатадилар.

50. **2-компонент: Лойиҳани бошқариш, мониторинг ва баҳолаш ҳамда салоҳиятни ошириш** қуйидаги фаолиятларни қўллаб-қувватлайди: (i) Лойиҳани бошқариш фаолияти, шу жумладан лойиҳани амалга ошириш, коммуникациялар ва жамоатчилик билан алоқани умумий мувофиқлаштириш ва назорат қилиш, аудитни ўтказиш ва қўшимча операцион харажатларни молиялаштириш; (ii) Лойиҳани мониторинг қилиш ва баҳолаш (МБ) фаолияти, шаффофлик, фуқаролар билан қайта алоқа ва (iii) Бенифициарлар билан қайта алоқа механизмини (БҚАМ), шу жумладан шикоятларни кўриб чиқиш механизмини (ШКЧМ) бошқариш ва (iv) харидлар, ижтимоий ва атроф-муҳитни ҳимоя қилиш чоралари ва инфраструктуралар лойиҳаси сифатини яхшилаш учун вилоят ҳокимликларини салоҳиятини ошириш.

51. **Компонент ЛАОГни молиялаштиради**, шу жумладан лойиҳа директори ва иштирокка асосланган тараққиёт экспертлари (жамоатчилик сафарбарлиги ва жамоатчилик иштирокидаги эҳтиёжларни баҳолаш, устуворлик, мониторинг ва назорат), гендер, фуқаролик иштироки, қурилиш/инфраструктура сифати, лойиҳаларни бошқариш, коммуникациялар, таъминот, МВБ. Ушбу гуруҳ йиллик иш режалари ва бюджетларни тайёрлайди ва ЛАҚ ни лойиҳалаштириш ва амалга оширишни, шу жумладан барча ходимларва маслаҳатчилар учун техник шартларни ва ўқув қўлланмаларини яратишни назорат қилади.

52. Ушбу компонент ЛАОГ ва вилоят ҳокимиятларининг стратегик режалаштириш, натижаларни мониторинг қилиш, ҳисобот бериш ва яхши бошқарув амалиётларидан фойдаланган ҳолда маҳаллий инфраструктура ва хизматларни етказиш функциялари бўйича салоҳиятларини оширади. Бу қуйидаги миллий манфаатдор томонлар билан доимий мувофиқликни таъминлайди: иқтисодий тарққиёт вазирлиги; Молия вазирлиги; солиқ қўмитаси; инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги; бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги; ёшлар иттифоқи ва аёллар қўмитаси; меҳнат ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри; коммунал хизматлар ва уй-жой; «Трансгаз», «Ўзбекенерго» ва бошқа тегишли идоралар. Ушбу субкомпонент доирасида харидлар ва фуқароларни жалб қилиш амалиётлари учун вилоят ҳокимликлари ва ЯМХ инжиниринг компаниялари ходимлари учун техник кўмак ва салоҳиятни ошириш ишлари молиялаштирилади. Субкомпонент, шунингдек, ЯМХ ва вилоят/туман ҳокимликларининг мониторинг ва назорат салоҳиятини мустаҳкамлаш мақсадида техник кўмак ва салоҳиятни ошириш ишларини молиялаштиради. Бу ерда асосий урғу лойиҳа доирасида бажарилган ишларни сифати назоратини мустақил равишда, ўу жумладан фуқаролар томонидан назорат қилиш, ва шикоятларни кўришга қаратилади. Қўшимча равишда ЛАОГ муҳандислари ва консультантлар вилоят ҳокимликлари қошидаги ЯМХ ва маҳаллий лойиҳалаштириш институлари ходимлари билан биргаликда сублойиҳалар лойиҳасини ва ходимларнинг иқлимга бардошли лойиҳалар тайёрлашдаги салоҳиятини мустаҳкамлаш учун ишлайдилар.

53. Компонент яхшироқ сифатдаги маҳаллий инфраструктура ва Лойиҳани амалга оширишни назорат қилиш учун салоҳиятни оширишда рақамли технологиялардан фойдаланишни уч усулини қўллаб-қувватлайди (i) Инфраструктурани лойиҳалаштириш ва қуриш методологиялари (арматурали бетон қуйиш, эрозияга қарши курашиш усуллари, уюм ва қияликлар билан ишлаш) бўйича онлайн тренинг ва ўқув модуллари вилоят ҳокимлиги, ЯМХ, маҳаллий лойиҳалаштириш институтлари, КХ, МТГ ходимлари учун ишлаб чиқилади; (ii) барча тасдиқланган сублойиҳаларни амалга ошириш ва ЭТХ фазаларида ЛАОГ ходимлари гео кодланган маълумотларни янгилashi учун БАТ га уланган мобил илова, у лойиҳа менежерларига инфраструктураларни тўғридан-тўғри кузатишга имкон беради ва фактга асосланган техник аудитга асос яратади. БАТда очиқ портал бўлиб, фуқаролар у ерга сублойиҳаларга тегишли фото-видео материаллар ва изоҳларни юклашларимумкин; ва (iii) ЛАОГ амалга оширишни қай даражада бораётганлигини мониторинг қилиш учун тез-тез МТГ аъзолари орасида электрон сўровномалар ўтказилади. Э-сўров саволлари иштирокка асосланган эҳтиёжларни баҳолаш, қишлоқ тараққиёт режаси ва қарор қабул қилиш, сублойиҳаларни амалга ошириш ва назорати ва юзага келтирилган масалаларни (муаммо) ўз ичига олади.

54. **2- компонент коммуникациялар ва жамоатчиликни хабардор қилиш кампаниясини молиялаштиради:** манфаатдорларни халқаро ОАВ, инсон ҳуқуқлари ва тараққиёт ташкилотлари; миллий, вилоят, туман ва қишлоқ ҳокимият органлари; (ижтимоий) ОАВ; ва фуқаролик жамияти, давлат дастурлари ва Лойиҳа орасидаги мақсадлар, қоидалар ва процедуралардаги фарқлар ҳақида ўқитиш ва БҚАМ ҳақида маълумот бериш учун. Кампания доирасида фуқароларга мажбурий меҳнат, мажбурий кўчириш, шикоятларни кўчириш механизми ва бузилишлар бўйича уларнинг ҳуқуқлари тўғрисида смс/бот лардан фойдаланиб хабарлар тарқатилади.

55. **Компонент лойиҳада мажбурий меҳнатдан фойдаланилмаслигини таъминлаш бўйича чора-тадбирларни қўллаб-қувватлайди.** Мажбурий меҳнатни камайтириш чоралари Фарғона водийси вилоят ва туман ҳокимликлари ва танланган қишлоқлар аҳолисининг (МФЙ раислари, аёллар, ёшлар, фаоллар) мажбурий меҳнатни қатъиян таъқиқловчи норматив ҳужжатларни ўз ичига олувчи миллий меҳнат қонунчилиги бўйича салоҳиятини оширишни ўз ичига олади. Шу мақсадда ЛАОГ Халқаро Меҳнат Ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва Меҳнат Муносабатлари вазирлиги (БММВ) маҳаллий инспекторлари билан ҳамкорлик қилиб: (i) меҳнат амалиётлари бўйича ҳокимлик ва МФЙ ижроия қўмитаси аъзоларига мунтазам тренинглари ўтказилади; (ii) мониторинг ва аниқланган ҳолатлар бўйича хабар бериш; (iii) меҳнат ҳуқуқлари, ШМ бўйича оммавий хабардорлик кампанияларни жорий этиш. ЛАОГ ШМ орқали етиб келган мажбурий меҳнат ҳолатлари бўйича хабар бериш ва текшириш бошлаш учун БММВ билан ички алоқа каналлини ўрнатади. Лойиҳа шунингдек сублойиҳаларга кўнгилли меҳнат иноъмлари маън этади. Барча сублойиҳаларни амалга ошираётган пудратчилар устувор меҳнат қоидаларига риоя қилишлари шарт.

56. Ушбу компонент бўйича шикоятлар, мулоҳазалар ва лойиҳа бўйича бошқа фикр-мулоҳазаларни ҳал қилиш учун ЛАОГ БҚАМни яратиш учун қўшимча манбалар тақдим этилади. Унинг лойиҳаси шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари ва талабларини, жумладан, кўриб чиқиш, саралаш ва қайта ишлаш, тан олиш ва кўриб чиқиш, текшириш ва чора кўриш, мониторингни ўз ичига олган ҳимоя билан боғлиқ ШКЧМни ўз ичига олади. ЛАОГ ушбу вазифани бажарадиган бўлимни яратади, у МФЙ ва фуқароларнинг шикоятлари ва фикрларини йиғади, бу маълумотларни тегишли идораларга юборади ва ЛАОГ директори ва (ИТКҚВ) жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари учун жавобгар бўлган бўлимига ҳисобот беради.

57. **2-компонент ЯМХ, ТЛҚ ва МТГ аъзолари учун вилоят ичи ва вилоятлар аро ўқув алмашинувларини молиялаштиради.** Ушбу алмашинувлар умумий муаммоларга ечимларни ва инновацион ёндошувларни бўлишиш ва қатнашувчиларни тадбирлардан сўнг бир-бири билан мулоқот ўрнатиши учун ташкиллаштирилади. Ушбу фаолиятнинг бир қисми сифатида ЛАОГ гендер тармоқларини ташкиллаштиради, мақсад МТГ ва ТЛҚ аёл аъзоларини бирлаштириб гендер тенглик ва аёлларни ўрнини кучайтириш масалаларинимухокама қилиш.

58. 2-компонент шунингдек йиллик манфаатдорлар йиғилишини молиялаштиради. Унда вилоят ва туман миқёсидаги манфаатдорлар амалга ошириш тажрибасини бўлишиб, кейинги цикл учун лойиҳалаштириш ва амалга оширишни яхшилаш усуллари муҳокама қиладилар. Ушбу шарҳлар бошқарув ва коррупцияга қарши чоралар ва гендер масалалари бўйича ижтимоий, техник ва молиявий аудит ва топилмалар натижаларини ўз ичига олади. Ҳар бир йиллик кўриб чиқишдан сўнг, ЛАОГ зарур бўлганда ЛАҚни янгилайди.

59. **М&Б.** 2-компонент Лойиҳанинг бориши ва натижаларини кузатиш, ҳужжатлаштириш ва маълумот бериш учун МБ фаолиятини қўллаб-қувватлайди. Ушбу маълумотни йиғиш учун ИТКҚВ ЛАОГ таркибидаги МБ гуруҳи жавобгар бўлади. 2-компонент Бутунжаҳон банкига чораклик ва ярим йиллик текширилмаган оралик молиявий ҳисоботларни (ОМХ) тайёрлаш ва тақдим этиш учун ЛАОГни молиялаштиришни таъминлайди. Ушбу компонент шунингдек, лойиҳани мониторинг қилиш, лойиҳа ҳисоботларини автоматик равишда яратиб, лойиҳанинг шаффофлиги (сублойиҳа маълумотлари хариталарда эълон қилинади) ва фуқаролар билан қайта алоқа учун фойдаланиладиган БАТни молиялаштиради. МФБМ орқали олинган мулоҳазалар ва шикоятлар ярим йиллик ҳисоботга киритилади.

60. Натижаларни ўлчаш биринчи навбатда натижалар тизимида аниқланган натижаларга ва ЛАҚда келтирилган чиқиш кўрсаткичларига қаратилади. 2-компонент лойиҳани ишлаб чиқиш мақсадлари натижалари кўрсаткичларини баҳолаш учун бошланғич, оралик ва якуний лойиҳаларни мониторинг сўровномаларини молиялаштиради. ЛАОГ БАТ ва сўров маълумотлари асосида умумлаштирилган ҳисоботни тайёрлаш учун жавобгардир. У шунингдек Лойиҳа ва давлат дастури да иштирок этаётган қишлоқлар бўйича натижаларда фарқ борми ва фарқнинг сабабларини баҳолаш учун жараёни кузатишни баҳолашни молиялаштиради. У шунингдек, Лойиҳа ва давлат дастурининг намуна қишлоқларида тугатилган инфраструктура лойиҳасини факт бўйича техник аудитларини молиялаштиради

61. **ҚИРЛ Фарғона водийсини, хусусан, Фарғона, Андижон ва Наманган вилоятларини ҳамда қўшимча Сирдарё ва Жиззах вилоятларини қамраб олади.** Ўзбекистон ҳукумати орқада қоладиган деб таснифланган 21 туманга қаратилган. Ушбу туманларда, туман ижроия кўмиталари таҳминан 300-310 қишлоқни танлаш учун қатнашиш жараёнидан фойдаланадилар. Кўмиталар МФЙ аъзолари билан қишлоқларнинг узоқлиги, инфратузилманинг эҳтиёжлари, сув тошқини, эрозия, шўрланиш, чўллашиш ва бошқа табиий ёки иқлимий офатларнинг таъсирига оид кўрсаткичларни ўз ичига олган шаклларни ишлаб чиқиш учун ишлайди. МФЙ аъзолари анкеталарни тўлдиргандан сўнг, туман ижро гуруҳлари берилган маълумотларга асосланиб қишлоқларни тартиблаштирадилар. Кўмита банк томонидан молиялаштириладиган лойиҳада иштирок этиш учун энг юқори даражадаги қишлоқларни танлайди. Қатнашувчи қишлоқларни танлашда кўмиталар қўллайдиган маълумотлар Лойиҳанинг БАТда барча учун очиқ бўлади. ҚИРЛда иштирок этиш учун қишлоқларни танлашга бўлган ёндашув бу ҳукумат томонидан молиялаштириладиган давлат дастурларидан бошланиши бўлиб, бунда вилоят ҳокимиятлари дастурда иштирок этиш учун қишлоқларни танлашда шаффоф бўлмаган мезонлардан фойдаланадилар.

2.3. Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларни бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) кўлами ва вазифалари

62. Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБАМ) асосий мақсади лойиҳани амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий экологик ва унга боғлиқ ижтимоий таъсирларнинг олдини олиш, камайтириш ёки / ёки камайтириш чоралари, усуллари ва механизмларини аниқлашдан иборат. АМИМЧБАМ фуқаролардан жамоатчиликнинг асосий хизматларга бўлган эҳтиёжини аниқлаш учун фуқаролар иштирокини талаб қиладиган Жамоага Асосланган Ривожланиш (ЖАР) усулини қўллайди. Ушбу эҳтиёжларни қондириш учун сублоийҳалар тузилади. Ушбу сублоийҳаларнинг тафсилотлари техник лойиҳалаш тайёрлангандан кейин маълум бўлади. АМИМЧБАМ аниқланган сублоийҳаларнинг экологик ва ижтимоий нуқтаи назардан тўғри баҳоланишини, ЖБнинг хавфсизлик сиёсати, Ўзбекистоннинг экологик ва ижтимоий қонунлари ва нормативлари билан мувофиқ равишда юмшатовчи қолдиқ ва муқаррар таъсирларни (агар мавжуд бўлса) мувофиқлаштиради.

63. АМИМЧБАМ лойиҳа фаолияти натижасида келиб чиқадиган зарарли таъсирни юмшатиш ва компенсация қилиш бўйича тегишли чораларни ишлаб чиқиш бўйича кўрсатмалар беради. Ушбу ҳужжатда асосий / контекст, сиёсат ва меъёрий асос, шунингдек, мумкин бўлган сублоийҳаларнинг экологик ва ижтимоий таъсири тавсифланган. Бунга Атроф-муҳит ва ижтимоий баҳолаш (АМИБ) тамойиллари ва кўрсатмалар, институционал тадбирлар, маслаҳат ва ошкор қилиш тартиблари киради. Норматив ва меъёрий-ҳуқуқий базамиллий қонунлар ва ЖБ талабларига мувофиқлигини белгилаб беради. АМИБ йўриқномалари ва таомиллари суб-лоийҳани тайёрлаш, скрининг, баҳолаш, амалга ошириш ва мониторинг қилиш учун жавобгарликни аниқлашга хизмат қилади. Ушбу кўрсатмалар ёрдамида Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР) учун сублоийҳага қўйиладиган талаблар белгиланади.

64. АМИМЧБАМ шунингдек, суб лойиҳанинг экологик ва ижтимоий скрининги, сублоийҳанинг алоҳида АМИТБларини тайёрлаш, амалга ошириш ва мониторинги учун тамойиллар, мезонлар ва мажбуриятлар тўғрисида маълумот бериш учун хизмат қилади. КХР тайёрлаш жараёнида лойиҳа тайёргарлик кўриш доирасида Кўчириш режасининг асосий модели ишлаб чиқилди (КРАМ). КРАМ нинг асосий вазифаси ерларни мажбуран ўзлаштириш ва натижада жабрланган оилаларни бошқа жойга кўчиришни ўз ичига олувчи сублоийҳаларни амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий ижтимоий-иқтисодий таъсирларни тегишли равишда аниқлаш, бартараф этиш ва юмшатиш учун асосни таъминлашдан иборат.

3. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОИЙ БАҲОЛАШ УЧУН НОРМАТИВ-ХУҚУҚИЙ БАЗА

3.1. Миллий экологик сиёсат ва қонунчилик

65. Мамлакат мустақилликка эришгач, Ўзбекистон Республикаси миллий экологик қонунчиликни ишлаб чиқди, қайта кўриб чиқди ва такомиллаштирди, янги қонунлар ва меъёрий ҳужжатларни қабул қилди, экологик муаммоларини ҳал этиш бўйича дастурлар ва ҳаракатлар режаларини ишлаб чиқди ва табиий ресурслардан барқарор фойдаланишни таъминлади. Мамлакат экологик бошқарув бўйича бир қатор қўшимча қонунлар ва қонун ҳужжатларини қабул қилди ва қатор халқаро ва минтақавий экология бўйича келишувлар ва конвенциялар иштирокчиси. Табиатни муҳофаза қилиш сиёсати ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги тадбирларни амалга ошириш куйидаги асосий тамоилларга асосланади:

- ✓ Аҳолининг турмуш даражасини оширишнинг зарурий шарти сифатида атроф-муҳитни муҳофаза қилишга ва қайта тиклашга қаратилган иқтисодий ва экологик сиёсатни жорий қилиш;
- ✓ Айрим табиий элементларни муҳофаза қилишдан экотизимларни умумий ва ҳар томонлама ҳимоя қилишга ўтиш;
- ✓ Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва био хилма-хилликни сақлаш учун жамиятнинг барча аъзоларининг жавобгарлиги.

3.2. Экологик қонунчилик:

66. Лойиҳа доирасида табиатни муҳофаза қилиш масалалари куйидаги ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади:

- **Конституция**, 50, 54, 55, 93, 100-моддалар. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддасида шундай дейилган: Ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захиралар умуммиллий бойликдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир;
- 1992 йил 9 декабрда қабул қилинган «**Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида**» ги қонун (18.04.2018 йилда янгиланган) атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асосларини белгилаб беради, барқарор ривожланишни ва муайян тамоилларни, шу жумладан Давлат экологик экспертизасини (ДЭЭ) таъминлайди. «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги қонуннинг 12-моддасида шундай дейилган: Ўзбекистон Республикаси аҳолиси табиий ресурслардан оқилона фойдаланиши, табиат бойликларига эҳтиётлик билан муносабатда бўлиши, экология талабларига риоя этиши шарт. Қонунда таъкидланганидек, иқлимни глобал ўзгаришлардан ҳимоя қилиш учун тадбиркорлик субъектлари иссиқхона газлари чиқиндиларига қўйиладиган чекловларга риоя қилиши, шунингдек бу чиқиндиларни камайтириш чораларини кўриши керак.
- 1993 йил 6 майда қабул қилинган «**Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида**» ги қонун (2018 йил 23 июлда янгиланган) сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, сув ресурсларини муҳофаза қилиш, салбий таъсирларнинг олдини олиш ва уларни камайтириш ва миллий қонунчиликка риоя қилишни таъминлайди; қонунда барча жисмоний ва юридик шахсларнинг сув хавзалари, сув омборлари, қор ва муз қатламлари, музликлар, доимий қор қопламанинг sanoat, маиший ва бошқа чиқиндилар ва ташланмалар билан ифлосланишининг олдини олиш учун жавобгарлиги белгиланган. Ундан фойдаланиш ҳисоб-китоб, мониторинг, лицензиялаш, назорат орқали амалга оширилади, акс ҳолда сувни муҳофаза қилиш бўйича давлат идоралари бошқарувининг ишдан чиқишига олиб келиши мумкин.
- 1997 йил 26 декабрда қабул қилинган "**Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида**" ги қонун (2016 йил 21 сентябрда янгиланган) табиий муҳитда ўсувчи ўсимликларни (дарахтлар) ҳимоя қилиш ва улардан фойдаланиш, шунингдек

ёввойи ҳолда ўсувчи ўсимликларни тиклаш ва генетик конзервациялаш, соҳасидаги муносабатларни тартибга солиди;

- 1996 йил 27 декабрда қабул қилинган «**Атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш тўғрисида**» ги қонун (2017 йил 14 сентябрда янгиланган) атмосфера ҳавосининг табиий ҳолатини сақлаш масалаларини; давлат органлари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва фуқароларнинг атмосфера ҳавосини муҳофаза қилиш соҳасидаги фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни белгилаб беради.
- 2002 йилда қабул қилинган "**Чиқиндилар тўғрисида**"ги қонун (10.10.2018 йил янгиланган) чиқиндиларни қайта ишлашни тартибга солиди ва Давлат экологик қўмитасига чиқиндилар ташланиши мумкин бўлган жойларни текшириш, мувофиқлаштириш, баҳолаш ва маълум параметрларни белгилаш ваколатини беради.
- 2001 йилда қабул қилинган "**Экологик экспертиза тўғрисида**"ги қонун (14.09.2018 йилда янгиланган) атроф-муҳит ва инсон саломатлигига таъсирни мажбурий экспертизадан ўтказишни кўзда тутди, шунингдек экспертизани ўтказиш учун ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади;
- 2013 йилда қабул қилинган "**Экологик назорат тўғрисида**"ги қонун атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиди. Экологик назоратнинг асосий вазифалари экологик қонунчилигининг бузилишини олдини олиш, аниқлаш ва унга йўл қўймаслик; атроф-муҳитнинг ифлосланишига, табиий ресурслардан нооқилона фойдаланилишига, фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига таҳдид солишига олиб келадиган экологик вазият ва омилларни мониторинг қилишдан иборат.
- **Миллий хавфсизлик концепцияси тўғрисидаги қонунда** (1997 й.) экологик хавфсизликка эришишнинг асосий тузилмаси келтирилган.
- **Қишлоқ хўжалик ўсимликларини зараркунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан ҳимоя қилиш тўғрисида Қонуни** (2000) қишлоқ хўжалиги ўсимликларини зараркунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан ҳимоя қилишни таъминлаш, ўсимликларни ҳимоя қилиш воситаларининг инсон саломатлиги ва атроф-муҳитга зарарли таъсирининг олдини олиш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солиди.

67. **Табиатни муҳофаза қилиш, иш жойларини ташкил қилиш, шу жумладан қурилиш майдончалари тўғрисида норматив ҳужжатлар.** Давлат бошқаруви, табиатдан фойдаланиш ва қишлоқ хўжалигидаги ўсимликларни муҳофаза қилишнинг кўплаб муҳим жиҳатлари Вазирлар Маҳкамаси томонидан турли қонуности ҳужжатлари орқали тартибга солинади:

- Ўзбекистон Республикаси аҳоли пунктларини ободонлаштиришни яхшилаш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Қарор (ПҚ-1045, 22 январь 2009)
- Замонавий архитектура-шаҳарсозлик талабларини ҳисобга олган ҳолда аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишларини ташкил этиш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида (59-сонли ВМҚ, 9.03.2009).
- «Сув ҳавзаларига, шу жумладан оқава сувларга ташланадиган ифлослантурувчи моддаларнинг рухсат этилган максимал чиқиндилари учун стандартлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва бажариш тартиби» (RD118.0027719.5-91);
- "Маҳсус сувдан фойдаланишга рухсат бериш тартиби (RD 118.0027714.6-92)
- Давлат стандарти - Сув сифати. O'z DST 951:2011 - Марказлаштирилган маиший ва ичимлик суви билан таъминлаш манбалари. Гигиеник, техник талаблар ва танлаш қоидалари;
- "Ўзбекистон Республикасида ер ости сувлари ҳимоясини бошқариш бўйича вақтинчалик тавсиялар". Ўзбекистон Республикаси Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси ва "Ўзбекгидрогеология", Тошкент, 1991
- Вазирлар Маҳкамасининг «Давлат экологик назорати тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» қарори (49-сон, 3.04.2002);

- 0179-04 сон ЎзР СанҚваМ. Гигиена стандартлари. Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги аҳоли пунктларининг атмосфера ҳавосида ифлослантирувчи моддаларнинг максимал рухсат этилган концентрациялари рўйхати (МРЭКР), 1-Илова;
- 0267-09 сон ЎзР СанҚваМ. Тураржой, жамоат бинолари ва турар-жой биноларида рухсат этилган шовқинни таъминлаш учун санитария нормалари ва қоидалари;
- 0120-01 сон СанҚваМ. «Иш жойларида шовқиннинг рухсат этилган даражалари учун санитария стандартлари»;
- 0122-01сон СанҚваМ. «Иш станцияларида маҳаллий тебраниш тўғрисида санитария қоидалари»;
- 0088-99 сон СанҚваМ. Сув ҳавзаларига оқова сувлар билан кирадиган моддаларнинг максимал рухсат этилган чиқиндиларини (МРЭЧ) лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш учун санитария талаблари;
- 0321-15 сон СанҚваМ. Пестицидларнинг токциклиги ва хавфлилиги бўйича гигиеник таснифи;
- "Заҳарли кимёвий ва бошқа токсик моддаларни кўмиш ҳамда махсус полигонларни қўриқлаш ва сақлаш тартиби тўғрисида Низом" (Адлия вазирлиги томонидан 2013 йил 20 мартда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 2438);
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 03.24.1995 йилдаги -сонлиқарори
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-2841-сонли 16.03.2017 йилдаги қарори
- Саноат оқова сувларини қабул қилиш қоидалари ва Ўзбекистон Республикасининг шаҳарлари ва бошқа аҳоли пунктларининг шаҳар канализация тармоқларига ифлослантирувчи моддаларнинг ортиқча чиқиндилари учун товон тўловларини ҳисоблаш тартиби (ВМ 2010 йилдаги 11-сонли қарорига 1-Илова);
- ГОСТ-23941-79 "Шовқин. Ўлчаш усуллари";
- "Иш жойларида шовқинни ўлчаш ва гигиеник баҳолаш бўйича услубий кўрсатмалар" No.1844-78;
- СанПиН № 0046-95. Иш зонаси атмосфера ҳавосида ифлослантирувчи моддаларнинг максимал рухсат этилган контсентрациялари (МРЭК);
- Сув ҳавзаларида, шу жумладан дренаж сувида рухсат этилган максимал контсентрациялари учун лойиҳа стандартларини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш тартиби"(РД 118.0027719.5-91);
- Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома"(РД 118.0027714.6-92);
- Ер ости сувларининг ифлосланиши орқали халқ хўжалигига етказилган зарарни аниқлаш бўйича кўрсатма. "(118.0027719.5-91) (ПАРАС 118.0027714.47-95);
- 0289-10 сонли санитария қоидалари. Қурилиш ишлаб чиқариш ва қурилиш ишларини ташкил этишда санитария қоидалари ва гигиена талаблари;
- Ўзбекистон Республикаси шароитида турар жойларни сақлаш ва ободонлаштириш учун санитария қоидалари ва стандартлари (0289-10 сонли санитария қоидалари вამеъёрлари)
- Ўзбекистон Республикасида ер ости сувларини муҳофаза қилиш назорати бўйича вақтинчалик тавсиялар". Ўзбекистон Республикаси Давлат табиий ресурслар қўмитаси ва "Ўзбекгидрогеология", Тошкент, 1991

68. **Халқаро ҳамкорлик ва глобал ҳамда минтақавий келишувлар.** Глобал атроф-муҳит шароитида Ўзбекистон қуйидаги халқаро конвенциялар иштирокчиси ҳисобланади:

- Иқлим ўзгариши тўғрисидаги конвенция;
- Биологик хилма-хиллик тўғрисидаги конвенция;
- Чўлланишга қарши кураш тўғрисидаги конвенция;
- Атроф-муҳитни ўзгартириш усулларида халқаро бўйича ҳар қандай душманона фойдаланишни тақиқлаш тўғрисидаги конвенция (26.05.1993);

- Хавфли чиқиндиларнинг трансчегаравий кўчирилишини ва уларни йўқ қилишни назорат қилиш тўғрисидаги Базел конвенцияси (22.12.1995);
- Умумжаҳон маданий ва табиий меросини муҳофаза қилиш тўғрисида конвенция (22.12.1995);
- Йўқолиб кетиш хавфи мавжуд бўлган ёввойи фауна ва флора турлари билан халқаро савдо тўғрисидаги конвенция (01.07.1995);
- Ёввойи ҳайвонларнинг кўчиб юрвучи турларини муҳофаза қилиш бўйича Бонн конвенцияси (01.05.1998);
- Асосан сувда сузувчи қушларнинг яшаш жойи сифатида халқаро аҳамиятга молик сув-ботқоқ майдонлари тўғрисида Рамзар Конвенцияси (30.08.2001).
- 07.09.2020 йилдаги 541-сон «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» ги Қарори

3.3. Экологик ва ижтимоий баҳолаш бўйича миллий талаблар

69. Миллий АМИБ тартиб қоидалари 14.09.2017 йилда янгиланган Экологик экспертиза тўғрисидаги қонун (2000) ва Вазирлар Маҳкамасининг 07.09.2020 йилдаги 541-сон «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» ги Қарори билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилган қонуннинг 3-моддасига мувофиқ атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш қуйидагиларни аниқлаш мақсадида ўтказилади:

70. Прогноз қилинаётган хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга ошириш ҳақида қарорқабул қилишгача бўлган босқичда ушбу фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини;

71. Атроф муҳит ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир кўрсатаётган ёки таъсир кўрсатиши мумкин бўлган мўлжалланаётган ва амалга оширилаётган хўжалик ҳамда бошқа фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини;

72. Атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигини.

73. Давлат экологик экспертизаси соҳасидаги махсус ваколатли давлат органи Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат кўмитаси ҳисобланади (Давлат экология кўмитаси). Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат кўмитасининг ташкилий тузилмаси 3.1-бўлимда батафсил кўриб чиқилган. Давлат экологик экспертизаси учун масъул бўлган асосий ташкилот - Главгосэкспертиза ЭАММҚДҚ (Асосий давлат экспертизаси) (2.2.1-расм). «Давлат экологик экспертизаси маркази» ДУК атроф- муҳитга таъсир кўрсатишнинг I ва II тоифасига кирадиган фаолият турлари бўйича объектларни (юқори ва ўртача даражада хавфли) АМТБ давлат экологик экспертизасини ўтказди. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар «Давлат экологик экспертизаси маркази» ДУК атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг III ва IV тоифасига кирадиган фаолият турлари бўйича объектларни (паст даражада хавфли ва маҳаллий таъсир кўрсатиш) давлат экологик экспертизасини ўтказди. Давлат экспертизаси тўғрисидаги низомда ДЭЭни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби (16.2-Илова) батафсил баён қилинган.

74. Атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш - бу АМТБ уч босқичини ўз ичига олган таомил:

75. **1-босқич: Атроф-муҳитга таъсир ҳисоботининг лойиҳаси (АМТХЛ)** таклиф этилаётган лойиҳани режалаштириш босқичида ривожланиш учун маблағ ажратилгунга қадар амалга оширилиши ва қуйидаги бўлимлардан иборат бўлиши керак:

- режалаштирилган фаолият бошланишидан олдинги атроф-муҳит шароитлари, ҳудуднинг аҳолиси, ерларнинг ўзлаштирилиши, атроф-муҳит хусусиятларининг таҳлили;

- мавжуд дам олиш зоналари, аҳоли пунктлари, суғориш, мелиоратив объектлар, қишлоқ хўжалик эрлари, электр узатиш линиялари, транспорт, сув таъминоти, газ қувурлари ва ушбу вилоят тўғрисидаги бошқа маълумотлар кўрсатилган вазиятли режа;

- таклиф этилаётган (режалаштирилаётган) асосий ва ёрдамчи иншоотлар, фойдаланилган техника, технологиялар, табиий ресурслар, материаллар, хом ашё, ёқилғи,

уларнинг атроф-муҳитга таъсирини таҳлил қилиш, маҳсулотларнинг атроф-муҳитга бўлган хавфлари;

- кутилаётган ташланмалар, чиқиндилар, қолдиқлар, уларнинг атроф-муҳитга зарарли таъсири ва зарарсизлантириш усуллари;
- чиқиндиларни омборлага жойлаш, сақлаш ва утилизация қилиш;
- фан, техника ва илғор тажриба ютуқларини инобатга олган ҳолда табиатни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан режалаштирилган ёки давом этаётган фаолиятга муқобил ва технологик ечимларни таҳлил қилиш;
- салбий экологик оқибатларни истисно этадиган ва объектнинг атроф-муҳитга таъсирини камайтирадиган ташкилий, техник, технологик эчимлар ва чоралар;
- фавқулодда вазиятлар таҳлили (уларнинг эҳтимоллиги баҳоланиши ва уларнинг салбий оқибатларини олдини олиш сценарийси билан);
- экспертиза орқали объектни амалга ошириш натижаси ўлароқ атроф-муҳитнинг ўзгариши ва атроф-муҳитнинг оқибатлари прогнози;

76. 2-босқич: Атроф-муҳитга таъсирлар тўғрисидаги ҳисоботини (АМТТХ) тайёрлаш

- бундай қадамга эҳтиёж 1- босқичда аниқланади ва Давлат экспертиза қўмитаси қўшимча тадқиқотлар ёки таҳлилларни ўтказиш зарурлигини кўрсатиши керак. АМТТХ лойиҳанинг техник-иқтисодий асосини тасдиқлашдан ва қурилишни бошлашдан олдин Давлат экологик экспертиза марказига топширилиши керак. Аризада қуйидагилар бўлиши керак:

77. танланган майдоннинг экологик муаммоларини муҳандислик-геологик тадқиқотлар, намунавий ва бошқа зарур тадқиқотлар натижалари асосида баҳолаш;

78. майдоннинг аниқланган муаммолари билан боғлиқ технологияларни экологик таҳлил қилиш;

79. жамоатчилик эшитувлар натижалари (агар лозим бўлса);

80. экспертиза объекти амалга оширилишининг салбий оқибатларини олдини оловчи атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чораларини асосли ўрганиш;

81. 3-босқич: Атроф-муҳитнинг оқибатлари тўғрисидаги Баёотни тайёрлаш (АМОТБ) ДЭЭ жараёнининг якуний босқичини англатади ва лойиҳа ишга тушгунга қадар ўтказилиши керак. Бундай ҳужжатлар фақат муҳим экологик ва ижтимоий таъсирга эга лойиҳалар учун керак. АМОТБнинг асосий бўлимлари қуйидагилардан иборат:

- атроф-муҳитга таъсир кўрсатувчи ЭАММҚМҚ хулосаси лойиҳасини, шунингдек жамоат муҳокамаларида билдирилган таклифларни кўриб чиққандан сўнг лойиҳавийқарорлар ва бошқа чора-тадбирларни тўғирлаш;

- экспертиза объекти фаолиятини тартибга солувчи экологик стандартлар;

- ишларни ташкил этиш ва объектни экологик жиҳатдан қўллаб-қувватлаш чораларини амалга оширишга қўйиладиган талаблар;

- тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш имконияти тўғрисидаги асосий хулосалар.

82. Лойиҳа тоифалари. Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 07 сентябрдаги 541-сонли қарори билан тасдиқланган "Экологик экспертизаси тўғрисида"ги қонунга мувофиқ. Экологик фаолиятнинг барча турлари ҳар хил таъсир даражаси билан 4 тоифага бўлинади:

- 1чи тоифа - "атроф-муҳитга таъсир қилиш хавфи юқори" (ДЭЭ "Давлат экология экспертизаси маркази" ДУК томонидан 20 кун ичида ўтказилади, барча АМТБ босқичлари талаб қилинади);

- 2чи тоифа - "атроф-муҳитга таъсир қилишнинг ўртача хавфи" (ДЭЭ (ДЭЭ "Давлат экология экспертизаси маркази" ДУК томонидан 15 кун ичида ўтказилади, барча АМТБ босқичлари талаб қилинади);

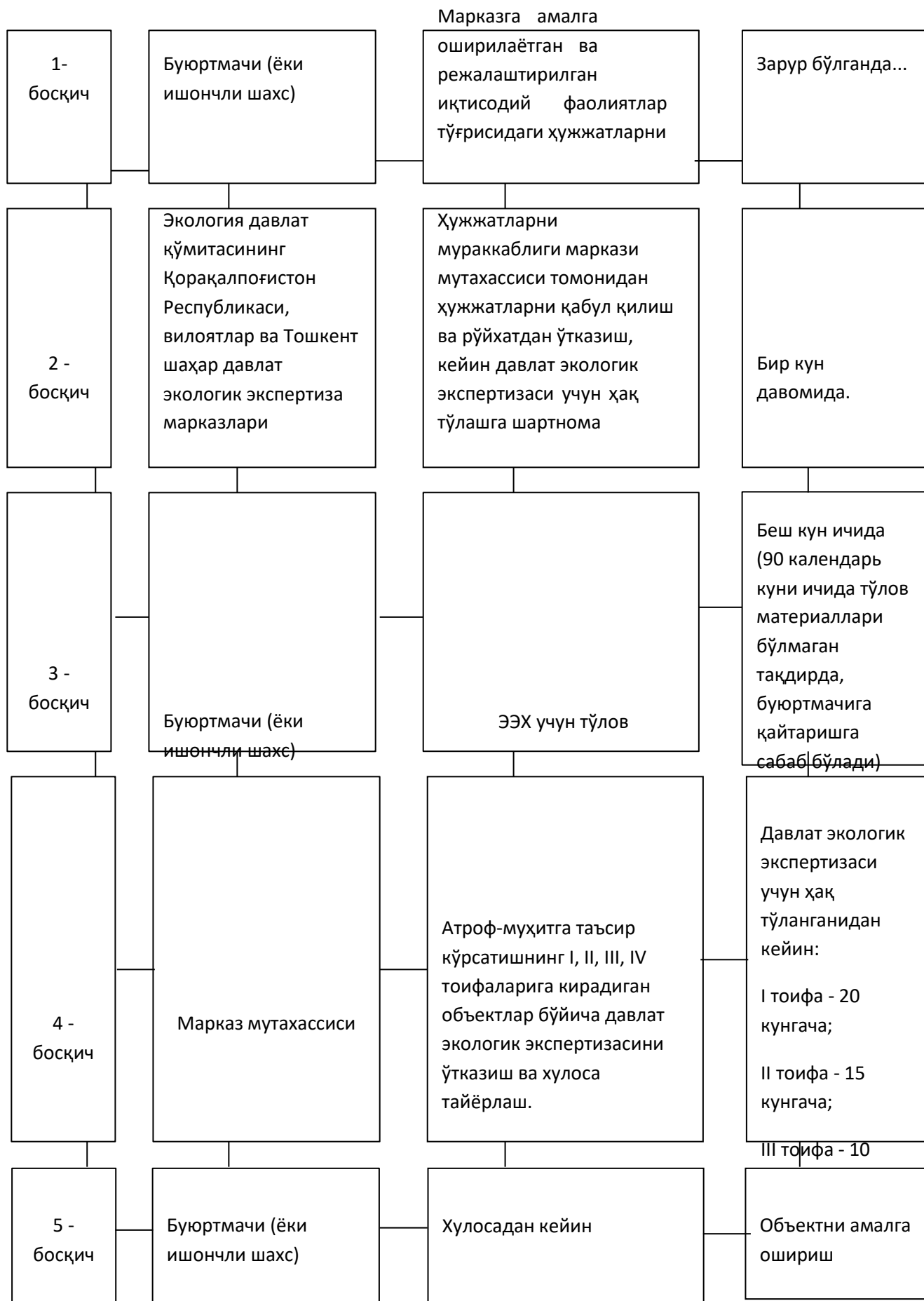
- 3чи тоифа - "таъсир қилишнинг паст хавфи" (ДЭЭ "Давлат экология экспертизаси маркази" ДУК вилоят филиаллари томонидан 10 кун ичида ўтказилади, барча АМТБ босқичлари талаб қилинади);

- 4чи тоифа - "аҳамиятсиз хавф, маҳаллий" (ДЭЭ вилоят бўлимлари томонидан 5 кун ичида ўтказилади, фақат биринчи босқич талаб қилинади, АМТХ лойиҳаси.

83. Турли тоифаларга кирмайдиган бошқа барча лойиҳалар атроф-муҳитга таъсир кўрсатмайдиган ва давлат экологик экспертизаси ва экологик лицензияларини талаб қилмайдиган лойиҳалар деб ҳисобланади.

84. ДЭЭ тўғрисидаги Низомнинг 24-бандига мувофиқ, ДЭЭнинг ижобий хулосаси давлат экологик экспертизаси объектини реализация қилишда банк ва бошқа кредит ташкилотлари томонидан молиялаштиришни очиш учун ҳамда юридик ва жисмоний шахслар томонидан бажарилиши мажбурий бўлган ҳужжат ҳисобланади. ДЭЭ хулосаси берилган кундан бошлаб уч йил давомида амал қилади. ДЭЭ хулосаси тегишли туман (шаҳар) экологик ва атроф- муҳит назорати инспекцияларига юборилади. Ушбу лойиҳа учун АМТБ тамоили ушбу ҳужжатнинг 8 бўлимида батафсилроқ тасвирланган.

расм. Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолашни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби

85. Турли тоифаларга киритилмаган бошқа барча лойиҳалар атроф-муҳитга таъсир кўрсатмайдиган ва Давлат атроф муҳит эксперти кўриб чиқишини ва ҳеч қанақа экологик лицензия талаб этилмайдиган лойиҳалар ҳисобланади.

86. **АМИБ жараёнида жамоатчиликнинг иштироки.** Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (50,55-моддалар) атроф-муҳитни бошқаришда фуқаролар ва жамоат бирлашмаларининг иштироки учун асос яратади. Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 12 сентябрда қабул қилинган (18.08.2016 й. Янгиланган) «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги қонуни 12-13-моддаларда фуқароларнинг табиатни муҳофаза қилиш бўйича жамоат ташкилотларига бирлашиш, атроф табиий муҳитнинг аҳоли ҳамда уни муҳофаза қилиш юзасидан кўрилатган чора-тадбирларга доир ахборотларни талаб қилиш ва олиш ҳуқуқларини, шунингдек ННТ ваколатларини тартибга солиди. Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги қонунлар жамоатчиликнинг иштирокини белгилаб беради: а) индивидуал фуқаро ёки фуқаролар гуруҳи; б) фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари орқали ва в) нодавлат ноtijорат ташкилотлари орқали.

87. Ноtijорат атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ташкилотларининг бевосита иштироки, бошқарув мақсадларида янги объектларни куриш ва мавжудларини реконструкция қилиш учун ЭЭ ҳужжатларини тайёрлашни назарда тутди. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги Қонунининг 27-моддаси, шунингдек 2018 йил қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси "Давлат экологик экспертизаси тўғрисида"ги Қонунининг 23-моддаси ННТ ва фуқароларга ННТ ташаббуси ва ўз маблағлари ҳисобидан ёки ихтиёрий равишда мустақил мутахассислар гуруҳлари томонидан асосланиши зарур бўлган фаолиятнинг ҳар қандай соҳасида жамоат ЭЭсини ўтказишга имкон беради. Жамоат экспертизаси давлат экологик экспертизасидан мустақил равишда ўтказилиши мумкин. Жамоат ЭЭсини ўтказишга тўсқинлик қилиш тақиқланади. Жамоат ЭЭси ҳулосаси тавсия характерига эга эканлиги белгиланган.

88. Бундан ташқари, ташкилотнинг ДЭЭ давомида, агар ваколатли органлар курилиш объектини муҳим объектлар рўйхатида киритсалар, буюртмачи ташкилотлар давлат атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш ва унинг натижалари тўғрисидаги маълумотларни оммавий ахборот воситаларида эълон қилишга мажбурдирлар. Бу фақат I ва II тоифада кирувчи лойиҳалар учун талаб қилинади.

3.4. Жаҳон банкининг хавфсизликни таъминлаш сиёсати талаблари

3.4.1. Экологик ва ижтимоий баҳолашнинг асосий талаблари

89. Жаҳон банкининг хавфсизлик сиёсатида биноан, Атроф-муҳит ва Ижтимоий Баҳолаш (АМИБ) - бу лойиҳани амалга оширишдан олдин босқич бўлиб, у лойиҳанинг экологик ва ижтимоий хавфлари ва унинг таъсир доирасига таъсирини баҳолайди; лойиҳа альтернативаларини кўриб чиқади; атроф-муҳитга салбий таъсирларнинг олдини олиш, минималлаштириш, камайтириш ёки компенсация қилиш ва ижобий таъсирларни кучайтириш орқали лойиҳаларни танлаш, ўтириш, режалаштириш, лойиҳалаштириш ва амалга оширишни такомиллаштириш йўллари аниқлайди; лойиҳани амалга ошириш давомида атроф-муҳитга салбий таъсирларни юмшатиш ва бошқариш жараёнини ўз ичига олади. АМИБ салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган лойиҳалар учун мажбурийдир. Бундан ташқари, жараённинг барча босқичларида пухта ташкил этилган жамоатчилик иштироки мажбурийдир. Лойиҳалаштириш босқичида молиялаштирилиши лозим бўлган лойиҳалар аниқланмаган тақдирда, Банк Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув механизми (АМИМЧБМ)ни қўллаиди, унда қуйидагилар кўрсатилади: сублойиҳанинг алоҳида АМИТБларини тайёрлаш, амалга ошириш ва мониторинги учун тамоиллар, мезонлар ва мажбурийятлар тўғрисида маълумот бериш учун хизмат қилади. АМИМЧБМ шунингдек, тақлиф этилатган сублойиҳалар учун атроф-муҳитга оид кўрсатмаларни ўз ичига олиши

керак, бунда потенциал таъсирни баҳолаш ва аниқланган сублойихаларни амалга ошириш учун барча босқичларда - идентификациялаш ва танлашдан тортиб, лойиҳалаш ва амалга ошириш босқичидан натижаларни мониторинг ва баҳолаш босқичигача.

3.4.2. Жаҳон банки хавфсизлик сиёсати ва уларга қўйиладиган талаблар

90. Жаҳон банки томонидан молиялаштирилаётган лойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий таъсирини аниқлаш, минималлаштириш ва камайтиришга қаратилган 10 та асосий хавфсизлик сиёсати мавжуд. Ушбу сиёсат талаблари ва уларнинг лойиҳага таъсири қуйидаги Жадвалда келтирилган.

Жадвал -1. Жаҳон банки хавфсизлик сиёсати ва унинг лойиҳа учун долзарблиги

ХАВФСИЗЛИК СИЁСАТИ	ЖАЛБ ҚИЛИНГАН	ДОЛЗАРБЛИГИ
<p>Атроф-муҳитни баҳолаш (ОС 4.01) Ушбу сиёсат Банк томонидан молиялаштириш учун таклиф этилаётган лойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий жиҳатдан барқарорлигини; қарор қабул қилувчиларни экологик ва ижтимоий хавф-хатарлар хусусида хабардор қилишни; қарорлар қабул қилиш жараёнида манфаатдор томонларнинг шаффофлиги ва иштирокини оширишни таъминлашга қаратилган.</p>	<p>Ҳа</p>	<p>Ушбу ОС лойиҳанинг 1чи Компоненти сифатида қўлланилиб, турли хил экологик ва ижтимоий таъсирларни келтириб чиқариши мумкин бўлган кўчаларни тозалаш, парклар ва бошқа жамоат жойларини ободонлаштириш, шаҳар ичидаги транспорт, ижтимоий, дренаж, сув таъминоти, қаттиқ чиқиндиларни бошқариш, мактаблар, касалхоналарни модернизация қилиш бўйича қурилиш ишларини ўз ичига олади. Ушбу таъсирлар қурилиш ишлари натижасида чиқиндилар, шовқин, чанг ва ҳавонинг ифлосланиши, соғлиқ учун хавф ва меҳнат хавфсизлиги масалалари ва бошқалар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Уларнинг барчаси кичик миқёсдаги қурилиш/қайта тиклаш ишлари учун хос бўлиб, табиатига ва жойига қараб вақтинчалик бўлиб, қурилишнинг энг яхши усуллари ва тегишли чораларини қўллаш орқали осонликча юмшатилиши мумкин.</p> <p>Ушбу хавф ва таъсирларни бартараф этиш учун зарарли экологик ва ижтимоий таъсирларни бартараф этиш, уларни қоплаш ёки уларни мақбул даражага тушириш учун лойиҳани амалга ошириш жараёнида қўрилиши лозим бўлган юмшатиш, мониторинг ва институционал жавобгарлик чораларини белгилашга мўлжалланган АМИМЧБМ тайёрланди. АМИМЧБМ шунингдек, лойиҳа томонидан қўллаб-қувватланадиган АМТБ салоҳиятини ошириш бўйича бир қатор тадбирларни таклиф қилади. ЖБ талабларига биноан ҳужжатлойтиҳаси иштирокчи вилоятларда ошкор қилинди ҳамда маслаҳатлашилди.</p>
<p>Табиий яшаш жойлари (ОС 4.04) Ушбу сиёсат табиий яшаш жойлари ва уларнинг биохилма-хиллигини сақлашга; муҳим табиий яшаш жойларини ортиқ даражада ўзгартирилишидан ёки бузилишидан сақланиш ва табиий яшаш жойлари инсоният ҳамжамиятига тақдим этадиган хизматлар ва маҳсулотларнинг барқарорлигини таъминлашга қаратилган.</p>	<p>Йўқ</p>	<p>Лойиҳа шаҳар жойларда мавжуд инфратузилмани ривожлантиришга қаратилганлиги сабабли, табиий яшаш жойларига таъсир кўрсатилмайди.</p>
<p>Ўрмон хўжалиги (ОС 4.36) Ушбу Сиёсат ўрмонларнинг барқарор бошқарилишини; ўрмоннинг аҳамиятли</p>	<p>Йўқ</p>	<p>Лойиҳа ўрмонзорлар бўлмаган қишлоқ жойларида амалга оширилади ва шу сабабли ўрмонларнинг ҳолатига таъсир кўрсатилиши</p>

ХАВФСИЗЛИК СИЁСАТИ	ЖАЛБ ҚИЛИНГАН	ДОЛЗАРБЛИГИ
<p>жойлари бузилмаслигини; ҳамжамиятларнинг анъанавий ўрмон майдонларидан барқарор фойдаланиш ҳуқуқи бузилмаслигини таъминлайди.</p>		кутилмайди.
<p>Зараркунандаларга қарши кураш (ОС 4.09) Ушбу сиёсат зараркунандаларга қарши курашиш Зараркунандаларга қарши курашнинг комплекс ёндашувига мувофиқлигини, пестицидлардан фойдаланиш натижасида атроф-муҳит ва соғлиқ учун хавфларни минималлаштиришни, зараркунандаларга қарши комплекс курашда миллий салоҳиятни оширишни, пестицидларнинг тарқалиши ва фойдаланишни тартибга солиш ва назорат қилишни таъминлайди.</p>	Йўқ	Зараркунандаларга қарши кураш билан боғлиқ муаммолар бўлмайди, чунки инвестициялар кишлоқ инфратузилмасига жўнатилади ва кишлоқ хўжалиги фаолияти билан боғлиқ инфратузилмани ўз ичига олмайди
<p>Жисмоний маданий ресурслар (ОС 4.11) Ушбу сиёсат: Жисмоний маданий ресурслар (ЖМР) Жаҳон банки томонидан молиялаштирилган лойиҳаларда аниқланишини ва муҳофаза қилинишини; жисмоний маданий бойликларни муҳофаза қилишни тартибга солувчи миллий қонунларга риоя қилинишини; Жисмоний маданий ресурслар археологик ва тарихий жойларни, тарихий шаҳар жойларини, муқаддас қадамжоларни, қабристонларни, кўймгарчиликларни, ноёб табиий қадриятларни қамраб олишини; Атроф-муҳитни баҳолаш элементи сифатида амалга оширилишини таъминлаши керак.</p>	Йўқ	Экологик скрининг жараёни жисмоний маданий ресурсларнинг мавжудлигини текширади ва бундай сублоиҳалар аниқланган тақдирда, улар лойиҳа томонидан молиялаштиришдан чиқарилади. АМИМЧБАМ тасодифий кидириш процедуралари бўйича кўрсатмаларни тақдим этади ва тегишли шартлар эрни кўчириш билан боғлиқ бўлган барча контрактларга киритилади.
<p>Туб Аҳоли (ОС 4.10) ТА бу алоҳида, ҳимоясиз, ижтимоий ва маданий гуруҳ бўлиб, жуғрофий жиҳатдан турлича яшаш жойларига ёки тарихий ҳудудларга тегишли бўлиб, ўзига хос маданияти билан лойиҳа ҳудудидан ажралиб туради ва одатда бошқа тилга эга. Сиёсат инсон ҳуқуқларига, Иқтисодиётга ва ТА маданиятига тўла ҳурматни кучайтиришга ва лойиҳани ишлаб чиқишда ТАга зарарли таъсирларнинг олдини олишга қаратилган.</p>	Йўқ	Мамлакатда ТАлар мавжуд эмас.
<p>Мажбурий кўчириш (ОС 4.12) Ушбу сиёсат бошқа жойга кўчиришни минималлаштиришга; кўчиришни ривожланиш дастури сифатида кўриб чиқишга; зарар кўрган одамларга қатнашиш имкониятларини тақдим этишга; кўчирилган шахсларга уларнинг даромадлари ва турмуш даражасини яхшилаш бўйича ҳаракатларида ёрдам бериш ёки ҳеч бўлмаганда уларни қайта тиклашга; кўчирилган шахсларга уларнинг яшаш муддати қонунийлигидан қатъи назар ёрдам беришга; зарар етказилган активлар учун компенсацияни тиклаш қиймати билан тўлашга; ОС га қаратилган. Иловаларда Кўчириш режалари ва Кўчириш режасининг асосий модели тавсифлари</p>	Ҳа	Ушбу сиёсат ер майдонларини (вақтинча ёки доимий) кичик миқёсда эгаллаб олишга бўлган эҳтиёж, кишлоқ инфратузилмасини модернизация қилиш ва инвестициялаш учун 1-компонент таркибидаги фаолият билан боғлиқ чекловлар ва иқтисодий қайта жойлаштириш сабабли қўлланилади. Лойиҳа ҳудудлари кишлоқ жойлардаги ижтимоий-иқтисодий фаоллик даражаси билан характерланади.

ХАВФСИЗЛИК СИЁСАТИ	ЖАЛБ ҚИЛИНГАН	ДОЛЗАРБЛИГИ
<p>келтирилган</p> <p>Тўғонларнинг хавфсизлиги (ОС 4.37) Ушбу Сиёсат янги тўғонларни куриш билан боғлиқ бўлган ёки мавжуд тўғон ёки тўғоннинг хавфсизлиги ёки ишлашига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган тўғонлар хавфсизлигига этарлича эътибор берилишини таъминлайди; тўғон баландлиги ва сув омборининг ҳажми муҳим аҳамиятга эга.</p>	Йўқ	Лойиҳа фаолияти қишлоқ жойларда амалга оширилади ва тўғонларнинг ишлашига боғлиқ бўлмайди.
<p>Халқаро сув йўллари бўйича лойиҳалар (ОС 7.50) Сиёсат лойиҳаларнинг халқаро сув йўлларида самарали фойдаланиш ва уларни химоя қилишга таъсир кўрсатмаслигини, шунингдек, Банк ва унинг Қарз олувчилари ҳамда қирғоқ бўйи мамлакатлари ўртасидаги муносабатларга салбий таъсир кўрсатмаслигини таъминлашга қаратилган.</p>	Ҳа	ОС 7.50 лойиҳаси «халқаро сув йўллари» сувидан фойдаланиш ва Сирдарё ёки унинг ирмоқларига оқова сувларни оқизиш туфайли амалга оширилади. Шу билан бирга, молиялаштириладиган тадбирлар олинмаган сув миқдорини ошириб юбормаслиги ёки сув манбаларига ёки маҳаллий гидрологик режимга сезиларли таъсир кўрсатмаслиги учун, мавжуд схемаларни тиклаш, ўзгартириш, озгина қўшимчалар ёки ўзгартиришлар билан чекланади. Ушбу сармоялар тикланиш характерига эга ва ижобий таъсирга эга бўлганлиги сабабли, лойиҳа жамоаси «Қирғоқ бўйи мамлакатлар тўғрисида билдиришномага истисно» ни олишди ва Банкнинг Юридик департаменти ва Европа ва Урта Осиё Регионал Президент Уринбосари томонидан 2019 йил 30 августда тайёрланган.
<p>Низоли ҳудудлар (ОС 7.60) Банк, агар низоларни ҳал қилгунга қадар, битта мамлакат учун таклиф қилинган лойиҳа бошқа мамлакатнинг даъвогарига зиён етказмасдан ўтиши кераклиги тўғрисида келишиб олинса, Банк низоли ҳудудда лойиҳани қўллаб-қувватлаши мумкин.</p>	Йўқ	Лойиҳа Фарғона вилоятининг қишлоқ жойларига қаратилган. Ҳеч қандай низоли ҳудудлар бўлмайди.
<p>Ошкор қилиш сиёсати (ОС 17.50) қарз олувчи ва Банк томонидан лойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий жиҳатлари тўғрисида маълумот олиш имкониятини бериш орқали қарор қабул қилишни қўллаб-қувватлайди ва ошкор қилиш учун аниқ талабларга эга.</p>	Ҳа	АМИМЧБАМ лойиҳаси 16.08.2019 эълон қилинди ҳамда 27-29.08.2019 да лойиҳани баҳолашдан олдин мамлакатда маслаҳатлашилди ва ЖБ веб-сайтида эълон қилинади.

3.4.3. ЖБ лойиҳалари тоифалари ва скрининги

91. Лойиҳаларни молиялаштириш учун танлаш босқичида энг муҳим экологик муаммоларни аниқлаш учун улар атроф-муҳит ва ижтимоий таъсир даражаси бўйича таснифланади. Таснифлашнинг мақсади таклиф этилаётган қарз ёки кредит муносабати билан амалга ошириладиган экологик ва ижтимоий баҳолаш моҳияти ва ҳажмини аниқлашдир.

92. Экологик ва ижтимоий баҳолашнинг батафсил даражаси таклиф этилаётган ишларнинг қўлами ва экологик таъсирга боғлиқ. Жаҳон банкининг Операцион сиёсати (ОП 4.01) мувофиқ, барча лойиҳалар А, Б ва С тоифаларига бўлинади, уларнинг экологик ва ижтимоий таъсир даражаси:

- *А тоифаси.* Агар таклиф этилаётган лойиҳа атроф-муҳитга сезиларли даражада салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлса, А тоифасига киритилади (лойиҳанинг тури, жойлашуви, сезгирлиги ва кўлами ва атроф-муҳитнинг потенциал таъсирининг хусусияти ва катталигига қараб). Ушбу оқибатлар, одатда, қайтариб бўлмайдиган, сезгир, хилма-хил, умумий ёки олдиндан белгиланадиган бўлиб, лойиҳа майдончалари ёки объектлари ташқарисидаги ҳудудларга таъсир қилиши мумкин. Масалан, А тоифадаги лойиҳалар қуйидаги хусусиятлардан бирини ёки бир нечтасини ўз ичига олади: табиий яшаш жойларини кенг миқёсда ўзгартириш ёки бузиш; ўрмон, минерал ва бошқа табиий бойликларни қазиб олиш, истеъмол қилиш ёки қайта ишлаш; ҳаво, сув ёки тупроқнинг эмирилишига олиб келадиган ифлослантирувчи моддаларни тўғридан-тўғри чиқариб юбориш; зарарли материаллар ва чиқиндиларни ишлаб чиқариш, сақлаш, улардан фойдаланиш ёки уларни йўқ қилиш; гидрологик циклдаги ўлчанадиган ўзгаришлар; тавсия этилган пестицидлардан фойдаланиш билан боғлиқ хавфлар. Ушбу лойиҳа контекстидаги одатий мисоллар: кўплаб янги тозалаш иншоотларини қуриш, янги полигон қуриш ва атроф-муҳитга жиддий таъсир кўрсатадиган мавжуд полигонларни қайта қуриш.

- *Б тоифаси,* таклиф этилаётган лойиҳа атроф-муҳитга таъсири қайтарувчан бўлса ; А категориясидаги сублойиҳаларга қараганда камроқ зарар келтирса ва улар учун юмшатиш чораларини осонроқ ишлаб чиқиш мумкин бўлса Б тоифасига киради. Б тоифа лойиҳалари А тоифадаги лойиҳалардан баъзан фақат кўлаמידан фарқ қилади. Масалан, йирик суғориш ва дренаж лойиҳалари одатда А тоифасига киради; аммо, бир хил турдаги кичик миқёсли лойиҳалар Б. деб таснифланиши мумкин. Бу кичик миқёсли, нисбатан тоза (газ ёки энгил дизель мойи ёниши билан) иссиқлик электр станциялари, микро ГЭС ва кичик санитария полигонлари учун ҳам мумкин. Худди шундай, мавжуд инфратузилмани реабилитация қилиш ёки техник хизмат кўрсатишни молиялаштирадиган лойиҳалар салбий таъсир кўрсатиши мумкин, аммо С тоифасидаги лойиҳаларга қараганда аҳамиятсиз бўлиши мумкин ва Б тоифасига киради. Оддий мисоллар қуйидагилардан иборат: сув таъминотини тиклаш ва / ёки қуриш канализация иншоотлари, оқава сувларни тозалаш иншоотлари, оқава сувларни тозалаш иншоотлари, улар кенгайтириш ёки янги қуришни ўз ичига олмайди, кичик ҳажмли оқава сув тозалаш иншоотларини қуриш, йўлларни тиклаш ва ҳ.к.

- *С тоифаси.* Агар лойиҳа атроф-муҳитга минимал таъсир кўрсатадиган ёки зарарли таъсир кўрсатмаса, С тоифасига киради. Масалан, институционал ривожланиш, компютерлаштириш ва ўқитиш бўйича техник ёрдам лойиҳалари С тоифага киради.

93. Банк АМБнинг ҳулосалари ва тавсияларини, улар банкни молиялаштириш учун етарли лойиҳа асосини тақдим этадими ёки йўқлигини аниқлаш учун кўриб чиқади. Агар қарз олувчи Банкнинг лойиҳада иштирок этишидан олдин АМБни тугатган ёки қисман тугатган бўлса, унда Банк ушбу сиёсатга мувофиқлигини таъминлаш учун АМБнинг натижаларини кўриб чиқади. Агар зарур бўлса, Банк қўшимча атроф-муҳитни баҳолашни, шу жумладан жамоатчилик муҳокамасини ва ошкор қилишни талаб қилиши мумкин.

3.5. Атроф-муҳитни баҳолаш бўйича миллий ва жаҳон банки талабларини таққослаш

94. Миллий АМИБ қоидалари ва процедураларининг асосий қоидалари умуман олганда Жаҳон банки талабларига ўхшаш, аммо бир қатор муҳим фарқлар мавжуд. Ушбу фарқлар қуйидаги масалаларга тегишли:

- Лойиҳанинг экологик тоифаланиши;
- Лойиҳанинг Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР) тузилишига қўйиладиган талаблар;
- Экологик ва ижтимоий баҳолаш ҳужжатларини ошкор қилиш ва уларни жамоат муҳокамасига қўйишда талаблар.

3.5.1. Лойиҳанинг экологик тоифаларига нисбатан фарқлар

95. Мамлакатда атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш тизими бундан 20 йил олдин ишлаб чиқилган бўлиб ДЭЭ талабларига асосланади. ДЭЭ 25.05.2000 йилда қабул қилинган 73-П-сонли "Экологик экспертизаси тўғрисида"ги қонун ва Вазирлар Маҳкамасининг "Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида"ги қарори (2018) билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилганидек, ушбу ҳужжатларга мувофиқ 4 та лойиҳа тоифалари мавжуд:

- I тоифа (юқори хавфли),
- II тоифа (ўрта хавфли),
- III тоифа (паст хавфли),
- IV тоифа (маҳаллий таъсир).

96. Лойиҳаларнинг турли тоифаларини ҳисобга олган ҳолда, ЖБ юқори талаблари қўлланилиши керак. Бу асосан С тоифадаги лойиҳаларни ҳал қилиш учун амалга оширилади - турли хил биноларни қуриш ва реконструкция қилишни ўз ичига олган сублойиҳалар учун АМТБ тўғрисидаги миллий қонунчилик қўлланилмайди. Бундай ҳолларда Жаҳон банкининг мезонлари қўлланилади:

- А тоифа (Жаҳон Банки) - I тоифа (Ўзбекистон)
- Б тоифа (Жаҳон Банки) - II тоифа (Ўзбекистон)
- Б тоифа (Жаҳон Банки) - III тоифа (Ўзбекистон)
- С тоифа (Жаҳон Банки) - III тоифа (Ўзбекистон)
- С тоифа (Жаҳон Банки) - IV тоифа (Ўзбекистон).

3.5.2. АМИБРнинг атамаларидаги фарқлар

97. Миллий қонунчиликка биноан, ҳар бир лойиҳа учун АМИТБни ишлаб чиқишда пасайтириш/юмшатиш чораларига риоя қилиш зарур, аммо махсус Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР)ни ишлаб чиқиш/амалга ошириш мажбурияти йўқ. Ушбу лойиҳада қўлланиладиган ЖБ талабларига биноан, мазкур режага олдини олиш ва юмшатиш чоралари, мониторинг режаси ва ҳисобот, АМИБРни амалга ошириш учун ташкилий тузилма, шунингдек салоҳиятни кучайтириш чоралари ва тегишли зарур харажатлар киритилади.

3.5.3. АМТБ маълумотларини ошкор қилиш ва жамоатчилик маслаҳатлашуви бўйича фарқлар

98. Миллий қонунчиликка кўра, АМТБ ва жамоат маслаҳатлари тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш фақат I ва II тоифалар учун мажбурийдир. Бундан ташқари, ДЭЭ тўғрисидаги қонунга мувофиқ, ННТ ва ҳар қандай ҳудудда яшовчилар ташаббуси биланва лойиҳанинг барча тоифалари учун жамоат экологик экспертизасини ўтказиш мумкин. Жамоат экологик экспертизаси давлат экологик экспертизасидан мустақил равишда ўтказилиши мумкин. Жамоат экологик экспертизасининг хулосаси тавсия характерига эга. Жаҳон банкининг АМТБ бўйича хавфсизлик сиёсатига биноан, қарз олувчи ҳар қандай «Б» тоифадаги лойиҳалар учун АМИБРда ҳал қилиниши ёки АМИБР лойиҳасини муҳокама қилиш учун камида битта жамоатчилик муҳокамасини ўтказиш учун жавобгардир. Ушбу талабларга мазкур лойиҳани амалга ошириш даврида риоя қилинади.

3.6. Амалдаги экологик стандартлар.

99. АМИТБ талаб қиладиган сублойиҳалар атроф-муҳитнинг ишлаш стандартларига мувофиқлигини таъминлаш учун юмшатиш чораларини ўз ичига олиши керак. Агар таъсирни юмшатиш чораси бўйича ҳам Ўзбекистон, ҳам Жаҳон Банки стандартлари мавжуд бўлса, унда ушбу стандартларнинг энг қатъийлари қўлланилади. Масалан, агар экологик

муаммо шовқин даражаси юқори бўлса ва Жаҳон банкининг шовқин стандарти Ўзбекистонниқига нисбатан қаттиқроқ бўлса, танланган юмшатиш чораси Жаҳон банкининг янада қатъий талабларига жавоб бериши керак.

100. 2-жадвалда ЖБ ва миллий АМИБ талабларининг таққослама таҳлил хулосаси ва миллий талабни ЖБ ОС лари билан уйғунлаштириш йўллари келтирилган.

Жадвал -2. ЖБ хавфсизлик чоралари талаблари ва Ўзбекистоннинг миллий экологик қонунчилиги ўртасидаги таққослама жадвал

ЖИХАТ	ЖАҲОН БАНКИ	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТАРТИБ-ҚОИДАЛАРИ	УЙҒУНЛАШГАН АСОСЛАР										
ЭКОЛОГИК ҲИМОЯ ТАЛАБЛАРИ													
Экологик сиёсат ва қоидалар	Жаҳон банкининг атроф-муҳит ва ижтимоий хавфсизлик бўйича 10 та асосий сиёсати ва атроф-муҳит, соғлиқ ва хавфсизлик бўйича Жаҳон банки гуруҳининг умумий кўрсатмалари (ЭСХ) мавжуд.	Ўзбекистонда атроф-муҳитни баҳолаш ва руҳсат бериш тартиби қуйидаги қонун ва қоидаларда белгиланган: Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун (1992); Экологик экспертиза тўғрисидаги қонун (2000 й.) Ва Вазирлар Маҳкамасининг 07.09.2020 йилдаги 541-сон «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» ги Қарори (2001 йилдаги «Экологик экспертиза тўғрисидаги низом» га 2005 йил 152-сонли ўзгартиришлар билан) Атроф-муҳит тўғрисидаги қонунчилик базаси санитария меъёрлари ва қоидалари, стандартлари ва бошқалар каби 100 дан ортиқ қонунлар, қонун ҳужжатлари ва бошқа норматив ҳужжатлардан иборат.	Кўпгина ҳолатларда атроф-муҳит сифатининг миллий талаблари ва стандартлари ЖБ ЭСХ стандартларига мос келади. Бироқ, миллий ва ЖБ талаблари ва стандартлари бир-бирдан фарқ қиладиган баъзи параметрлар мавжуд. Бундай ҳолларда лойиҳага янада қатъий бўлганлари қўлланилади.										
Скрининг ва Тоифалаш	ЖБ лойиҳани тайёрлашнинг дастлабки босқичида, ушбу мақсадда етарли маълумот мавжуд бўлганда скрининг ва тоифалашни амалга оширади. Жаҳон банки ва миллий тоифалаш талаблари бир-бирдан фарқ қиладиган ҳолатларда, қатъий талаблар қўлланилади. Бу, асосан, С тоифага кирувчи сублоиҳалар тўғрисида қарор қабул қилишга тегишли бўлса - АМТБ миллий қонунчилиги турли хил биноларни қуриш ва қайта тиклашни ўз ичига олган кичик миқёсдаги фаолиятга тааллуқли эмас. Бундай	Ўзбекистонда АМТБ тизими 73-II-сонли (25.05.2000) «Экологик экспертиза тўғрисида» ги Қонуни ва ВМҚ 541-сонли «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» ги қарори (2020) билан тартибга солинадиган Давлат экологик экспертизасига асосланади. Лойиҳанинг тоифаси ВМҚ 541 сонли қарорига 1-иловага мувофиқ белгиланади. Низом ишлаб чиқиш учун 4 тоифани назарда тутати:	Жаҳон банки ва Ўзбекистон лойиҳаларини тоифалаштириш қуйидаги принципни ҳисобга олган <table border="1" style="margin-left: auto; margin-right: auto;"> <thead> <tr> <th>ЖБ (А, В, С)</th> <th>Ўзбекистон (I-IV)</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>А тоифа;</td> <td>I тоифа</td> </tr> <tr> <td>А тоифа</td> <td>Худди шу ҳолатларда II тоифа⁷</td> </tr> <tr> <td>В тоифа</td> <td>II тоифа (асосан)</td> </tr> <tr> <td>В</td> <td>III-IV тоифа</td> </tr> </tbody> </table>	ЖБ (А, В, С)	Ўзбекистон (I-IV)	А тоифа;	I тоифа	А тоифа	Худди шу ҳолатларда II тоифа ⁷	В тоифа	II тоифа (асосан)	В	III-IV тоифа
ЖБ (А, В, С)	Ўзбекистон (I-IV)												
А тоифа;	I тоифа												
А тоифа	Худди шу ҳолатларда II тоифа ⁷												
В тоифа	II тоифа (асосан)												
В	III-IV тоифа												

⁷ II тоифага қирадиган баъзи лойиҳалар Жаҳон банки тоифалашни бўйича аҳамиятли таъсирга эга бўлиши мумкин. Бундай

лойиҳалар каторига - 100-300 МВт қувватга эга иссиқлик электр станциясини қуриш, сигими 200 млн м³ гача бўлган сув омбори, кон ишлаб чиқариш ва бошқалар кирди.

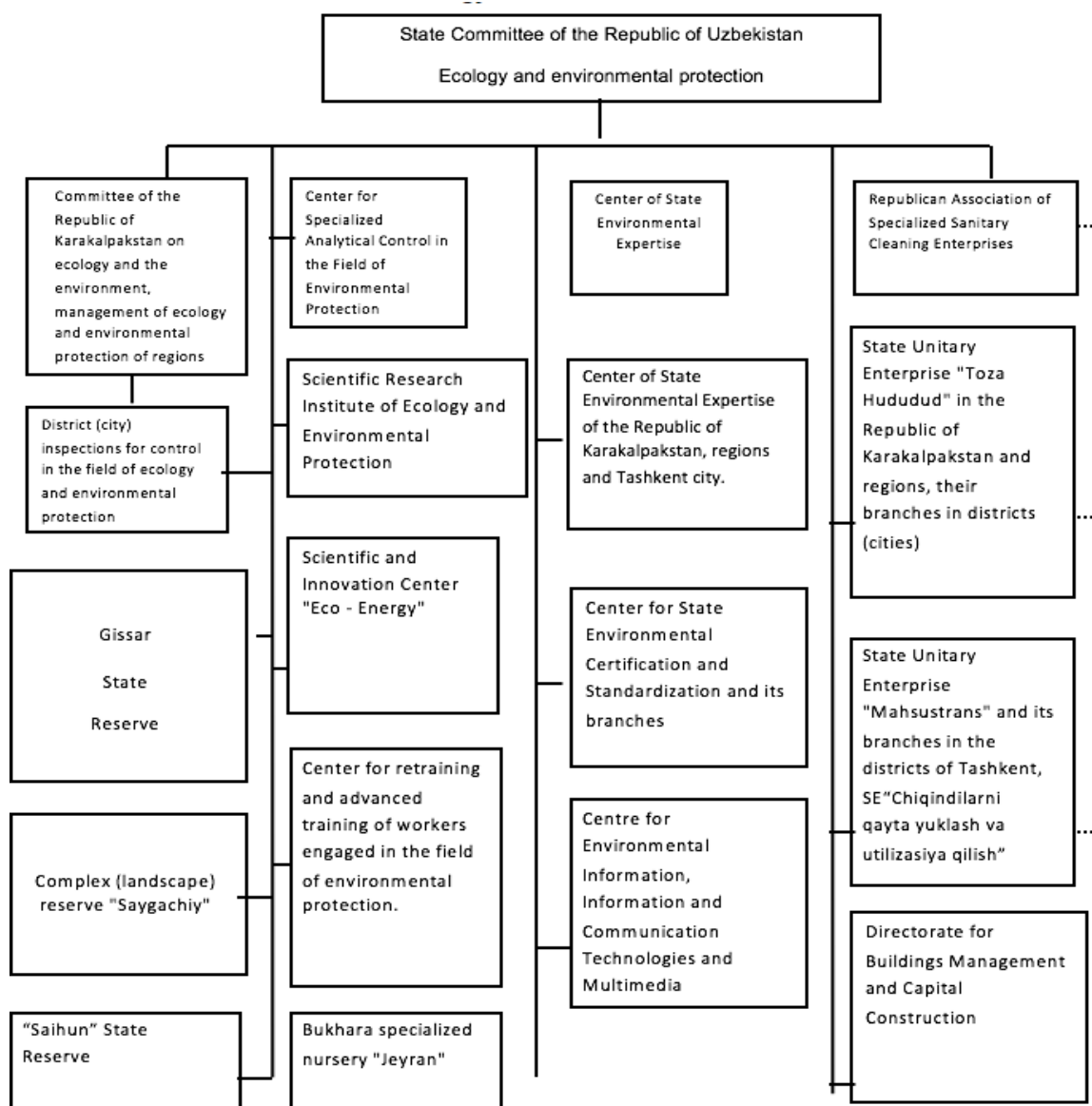
ЖИХАТ	ЖАҲОН БАНКИ	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТАРТИБ-ҚОИДАЛАРИ	УЙГУНЛАШГАН АСОСЛАР				
	<p>ҳолларда мижоз ЖБ мезонларига амал қилади. А, В, С, F1 тоифаларига тоифалаш Лойиҳани тоифалаш унинг жойлашувга боғлиқ. Лойиҳани «А» тоифаси сифатида танлашга қарор қилишда эътиборга олиш керак бўлган бир нечта жойлар мавжуд, булар қаторига муҳофаза қилинадиган экотизимлар, археологик мерослар, зич жойлашган жойлар ва бошқалар қиради.</p>	<p>I тоифа (юқори хавфли), II тоифа (ўрта хавфли), III тоифа (паст хавфли), IV тоифа (маҳаллий таъсир). Агар фаолият тури ушбу Низомнинг I-иловасига киритилмаган бўлса, АМТБ ўтказилмайди. Тоифалаш пайтида потенциал лойиҳанинг жойлашуви ҳисобга олинмайди</p>	<table border="1" data-bbox="1169 232 1490 322"> <tr> <td data-bbox="1169 232 1289 255">тоифа</td> <td data-bbox="1297 232 1490 255"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="1169 266 1289 322">С тоифа</td> <td data-bbox="1297 266 1490 322">I-иловага киритилмаган.</td> </tr> </table> <p>Барча потенциал суб-лойиҳалар муҳофазаланадиган ҳудудлар бўйича жойлашган жойда кўриб чиқилади. Бу ҳолда Жаҳон банкининг тоифалари қўлланилади ва бундай сублойиҳалар дастурга киритилмайди</p>	тоифа		С тоифа	I-иловага киритилмаган.
тоифа							
С тоифа	I-иловага киритилмаган.						
<p>Атроф-муҳитга Таъсири Баҳолаш Ҳисоботи</p>	<p>ОС 4.01 га мувофиқ А тоифадаги лойиҳалар (А тоифадаги суб-лойиҳалар молиялаштирилмайди) учун АМТБ жараёни тўғрисидаги ҳисобот қуйидаги бўлимларни ўз ичига олади: (i) Қисқа мазмун, (ii) Норматив, ҳуқуқий ва маъмурий база (iii) Лойиҳанинг тавсифи, (iv) Асосий маълумотлар, (v) Атроф-муҳитга таъсир, муқобил вариантларни таҳлил қилиш ва (vi) Атроф-муҳитни бошқариш режаси. Жамоат маслаҳатлари тўғрисида маълумотлар Иловада келтирилган. Б тоифаси лойиҳаси учун А тоифаси лойиҳаларига қараганда АМТБ ва ҳисоботнинг ҳажми камроқ бўлиши керак.</p>	<p>I-III тоифаларга кирувчи лойиҳа учун АМТБ ҳисоботининг мазмуни 2020 йилдаги 541- сон ВМҚ билан белгиланади. Ҳисоботда қуйидагилар бўлиши керак: (i) асосий маълумотлар, (ii) лойиҳа тавсифи, (iii) атроф-муҳитга кутилаётган таъсири, (iv) чиқиндиларни қайта ишлаш, (v) фавқулодда вазият таҳлили, ва (vi) лойиҳани амалга ошириш билан боғлиқ кутилаётган ўзгаришлар. Амалдаги қонунлар ва қоидалар бўйича маълумотлар одатда «Кириш» қисмида келтирилади. IV тоифага кирувчи лойиҳалар учун АМТБ ҳисоботи соддалаштирилган.</p>	<p>Ушбу лойиҳа доирасида Б тоифага кирувчи суб-лойиҳалар учун тайёрланадиган АМИТБ миллий конунчилик талабларга, ушбу АМИМЧБАМ ҳужжатида кўрсатилган Жаҳон банки талабларига мувофиқ ва ЖБ оммага ошкор этиш талаблари тўғрисидаги маълумотлари билан ишлаб чиқилиши керак.</p>				
<p>АМИБР</p>	<p>АМИБР таклиф этилаётган юмшатиш тадбирлари билан бир қаторда, мониторинг режаси ва ҳисобот талаблари, АМИБРни амалга оширишда институционал чоралари кўрсатилган ҳолда ишлаб чиқилиши керак. Кам таъсирга эга бўлган Б тоифага кирувчи лойиҳалар учун АМИБР назорат варақасини тўлдириш керак.</p>	<p>Атроф муҳитни баҳолаш тўғрисидаги миллий конунчилик мумкин бўлган таъсирларни аниқлашни талаб қилади, аммо у алоҳида режани ёки бошқа атроф-муҳит бўйича ҳужжатлар/режалар/назорат варақасини тайёрлашни талаб қилмайди. Атроф-муҳит мониторинги бўйича мониторингнинг параметрлари ва жойлашишини кўрсатиш учун талаблар мавжуд эмас.</p>	<p>Сублойиҳаларни скрининг АМИБР натижаларига асосан ушбу ҳужжатнинг 5-жадвалига мувофиқ АМИБР назорат варақаси ишлаб чиқилади</p>				
<p>Жамоатчилик маслаҳатлашуви ва ошкор қилиш</p>	<p>Суб-қарз олувчи камида Б тоифасидаги барча лойиҳалар учун АМБР да кўрибчиқилиши керак бўлган муаммоларни муҳокама қилиш ёки АМБР лойиҳасининг ўзини</p>	<p>Жамоатчилик маслаҳатлашувини ўтказиш мажбурий эмас. Агар АМТБ (АМТБ иккинчи босқичи) вақтида талаб қилинса, у ўтказилиши</p>	<p>Жамоатчилик маслаҳатлашувлар манфаатдор томонлар, дахлдор одамлар, барча сублойиҳаларнинг Б тоифасига кирувчи ННТ</p>				

ЖИХАТ	ЖАҲОН БАНКИ	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТАРТИБ-ҚОИДАЛАРИ	УЙГУНЛАШГАН АСОСЛАР
	муҳокама қилиш учун камида битта жамоатчилик маслаҳатлашувини ўтказиш учун жавобгардир.	мумкин. Жамоатчилик маслаҳатлашувларини ўтказиш тўғрисидаги эълонлар оммавий ахборот воситаларида эълон қилиниши керак.	лар билан ўтказилади. Жамоатчилик маслаҳатлашувлар давомида кўтарилган саволлар ва хавотирлар АМИБР ҳужжатларида акс этирилади. Маҳаллий тилда Атроф-муҳит бўйича маълумотларнинг қисқача мазмуни ЖМ ўтказилишидан олдин эълон қилинади.
Маданий меросга қўйиладиган талаблар	Жаҳон банкининг ОС 4.11си, юмшатириш чоралари, тасодифий қидирув учун шароитлар, салоҳиятни ошириш дастури, мониторинг ва ҳисобот тизимини ўз ичига олган АМТБ қисми сифатида Маданий меросни бошқариш режасини ишлаб чиқишниталаб қилади.	ЎзРнинг «Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида» ги қонунда маданий меросни тиклаш бўйича лойиҳанинг дизайни Маданият ва спорт вазирлиги томонидан тасдиқланиши зарурлиги таъкидланган. Аммо маданий мерос яқинида олиб бориладиган ишларга алоҳида талаблар/чоралар мавжуд эмас.	Ушбу лойиҳани амалга ошириш жараёнида маданий мерос яқинида амалга ошириладиган суб-лойиҳаларнинг бенефициарлари Маданий жисмоний меросни бошқариш режасини ишлаб чиқишлари керак. Қайта тиклаш ишларининг дизайни Маданий меросни тиклаш билан боғлиқ бўлган суб-лойиҳани ишга туширишдан олдин Маданият ва спорт вазирлиги томонидан тасдиқланиши керак

4. АМИБ МИЛЛИЙ ИНСТИТУЦИОНАЛ НОРМАТИВ БАЗАСИ

101. Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси (ЭАММҚДҚ) экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва кўпайиш соҳасидаги асосий тартибга солувчи орган ҳисобланади (2.2.1-расм). У тўғридан-тўғри Вазирлар Маҳкамасига ҳисобот беради ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслар соҳасидаги бошқа миллий ҳокимият органларининг марказий, вилоят ва туман даражасида фаолиятини мувофиқлаштириш учун жавобгардир. Қўмита фаолияти Вазирлар Маҳкамасининг 07.09.2020 йилдаги 541-сон «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида» ги Қарори билан тартибга солинади.

2-расм. Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитасининг ташкилий тузилмаси

102. ЭАММҚДҚ атроф-муҳит ва табиий тизимларни ҳимоя қилиш учун жавобгардир. У миллий қўриқланадиган табиий ҳудудлар тизимини назорат қилади, жавобгарлик/зарарни қоплаш бўйича ҳаракатларни бошлаши мумкин, ва ифлослаш учун тўловлар ва жарималарни оладиган ва юмшатиш чораларини қўллаб-қувватлайдиган экологик жамғармани бошқаради. ЭАММҚДҚ шунингдек ифлослантирувчи чиқиндиларни чиқариш учун рухсатномалар

беради ва қонун ҳужжатларига зид бўлган лойиҳалар ва қурилиш ишларини тақиқлаши мумкин.

103. Давлат экологик экспертизаси (ДЭЭ) «Экологик экспертиза тўғрисида»ги (2000 й.), 2017 йил 14 сентябрда янгиланган Қонун ва Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 07 сентябрдаги 541-сон «Давлат экологик экспертизаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилган қонуннинг 3-моддасига мувофиқ атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш қуйидагиларни аниқлаш мақсадида ўтказилади:

- Прогноз қилинаётган хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга ошириш ҳақида қарор қабул қилишгача бўлган босқичда ушбу фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини;
- Атроф муҳит ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир кўрсатаётган ёки таъсир кўрсатиши мумкин бўлган мўлжалланаётган ва амалга оширилаётган хўжалик ҳамда бошқа фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини;
- Атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигини.

104. ЭАММҚДҚ тузилмаси Тошкент шаҳрида марказий органга эга бўлиб, унинг таркибига вилоят ва маҳаллий (туман) филиаллари ва илмий-техник таъминот муассасалари киради. Вилоят даражасидаги ташкилотлар миллий даражадаги каби тузилмага эга. ДЭЭ Давлат экологик қўмитасининг қуйидаги ихтисослашган эксперт бўлинмалари томонидан амалга оширилади:

- Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмитасининг «Давлат экологик экспертизамаркази» Давлат унитар корхонаси, бундан кейин «Давлат экологик экспертиза маркази» ДУК деб юритилади;
- Қорақалпоғистон Республикаси «Давлат экологик экспертиза маркази» Давлат унитар корхонаси;
- Вилоятлар ва Тошкент шаҳри «Давлат экологик экспертиза маркази» Давлат унитар корхоналари.
- Ўзбекистоннинг маъмурий таркибига кирувчи тегишли экологик мажбуриятларга эга бошқа давлат органлари:
- Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги (ҚСХВ) қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун масъул бўлган республика миқёсидаги асосий ташкилотидир. Қишлоқ ва сув хўжалиги секторида, ҚСХВ битта ташкилот раҳбарлигида иккита асосий суб-секторга эга: қишлоқ ва сув хўжалиги. Сув сектори сувни бошқариш идоралари даражасида ва вилоят даражасида ташкил этилган. Иккита вилоят сув тақсимлаш институти мавжуд: Сирдарё ҳавзаси ва Амударё ҳавзаси учун сув бирлашмаси (СБ).
- Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси (ёки Давергеодезкадастр)
- Ўзбекистон Республикаси Давлат геология ва минерал ресурслар қўмитаси кон ва қайта ишлаш саноатининг минерал-хом ашё базасини мустаҳкамлаш ва кенгайтириш мақсадида ер ости бойликларини геологик жиҳатдан ўрганишни амалга оширади ва Ўзбекистонда ер ости бойликларини геологик жиҳатдан ўрганиш билан боғлиқ фаолиятни тармоқлараро мувофиқлаштиришни таъминлайди. Қўмита мулк шаклидан қатъий назар барча корхона ва ташкилотлар томонидан ер ости бойликларини геологик жиҳатдан ўрганиши устидан давлат назоратини амалга оширади, республиканинг ер ости бойликлари ва минерал-хом ашё геологик тузилиши тўғрисидаги маълумотлар банкни яратади ва уларнинг ишлашини таъминлайди; фойдали қазилмалар ва бошқа ресурслар бўйича, улардан оқилона фойдаланиш шартларини аниқлаш мақсадида давлат балансини юритади.
- Гидрометеорология хизмати маркази (ёки Ўзгидромет) ҳаво, тупроқ ва ер усти сувларини мунтазам равишда кузатиб боради, шунингдек, катастрофик гидрометеорологик ҳодисаларнинг шаклланиши ва ривожланишини назорат қилади, давлат ва хўжалик

бошқаруви органларини ахборот билан таъминлайди. Шунингдек, у фуқароларга амалдаги ва кутилаётган гидрометеорологик шароитлар, иқлим ўзгариши, атроф-муҳитнинг ифлосланиш даражаси ва хавфли ва табиий гидрометеорологик ҳодисалар ҳақида фавқулодда вазиятлар тўғрисида маълумот беради; гидрометеорология, иқлим ўзгариши ва атроф-муҳитнинг ифлосланиши соҳасида фундаментал ва амалий тадқиқотларни олиб боради.

- Соғлиқни сақлаш вазирлиги (ёки ССВ) санитария қоидалари ва гигиена нормаларини ишлаб чиқади ва тасдиқлайди, уларга риоя этилиши устидан давлат санитария назоратини, шунингдек идоравий бўйсунушидан қатъи назар санитария-эпидемиология хизматларининг ишини услубий назоратини амалга оширади.

- Ер қаърини геологик ўрганиш, саноатда, кончиликда ва коммунал-маиший секторда ишларнинг беҳатар олиб борилишини назорат қилиш давлат инспекцияси (ёки Саноатгеоконтехназорат).

- Саноатгеоконтехназорат (Ер қаърини геологик ўрганиш, саноатда, кончиликда ва коммунал-маиший секторда ишларнинг беҳатар олиб борилишини назорат қилиш давлат инспекцияси) Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси билан биргаликда ишлайди ва минерал ресурсларни геологик жихатдан ўрганиш, улардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида назоратни амалга оширади.

5. АСОСИЙ МАЪЛУМОТЛАР

105. Лойиҳа Фарғона водийсининг қуйидаги 14 туманида ва Сирдарё ва Жиззах вилоятларида қолоқ туманларда қишлоқ инфратузилмасини ривожлантиришга ёрдам беради.

1. Андижон вилоятида: Бўз, Булоқбоши, Марҳамат, Улуғнар ва Пахтаобод туманлари;
2. Наманган вилоятида: Чортоқ, Чуст, Мингбулоқ, Янгиқўрғон ва Поп туманларида;
3. Фарғона вилоятида: Ёзёвон, Фурқат, Қуштепа, Сўх туманларида;
4. Сирдарё вилояти: Боёвут, Сардоба ва Новос туманларида;
5. Жиззах вилояти: Бахмал, Зомин, Фориж ва Янгиобод туманлари.

99. Фарғона водийсининг ўзига хос хусусияти қишлоқ хўжалиги ва шаҳарсозлик учун ерларнинг камлиги. Қишлоқ аҳолисининг асосий қисми деҳқончилик билан шуғулланади ва у жойда ер катта аҳамиятга эга. Сўров натижаларига кўра (2019 йил 24-28 июнь) танланган маҳаллаларда аҳоли «ер учун ер» вариантни афзал кўришмоқда. Техник лойиҳани ишлаб чиқиш ва кўчириш режаларини тайёрлашда эътиборга олинishi керак бўлган мавзулар.

100. Фарғона водийси Ўрта Осиёда аҳоли зичлиги энг юқори бўлиб Андижон ва Наманган вилоятларининг айрим қисмларида ҳар квадрат км.га 600 кишидан ортиқ аҳоли истиқомат қилади. Қишлоқ аҳоли манзилгоҳларининг тақсимланиши қишлоқ хўжалиги учун сув ресурсларига боғлиқ бўлиб, қишлоқ хўжалиги лойиҳа участкаларида қишлоқ аҳолисининг асосий фаолияти ҳисобланади. Далаларда бирламчи экинлар пахта, буғдой, сабзавот ва мевалар бўлиб, улар интенсив суғоришни талаб қилади. Тоғ олди ва тоғли жойларда аҳоли чорвачилик билан машғул. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари лойиҳа доирасидаги қишлоқларда қайта ишланмайди. Бизнес ва хизматлар соҳаси яхши ривожланмаган. Ижтимоий инфратузилма тез ўсаётган қишлоқ аҳолисининг талабларига жавоб бермайди. 1970-ларда қурилган сув таъминоти тизими туфайли асосий муаммо ичимлик сувининг етишмаслиги. Танланган лойиҳа ҳудуди аҳолиси ва ижтимоий ва иқтисодий кўрсаткичлар ҳақида батафсил маълумот 1 ва 2 иловаларда келтирилган, ташриф буюрилган маҳаллалар (24-28.06.2019) фуқаролари томонидан таклиф этилган сублоийҳалар, шунингдек, асосий атроф муҳит муаммолар ҳақида батафсил маълумотлар 3 ва 4-иловаларда келтирилган.

101. Қуйида лойиҳа ҳудудларининг табиий, иқлимий ва ижтимоий-иқтисодий ҳолати, шунингдек аниқланган ижтимоий-иқтисодий эҳтиёжлар ва экологик устувор муаммоларнинг қисқача тавсифи келтирилган.

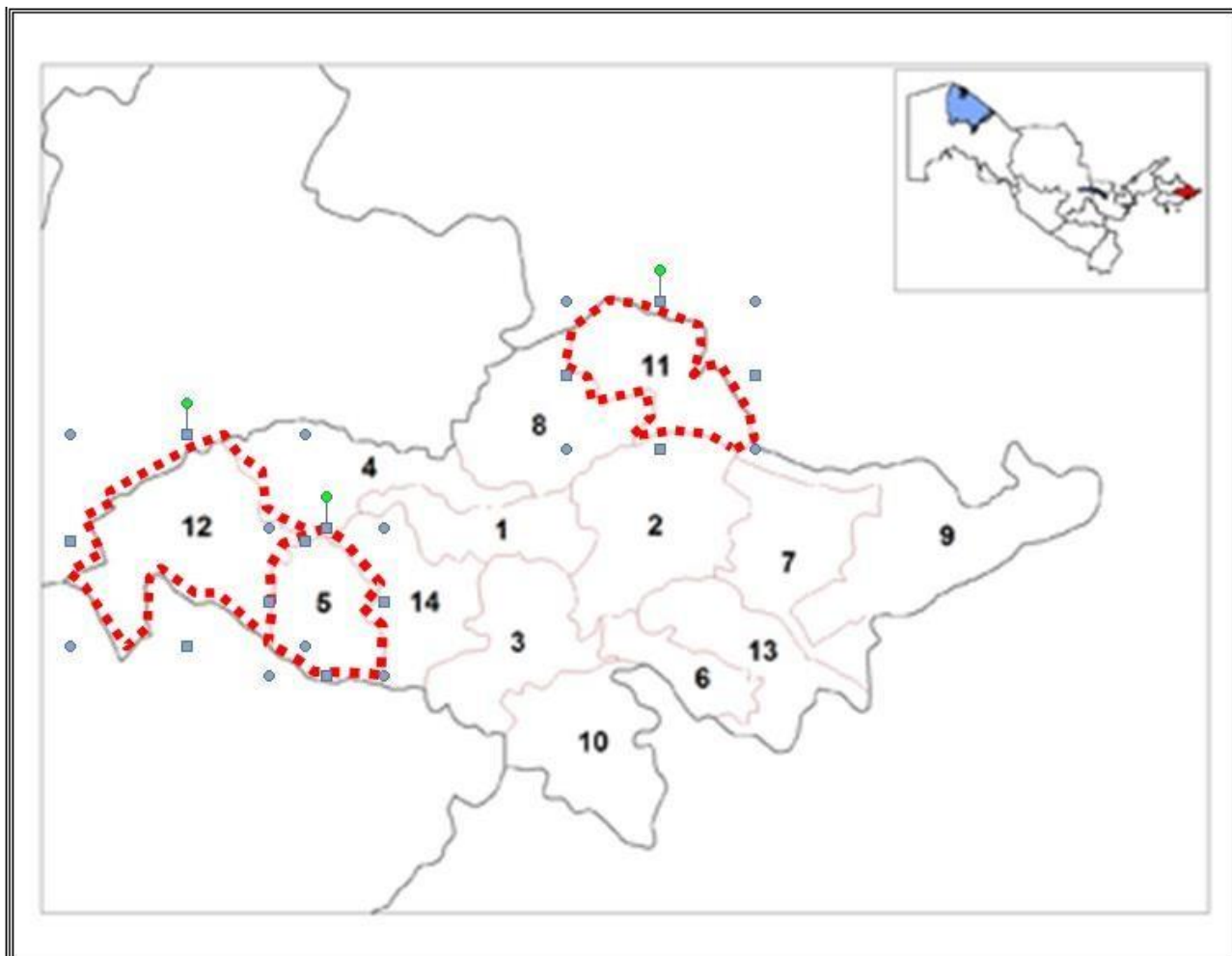
5.1. Андижон вилояти

102. Андижон вилояти 14 туманга бўлинган, шундан 3 туман тадқиқот объекти ҳисобланади (3-жадвал).

Харита рақами	Туман	Марказ	Таркиби ^[1]
1	Олтинқўл тумани	Олтинқўл	11 шаҳар аҳоли пунктлари (шап), 8 қишлоқ фуқаролар йиғинлари (қфй)
2	Андижон тумани	Қуйиганяр	18 шап, 9 қфй
3	Асака тумани	Асака	Асака шаҳри , 4 шап, 8 қфй
4	Асака тумани	Асака	3 шап, 9 қфй
5	Асака тумани	Асака	3 шап, 3 қфй
6	Булоқбоши тумани	Булоқбоши	4 шап, 5 қфй
7	Жалақудук тумани	Жалақудук	Жалақудук шаҳри , 7 шап, 8 қфй
8	Избосган тумани	Избосган	Пайтиуг шаҳри , 4 шап, 9 қфй
9	Кўрғонтепа тумани	Кўрғонтепа	Қорасу шаҳри , Кўрғонтепа, 1 шап, 5 қфй
10	Марҳамат тумани	Марҳамат	Марҳамат шаҳри , 10 шап, 5 қфй
11	Пахтаобод тумани	Пахтаобод	Пахтаобод шаҳри, 3 шап, 5 қфй
12	Улуғнар тумани	Оқолтин	1 шап, 4 қфй

13	Хўжабод тумани	Хўжабод	Хўжабод шаҳри, 5 шап, 4 қфй
14	Шахрихон тумани	Шахрихон	Шахрихон шаҳри, 3 шап, 12 қфй
	Андижон шаҳри		
	Хонабод шаҳри		1 шап 1 қфй

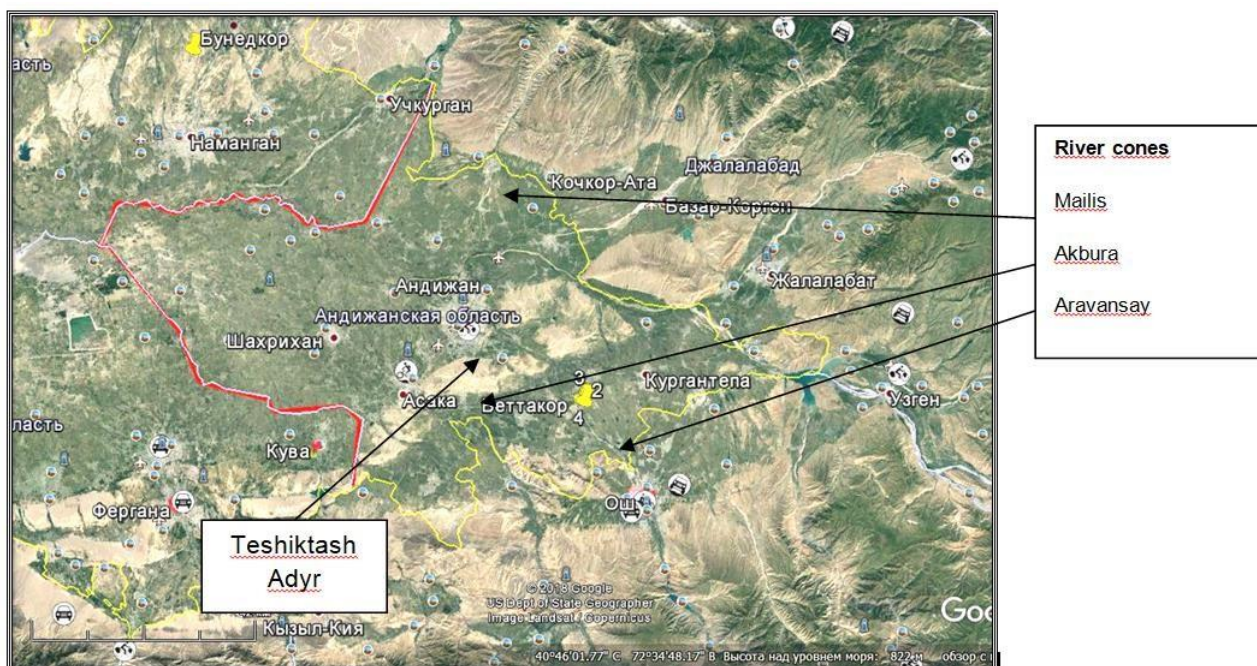
Жадвал -3. Андижон вилоятининг куйи маъмурий-худудий бирликлари

3-расм. Андижон вилоятининг ўрганилган туманлари жойлашуви: 5 - Бўз тумани (Сарбон МФЙ), 11 – Пахтабод тумани (Андижон МФЙ), 12 - Улуғнар тумани (Оқтом МФЙ).

103. Худудий жиҳатдан, Андижон вилояти Ўзбекистон Республикасининг энг шарқий худуди ҳисобланади, шимолий-шарқий, шарқий ва жануби-шарқий чегаралари Қирғизистон билан давлат чегараси ҳисобланади, расмда сариқ ранг билан белгиланган (3.2. расм). Шимолий-ғарбий, ғарбий ва жануби-ғарбий чегаралари Наманган ва Фарғона вилоятлари билан худудий чегаралари ва расмда қизил ранг билан белгиланган.

104. **Рельеф.** Худуд хилма-хил майдонга эга. Ғарбий қисми текислик ва тепаликдан иборат бўлиб, денгиз сатҳидан 395-400 метр баландликда жойлашган. Худуднинг ўрта қисмида Тешикташ Адир жойлашган бўлиб, у суб меридионал йўналишга эга. Бу ерда мутлоқ баландлик даражаси 610 метрдан 800 метргача. Минтақанинг шарқий қисми энг баланд бўлиб, Қирғизистон тоғ тизмаларига туташган. Баландлиги денгиз сатҳидан 730 м дан 1200 м гача. Тоғ тизмаларидан чиқадиган бир қанча сойлар ўзига хос рельефларга эга. Уларнинг энг йириги - Маилис, Акбура, Аравансай (4-расм).

4-расм. Андижон вилоятининг ташқи(кизил) ва ички(сарик) чегаралари ва тадқиқот ҳудудининг ландшафти.

105. **Иқлими.** Фарғона водийсининг ёпик ҳолати унга катта иқлимий ўзига хослик бағишлайди. Тоғ тизмалари Фарғона водийсини ҳаво массаларининг кириб келишидан ҳимоя қилади, намлик ва салқинликни таъминлайди, шунинг учун Андижон вилоятида ёғингарчилик Тошкент шаҳрига қараганда деярли 1,5 барабар кам, бу об-ҳавонинг барқарорлигини ва қишда мутлақ минимал ҳароратнинг пасайиб кетишидан сақлайди. Ҳудуднинг иқлим шароити кескин континентал деб тавсифланади. Қиш нисбатан юмшоқ, ўртача ойлик ҳарорат -1 дан + 6 ° С гача. Қиш даврининг энг совуқ ойлари - январь ва февраль. Қишнинг мутлақ минимал ҳарорати 29 ° С. Ўртача йиллик ҳарорат 14,5 ° С.

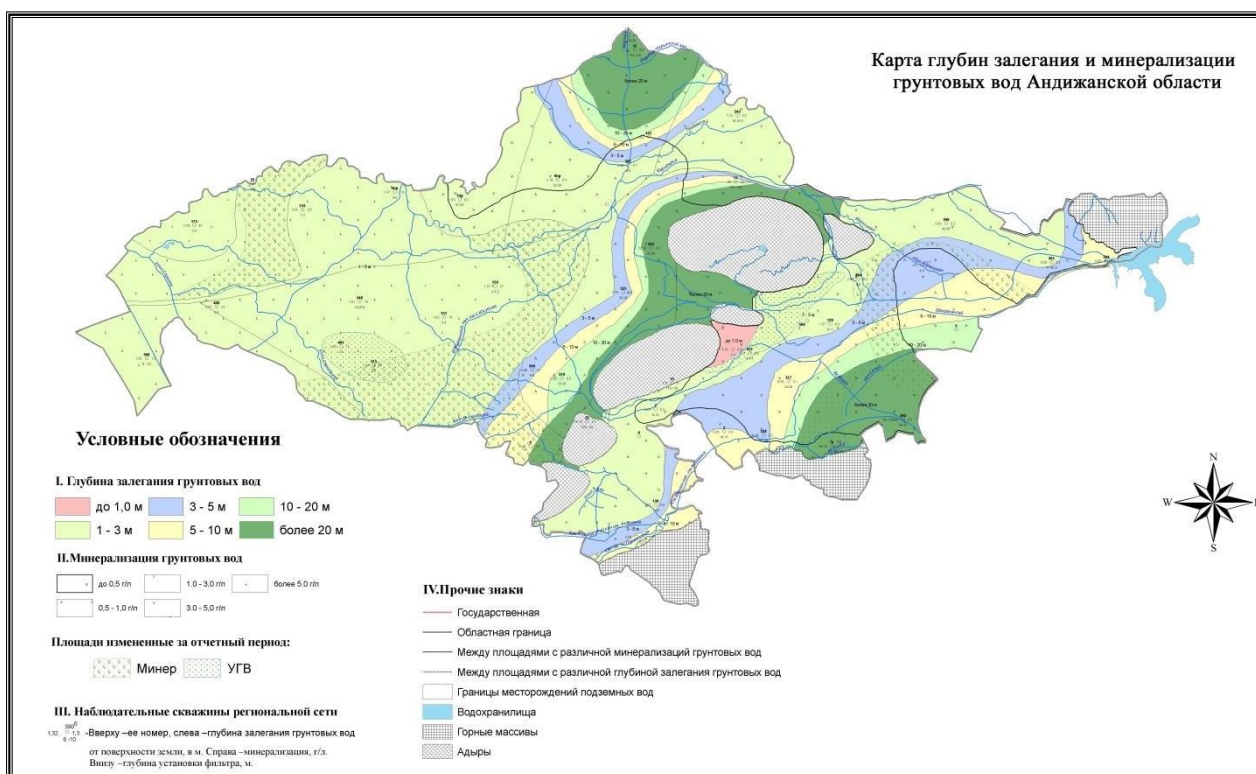
106. Ёғингарчилик ёмғир ва қор шаклида бўлади. Ноябрьдан мартгача ёғингарчиликлар кўпайиб, улар циклон бузилишлари ривожланиши ва совуқчилик кириб келиши билан боғлиқ. Апрельдан августгача ёзда ёмғир ёғиши мумкин, бу жуда кучли момақалди роқ пайтида кучли ривожланган конвенция билан боғлиқ. Ёғингарчилик ўртача йиллик миқдори 220 мм. Шамол ўзгарувчан йўналишларда кузатилади, шарқий ва шимолий-шарқий йўналишларга устунлик берилади. Атмосфера ҳавосининг ҳолати кўчма ва стационар манбаларнинг эмиссияси ва уларнинг тарқалиш шартлари билан белгиланади. Андижон вилояти бир томондан саноат вилояти, иккинчи томондан - ўсимликчилик ва чорвачилик кенг ривожланган вилоят, шунинг учун бу ерда зарарли моддалар чиқиндиларида қаттиқ моддалар, олтингугурт диоксида, углерод оксиди, азот диоксида, аммиак ва бошқалар мавжуд. Аммо ҳавонинг ифлосланиш даражаси рухсат этилган меъёрлардан ошмайди.

107. **Ер усти сувлари.** Андижон вилоятидаги асосий дарё Қирғизистон тоғларидан бошланадиган Қорадарё дарёсидир. Дарёда Андижон сув омбори қурилган. Бундан ташқари, Кек-Арт, Тентяксой, Маилису, Аравансой, Акбура, Шахрихонсой, Андижонсой ва кўплаб мавсумий Сойлар сингари йирик Сой сувларини тоғлардан олиб чиқмоқда. 3 та сув омбори ва бир нечта қўл мавжуд. Вилоятда зич суғориш-дренаж тармоғи яратилди. Бу ерда катта каналлар ётқизилган: Жанубий Фарғона канали, Буюк Фарғона канали, Буюк Андижон канали, Мазгилсой канали, Савай канали, Карагунан канали ва кўплаб кичик каналлар ва коллекторлар. Вилоятнинг гидрографик тармоғининг кимёвий таркиби Андижон шаҳридаги саноат корхоналари ва қишлоқ хўжалик оқава сувлари таъсирида шаклланади. Визуал кўрсаткичларга кўра, дарёлар тез оқиши ва табиий ва антропоген келиб чиқишининг гилли

сўспансиёнлари туфайли шаффофлик билан ажралиб туради, пастки қисми кўк-яшил ёсун плёнкалари ва жигарранг-кулранг қобик шаклида тошбўронли субстратларни қоплаган ҳолда қайта ўсади.

108. Андижон вилояти ўзининг булоқлари билан машҳур. Жами 26 булоқ рўйхатга олинган, уларнинг сувлари жуда мазали ва фойдали. Уларнинг асосий қисми, хусусан Сарик Сув, Кўл, Уч Булоқ ва Тузлоқ Буви каби булоқлар жойлашган Балиқчи туманида кўриқланадиган табиий ҳудудлардир. Найман, Бута қори, Олим, Дўстлик, Имом Ота ҳудудларида Қора Бош Буллок, Олим Буллок, Кирк Буллок, Камбарота ва Имомота булоқлари мавжуд. Барча булоқлар ҳозирги кунда мавжуд ва электр таъминоти мавжуд.

109. **Гидрогеологик шароитлар.** Кўриб чиқиладиган ҳудуднинг гидрогеологик шароити геологик тузилиши ва иқлими билан белгиланади. Кучли тоғ жинсларининг портлаши, бир қатор тектоник ёриқлар ва юза таъсирининг таъсири атмосфера озикланишининг нисбатан катта ер ости сувлари захираларининг тўпланишига ёрдам беради. Кўриб чиқиладиган ер ости, ер усти сувлари паст босим жойларида жойлашган. Юқори ва қуйи тоғ тизмалари яқин гидравлик ўзаро таъсирга эга. Улар юза сув оқимлари орқали филтрация, суғориш майдонларидан инфилтрация ва гипометрик жиҳатдан юқоридан юқори қисмга оқиб ўтиш орқали озикланади. Туманнинг ер ости сувлари учламчи давр чўкиндиларнинг қатламли сувлари ва тўртламчи давр шакли ер ости сувларига бўлинади. Неоген чўкинди жинсларининг қалинлиги конгломерат қисми билан чегараланган ва 1000 м дан ошқ чуқурликда жойлашган.

5-расм: Андижон вилоятининг гидрогеологик ҳолати, вужудга келиш чуқурлиги ва ер ости сувларининг шўрланиши

110. Тўртламчи давр ер ости сувлари асосан шағал ва тошлар қатлами билан чегараланган, тош ўрмонлар эса гидроизоляция элементи ҳисобланади. Андижонсой дарёси ва шаҳар каналлари яқинида ер ости сувлари сатҳининг тахминий максимал даражаси 0,5-3,0 м гатенг, ер ости сувлари сатҳининг тебраниш амплитудаси паст - 0,4 м. Филтёрлаш коэффициенти 54 м/кун. Умуман олганда, ер ости сувлари сатҳининг чуқурлиги ғарбдан

шарққа кўтариледи, ер ости сувларининг максимал даражаси июль-августгача, минимал - қиш ойларигача, амплитудаси 1,5 м ва ундан ортиқ метрга етади. Туманнинг ер ости сувлари етарли даражада минераллашмаган. Сувда эрийдиган тузларнинг курук қолдиғи - 340 мг / л, умумий қаттиқлиги - 8 мг-экв / л. Сувнинг гидроксимевий таркибида гидрокарбонат-сульфат-магний, озгина гидроксид мавжуд. Кўрсаткичлар юқори бўлган даврида ер ости сувларининг шўрланиши ошади.

111. **Тупроқлар ва ерлар.** Бутун Андижон вилояти худуди иккинчи Марказий тупроқ ва иқлим зонасида жойлашган бўлиб, қоронғу, типик ва енгил сиероземаларни қамраб олади. Андижон вилояти тупроқлари қадимги суғориладиган тупроқларга хос маданий қатламга эга. Енгил сиероземлар устунлик қилади, улар таркиби юқори даражада углерод ва нисбатан паст чиринди билан ажралиб туради. Тупроқларнинг минералогик таркиби тоғ жинсларининг ёмон музлаши туфайли бирламчи минералларга бойлиги билан ажралиб туради. Тупроқни ташкил этувчи тупроқлар (оч кулранг тупроқлар) пролувиал, делувиал ва аллювиал генезиснинг бўшашган ва бўшашган ботқоқларидан иборат. Аксарият ҳолларда, улар тошлар билан қопланган. Ушбу тупроқлар ярим чўллар ёки чўл даштлари, паст ўтлоқли ярим саванналар зонасида ривожланади. Серозема фаунаси ҳам жуда хилма-хил. Кўпгина қисқичбақасимонлар, ҳашаротлар, ўргимчаклар, термитлар, куртлар мавжуд. Бу ерда умуртқали ҳайвонларнинг кўплаб синфлари мавжуд.

112. Сиероземалардаги карбонатлар таркибида калций карбонат устунлик қилади. Тупроқ горизонтида кунлик юза қатламида яқинлашганда сўрилган калий ва калкийнинг кўпайиши кузатилмоқда. Калий ва фосфорнинг таркиби ҳар хил жойда бир-биридан фарқ қилади, калкий миқдори доимийдир.

113. Умуман олганда, магний ва калий етишмаслиги мавжуд. Сероземаларнинг умумий азот таркиби ҳам паст. Нитрит, нитрат ва аммиакли азот контсентрациялари мос равишда 0,004, 0,006 ва 0,043 г / кг ни ташкил этди. Ўртача сульфат миқдори 0,322 г/кг. Микронутриент контсентрацияси бир оз фарқ қилади ва маҳаллий фон қийматидан сезиларли даражада ошиб кетмайди. Тупроқнинг ҳолатини қониқарли деб ҳисоблаш керак.

114. Геоморфологик нуктаи назардан, кўриб чиқилаётган худуд Қорадарё дарёсининг учинчи сув тошқини билан чегараланган. Вилоят худуди Сирдарё, Голодностепск ва Тошкент комплексларининг аллювиал-пролувиал-поливиал қатламларидан иборат. Чўкинди тоғ жинслари турли хил қалинликдаги қумли ва қумтошлар билан қопланган. Юзадан 0,8-1,5 м ҳажмдаги қурилиш чиқиндилари билан қумли қумоқ, қумоқ, шағалнинг механик аралашмасининг қуйма қатлами очилади.

115. **Ўсимлик ва ёввойи ҳаёт.** Андижон воҳаси табиий ландшафтни деярли бутунлай маданий муҳитга ўзгартирди. Вилоятнинг асосий қишлоқ хўжалиги экинлари - пахта. Пахта билан бир қаторда вилоятда дон, узум, анор, анжир, хурмо, шафтоли, ўрик, қовун, қовоқ ва турли хил сабзавот экинлари ҳам этиштирилмоқда. Дарахтлар ўсимликлари бошқа вилоятларнинг иқлимлаштирилган ўсимлик турлари билан бир қаторда.

116. Ўсимликнинг ўзига хос хусусияти бу худуднинг ўзига хос контрастли намлик режимига мослашган эфемероидлар ва эфемероидларнинг доминантлиги ёки аҳамиятли иштирокидир. Эфемераллар орасида доминант турлар - блуграсс, чўкинди ва пиёз арпа. Тераклар, карагачлар, чинор дарахтлари маҳаллий шароитларга жуда хосдир ва шаҳарларда гледика, аянтус, софора ва туза каби турлари тобора кенг тарқалмоқда. Йўллар бўйлаб турли хил дарахтлар - терак, чинор, кул, софора, камроқ туя - экиш кенг тарқалган. Дарахт ўсимликлари асосан қониқарли ҳолатда. Ўсимликларнинг одатий ҳолати, баландлиги, тож шакли уларнинг нормаларига мос келади. Ўсимликларни суғориш бунга ҳисса қўшади.

117. Коллекторлар ва даланинг чеккасида сунъий дарахтлар, асосан тут ва терак экилган. Йўл бўйи ва дала ҳимояси қаторига ямоқ, карагач, аянтус, кул, акация каби баргли турлари киради. Коллекторлар қаторида бутазорли майсазорли дарахтлар, амбер, қизилмия, қамиш, атиргуллар, тўйинганлик, қамиш, одампарварлик мавжуд. Йўлларнинг қирғоқлари ва йўлакларда кўкатларнинг яланғоч қопламаси, олов, пиёз сепилган жўхори гуллари, кусиния, пирзорлар пайдо бўлди.

118. Ширкат хўжаликлари худудидаги ўсимликлар дарахтлар, буталар, сабзавотлар ва мевали дарахтларнинг сунъий кўчатлари билан таъминланган. Дарахтлар соясида, бўшлиқларда, йўлларнинг ёнбағирларида, ариқлар бўйида бегона ўтлардан сенозалар ҳосил бўлади. Кўкаламзорлаштирилган тожли эски баланд бўйли дарахтлар қадимги турар-жой қурилишида устунлик қилади.

119. Бу ерда игнабаргли дарахтлар ва арча дарахтлари, айниқса қорақарағай ва кўк, арча, арча, қарағай, қарағай, сидр жуда машҳур бўлди. Шунингдек, бугунги кунда каштан ва ёнғоқ экилган, ҳовлиларда бодом, pista, хурмо, жидда, унаби, анор дарахтлари, шароб дарахтлари (сарик ва қора анжир), дафна ва турли хил мевали дарахтлар мавжуд. Сўнгги йилларда вилоятда кўплаб лимонарияларнинг пайдо бўлиши ва киви этиштириш кузатилмоқда. Тоғ етаклари вилоят шарқидаги арча ва арча ўрмонлари, чаканда дарахтлари ва ёнғоқ ўрмонларига бой. Вилоят худудининг катта қисми ишлов берилиши ва ҳайдалиши сабабли бу ерда ҳайвонларнинг биологик хилма-хиллиги кам ва фаунани асосан кемирувчилар (дала сичқони, уй сичқони, кулранг каламуш), қушлар (қарағай, тош, кулранг қарға, чумчик, турли хил чумчуқлар, майна, кабутарлар ва бошқалар), қишлоқ ҳайвонлари (чорва ва кичик моллар, қушлар).

120. *Аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш.* Лойиҳанинг маслаҳатчилари гуруҳи Фарғона водийсининг танланган қишлоқларида атроф-муҳитнинг ҳозирги ҳолатини ва асосий экологик муаммоларни, шунингдек аҳолининг лойиҳа дастурини амалга оширишда иштирок этишга тайёрлик даражасини аниқлаш мақсадида танланган туман ва қишлоқларга ташриф буюришди. Маҳаллий ҳамжамиятлар билан учрашувлар ва ҳар бир худудда ташкил этилган бошқарув ва дастурни амалга ошириш штаблари билан интервью, шунингдек қурилиш майдониларга ташрифлар ва визуал сўровлар орқали ўтказилган йиғилишлар асосида турли потенциал суб-лойиҳалар билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган таъсир турлари аниқланди. Андижон вилоятида учта қишлоқда: Улуғнар, Буз ва Пахтаободда маҳаллий аҳолининг сўрови ўтказилди. Уй хўжалиқларини ичимлик суви билан таъминлаш масаласида аҳолининг жавоблари ноаниқ. Энг ёмон аҳвол Пахтаободда бўлиб, у ерда аҳолининг 72 фоизи етарли ичимлик суви билан таъминланмаган. Бўз шаҳри аҳолисининг ярмидан кўпи (51,7%) ва Улуғнар аҳолисининг 40,7% хонадон учун зарур миқдорда сув олишмайди. Шунинг учун биринчи муаммо - аҳоли пунктларини ичимлик суви билан таъминлашнинг етарли эмаслиги.

121. Аҳоли пунктларининг барча аҳолисини суғориладиган сув билан таъминлаш масаласида сув ресурсларининг етарлича таъминланмаганлиги тўғрисида аниқ жавоболинди. Бундан ташқари, суғориш сувининг етишмаслиги барча 3 та қишлоқ аҳолиси томонидан тасдиқланган - сўралганларнинг 72,5% дан 81,4% гача. Ушбу сонда Андижон вилоятининг ҳар уч туманида ҳам долзарб муаммо мавжуд. Тупроқ унумдорлиги масаласида Пахтаобод туманида респондентларнинг 94 фоизи ва Улуғнар туманида 88 фоизи бу масалани муаммоли деб ҳисобламаган. Бўз туманининг аҳолиси учун тупроқ унумдорлиги масаласи долзарб бўлиб қолди, чунки респондентларнинг атиги 50 фоизи ер унумдорлигини таъкидлаган.

122. Тупроқ унумдорлиги муаммоси Бўз тумани учун белгиланган. Барча учта тумандаги уйларни иситиш кўмир ёки газ ёрдамида амалга оширилади. Электр иситгичлар деярли

ишлатилмаяпти ва ёқилғи сифатида гўзапоя ва тезакдан фойдаланиш ўтмишга айланди. Пахтаобод, респондентларнинг 83 фоизи ёқилғи сифатида газдан фойдаланиш билан ажралиб туради, Бўз тумани учун кўмир (89,6%) биринчи ўринда туради, сўровдақатнашганларнинг 1/3 қисми кўмир, 2/3 қисми эса газдан фойдаланади.

123. Шундай қилиб, ҳавонинг ҳолати Бўз туманида кўпроқ ва Улуғнор туманида камроқ ифлосланади. Газ таъминотининг етишмаслиги Бўз туманида энг жиддий ҳисобланади. Ёқилғи танқислиги тўғрисида сўралганда, барча суҳбатдошлар иситишнинг бошқа манбалари ҳам борлигини таъкидлашди. Масалан, Улуғнор туманида дарахтларни кесиш (29,5%). Бошқа респондентлар ёқилғининг бошқа манбаларидан 25,9 фоиздан 36 фоизгача фойдаланадилар.

124. Шундай қилиб, вилоятдаги муаммолардан бири ёқилғи этишмаслиги ва атроф- муҳитга зарар. Ўрганилган барча аҳоли пунктлари учун марказлаштирилган канализация тизимининг йўқлиги муаммоси аниқланган. Респондентлар, укурлик кўринишидаги ҳожатхоналарни қандай ташкил қилиш кераклигини билишади, аммо ҳамма жойда шароит имкон бермаслигини таъкидлашади. Респондентларнинг кам сони (тахминан 5%) чуқурлик кўринишидаги ҳожатхоналарини тўғри ташкил этиш тўғрисида билишмайди.

125. Чиқиндилар (қайта ишланадиган ва қайта тикланмайдиган) турлари бўйича респондентлар бир хил жавоб беришди. Инвервью олинган Пахтаобод тумани аҳолиси (28,2%), чиқиндилар кўпроқ чиқишини билади, аммо уларнинг ярмидан кўпи саволга жавоб бера олишмади. Бўз ва Улуғнор туманлари респондентлари қайта ишланадиган чиқиндилар тегишли равишда 62,9 ва 41 фоизни қайта ишлашини аниқладилар.

126. Пахтаобод (94%) ва Улуғнор туманлари (82%) чиқиндиларни ташиш тўғрисида савол берганда, чиқинди ташийдиган машиналарга марказлаштирилган етказиб бериш, яъни аҳоли пунктларидан чиқиндиларни олиб чиқиб кетиш ташкил этилган. Бўз туманида респондентларнинг 75 фоизи чиқиндиларни ўз жойларига кўмиб ташлаган. Чиқиндиларни ҳосил қилиш ва утилизация қилиш муаммолари аҳолининг чиқиндиларни бошқариш, уларни қайта ишлаш ва хизматларни ташкил этиш даражаси пастлиги, моддий ресурсларнинг етишмаслиги.

127. Ҳар бир оила асосан ўз-ўзидан аҳоли пунктларини ободонлаштириш учун жавобгардир. Муҳим саналарга (Наврўз, Мустақиллик ва бошқалар) тўғри келадиган баҳор фаслида жамоат ишлари ташкил қилиниши мумкин. Одатда, бу саналар билан Хашар эълон қилинади. Ҳар бир оила, жамоа ва ташкилот бир вақтнинг ўзида ободонлаштириш ишларини амалга оширадилар. Бу халқнинг урф-одати. Ушбу масаланинг муаммоси хизматларнинг етарли даражада ташкил этилмаганлиги, жиҳозлар ва воситаларнинг етишмаслиги билан боғлиқ. Йўллардаги чанг учала туман учун ҳам муаммо ҳисобланади. Кўпинча бунинг сабабихизматларнинг пастлиги, йўл қопламаларининг сифати ва техник сув, ускуналар ва иншоотларнинг етишмаслиги. Сўнгги савол фавқулодда вазиятлар (сув тошқини, сел, зилзилалар) билан боғлиқ. Аксарият респондентлар бу ҳодисалар камдан-кам ҳолларда рўй беришини таъкидладилар. Боз туманидаги Сарбон МФЙ визуал текшируви бир қатор муаммоларни аниқлади (4-илова).

5.2. Наманган вилояти

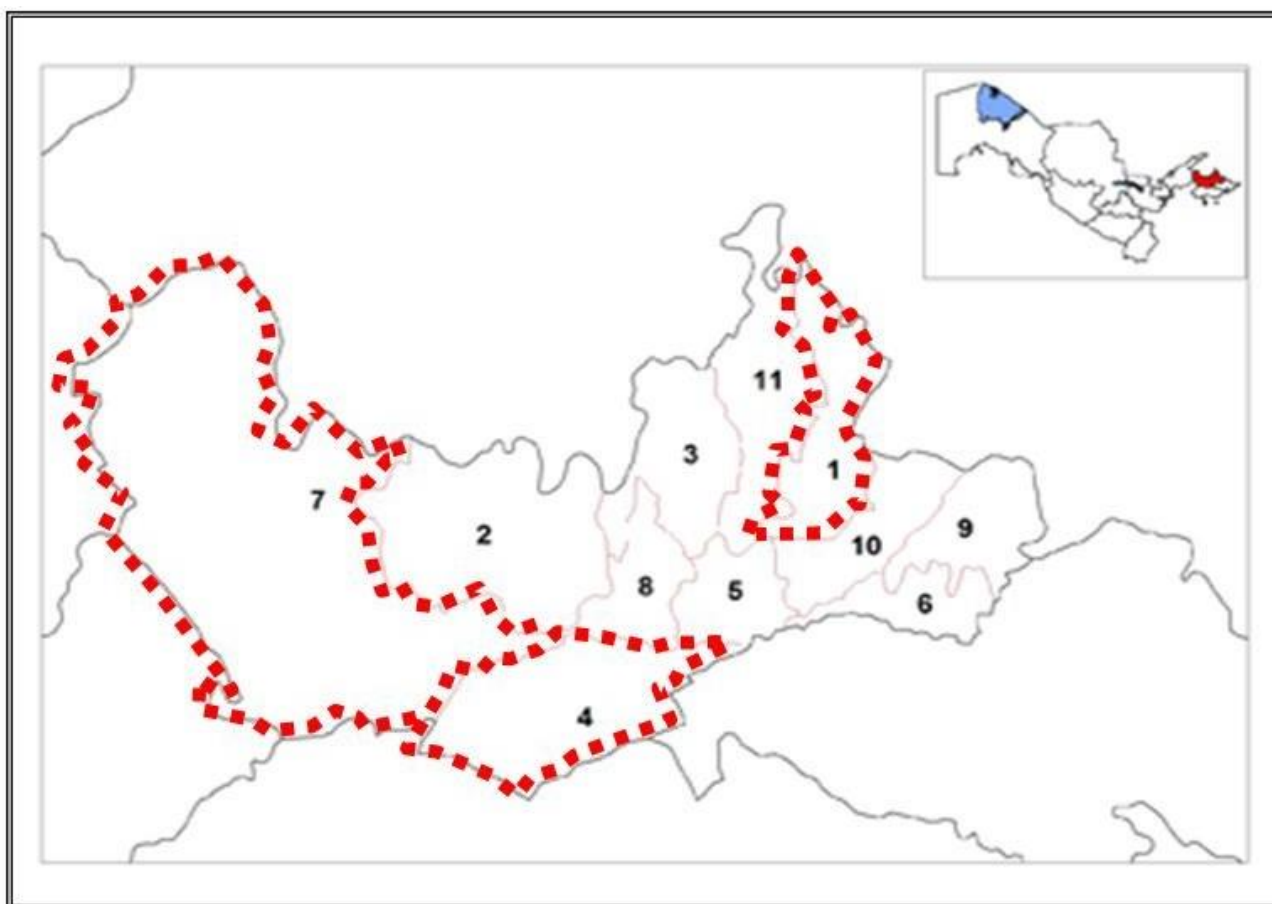
128. Наманган вилояти Фарғона водийсининг шимолий қисмини эгаллайди. Вилоят ғарбдан Тошкент вилояти (Қамчиқ довони билан боғланган), жануби-ғарбда Тожикистон Республикасининг Сўғд вилояти, шарқда Андижон вилояти, жанубда Фарғона вилояти ва шимолда Жалолобод вилояти билан чегарадош.

129. Маъмурий жиҳатдан Наманган вилояти 11 туманга бўлинган. Тадқиқотни учта туманда: Чортоқ, Мингбулоқ ва Поп туманларида ўтказишга қарор қилинди. (4-жадвал)

Жадвал -4. Наманган вилоятининг асосий маъмурий-худудий бирликлари

Харита рақами	Туман	Марказ	Таркиби
3	Косонсой тумани	Косонсой	Косонсой шаҳри, 10 шаҳар аҳоли пунктлари (шап), 7 қишлоқ фуқаролар йиғинлари (қфй)
4	Мингбулоқ тумани	Жумашуи	7 шап, 7 қфй
5	Наманган тумани	Ташбулак	10 шап, 12 қфй
6	Норин тумани	Ҳаққулабад	Hakkulabad city, 8 шап, 8 қфй
7	Поп тумани	Дадди ...	city of Dad, 15 шап, 10 қфй
8	Тўрақўрғон тумани	Турақурган	the city of Turakurgan, 13 шап, 8 қфй
10	Уйчи тумани	Уйчи.	13 шап, 8 қфй
9	Учқўрғон тумани	Учқурган	Uchkurgan city, 4 шап, 8 қфй
1	Чортоқ тумани	Чартак	Chartak city, 10 шап, 9 қфй
2	Чуст тумани	Чуст	Chust city, 11 шап, 11 қфй
11	Янгиқўрғон тумани	Янгиқурган	19 шап, 11 қфй
	Наманган шаҳар		

Наманган вилоятининг маъмурий бирлиги

6-расм. Наманган вилоятининг тадқиқот олиб борилган туманлари: 1-Чортоқ тумани (Ҳазратишоҳ қишлоғи), 4-Мингбулоқ тумани (Баланд Гуртепа МФЙ), 7-Поп тумани (Чиғанок МФЙ).

130. **Рельеф.** Ҳудуднинг рельефи хилма-хил. Вилоятнинг шимоли-ғарбий қисмини Чотқол ва Курамин тоғ тизмалари ва Сатартау тоғлари каби кўплаб қирлар билан эгалланиб олинган. Шимолий чегара бўйлаб мутлақ баландликлар 1800 дан 3000 м гача. Вилоят ҳудудининг катта қисмини денгиз сатҳидан 650-1200 метр баландликдаги адирлар билан эгалланган.

Тоғларнинг асосий рельефи тоғлардан оқиб тушаётган Сойлар билан мураккаблашади. Уларнинг асосийлари: Намангансой, Гирвансой ва Ирвадансой, Косансой, Сумсарсой, Чадаксой, Резаксой, Гавасой ва бошқалар. Вилоятнинг 1/3 қисмини эгаллаб турган жанубий қисмида денгиз сатҳидан 380-550 метр баландликда текисликлар ва Сирдарё дарёсининг умумий қияликлари жойлашган.

7-расм. Наманган вилоятининг ташки(қизил) ва ички(сарик) чегаралари ва тадқиқот ҳудудининг рельеф шакллари.

131. **Иқлими.** Вилоятнинг иқлими кескин континентал. Шаҳардаги ўртача йиллик ҳарорат 15.23С. Йиллик ҳарорат январда -20,50 дан июлда +42,50 С гача. Ўртача минимал ҳарорат - 4.64, ўртача максимал ҳарорат 35.74 С. Бу узок, иссиқ ва қуруқ ёз дегани. Йилнинг энг иссиқ ойи - июль, ўртача ойлик ҳаво ҳарорати 28,56С. Қиш фасли қисқа бўлиб ҳарорат кескин ўзгармайди. Қишнинг ўртача давомийлиги 1,5-2 ой. Энг совуқ ой - январь, ўртача ойлик ҳаво ҳарорати -0,41С. Биринчи совуқ октябрь-ноябрь ойларида, охири март ойида келади

132. Ёғингарчилик миқдори унчалик катта эмас, ўртача 182,4 мм. Ўртача ойлик ёғингарчилик август-сентябрь ойларида 2-4 мм дан январь-мартда 24-30 мм гача. Шамол режими шимолий (20,03%) ва шимоли-ғарбий (14,88%) шамолларнинг устунлиги билан тавсифланади (1.1-расм). 8,31% ҳолатларда тошлар ёки шамолсизлик содир бўлади, бу атмосферанинг замин қатламида ифлослантирувчи моддаларнинг тўпланишига ёрдам беради.

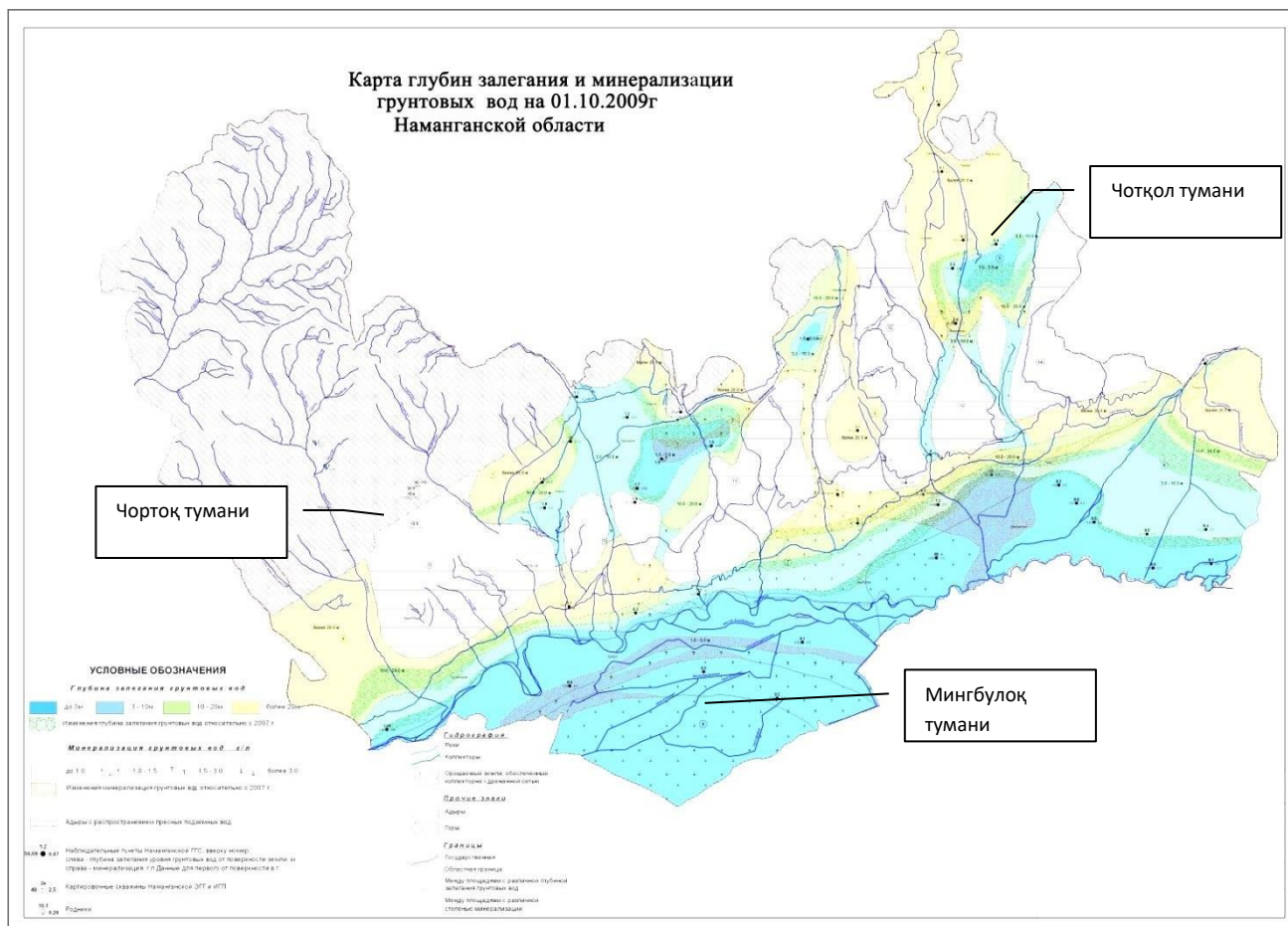
133. Вилоятнинг иқлим шароити ҳудуднинг экологик ҳолатига таъсир қилувчи бир қатор ижобий ва салбий фазилатларга эга. Атроф-муҳитнинг термал ҳолати қулай факторлар билан ажралиб туради, йилнинг иссиқ даври - саккиз ойни ташкил этади. Ноқулай омиллар атроф-муҳитнинг ҳаддан ташқари қизишини аниқлайдиган шароитларнинг мавжудлигини ўз ичига олади. Ушбу шароитлар май ойининг бошидан сентябрь ойининг охиригача июнь-август ойларида энг каттик иссиқлик режими билан ўрнатилади. Очиқ жойларда ёзги об-ҳаво ноқулай деб баҳоланмоқда. Юқори ҳароратли фоннинг салбий таъсири барча турдаги чикиндиларнинг чириши ва бактериял флоранинг тез кўпайиши жараёнларида намоён бўлади.

134. Куруқлик ва шамол фаоллиги чанг бўронлари пайтида кескин кўтариладиган табиий чанг туфайли ҳаво ифлосланишини оширади. Ушбу ҳодисаларнинг энг кўп сони апрель ва июнь ўртасида содир бўлади. Кейинги даврда - июль-сентябрь ойларида чанг бўронлари камдан-кам учрайди. Наманган вилояти шаҳарларида атмосфера ҳавосининг ҳолатини кузатиш Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлиги (Ўзгидромет) қошидаги Гидрометеорология хизмати маркази Давлат экологик мониторинги хизматининг стационар постларида амалга оширилади. Ўзгидромет кузатувларига кўра, ўртача йиллик чанг концентрацияси 0,1 мг / м³ оралиғида ўзгариб туради ва МАКдан ошмайди. Шаҳар ҳудудларида чангнинг максимал ягона концентрацияси МАКдан ошмади ва 0,4 мг / м³ (0,8 МАК) ни ташкил этди. Вилоятнинг йирик саноат шаҳри - Наманганда олтингугурт диоксидининг йиллик концентрацияси МАК дан ошмади ва МАК мос равишда 0,003 ва 0,005 мг / м³ ни ташкил этди. Углерод оксидининг ўртача йиллик концентрацияси 2 мг / м³ (0,7 МАК), максимал ягона қиймати 4 мг / м³ (0,8 МАК) дан ошмади. Азот диоксидининг ўртача йиллик концентрацияси 0,03 мг / м³ (0,8 МАК), кузатишлар бўйича максимал максимал концентрация 0,06 мг / м³ (0,7 МАК).

135. **Ер усти сувлари.** Вилоятдаги асосий дарё - Сирдарё. Сирдарёнинг энг катта ирмоқлари Вилоятнинг тоғли ва тоғолди ҳудудларидан олинади. Катта ўнг ирмоқлардан бири Подшо ота (Намангансой). Дарёнинг ўртача йиллик оқими 193 миллион м³, ўзгарувчанлиги 108 дан 271 миллион м³ гача. Сувнинг сатҳи юқори йилларида сув тошқини 25 м³ / с га етади. Заркент ҳудудидаги Подшо ота дарёси чуқур тоғ дарасидан келади ва бир қатор новдаларга бўлинади, улардан бири Намангансойдир. Гирвансой дарёси Косонсой дарёсининг чуқур жойидан бошланади ва Наманган шаҳридан оқиб ўтади. Булоқ-сай дарёси (Ирвадан-сой) шаҳарнинг ғарбий чеккасида оқади. Чадаксой, Резаксой, Гавасой каби йирик Сойлар ҳам сел тошқинидир. Рўйхатда келтирилган барча дарёларнинг апрель-май ойларида оқими максимал даражада бўлади, қор ёғиши ва кучли ёғингарчилик даврида тошқинларга олиб келади. Катта ҳалокатли селлар камдан-кам ҳолларда такрорланиб туради ва ҳар йили нисбатан кичик сув тошқини юз беради. Сел оқимларининг умумий оқими унчалик катта эмас, лекин сув тўпланадиган ҳудуднинг юқори градиентларида тез оқади ва нормал оқимданбир неча баравар ошади. Дарё водийлари бўйлаб тошқинларнинг олдини олиш учун сел тўсувчи объектлар қурилди. Табиий сув оқимларидан ташқари вилоят ҳудудини қатор йирик каналлар кесиб ўтади: вилоятдаги энг катта - Адир дарёси этагида жойлашган Фарғонаканали; Адир дарёси зонасида жойлашган Катта Наманган канали (КНК); Охунбобоев канали; Андижон канали; Янгиариқ канали; ва бир қатор майда каналлар

136. Барча каналлардан олинган сув бутун Наманган вилоятини суғоришда ишлатилади. Сумсар-Наманган Адирда пайдо бўлган сел тошқини олдини олиш учун «Янги Челикхона» ва «Силхона» иккита каналдан иборат селни бошқариш тузилмаси қурилди. Ушбу каналлар Косонсойга қуйилади. Кўплаб кўллар ва сув оқимларини кесиб ўтадиган Буюк Наманган каналининг йўналиши ҳам шаҳарни сельдан ҳимоя қилади. Бундан ташқари, Адир сув омборида бўронли сувларни тўкиш учун дренаж каналлари ишлатилади ва магистраль каналларга қуйилади.

137. **Гидрогеологик шароитлар.** Наманган вилоятининг гидрогеологик шароити жуда хилма-хил. Бу ерда тоғли ҳудудлар, адирлар ҳудудлари, Сирдарё дарёсининг паст текисликлари ажралиб туради. Сирдарё терастарининг юзаси текис аллювиал текисликдан иборат бўлиб, Сирдарёнинг жануби-ғарбий томонига бир оз ёнбағир бўлиб, Сирдарё томон бироз қиялик билан текисланган ва қалинлиги 1 дан 10 м гача бўлган қумли қумоқ, шағал билан қопланган. Иккинчи тераста ер ости сувларининг чуқурлиги жануби-шарқий қисмдан 1 - 5 м гача, марказий ва шимолий-ғарбий қисмида 5 - 20 м гача ўзгариб туради. Сув жуда минераллашган.

8- **расм: Наманган вилоятининг гидрогеологик шароити, вужудга келиш чуқурлиги ва ер ости сувларининг шўрланиши.**

138. Учинчи пасттекислик терасни пролувиал чўкмалардан ташкил топган тоғ тизмасида бирлаштирилган сайғоқларни олиб ташлаш конуслари билан мураккаблаштиради. Мутлак сирт белгилари 420 дан 490 м гача ўзгариб туради. Муҳандислик-геологик шароитларга кўра, иккинчи ва учинчи сув тошқини тераслари майдони кумли ва кумлоқ тупроқлардан иборат бўлиб, сиғими 1 - 3 м, тошлоқлар остида ётқизилган. Ер ости сувларининг чуқурлиги 2 - 5 м. Айрим жойларда ушбу майдон кумтош кумли кумлоқ ва кумли балчиқ конлари билан қопланган қалин шағалдан иборат. Юпқа донадор қатламларнинг қалинлиги 3-5 метрга этиши мумкин. Ер ости сувларининг шўрланиши ўртача даражада. Адир худуди қалинлиги 1 м гача, баъзи жойларда 5 - 10 м гача бўлган кумоқ ва кумоқ тупроқлардан иборат. Қуйида тошларнинг кучли қатлами ётади. Чўкиндилар жойларда тўлдирилмоқда. Тупроқ оғир гипс билан қопланган. Адир қисмининг мутлак сирт белгилари денгиз сатҳидан 600 дан 1200 м гача ўзгариб туради. Юза қияликлар 0,010 дан 0,070 гача ўзгариб туради. Ер ости сувларининг пайдо бўлиш чуқурлиги 100 м дан ошади.

139. Саёзларнинг паст текислик қатлами қалинлиги 0,7 - 3,0 м бўлган кумоқ ва кумоқлардан иборат, қалинлиги 5 м гача бўлган тошлар билан қопланган. Замонавий дарё водийларининг ер ости сувлари худди шу номдаги конусларнинг ер ости сувлари билан чамбарчас боғлиқ. Улар олиб ташланган конуснинг тепалари ёнида 10 дан 20 м гача, уларнинг периферик қисмида 0,5 - 2,0 м гача турли хил чуқурликда ётадилар.

140. **Ер қопламининг ҳолати.** Тупроқ қопламининг шаклланишига иқлим шароитлари сезиларли таъсир кўрсатди, улар ярим чўл тупроқларини шакллантириш омиллари билан ажралиб туради. Тупроқ қоплами ҳар хил турдаги ёруғлик ва суғориладиган сероземалар билан ифодаланади. Улар нозикдонали қатламнинг қалинлиги, скелетлари, литологик

таркиби ва шўрланишининг мавжудлиги, шунингдек ривожланиш даражаси ва агро-мелиоратив ўзгаришларда фарқланади. Адир ҳудудидаги ёрқин сиероземалар озуқавий моддалар ва кучли гипс билан ажралиб туради. Тупроқлар тузилмалаштирилмаган, эрозияланган. Ер ости сувлари тупроқ ҳосил бўлиш жараёнларида қатнашмайди.

141. Олиб ташланган конус зонасининг енгил сиероземалари аллювиал-пролувиал ва қумоқ-тошли тошлоқларда ҳосил бўлган ва эски суғориш туфайли эски суғориладиганларга тегишли бўлган. Тупроқ тузилиши шиллиқ ва шаклланган. Жойларда шўрланиш қайд этилган. Карбонат микдори 6 дан 9% гача CO_2 ошади.

142. Дарёларнинг ёрқин сероземалари ҳам олдин суғорилган. Тупроқ ҳосил бўлиши жараёнлари ер ости сувларининг даврий иштирокида содир бўлди. Тупроқнинг механик таркиби шағал ва лойли-шағал чўкиндиларда ўртача ва оғир. Тупроқлар баъзан шўрланган. Шўрланиш даражаси паст. Ер ости сувларининг доимий чиқиб кетишини таъминлайдиган дренаж ҳолатида, шўрланиш хавф туғдирмайди. Карбонат таркиби 6 дан 9% гача CO_2 . Шаҳар ҳудудида тупроқнинг барча турдаги сув ва шамол эрозияси ривожланган. Суғориш эрозияси каналлар ва дарёлар бўйларида кузатилади, нам фасллар ва тошқин тошқини пайтида дарёлар ва дарёлар бўйларида кучайиб боради. Қиялик оқим эрозияси суғориш-эрозиясининг яна бир ривожланишидир ва асосан адир зонаси чегараларида ривожланади. Жарликларнинг ривожланишига асосан балчиқлар, қияликлар ва ялонғоч ерлар туртки бўлади. Қиялик эрозияси асосан шаҳарнинг шимолий қисмида ривожланмоқда.

143. Тупроқларнинг механик таркиби ва табиий жинсларининг табиати ўғитлар ва ариқлардан суғориш суви билан тушадиган заҳарли моддаларнинг тўпланишига ёрдам бермайди. Бунинг натижасида элементар таҳлил натижалари бўйича тупроқларнинг геохимёвий ҳолати хавфсиздир ва заҳарли элементларнинг таркиби руҳсат этилган қийматдан ошмайди. Аҳоли пунктларида ўсимлик қоплами эфемероид-эфемер гуруҳлар бўлиб, уларда ўт ўсимликларининг турлари кўпчиликини ташкил қилади: қомишлар, молколлар, тригонелла, йиллик астрагаллар ва ёзги мавсумда қопламда устун бўлган тиканли ўтларнинг мажбурий иштирокида - гомалоценхрус, туя тикан (кеҳрибар), ажерек, мамак ва шўр тупроқда ўсадиган бошқа ўсимликлар.

144. Вилоятнинг қишлоқ хўжалиги ерлари, жумладан, боғлар, узумзорлар ва турли хил экинлари кенг ривожланган, шунинг учун кўпгина ҳудудларда турларнинг тўлиқ спектрига эга типик эфемер-эфемероид гуруҳлари йўқ. Асосан ўсимлик - бу арпахоналар ва ва маккажўхори гуллари устун бўлган бегона ўтлар. Аҳоли яшаш жойлари ҳудудида ипак, терак, чинор ва мевали дарахтзорлар барпо этилди. Далалар ва йўллар бўйлаб суғориш ариқлари бўйлаб азерек, лактоза, изотоп, мелилотнинг зич қоплами, шунингдек тиканликаперция ва кеҳрибар мавжуд. Сўнгги йилларда иссиқхоналар тармоғи жадал ривожланмоқда, бу эрда нафақат сабзавот экинлари, балки цитрус мевалар ҳам этиштирилади.

145. **Ҳайвонлар олами.** Ҳайвонлар турларининг рўйхати антропоген шароитларда ҳаётга мослаша олган турлар билан чекланган. Кадам етмаган жойларга хос бўлган йирик сутэмизувчилар йўқ. Кўпинча кемирувчиларнинг ҳар хил вакиллари - кулранг каламуш, уй сичқони ва баъзан қулоқли қирпилар мавжуд. Қушлар одатда Ўзбекистоннинг қишлоқ жойларида учрайди. Бу жуда кўп микдордаги кулранг чумчуқлар, майна, каптарлар, жарқалдирғоч ва қалдирғочлар. Кузга яқин учиб келадиган Врана оиласига мансуб қушлар. Судралиб юрувчиларнинг хилма-хиллиги жуда чекланган. Уларнинг энг порлоқлари энг тезкор йиртқич ва кулранг гекко. Ҳашаротлар орасида ўтларда яшайдиган турлари мавжуд: қора чигирткалар, чигирткалар ва бошқалар, буталар ва узумзорлар орасида - бешиктевратар, ари, асал ари.

146. *Аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш.* Наманган вилоятида учта аҳолида визуал сўров ва сўровнома учта туманда ўтказилди: Мингбулоқ (Баланд Гуртепа МФЙ), Поп (Чиғаноқ МФЙ), Чортоқ тумани (Ҳазратишоҳ МФЙ). Уй хўжаликларини ичимлик суви билан таъминлаш масаласида, аҳолининг жавоблари иккита туман - Мингбулоқ ва Попда кескин муаммо бўлиб, бу ерда респондентларнинг 85% ва 96% ичимлик суви билан таъминланмаган. Чортоқ туманида респондентларнинг 57 фоизи ичимлик суви етишмаслигини тасдиқлашди. Бунинг сабаби насосларни таъмирлаш ва алмаштиришни талаб қиладиган артезиан кудукларининг яроқсиз ҳолати. Аҳоли пунктларини ерларни суғорадиган сувлар билан таъминлаш тўлиқ ҳал этилмаган. Энг ёмон аҳвол Чортоқ туманида бўлиб, бу ерда респондентларнинг 87 фоизи суветишмаслигини таъкидлашган. Мингбулоқ ва Поп туманларида аҳолининг ярми ерларни суғорадиган суви етишмаслигидан шикоят қилмоқдалар. Бунинг сабаби, аҳолининг фикрига кўра, суғориш тармоғининг ҳолати ва фермер хўжаликларида сув тақсимлаш тизимидир.

147. Тупроқ унумдорлиги масаласи бўйича Мингбулоқ туманида респондентларнинг 88 фоизи ва Понтик туманида респондентларнинг 78 фоизи унумдор тупроқларнинг тарқалишини аниқладилар. Чортоқ туманида респондентларнинг деярли ярми тупроқ унумдор эмаслигини таъкидладилар ва респондентларнинг 31 фоизи тупроқ унумдор деб ҳисоблашади. Тупроқ унумдорлиги муаммоси Чортоқ тумани учун белгиланган. Бу, авваламбор, ернинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ (қишлоқнинг юқори жойлашганлиги, суғориш тармоғининг ёмонлиги ва суғориш сувининг етишмаслиги). Учала туманлардаги уйларни иситиш асосан қадимий (анъанавий) усулда, ёқилғи сифатида гўнг, гузапоя, ўтиндан фойдаланадилар. Ушбу турдаги ёқилғидан Поп туманидаги респондентларнинг 70%, Мингбулоқ ва Чортоқ туманларида мос равишда 52% ва 50% фойдаланадилар. Маҳаллий аҳоли ушбу вазиятнинг сабабини туманнинг газлаштирилмаганлигидан, яъни яъни марказлаштирилган газ таъминоти йўқлигидан кўридилар. Эскирган подстанция ускуналари ва доимий электр таъминоти билан электр таъминоти эҳтиёжлари қопланмайди. Ёқилғи тақчиллиги муаммоси барча суҳбатдошлар томонидан иситишнинг манбаи ўтин эканлиги таъкидланди. Шунинг учун, 59% дан 68% гача бўлганлар кесилган дарахтларни кўшимча манба сифатида таъкидлади.

148. Ўрганилаётган барча соҳаларда муаммо ўтин ўсимликларининг камайиши ва атмосферага зарарли эмиссия кўринишидаги ёқилғи ва атроф-муҳитга зарар етказилишида. Ўрганилган барча аҳоли пунктлари учун марказлаштирилган канализация тизимининг йўқлиги муаммоси аниқланган. Сўровда қатнашганларнинг 38-63 фоизи чуқур кўринишидаги хожатхоналарни қандай ташкил қилишни билади. Аммо қайд этилишича, ушбу объектларни тўғри қуриш учун ҳамма шароитлар ҳам имкон бермайди. Бетон асосли гидроизоляция қурилиши инвестицияларни талаб қилади. Чиқиндилар (қайта ишланган ва қайта ишланмаган) турлари бўйича респондентларнинг таъкидлашича, чиқиндиларнинг аксарияти қайта ишланмайди (респондентларнинг 33% дан 67% гача). Қайта ишланган чиқиндилар миқдори камроқ, бу респондентларнинг 29% дан 43% гача фикри.

149. Чиқиндиларни йўқ қилиш масаласи жуда кескин. Аҳолининг сўзларига кўра, ҳар уч туманда марказлашган чиқинди йиғиш мавжуд эмас. Мингбулоқ, Поп ва Чортоқ туманларида ҳосил бўлган чиқиндиларни, мос равишда 19%, 40,6% ва 56,2% ёқишади. Респондентларнинг кўп қисми, чиқиндилар Мингбулоқ туманида 81% гача, Поп туманида 50% ва Чортоқ туманида 25% чиқиндилар кўмилишини таъкидладилар. Сўровда қатнашган Поп (9,4%) ва Чортоқ (18,7%) туманларининг айримлари чиқиндиларини чиқиндихоналарга ташлашини таъкидлади.

150. Наманган вилоятининг учта туманида чиқиндиларни йиғиш муаммоси ҳал этилмаяпти. Жихозланган полигонларнинг йўқлиги ёки уларнинг узоқлиги, хизматларни ташкил этишнинг паст даражаси, логистика йўқлиги бу муаммонинг сабабидир. Сўровда

қатнашганларнинг 50% дан 79% фикрига кўра, аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишлари асосан ҳар бир оила томонидан амалга оширилади. Жамият ишларини баҳор фаслида, муҳим саналарга (Наврўз, Мустақиллик ва ҳоказо) тўғри келганда, хашар эълон қилиниб, ҳар бир оила, жамоа, ташкилот бир вақтнинг ўзида ободонлаштиришни амалга оширадilar. Бу халқнинг урф-одати. Фуқаролар сўровига кўра, жамоат ташкилотлари баҳорги ободонлаштириш ишларига камроқ жалб қилинган: Мингбулоқ туманида - 21%, Поп туманида - 27%, Чортоқ туманида - 47%.

151. Ушбу масаланинг муаммоси хизматларнинг етарли даражада ташкил этилмаганлиги, жиҳозлар ва воситаларнинг етишмаслиги билан боғлиқ.

152. Йўллардаги чанг барча учта туман учун муаммо ҳисобланади, буни респондентларнинг 72 фоиздан 93 фоизгача таъкидлаган. Кўпинча бунинг сабаби қаттиқ қопламаларнинг йўқлиги ёки уларнинг ёмон ҳолати, хизматларнинг ёмон сифати, техник сув, ускуналар ва иншоотларнинг етишмаслиги. Фавқулудда вазиятлар (сув тошқини, сел, zilzilalar) билан боғлиқ савол сел тошқини бўлган Чотқол туманининг респондентлари учун долзарб бўлиб қолди, аҳолининг 68 фоизи бу ҳодиса тез-тез такрорланишини таъкидладilar. Мингбулоқ ва Поп туманларидаги респондентларнинг аксарияти - мос равишда 30% ва 81%, бу ҳодисалар тез-тез рўй бермаслиги таъкидладilar. Атроф-муҳитни ўрганиш билан бир қаторда, фуқаролар билан бўлган учрашувларда улар учун алоҳида ташвиш туғдирадиган муаммолар ҳам кўрсатилди (4-илова).

5.3. Фарғона вилояти

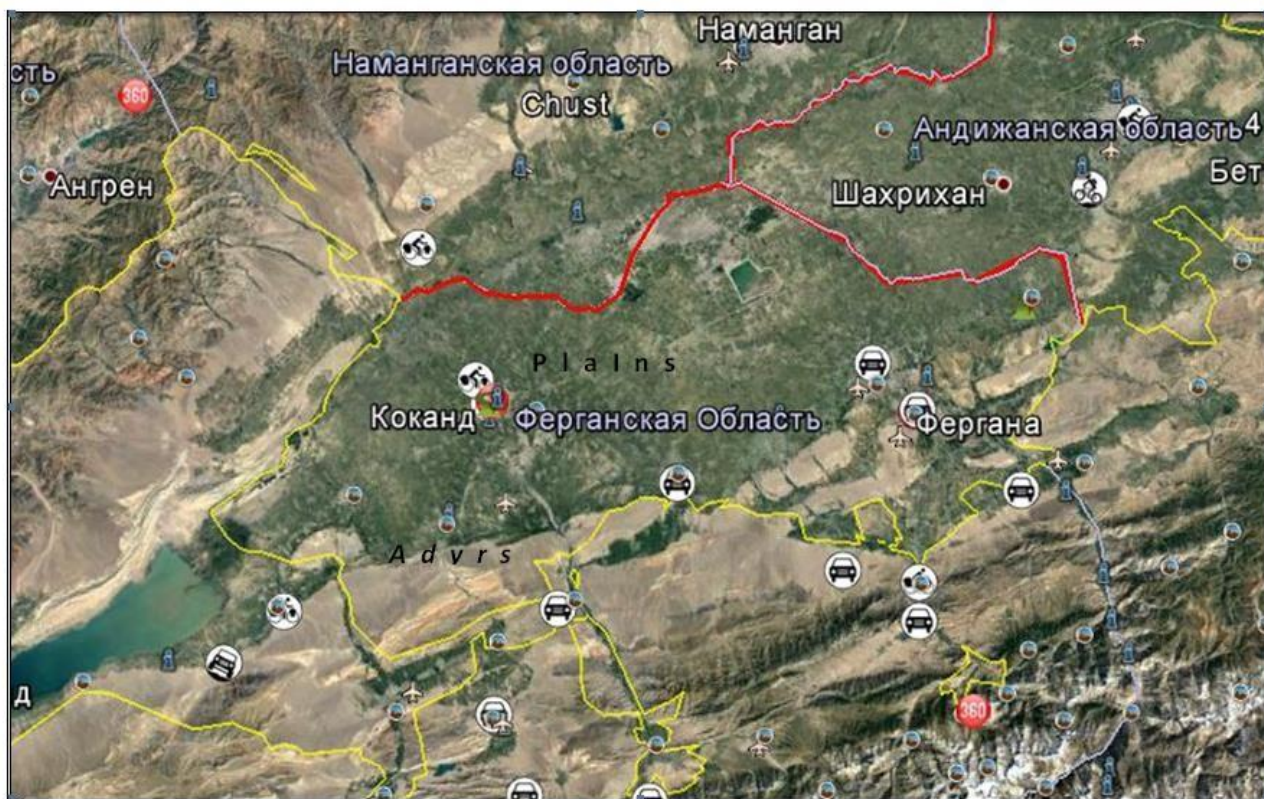
Фарғона вилояти Фарғона водийсининг жанубий қисмини эгаллайди. Вилоят ғарбда Тожикистон Республикасининг Суғд вилояти, шимолда Наманган ва Андижон вилоятлари, жануб ва жануби-шарқда Қирғизистон билан чегарадош. Маъмурий жиҳатдан Фарғона вилояти 15 туманга бўлинган. Тадқиқотни учта туманда: Фурқат, Қуштепа ва Ёзёвонда ўтказишга қарор қилинди (5-жадвал).

Жадвал -5. Фарғона вилоятининг асосий маъмурий-ҳудудий бирликлари

Харита рақами	Туман	Марказ	Таркиби
1	Олтиариқ тумани	Олтиариқ	Тинчлик шаҳри, 14 шаҳар аҳоли пунктлари (шап), 15 кишлоқ фуқаролар йиғинлари (қфй)
2	Боғдод тумани	Боғдод	21 шап, 10 қфй
3	Бешариқ тумани	Бешариқ	Бешариқ шаҳри, 10 шап, 9 қфй
4	Бувайда тумани	Ибрат	10 шап, 11 қфй
5	Данғара тумани	Данғара	9 шап, 8 қфй
9	Қува тумани	Қува	Қува шаҳри, 15 шап, 11 қфй
8	Қўштепа тумани	Лангар	14 шап, 15 қфй
10	Риштон тумани	Риштон	Риштон шаҳри, 13 шап, 11 қфй
11	Сўх тумани	Равон	7 шап, 4 қфй
12	Ташлоқ тумани	Ташлоқ	10 шап, 10 қфй
14	Ўзбекистон тумани	Яйпан	Яйпан шаҳри, 22 шап, 10 қфй
13	Учкўприк тумани	Учкўприк	11 шап, 9 қфй
6	Фарғона тумани	Водил	21 шап, 16 қфй
7	Фурқат тумани	Навбахор	8 шап, 6 қфй
15	Язван тумани	Язван	9 шап, 10 қфй

Фарғона вилоятининг тадқиқот ўтказилган туманларининг жойлашган ўрни: 7 - Фурқат тумани (Хайит МФЙ), 8 - Қуштепа тумани (Оқтепа МФЙ), 12 - Ёзёвон тумани (Суварик МФЙ).

153. **Рельеф.** Фарғона вилояти худудининг катта қисми рельефи асосан текисликлардан иборат. Ғарбдан шарққа қараб ҳаракатланаётганда текисликнинг мутлақ баландлик белгилари кўтарилади. Вилоятнинг ғарбий чегараси яқинида улар 360-365 м, шарқий чегара яқинида денгиз сатҳидан 477 м баландликда жойлашган. Вилоятнинг жануби-ғарбий қисми баландроқ ва Адир (тоғ етаклари) билан эгалланган. Мутлақ баландлик денгиз сатҳидан 600м дан 1200 м гача. Фарғона вилоятининг шимолий қисмини асосан қумлардан ташкил топган қорақалпоқ ва Ёзёвон чўллари эгаллайди. Вилоятнинг жанубий қисми - Олой тизмасидан дарёлар оқимининг катта конусидир. Исфаирамсай, Сўх, Исфара каби Рейлар Адирлар рельефида ифодаланган кучли конусларни ҳосил қилди. Вилоятнинг жанубий чегарасига яқинроқ, рельеф ажратилган, тоғ етаклари жарлик ва мавсумий саёзларнинг водийлари билан қисилган.

9-расм. Фарғона вилоятининг ташқи (қизил) ва ички(сарик) чегаралари ва тадқиқот худудининг топографияси шакллари

154. **Иқлим.** Фарғона водийси ёпиқ жойлашганлиги сабабли, унинг иклими атрофдаги туманлардан фарқ қилади. Тянь-Шан ва Помир-Олой тоғ тизмалари Фарғона водийсини ҳаво массаларининг кириб келишидан ҳимоя қилади, бу эса намлик ва салқинликни олиб келади. Шунинг учун бу ерда Ғарбий Тянь-Шан тоғ етаклари ва тоғларига қараганда ёмғир камроқ бўлади. Фарғона водийси билан чегарадош тоғ тизмалари атмосфера ҳавоси айланишига таъсир қилади ва тоғ водийлари айланишининг ривожланишига олиб келади. Унинг хусусиятлари кун давомида даврий шамол йўналишларининг ўзгариши билан намоён бўлади. Фарғона вилояти иқлимининг асосий хусусиятлари қуруқлик ва континенталликдир. Шаҳардаги ўртача йиллик ҳарорат 14,6С. Йиллик ҳарорат январда -15,5 С дан июлда + 41,4С гача. Энг совуқ ойнинг (январь) ўртача ойлик ҳарорати 1,00 С, энг иссиқ ойнинг (июль) ўртача ҳарорати 27,34 С ни ташкил қилади.

155. Фарғона вилоятининг текис қисмида ўртача йиллик ёғингарчилик 176 мм ни ташкил қилади. Энг кўп ёғингарчилик қишда - баҳорда ёғади. Уларнинг ҳажми йиллик ёғингарчилик миқдорининг 90% ташкил этади. Очик сув юзасидан буғланиш даражаси 1340-1584 мм ни ташкил қилади, бу ёғингарчилик миқдоридан 6 барабар кўп. Бу ер ости сувлари сатҳи яқин

бўлган суғориладиган майдонларга зарарли таъсир кўрсатади ва тупроқнинг иккиламчи шўрланиш жараёнига сабаб бўлади. Чанг бўронлари жуда кам (йилига 1-4 кун) ва асосан ёз ойларида содир бўлади. Атмосферада ифлослантирувчи моддаларнинг тарқалиш шартларини белгилайдиган метеорологик омиллардан бири шамолнинг йўналиши ва тезлиги. Йил давомида кўриб чиқиладиган ҳудуд учун шимолий (21,66%), жануби-жануби-шарқий (11,38%) ва ғарбий (8,61%) шамоллар хосдир (1.1-расм). 27.08% ҳолатларда силлиқ ёки шамолсиз ҳолатлар содир бўлади, бу атмосферанинг ер қатламида ифлослантирувчи моддаларнинг тўпланишига олиб келади. Сўнгги 5 йил давомида кузатилган шамолнинг ўртача тезлиги 0,96 м / с ни, максимал тезлиги 34,0 м / с ни ташкил этди.

156. Атмосферада ифлослантирувчи шамолларнинг тарқалиши шартларини белгилайдиган метеорологик омиллардан бири шамол тезлигидир. 0 - 1 м / с тезликда шамолнинг қайтарилиши 83,0% ни ташкил этади, бу атмосферанинг ер қатламида ифлослантирувчи моддаларнинг тўпланишига олиб келади. Тозалаш омили сифатида хизмат қиладиган шамол тезлиги (2 - 3 м / с, содир бўлиш частотаси 15,39%) март-июль ойларида кузатилади. Кучли шамоллар (8-9 м / с) кам учрайди (частотаси 0,06%). Вилоятнинг жанубий қисмидаги тоғ рельефи маҳаллий тоғ шамоллари билан ажралиб туради. Ёзда, баъзида «афғон одами» эсади - кучли (15 - 25 м / с) иссиқ шамол, жуда кўп кум ва чанг кўтаради. Атмосфера ҳавосининг ҳолати кўплаб омилларга боғлиқ: «ифлос» ишлаб чиқаришларнинг мавжудлиги, атмосферанинг айланиши, ер ости сиртининг сифати ва бошқалар. Фарғона вилоятининг энг ривожланган шаҳри Фарғона водийсининг бир қисми бўлган Қоқон шаҳри. Фарғона. Фарғона шаҳридаги 4 та стационар станцияларда Ўзбекистон Республикаси Гидромет томонидан ўтказилган стационар кузатувларнинг маълумотларига кўра, чанг, олтингугурт диоксида, углерод оксиди ва азот диоксидининг максимал бир марталик концентратсияси 1,0; 0,4; 1,0; 1,5 МАК м.р. Шундай қилиб, атмосфера ифлосланишининг даражаси «Ўзбекистон Республикаси ҳудудларини аҳоли саломатлиги учун хавфлилик даражаси бўйича экологик ва гигиеник зоналарга ажратиш бўйича услубий кўрсатмалар» га мувофиқ қабул қилинади.

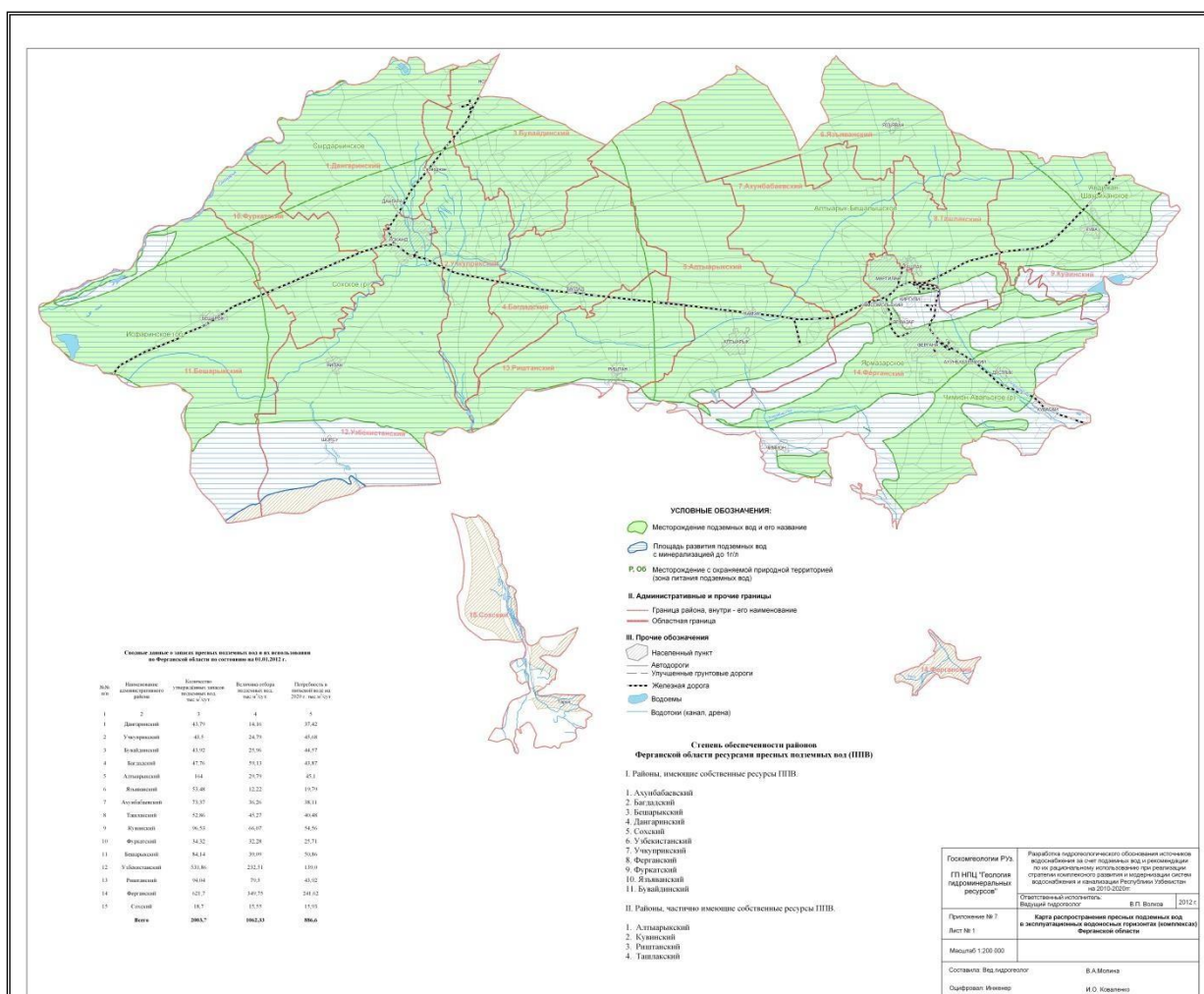
157. **Ер усти сувлари.** Сирдарё дарёси вилоят ҳудудидан оқиб ўтади ва Олой тизмасидан бошланадиган ва музликлар билан тўлдириладиган бир нечта кичик дарёлар мавжуд: Сўх, Исфара, Исфарамсой, Шохимардансой ва Марғилонсой. Сирдарё - трансчегаравий дарё. Ўрганилаётган ҳудуддаги гидрографик тармоқ юқорида айтиб ўтилган Исфарамсай дарёлари билан ифодаланади, аммо сунъий суғориш ва дренаж иншоотлари тармоғи асосий ҳал қилувчи омил ҳисобланади; умуман, уларни канал ва коллектор сувларига бўлиш мумкин, уларнинг энг каттаси Жанубий Фарғона канали. Исфарамсай дарёси Сирдарё ҳавзасига тегишли, аммо унга етиб бормади, суғориш учун ажратилган. Исфарамсой дарёси Олой тизмасининг шимолий ён бағридаги музликлардан бошланади. Исфарамсой - музлик қор билан суғориладиган дарё. Максимал оқим тезлиги июль-август ойларида, минимал эса март-апрелда кузатилади. Ер ости сувлари (юқори оқим) қишда озикланишнинг асосий манбаи ҳисобланади.

158. Исфарамсой дарёси танланади. Сел оқимининг узоқ муддатли кузатувлари асосида (1881 йилдан 1993 йилгача) Исфарамсой дарёси ва унинг ўнг қўли Кувасой бўйлаб селларнинг тарқалиши таҳлили ўтказилди. Кузатувлар даврида Исфарамсойда 55 дан тошқинкузатилган, оқим 20 дан 250 м³ / с гача бўлган. Кувасой дарёсида кузатувлар 1886 йилдан 1992 йилгача ўтказилган бўлиб, бу даврда сув оқими 6 дан 65 м³ / с гача оралиғида 16 та сел кузатилган.

159. Сўх дарёсидан ташқари барча дарёлар, иккита максимал оқим билан музлик-қор билан тўлдирилади. Сўх - асосан музликлар билан тўлдириладиган дарё. Ушбу дарёларсунинг катта қисмини июль ва август ойларида музликлар эриши пайтида ўтказади. Катта сув оқимининг даражаси мартдан сентябргача - йилига 59%. Ер усти сувлари шўрланиш

жихатидан сезиларли даражада фарқ қилади. Шундай қилиб, масалан, канал сувлари коллектор сувларига қараганда кам шўрланган (мос равишда 0,46 ва 1,16 г / л). Коллектор ва канал сувларининг кимёвий таркиби деярли бир хил. Исфарамсой бўйлаб коллектор-дренаж тармоқлари мавжуд. Коллектор сувининг қаттиқлиги 5,1 мг-экв / л га нисбатан 15,2 мг-экв / л га тенг.

160. **Гидрогеологик шароитлар.** Фарғона вилояти худудининг катта қисми ер ости сувлари транзит зонасида жойлашган. Вилоят худуди Сирдарё, Голодностепск ва Тошкент комплексларининг аллювиал-пролувиал-поливиал қатламларидан иборат. Голодностепск, Тошкент ва Сўх сувли комплексларининг аллювиал-пролувиал қатламларининг сувли комплекси тўлдириш Олой тоғ тизмаси этакларида букланган пойдевор ва атмосфера сувларининг кристалли жинсларининг цинган сувлари оқиб чиқиши натижасида ва транзит соҳасида - табиий ва сунъий сув оқимлари ва сув омборларидан филтрлаш йўқотишлари туфайли, суғориш ва шўр ювиш пайтида далалардан суғориш суви инфильтрацияси, шунингдек қуйи сув қатламларидан юқори филтрлаш натижасида амалга оширилади. Ўрганилаётган худудда ер ости сувлари оқими Марғилонсой, Исфарамсой, Шахмардансой ва бошқа суғориш тизимларининг ер ости оқимига кириб бориши натижасида ҳосил бўлган.

10-

рasm: Фарғона вилоятининг гидрогеологик ҳолати

161. Бундан ташқари, суғориш каналлари тармоғининг сувнинг бир қисмига сув кириб бориши туфайли сув ўтказадиган комплекслар тўлдирилади. Сўх сув ўтказувчи комплекси (О1Ш) Хўжа-Ғайр трактида ўрганилган, у ерда 9.9-13.8 м чуқурликда ер ости сувлари топилган. Қатламларнинг қалинлиги 3-10 м. Кудукларнинг махсус истеъмол тезлиги 0,06- 0,38 л / сек. Сувни ўтказувчи комплекс атмосфера ёғингарчиликлари ва палеозой

жинсларининг сизиб чиққан сувларини тушириш орқали тўлдирилади. Чимион-Аувал ва Ярмазар чўкиндиларида, шунингдек, адир тизмаларида куруқ чўкиндилар сувлари филтрлаш хусусиятларига эга бўлган конгломератлар билан чегараланган ва уларнинг табиий равишда пастдан пастга тушиши кузатилган.

162. Адир тоғ тизмаларидаги Тошкент сув ўтказувчи мажмуаси фақат Окқиёлнинг шимолий-шарқий қисмида ва Пальмазар тизмасининг шимоли-ғарбий қисмида, шунингдек Қува ва Капчугай тизмаларида жойлашган. Чўкиндилар кам цементланган йирик тошли конгломератлар билан ифодаланади; адир тоғлари ва пасттексисликларда ва тош конуслари ичида катта тошлар. Сув билан тўлдириш дарё ва каналнинг оқиб тушиши натижасида чўкинди юза тубига етиб борадиган ва Чимион-Овал чўкмасида худудида ҳосил бўлади. Сувларни чиқиб кетиши, асосан, горизонтларда юқорига қараб филтрлаш ва минтақадан чиқиб кетиш туфайли содир бўлади.

163. Оч-дашт сув ўтказмайдиган комплекси деярли ҳамма жойда кенг тарқалган ва олиб ташланган конуснинг бош қисмидаги яхши ажратилган катта тошли материалдан ва унинг атрофидаги балиқлар билан қопланган. Сув чиқармаслик салоҳияти 100 м. Сувнинг мўллиги ва филтрлаш хусусиятлари жиҳатидан у Тошкент сув ўтказадиган комплексига ўхшайди. Тоғ етакларида сув сақловчи мажмуа палеозой сувлари ва атмосфера ёгинлари билан, қолган ҳудудларда - табиий ва сунъий сув оқимлари ва сув ҳавзаларидан филтрация йўқотишлари, суғориш ва шўр ювиш пайтида далалардан суғориш суви кириб келиши, шунингдек, сув ости сувларидан филтрлаш орқали тўлдирилади.

164. Ер ости сувлари қисман коллектор-дренаж тармоғига тушиш, буғланиш, суғориш ва маиший ичимлик суви эҳтиёжлари учун ишлатилади. Юқорида тавсифланган сув ўтказмайдиган комплекслар мавсумий ва кўп йиллик режимларнинг умумий қонуниятлари билан ажралиб туради. Ер ости сувлари транзит зонасида (Ярмазар пастлиги) даражанинг энг юқори позицияси декабрь-январь ойларида, минимал - апрелда қайд этилган. Сатҳ тебранишининг амплитудаси 0,9-2,5 м. Шуни таъкидлаш керакки, барча сувли қатламлар гидравлик равишда бир-бири билан чамбарчас боғланган бўлиб, сиғими 350 м дан ошадиган ягона сув ўтказувчи комплексни ташкил қилади. Сув ўтказмайдиган жинсларнинг филтрлаш хусусиятлари бир хил эмас ва томдан пастгача, шунингдек конуснинг тепасидан то перифериягача ёмонлашади. Юқори зона энг ўтказувчан, ҳамжи 120 м гача етиб боради. Мазкур зона ушбу ҳудудда сув таъминотининг асосий манбаи бўлган.

165. Юқори (Голодностеп) сув қатламининг гидрогеокимёвий хусусиятлари энг батафсил ўрганилган, чунки у ерда гидрогеологик қудуқларнинг аксарияти бурғуланган. Минераллашуви 1-3 г / л ва умумий қаттиқлиги 5 дан 20 мг-экв / л гача бўлган сульфат, калций, гидрокарбонат ва магнийли сувлар энг кенг тарқалган. Улардан кейин сульфат-гидрокарбонат-магний сувлари минераллашуви 1 г / л гача ва умумий қаттиқлиги 14 мг-экв / л гача. Ушбу сувлар Қоратепа ва Зеркент қишлоқларининг шимолида кичик доғлар шаклида учрайди. Умуман олганда, Голодностепск сув омборининг сувлари шўрлиги (1-3 мг / л) ва ичимлик суви учун ичимлик суви билан таъминлаш учун ноқулайдир, бу кўп ҳолларда белгиланган меъёрлардан икки баравар кўп. Сульфатларнинг миқдори МАК дан (500 мг / л) ошиб, баъзи ҳолларда 1000 мг / л га етади. Ер ости сувлари сифатининг нисбий яхшиланиши вилоятнинг шимолий қисмида кузатилмоқда, бу ерда шўрланиш даражаси 1 г / л дан ошмайди ва қаттиқлиги бироз пасаяди. Интенсив антропоген ифлосланиш туфайли Бешалиш конларининг ер ости сувлари сувдан фойдаланишдан чиқарилади ва 80-90 йилларда ёқилғи мойлари тўкилган Голодностепск сув ўтказувчи комплексининг ер ости сувлари айниқса кучли ифлосланган. Фарғона нефтни қайта ишлаш заводи ер ости сувларининг нефть билан ифлосланишига катта ҳисса қўшди.

166. Шундай қилиб, мавжуд антропоген ифлосланишни ҳисобга олган ҳолда, янги лойиҳа ечимларини амалга оширишда туман ер ости сувларига қўшимча юкларни олиб ташлаш керак.

167. **Ер қопламнинг ҳолати.** Худуднинг тупроқ қоплами турли-туман геоморфология ва иқлим шароитлари билан ажралиб туради. Туманнинг асосий худуди Марғилон ва Куво-Исфарамсой кўчкили конусларда, жануби-шарқда жойлашган Адир тизмаларида жойлашган. Тупроқ қоплами оч кулранг тупроқлар, ўтлоқли эрлар, ўртача ва оғир қумлоқ, баъзи жойларда саёз тошлоқ, 35-85 см чуқурликдан тошлоқлар билан қопланган. Енгил сиероземлар камарида Кува-Исфайрамсай конусининг катта қисми жойлашган. Кўчкили конусининг атрофини ўтлоқли тупроқлар эгаллайди. Бу ер ости сувлари кун юзасига яқин жойлашган ва тупроқ ҳосил бўлиш жараёнларида фаол иштирок этадилар.

168. Ўтлоқли-тақир тупроқлари шўрланмаган, ва ўтлоқли тупроқлар орасида шўрланишнинг турли хил вариантлари мавжуд. Бироқ, улар орасида тузсиз ва озгина шўрланган фарқлар устунлик қилади. Бу вилоятдаги вазиятнинг ечилиши билан изоҳланади.

169. Сиерозем-ўтлоқли тупроқлар рельеф ҳолатида ривожланади, бу ерда ер ости сувлари 2-3 м чуқурликда жойлашган бўлиб, қисман тупроқ шаклланиш жараёнларида қатнашади ва тупроқ профилининг ўрта қисми қотиб қолади. Ер ости сувлари чучук ва барқарор оқимга эга, шунинг учун кулранг-серсув тупроқлар жуда қулайдир. Суғориш ва ўғитлаш кам харажатлари билан улар юқори ва барқарор ҳосил бериши мумкин. Сиерозем-ўтлоқли тупроқлар механик таркиби бўйича ўртача шўрланган бўлиб, қадимги ўрта ва суғориладиган деҳқончиликда ишлатилган. Фарғона вилоятининг марказий қисми адир тизмасидаги чўл зонасида, кам сиероземалар ва кулранг-жигарранг тупроқлар устувор бўлиб, калин даштли ва кам гумусли Мирзачўл чўққиларида жойлашган.

170. Фарғона водийсининг флораси ранг-баранг бўлиб, мингдан ортиқ ўсимлик турларини ўз ичига олади. Қумли тупроқларда саксовул мажвуд, водийнинг текис қисмларида энг характерли ўсимликлар - бу оққуш ва шувоқ. Одамларнинг иқтисодий фаолияти натижасида қишлоқ хўжалик экинлари учун янги ерларни ўзлаштириш туфайли табиий ўсимликларни камайиб бормоқда. Водийнинг марказий қисмини ўраб турган адирларда, шу жумладан, Фарғона яқинида, шувоқ, кўкатлар, шишган чўқинди, фесқу, чизикли фесу, бугдой ўтлари кенг тарқалган. Тоғлар ва тоғ ён бағирлари эфемер ўсимликлар билан қопланган. Шунингдек, атиргул, дўлана, ёввойи бодом, писта ва турли хил мевали дарахтлар мавжуд. Фарғона тизмасининг ғарбий ён бағирлари ёнғоқзор билан қопланган, Олой ва Туркистон тоғтизмалари эса арча билан қопланган. Суғориладиган майдонларда бодом, ҳалқа, гилос, нок, шафтоли, анжир ва анор етиштириладиган кўплаб боғлар мавжуд. Пахта далалари, шунингдек, сабзавот ва полиз экинлари учун катта майдонлар ажратилган. Фарғона шаҳрида кўчалар бетакроп кўкаламлаштирилган. Шаҳарнинг эски қисмида (1867 йил лойиҳаси бўйича қурилган Скобелевский шаҳри) шаҳарнинг иқлимини яхшилайдиган ва унинг безак безаклари бўлган асрлик чинор дарахтлари ўсади.

171. Аҳоли пунктлари худудида тез-тез учрайдиган чакалакзорлар (*Platanus orientalis*) ва оддий ўрик (*Armeniaca vulgaris*), машхур экиш, оқ тутута, чакана ўти, дала чинор, ёнғоқ кўп учрайди, гул экинлари - Дамашқ атир гуллари устунлик қилади. Ариқлар бўйлаб энг кенг тарқалган ялпиз - Осиё (*Mentaha asiatica*), қарағай панжара (*Calystegia sepium*), қирғий (*Aeliopus litoralis*), чингил (*Halimoodendron halodendron*), қизил (*Chenopodium rubum*), оққуш (*Atriplex heterosperma*). Дача участкаларининг асосий экинлари мевали ҳисобланади: маҳаллий олма дарахти (*Malus domestica*), оқ олма дарахти (*Morus alba*), оддий олча дарахти (*Cerasus vulgaris*), ўрик дарахти (*Armeniaca vulgaris*). Гул экинларидан - Дамашқ атиргул гуллари. Сабзавот ва озуқа помидорлари (*Lycopersicon esculentum*) ва жўхори техник помидорлари (*Sorghum technicum*). Ёзги участкалари ортида маккажўхори экинлари бор.

172. Ёввойи ўсимликлар орасида кенг тарқалган: пармачак ((*Rubus caesius*), пармачак (*Artemisia vulgaris*), катта бошоқли (*Plantago major*), окқуш, қора итузум (*Solanum nigrum*), портулак сабзавот боғи (*Portulaca oleracea*), қизил магиз.

173. *Ҳайвонлар олами.* Фарғона водийсининг фаунаси, иқлими ва тупроқ аста-секин текисликдан тоғларга ўзгариб бормоқда. Қумли ва гилли чўлларнинг, тоғ камарларининг ҳайвонлари бир-биридан кескин фарқ қилади. Бу ерда дашт ҳайвонларидан тошбақа, юмронқозикларни кўришингиз мумкин. Адирларда тошбақалар, илонлар, (кулранг гекко, тез калтакесак, дашт агама), толай кўён, турли хил қушлар (снегирь, яшил калтакесак, эчки) мавжуд. Тоғларда тулқилар, бўрилар, ёввойи мушуклар, тўрғай, бедана, бойқуш, булбул, бургут ва бошқалар яшайди. Кам жойларда йиртқичлар, қирғовуллар бор. Дарёларда ва сув ҳавзаларида сазанлар, лаққа балиқлар, чўртан, тоғ дарёларида гулмоҳи ва ой балиқлари бор.

174. Ёввойи (тустовик) ва тўқай ўсимликларини (тол, терак, печакгул) химоя қилиш учун 1978 йилда Сирдарё дарёси бўйида 2518 гектар майдонда Абдусамат ёввойи табиат қўриқхонаси ташкил этилди. Сўнги 30-50 йил ичида Фарғона водийсида юз берган ўзгаришлар ёввойи табиатга салбий таъсир кўрсатди. Фарғона вилоятининг текис қисмида катта ўзгаришлар кузатилади, у ерда антропоген ландшафтлар бошқаларга нисбатан устунлик қилади, бу сутэмизувчилар фаунаси таркибининг деярли ярмининг ҳаёти билан боғлиқ. Фарғона водийси биотсенозларида инсон фаолияти натижасида юзага келадиган ўзгаришлар, бўш экологик бўшлиқлар кўпроқ пластмасса ва синантроп турлари билан тўлдирилишига олиб келади.

175. Синантроп турлар - уй сичқони (*Mus musculus*), кулранг каламуш (*Rathis norvegicus*) одамларнинг доимий ҳамроҳидир ва кўриб чиқиладиган ҳудудга хосдир. Ушбу турлар бир вақтнинг ўзида бошқа антропоген ландшафтларда ва ёввойи табиатда учрайди. Баъзи турлари ер каламуш (*Nesokia indica*), ондатра (*Ondatra zibetica*), бир қатор кўр шапалаклар (*Chiroptera*), ва бошқалар - антропоген ландшафтлар ва инсон тузилмаларига тезда мослашади. Фарғона вилоятида чорвачилик гўшт-сут саноатига эга ва асосан пахта фермаларида маккажўхори, беда ва импорт қилинадиган озуқа базасида ривожланган. Тоғ етакларида табиий яйловларда қўй ва эчки етиштириш ривожланган.

176. *Аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш.* Фарғона вилоятида учта туманда: Фурқат (Ҳайит МФЙ), Қуштепа (Оқтепа МФЙ) ва Ёзёвон (Суварик МФЙ) да визуал сўровлар ва маҳаллий аҳоли билан суҳбатлар ўтказилди. Уй хўжалиқларини ичимлик суви билан таъминлаш масаласида, аҳолининг жавоблари иккита - Ёзёвон ва Қуштепа туманлари аҳолисининг 93% ва 94% ичимлик суви билан таъминланмаганлигини кўрсатди. Фурқат туманида респондентларнинг 55 фоизи ичимлик суви етишмаслигини тасдиқлаган. Бунинг сабаби насосларни таъмирлаш ва алмаштиришни талаб қиладиган артезиан қудуқларининг яроқсиз ҳолати.

177. Қишлоқларни суғориш суви билан таъминлаш бошқа ҳудудларга қараганда яхшироқ, аммо муаммолар мавжуд. Ёзёвон туманидаги респондентларнинг 55% дан кўпроғи суғориш учун сув етишмаётганини таъкидлашди. Қуштепа ва Фурқат туманлари аҳолиси суғориш сувининг етишмаслигини 18-23 фоизга аниқлади. Бунинг сабаби, аҳолининг фикрига кўра, фермер хўжалиқларида сув тақсимлаш тизими. Тупроқ унумдорлиги масаласи бўйича Фурқат туманида сўралганларнинг 87 фоизи ва Ёзёвон туманида сўралганларнинг 82 фоизи унумдор тупроқларнинг тарқалганлигини аниқлаган. Қуштепада респондентларнинг 75 фоизи тупроқ унумдорлигини ва 23 фоиз респондентларнинг унумдор тупроқлари етарли эмаслигини таъкидлаган. Қуштепа туманида тупроқ унумдорлиги муаммоси мавжуд. Бу биринчи навбатда ернинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ.

178. Учала туманлардаги уйларни иситиш асосан кўмир ва қадимий (анъанавий) усулда, ёқилғи гўнг, гўзапоя, ўтин билан амалга оширилади. Кўмир барча вилоятларда қўлланилади: респондентларнинг жавоби бўйича Ёзёвонда - 51%, Қуштепада - 34%, Фурқатда - 24% ни ташкил этади. Фурқат туманида респондентларнинг 69 фоизи ёқилғининг эски туридан, Қуштепа ва Ёзёвон туманларида 59 ва 37 фоиз мос равишда фойдаланадилар. Ўрганилган туманларнинг фақат иккитаси - Ёзёвон ва Фурқат - электр энергиясидан иситиш учун фойдаланадилар (мос равишда 6% ва 5%). Маҳаллий аҳоли ушбу вазиятнинг сабабини туманнинг газлаштирилмаганлигидан, яъни яъни марказлаштирилган газ таъминоти йўқлигидан кўридилар. Эскирган подстанция ускуналари ва доимий электр таъминоти билан электр таъминоти эҳтиёжлари қопланмайди. Ёқилғи етишмаслиги тўғрисида сўралганда, барча суҳбатдошлар иситиш манбаи ўтин эканлигини таъкидладилар. Шунинг учун 30% дан 64% гача бўлган аҳоли кўшимча манбаи сифатида дарахтларни кесиб фойдаланадилар. Ўрганилаётган барча соҳаларда муаммо ўтин ўсимликларининг камайиши ва атмосферага зарарли эмиссия кўринишидаги ёқилғи ва атроф-муҳитга зарар етказилишида. Ўрганилган барча аҳоли пунктлари учун марказлаштирилган канализация тизимининг йўқлиги муаммоси аниқланган. Респондентларнинг умумий сонидан 35-67% чуқур ҳожатхоналарни қандай ташкил қилишни билади. Аммо қайд этилишича, ушбу объектларни тўғри қуриш учун ҳамма шароитлар ҳам имкон бермайди. Бетон асосли гидроизоляция қурилиши инвестицияларни талаб қилади.

179. Чиқиндилар (қайта ишланган ва қайта ишланмаган) турлари бўйича респондентларнинг таъкидлашича, чиқиндиларнинг аксарияти қайта ишланмайди (респондентларнинг 33% дан 63% гача). Қайта ишланган чиқиндилар миқдори камрок, бу респондентларнинг 21% дан 28% гача фикри. Чиқиндиларни йўқ қилиш масаласи жуда кескин. Ёзёвон тумани аҳолисининг сўзларига кўра, чиқиндилар марказлаштирилган ҳолда йиғилмайди. Қўштепа ва Фурқат туманларида мос равишда 22% ва 23% қичинди ташувчи машиналардан фойдаланади. Ёзёвон, Қуштепа ва Фурқат туманларида мос равишда 41%, 31,6% ва 38% чиқиндиларни ёқмоқда. Респондентларнинг аксарият қисми чиқиндилар ҳовлиларга кўмилганлигини таъкидладилар - Ёзёвон туманида 52% гача, Қуштепа туманида 44% ва Фурқат туманида 37%. Фарғона вилоятининг учта туманида чиқиндиларни йиғиш муаммоси ҳал этилмапти. Жиҳозланган полигонларнинг йўқлиги ёки уларнинг узоқлиги, хизматларни ташкил этишнинг паст даражаси, логистика йўқлиги бу муаммонинг сабабидир.

180. Сўралган аҳолининг сўзларига кўра, аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишлари асосан ҳар бир оила томонидан амалга оширилади, бу фикр 40% дан 55% гача. Жамият ишларини баҳор фаслида, муҳим саналарга (Наврўз, Мустақиллик ва ҳоказо) тўғри келганда, хашар эълон қилиниб, ҳар бир оила, жамоа, ташкилот бир вақтнинг ўзида ободонлаштиришни амалга оширадилар. Бу халқнинг урф-одати. Ушбу масаланинг муаммоси хизматларнинг етарли даражада ташкил этилмаганлиги, жиҳозлар ва воситаларнинг етишмаслиги билан боғлиқ.

181. Йўллардаги чанг барча учта туман учун муаммо ҳисобланади, бу респондентларнинг 58% дан 84% гача таъкидлаган. Кўпинча бунинг сабаби қаттиқ қопламаларнинг йўқлиги ёки уларнинг ёмон ҳолати, хизматларнинг ёмон сифати, техник сув, ускуналар ва иншоотларнинг етишмаслиги. Фавқулодда вазиятлар (сув тошқини, сел, зилзилалар) ҳақидаги саволга, аҳолининг айтишича, улар жуда тез-тез содир бўлмайди - 23% дан 58% гача ёки умуман бундай бўлмайди - 42% дан 73% гача. Атроф-муҳитни ўрганиш билан бир қаторда, фуқаролар билан учрашувлар улар учун алоҳида ташвиш туғдирадиган муаммоларни аниқлади (4-илова).

5.4 Жиззах вилояти

182. Жиззах вилояти мамлакатнинг марказий қисмида, Сирдарё ва Зарафшон дарёлари орасида жойлашган. 1973 йилда ташкил этилган. Шимолда у Қозоғистон Республикаси ва Сирдарё вилояти, жануби-шарқда Тожикистон Республикаси, ғарбда Навоий ва Самарқанд вилоятлари билан чегарадош. Жиззах вилояти Ўзбекистоннинг марказий қисмида Сирдарё ва Зарафшон дарёлари ўртасида жойлашган.

Маъмурий маркази - Жиззах шаҳри.

Вилоят майдони - 20 500 км².

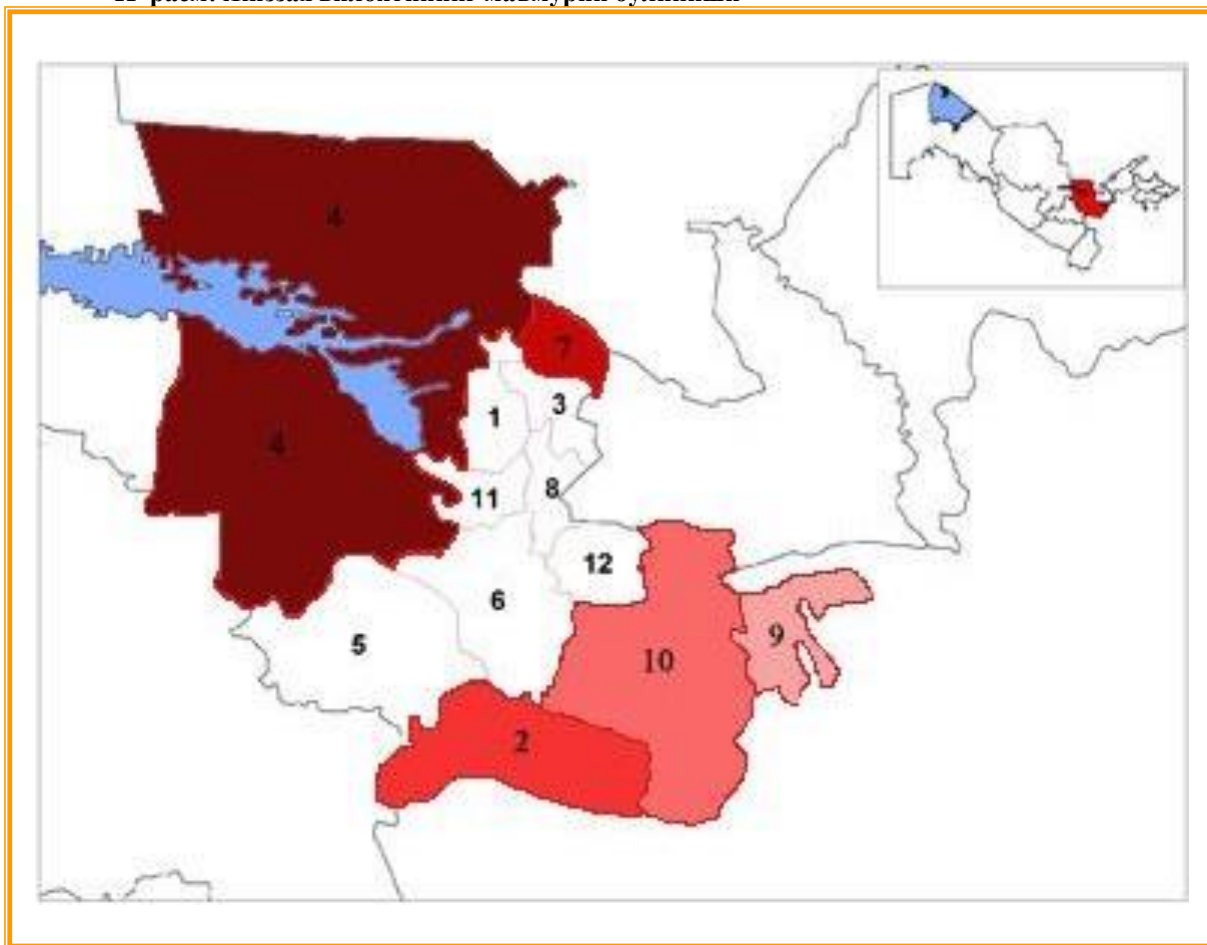
Иқлими одатда континентал иқлими, қишда юмшоқ ва ёзи қуруқ об ҳаво кузатилади.

Вилоят аҳолиси - 1,166,700 киши (2011)

Вилоят таркибига 12 туман ва 1 вилоятга бўйсунувчи шаҳар киради.

Тошкент, Самарқанд, Бухоро ва Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарлари билан автомобиль йўл алоқаси мавжуд.

11- расм: Жиззах вилоятининг маъмурий бўлиниши

183. Вилоят 12 маъмурий туманга бўлинган

1. [Арнасой](#) тумани - 43,2 минг киши - (маркази Ғолиблар шаҳарчаси)
2. [Бахмал](#) тумани - 143,7 минг киши (маркази Усмаат)
3. [Дўстлик](#) тумани - 61,3 минг киши - (маркази Дўстлик)
4. [Фориш](#) тумани - 87,0 минг киши - (маркази Янгиқишлоқ)
5. [Ғаллаорол](#) тумани - 159,3 минг киши - (маркази Ғаллаорол)
6. [Жиззах](#) тумани - 199,1 минг киши - (маркази Учтепа)
7. [Мирзачўл](#) тумани - 47,3 минг киши - (маркази Гагарин)
8. [Пахтакор](#) тумани - 69,5 минг киши - (маркази Пахтакор)
9. [Янгиобод тумани](#) - 26,5 минг киши - (маркази Баландчакирда жойлашган)

10. [Зомин тумани](#) - 165,6 минг киши - (маркази Зомин шаҳри)
11. [Зафаробод](#) тумани - 46,5 минг киши - (маркази Зафаробод посёлоки)
12. [Зарбдар](#) тумани - **83,6 минг киши** (маркази [Зарбдар](#))
[ва 1 вилоятга бўйсунадиган шаҳар: Жиззах - 168,2 минг киши.](#)

184. **Рельеф.** Жиззах вилоятининг катта қисмини Мирзачўл эгаллайди, жанубдан шимолдан 400 метрдан 200 м гача камайиб борадиган текис бўлмаган текислик. Унинг ясси рельефи шимоли-ғарбий томон йўналтирилган бир қатор чуқурчалар билан бўлиниб кетади. Улардан энг йириги Жетисой, Сардоба ва Арнасой. Ғарбда, Мирзачўл Жиззах чўллари билан бирлашади, бу Санзор дрифт конусининг бўшашган, пасттекисликлардан ташкил топган текисликдир. Вилоятнинг шимолини Қизилқумнинг шарқий чеккасидаги тепалик кумлар эгаллайди. Вилоятнинг жанубий қисми релефи Туркистон тоғ Ётизмаси ва унинг ғарбий тизмалари - Малғузар ва Чумкартау тоғлари ва Нурота тоғларининг шимолий қисмининг шарқий қисмида жойлашган. Туркистон тизмаси ва Малғузар ва Чумкартау тоғлари сланец, оҳақтош, қумтош, конгломератлардан иборат 2500-3000 м баландликка этади. Жиззах вилояти Нурота тоғлари 2000 м дан ошмайдиган сланец ва гранитлардан ташкил топган. Туркистон тизмаси ва Малғузарнинг шимолий етаклари сузиб ўтувчи пасттекисликларни ташкил этади. Ўрта зонада Малғузар ва Чумкартау тоғлари юмшоқ, аммо асосан ажратилган релефга эга. Тоғ тизмаларинг шимолий ёнбағирлари майин, жануби тик ва тошлоқдир. Юқори тоғларда, Чумкартау тоғ тизмаси, Малғузар эса платонинг кўринишига эга. Тоғ Ётизмаларини ажратиб турадиган Санзар дарёси шимолий ғарбга қараб скамейкаларга тушиб, плато шаклидаги текисликдан оқиб ўтади. Нурота тоғлари ва шимолдан чегарадош тоғ Ётаклари кучли пўрүзлүлүк ва қирғийлик билан ажралиб туради, чўл хусусиятига эга.

185. **Иқлим.** Жиззах вилоятининг иқлими жуда континентал, чўл қисмида - кескин континентал, бу метеорологик элементларнинг кунлик ва йиллик ўзгаришлари, шунингдек йилдан-йилга ўзгариб туриши билан намоён бўлади. Ҳаво ҳароратининг ўртача йиллик амплитудаси (энг совуқ ва иссиқ ойларнинг ўртача ҳарорати ўртасидаги фарқ) 26° - 30° С дир. Ҳаво ҳароратининг мутлақ амплитудаси (мутлақ максимал ва мутлақ минимал ўртасидаги фарқ) 77- дир. 80° С.

Қиш даври об-ҳавонинг ҳаддан ташқари беқарорлиги, булутлиликнинг ривожланиши, ёғингарчилик ва ҳаво ҳарорати ва намлигининг тез ўзгариши билан тавсифланади. Йилнинг энг совуқ оyi - январь. Январь ойида ўртача ойлик ҳарорат 0 дан $-5,4^{\circ}$ С гача. Вилоятнинг шимолий қисмида паст ҳароратлар кузатилмоқда, бу эса шимолий совуқ босқинларига нисбатан очик позицияси билан таъминланади. Ҳавонинг энг паст ҳарорати совуқ ҳаво оқадиган пасттекисликларда (Ғаллаорол учун ўртача ойлик ҳаво ҳарорати $-1,49^{\circ}$ С), тоғларда эса баландликнинг ошиши (Кулсай $-5,4^{\circ}$ С) туфайли кузатилади. Қулсой туманида ҳаво ҳарорати -5° С даражасида барқарор равишда ўтмоқда, қолган қисмида у йўқ

Ҳавонинг мутлақ минимал ҳарорати -29 дан -34° С гача, мутлоқ минималларнинг ўртача даражаси -18 дан -26° С гача. Мутлақ минималлар ва мутлақ минималлар ўртача ҳудуднинг совуқ хавфини аниқлашга имкон беради. Шу нуқтаи назардан, Жиззах вилояти ҳудудининг катта қисми тоғлардаги ўртача совуқ ва ўртача совуқнинг кучлилиги билан ажралиб туради. Вилоятнинг текис ҳудудининг кўп қисмида қиш юмшоқ, шимолий ва тоғларда эса ўртача совуқ.

Ҳудуднинг текис қисмида қор ёғиши беқарор. Қор қоплами билан қопланган кунлар кўп эмас: қишда ўртача 30-34 кун. Тоғларда 1000 м баландликдан турғун қор қоплами ҳосил бўлади. Барқарор қор қопламининг давомийлиги икки ойдан ортиқ. Вилоятнинг текис қисмида қор қопламининг баландлиги паст. Ўртача, ўн кунлик ўртача кунлик ўртача кўрсаткичлар 4 дан 8 см гача, аммо баъзи совуқ қишда у анча юқори бўлиши мумкин (1969 йилда Жиззахда қор қопламининг қалинлиги 48 см бўлган).

Қор қоплами паст бўлганида ҳаво ҳароратининг сезиларли даражада пасайиши тупроқнинг музлашига олиб келади. Энг катта музлаш чуқурлиги 57 см га этади (Ғаллаорол).

Ҳавонинг ҳарорати ўртача 0°C дан юқори бўлган давр 319 (Ломакино) - 345 (Фориш) кунларни ташкил қилади. Ҳавзаларда (Ғаллаорол) бу давр 296 кунга, тоғларда (Кулсай) 237 кунгача қисқартирилади. Кўпгина ҳудудларда совуқ давр узок вақтни ташкил қилади: 210- 223 кун, энг қисқа совуқ вақти тоғларда (Кулсай - 148 кун) ва музлатиш даври бўлган Ғаллаорол туманида кузатилади - 170 кун.

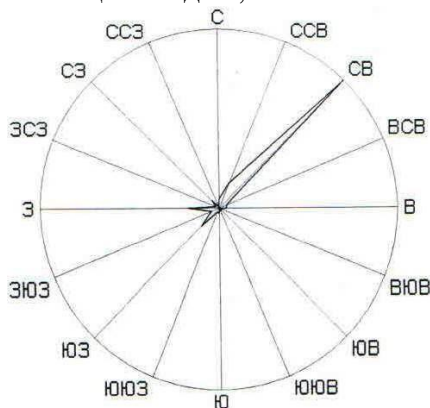
Ёзги об-ҳавонинг шаклланишида ҳаво массаларининг ўзгариши ва чўл ҳудудлари устида маҳаллий тропик массаларнинг шаклланиши муҳим роль ўйнайди. Ёз иссиқ ва қуруқ. Июлнинг ўртача ойлик ҳарорати, энг иссиқ ой, пасттекислик ҳудудида $26,8-31,2^{\circ}\text{C}$, тоғли ҳудудларда $16,2^{\circ}\text{C}$. Ҳавонинг мутлақ максимал ҳарорати бутун вилоятдада $45-47^{\circ}\text{C}$ га этади. Мутлақ максимал даражага келсак, Мирзачўл жанубий қисми нафақат Жиззах вилоятида, балки Ўзбекистоннинг энг иссиқ ҳудуди бўлиб, баъзи ҳудудларда иккинчи ўринни эгаллайди. жанубий минтақалар.

Бутун ёз даври ва кузнинг кўп қисми кичик майдон камраб олиши ва кўп очик ҳаволи кунлар билан ажралиб туради. Очик кунларнинг энг кўп сони август ойида кузатилади ва ўртача 27-28 кунга этади. Булутли кунлар асосан қиш-баҳор даврида кузатилади. Ойигаўртача булутли кунлар сони 10-15 ташкил қилади.

Вилоятнинг кўп қисмида йиллик ёғингарчилик кам: 316-357 мм. Вилоятнинг энг қурғоқ шимолий қисми. Тоғли ҳудудларда ёмғир 428 мм гача кўтарилади (Кулсай).

Ёғингарчиликнинг йил давомида ўзгарувчанлиги катта. 1995 йилдан 2016 йилгача бўлган маълумотларга кўра Ғаллаоролда ўртача ёғингарчилик миқдори йилига 316,83 мм ташкил қилган. Богарнда ўртача ёғингарчиликнинг ўртача миқдори 386,24 мм. Йиллик даврда ёғингарчиликнинг катта қисми куз-қиш-баҳор даврига тўғри келади. Ёзда ёғингарчиликнинг текис қисмида, қоида тарикасида, улар тушмайди. Тоғларда ёзда ёғингарчилик ҳам ёғади.

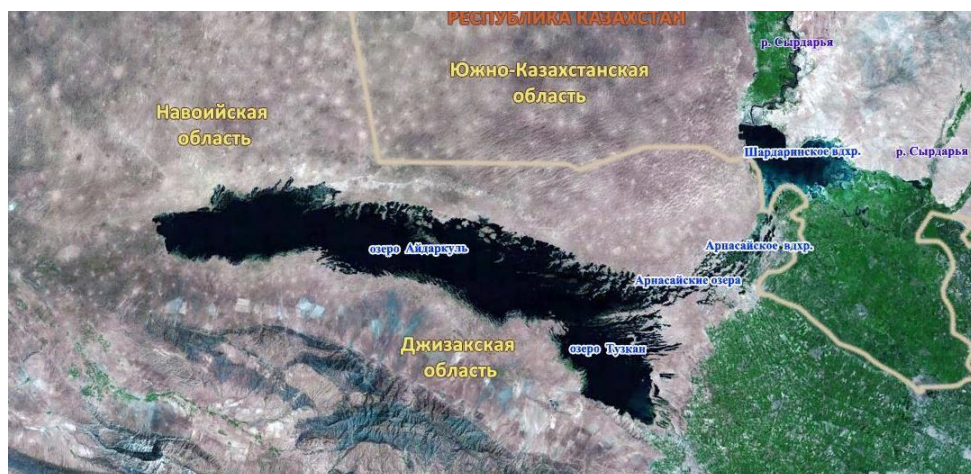
Вилоятда йил давомида шимолий-шарқий шамоллар устунлик қилади. Ёзда шимолий йўналишда шамоллар устунлик қилади (3.1.3.1-расм). Кўриб чиқиладиган ҳудудда паст тезликда шамоллар (0-1 м / с ва 2-3 м / с) устунлик қилади - бу ҳолатларнинг 87,08%. Секундига 4-5 м / секундаги шамоллар йиллик тақсимотда 9,08% ни ташкил қилади.

12-расм. Ҳар йилги шамол Ғаллаоролни кўтаради.

Шамол режимига релефнинг ўзига хос хусусиятлари ҳам таъсир кўрсатмоқда. Шундай қилиб, Нурота тизмасининг шимолий ён бағирлари яқинидаги тоғ баландликларига яқинлашганда, шамол жануби-ғарб томон йўналишни ўзгартиради.

Қуруқ шамол ва чанг бўронлари вилоят ҳудудидаги ноқулай об-ҳаво ҳодисаларидан биридир. Ёмғирли ерларда ва суғориш суви этишмаётган йилларда ва суғориладиган ерларда қуруқ шамоллар ўсимликларнинг ривожланишининг турли босқичларида зарар етказди, бу эса ҳосилнинг сезиларли даражада йўқотилишига олиб келади. Ҳар йили паст интенсивқуруқ иссиқ шамоллар бутун вилоят бўйлаб кузатилади ва чўл ҳудудлари яқинида кучаяди. Уларнинг энг кўп учрайдиган ҳолати Ғаллаорол ва Жиззах туманларида кузатилади. Чанг

13-расм. Айдар-Арнасай қўлларнинг жойлашиш тизими

Ушбу қўллар Мирзачўлдан коллектор-дренаж оқими ва Чардара сув омборининг тошқин сувларининг бир қисми оқиб чиқиши натижасида шаклланган (1969-1970). Қўл табиий Арнасай чуқурлигида маълум йилларда давомида пайдо бўлган. Сув Притузкан пасттекислигини босиб, Тузкан кўлидаги сатҳни кўтарди. Шунингдек, тузли ботқоқли Айдар ҳавзаси сув билан тўлдирила бошлади. 1969 йилда Сирдарё дарёси ҳавзасида юз берган сел тошқини пайтида Арнасой пастлиги батарея сифатида ишлатилган. Чардара сув омборидан умумий сум оқими 21,8 км³ сувни ташкил қилди. Арнасай қўллар тизими пайдо бўлди. Тузкан кўлининг сатҳи 10 м га, Айдар шўрланган тупроқларда эса энг паст сатҳига нисбатан 22 м га кўтарилди. Айдар тузли ботқоқларга сувнинг кириб келиши натижасида Юқори Арнасой кўлларида сув сатҳи 2-3 м га пасайди. Н.Э.Горелкин ва А.М. Никитин (1976) маълумотларига кўра узунлиги 155 км максимал кенлиги 33 км, ҳажми 20 км³ гача ва сув юзаси майдони 2300 км² ташкил қилувчи қўл тизими шакллантирилган. Арнасай қўл тизимида киш-баҳор тўлдириш, ёзги куз ва куз-киш мувозанатининг фазаларини ўзгартиришнинг йиллик ички режими мавжуд.

Айдаркўл - Ўзбекистоннинг шимоли-шарқий қисмида жойлашган катта қўл, Арнасой қўллар тизимидаги сунъий сув омбори. 2005 йилда Айдаркўлда 44,3 км³ сув бор эди. Бугунги кунда қўл майдони 3000 км² ни ташкил қилади. Унинг узунлиги деярли 250 км, кенлиги эса 15 км гача. Айдаркўлда сувнинг минераллашуви бир литрда атиги 2 грамм (2 ‰).

Кўлга балиқнинг кўплаб турлари, шу жумладан сазан, судак, леш балиқ, лакқа балиқ, тараша балиқ, илон бошлилар келтирилди - энди бу балиқлар балиқ овининг асоси ҳисобланади. Қўллар тизими йилига 760 тоннадан 2000 тоннагача балиқ ишлаб чиқаради (1994-2001 йиллар статистикасига кўра).

Тузкан - Арнасой қўл тизимининг бир қисми бўлган, Ўзбекистоннинг тўйинмаган шўрланган кўли, Айдаркўлдан кейин тизимдаги иккинчи йирик қўл.

Тўлиқ чиқинди сувдан ҳосил бўлган Арнасойнинг бошқа сув ҳавзаларидан фарқли ўлароқ, Тузкан кўли қадимги табиий келиб чиқиши билан ажралиб туради, аммо инсон фаолияти давомида сезиларли даражада ўзгарган. Тузкан кўли Жиззах вилояти Фориш туманида, Жиззах шаҳридан 56 км шимоли-шарқда жойлашган. У Қизилқум чўлининг ўта шарқий қисмида жойлашган. Арнасай тизимида Тузкан шимоли-ғарбда Айдаркўл билан боғлайдиган энг жанубий позицияни эгаллайди. Қўл шимоли-ғарбий-жануби-шарқда чўзилиб, тахминан учбурчак шаклда. Қўлнинг ҳозирги узунлиги - 35 километр, кенлиги - 22-25 км, шу жумладан шарқий соҳилидаги новлар - 35 км гача. Тизондаги бошқа қўллар сингари, Тузкан ҳам доимий шаклга эга эмас. Сув юзасининг 15-20 фоизи ўсимлик билан қопланган. Шимоли-шарқдаги қирғоқ чизиғи жуда тор ва узун саёзлар ҳосил қилади. Улардан баъзилари алоҳида сув омборларида ажратилади. Сув бўшлиқлари кўпинча тузли

ботқоқ билан ўралган. Кўлнинг бу қисми ороллардан иборат. Унга чўл текислиги, саксовул ўсган жойларда, қамиш тоғлари учрайди.

Жанубда қирғоқ чизиғи текисланади. Жанубнинг охирида, Кли дарёси (пасткиоқимдаги Санзар номи), Оқбулоқ ва Марказий-Оч-Чўл коллекторлари Тузканга қуйилади. Катта сув ҳавзасидан унча узоқ бўлмаган жойда Тоғай ва Тузчиқудукқул тузли кўллар бор. Атрофи ботқоқ.

Жануби-ғарбий соҳил паст Писталитау тизмасига (Нурота тизмасининг тизмаси) туташган. Ғарбдан Тузканга кум ва тепаликлар яқинлашади.

Вилоятда Жиззах ва Зомин сув омборлари мавжуд.

Жиззах сув омбори. Сув таъминоти манбаи Санзар дарёсидир. Сув омбори тури: ажратилган дарё сув ҳавзаси. Ишга туширилган йили: 1973 йил. Нормал сув юзаси (НСЮ) 372,5 м. Умумий ҳажми: 100,0 миллион м³. Фойдали ҳажми: 96,0 миллион м³. Фойдаланилмайдиган ҳажми: 4.0 миллион м³. (14-расм).

14-расм. Жиззах сув омбори

Кўзгу майдони: 13,75 км². Узунлиги: 3,3 км. Кенглиги: 5,6 км. Максимал чуқурлиги: 24.0 м. Сув омборининг тупроқ тўғонининг баландлиги 20,0 м, узунлиги 5500 м.

Зомин сув омбори. Сув манбаи Заминсу дарёсидир. Турига кўра, бу дарё сув ҳавзасининг оқимини англатади. 1987 йилда фойдаланишга топширилган. Нормал сув юзаси (НСЮ) 917,0 м. Умумий ҳажми: 51,0 миллион м³. Фойдали ҳажми: 30,0 миллион м³. Фойдаланилмайдиган ҳажми: 20,0 миллион м³. (15-расм).

15-расм. Зомин сув омбори

Кўзгу майдони: 14,0 км². Узунлиги: 3,24 км. Кенлиги: 0,78 км. Максимал чуқурлиги: 73,0 м. Қалқон ва ядро билан сув омбори. Унинг баландлиги 73,5 м, узунлиги 408 м.

Караултепа сув омбори. Сув омборидаги сув манбаи Эскитуятартар канали. Сув омбори тури: ажратилган дарё сув ҳавзаси 1983 йилда фойдаланишга топширилган. Нормал сув юзаси(НСЮ) 818,0 м. Умумий ҳажми: 53,0 миллион м³. Фойдали ҳажми: 50,0 миллион м³. Фойдаланилмайдиган ҳажми: 3,0 миллион м³. (16-расм).

16 - расм. Қоровултепа сув омбори

Кўзгу майдони: 8,5 км². Узунлиги: 2,0 км. Кенлиги: 4,7 км. Максимал чуқурлиги: 43.0 м. Тўғон тури: тупроқ тўғони. Баландлиги 51,0 м. Узунлиги 265 м.

Шунингдек, вилоят ҳудудида Мирзачўлни янги суғориш зонасига тегишли суғориш канали - В.И. Ломоносов номи жанубий очлик дашт канали мавжуд. Саркисов канали (вилоятнинг шарқий қисми) ва унинг тармоқлари. В.В.Ломоносов номидаги жанубий Мирзачўл канали (вилоятнинг шарқий қисми) ва унинг тармоқлари. Саркисов канали Зомин туманининг шимолида, туманнинг Сирдарё вилояти билан чегарасида жойлашган. Кейин Канал ўз тармоқлари ва Жиззах тумани ҳудудидан ўтади. Канал мамлакатда янги суғориш зонасининг учта массивини сув билан таъминлайди (майдони 301,9 минг гектар). Фарҳод

гидроэлектростанциясидан бошлаб канал шарқдан ғарбга қараб тахминан Ҳаваст-Жиззах йўлига параллель равишда аста-секин ғарбдан узоклашади. Каналнинг умумий узунлиги 127 км. Оқим тезлиги 300 м³ / с. 103 км гача канал лой ётоқда ётқизилган, сўнгра охиригача - бетон қопламада.

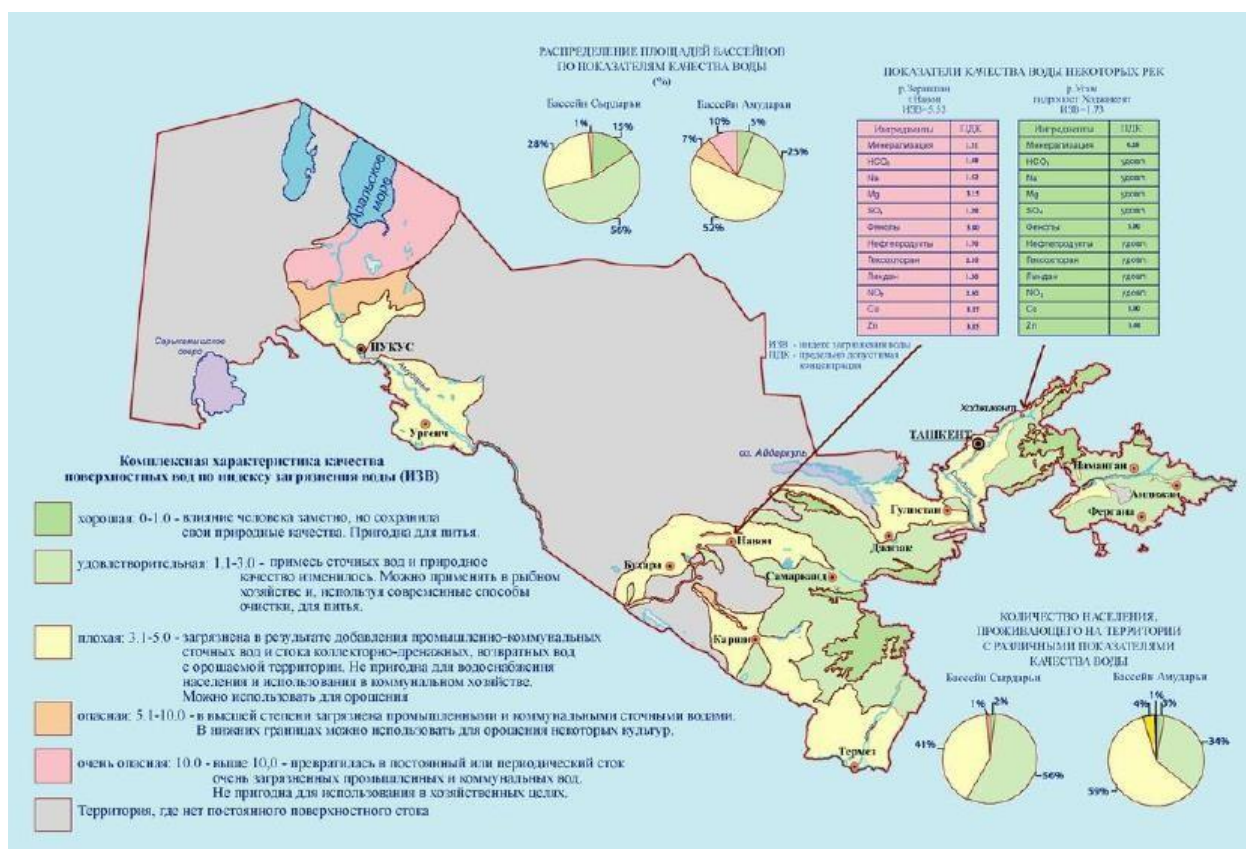
Эски зонанинг Жиззах вилояти суғориладиган эрлари Санзар дарёсидан суғорилади, юкорида айтиб ўтилганидек, Эски Туятартар канали орқали боқилади. Санзар дарёсининг оқими Жиззах сув омбори томонидан бошқарилади.

Жиззах вилояти эрларидаги суғориш тармоғи асосан бетон қопламали, темир-бетон товоқлар ва ёпиқ қувурлардан иборат. Дренаж тармоғи горизонтал ёпиқ ва вертикал дренаж билан ифодаланади.

Сувнинг ифлосланиши индекси (СИИ) мувофиқ, Жиззах вилоятининг юза сув сифати икки тоифага бўлинади (1.3.3.6-расм):

- қониқарли (1.1-3.0) - оқова сув аралашмаси билан тавсифланади. Ушбу сувлар замонавий тозалаш усулларида фойдаланилганида балиқчиликда шунингдек, маиший ва ичимлик сувлар сифатида фойдаланилиши мумкин;

- сифатсиз (3.0-5.0) - саноат ва маиший оқова сувлар, коллектор-дренаж сувлари ва суғориладиган ердан қайтариладиган сув қўшилиши натижасида ифлосланган сувлар. Бундай сув коммунал хизматлар учун тўғри келмайди. У суғоришда ишлатилиши мумкин.

17- расм. Сувнинг ифлосланиш индекси (СИИ) бўйича ер усти сувларининг комплекс тавсифлари харитаси

187. **Гидрогеологик шароитлар.** Жиззах вилоятида текисликдаги ер ости сувлари юзасига яқин бўлиб ер ости сувларининг чуқурлиги 3-4 м дан ошмайди. Ер ости сувлари минераллашади, улар ер юзасига чиқиб тупроқ шўрланишига олиб келади. Рельеф баландлигининг ошиши билан ер ости сувларининг пайдо бўлиши чуқурлиги ошади, тоғ етақлари ва текисликларда у 10-25 м га етади, шу билан бирга шўрланиш даражаси пасаяди. Тоғли худудларда ер ости сувлари дарё водийлари билан боғлиқ ва саёз (4-5 м), ёқимли таъм хусусиятларига эга.

Жиззах вилоятининг тоғли ва тоғ олди худудларида 209 булоқ суви қайд этилган, улар Нурота-Туркистон гидрогеологик массивлари гуруҳига киритилган.

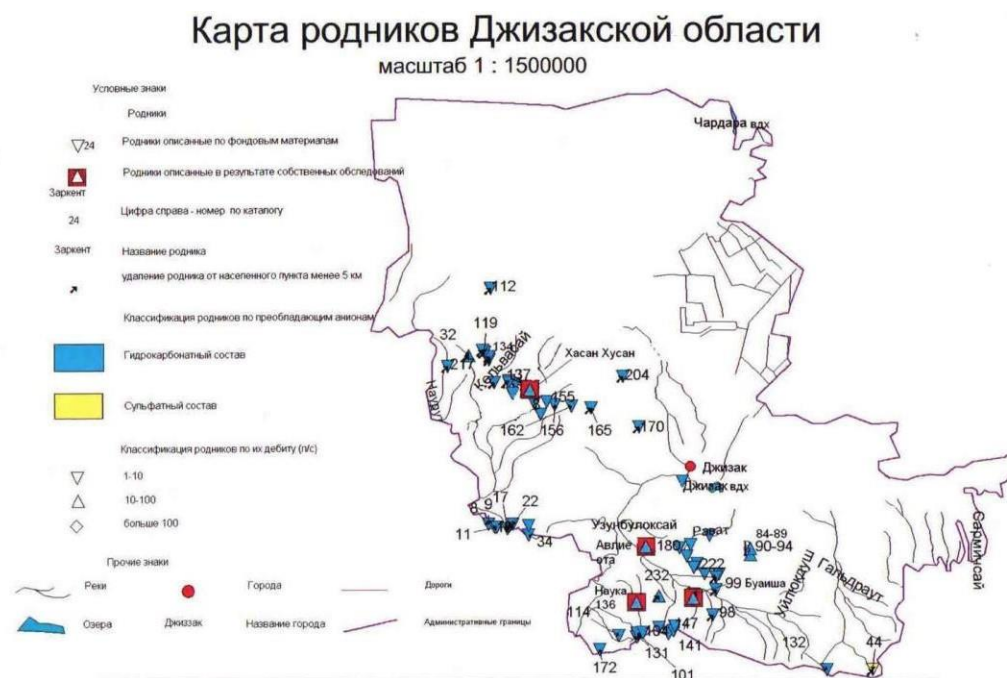
Туркистон тизмасининг шимолий шпатлари асосан Силурианнинг сланетс, оҳактош ва кумтошларида булоқларни ташкил этувчи ёриқ, ёриқ-карст ва ёриқ-томирли ер ости сувларининг тарқалиши билан ажралиб туради. Сайғоқларда тўртинчи даражали чўкинди жинслар билан чегараланган баҳорги дарахтлар пайдо бўлди.

Баланд тоғ ўзонасида (абс. Баландлиги 2500-3360 м), булоқларнинг оқими 1,2 дан 10 л / с гача, асосан 1,5-2,5 л / с. Калций гидрокарбонат сувлари минераллашуви 0,1-0,28 г / л ва жами қаттиқлиги 1,5-3,0 мЕқ / л. Булоқлар қисман ичимлик суви сифатида ва чорва молларини суғоришда ишлатилади; булоқлардан табиий ҳолда чиқади.

Ўрта тоғ худудда (абс. кўтарилиши 1500–2500 м) ва паст тоғ худудда (абс. кўтарилиши 785–1500 м), булоқларнинг оқими 6–8 л / с ни ташкил қилади. Тузланиши 0,14- 0,41 г / л ва умумий қаттиқлиги 1,75-5,8 мЕқ / л гидрокарбонат-калций ва натрий-калций сувлари. Булоқларнинг умумий сонининг 30-40% чичимлик суви сифатида ва чорва молларини суғоришда ишлатилади; аксарият ҳолларда баҳорда ёпиб қўйиш кузатилмайди.

Сланец, силур оҳактоши, девон ва тўртламчи чўкиндилар билан боғлиқ бўлган отилиб чиқадиган булоқа ва қудуқ сувлари Малгузар тоғларида тенг тарқалган.

Баҳор оқими тезлиги 1-10 л / с (асосан 1,2-3,5 л / с); сув таркибида гидрокарбонат-калций мавжуд, унинг минераллашуви 0,22-0,54 г / л ва умумий қаттиқлиги 3,1-5,8 мг-экв / л. Сойларнинг тўртламчи чўкинди жинслари билан боғлиқ манбалар оқими 1,8-20 л / с гача, шўрланиш даражаси 0,64-0,88 г / л гача, жами қаттиқлиги 7,4-9,3 мЕқ / л га тенг (18-расм)

18- расм. Жиззах вилояти булоқлари харитаси

Малгузар тоғларининг булоқлари маиший ва ичимлик суви, чорва молларини суғориш, ерларни суғориш учун ишлатилади; булоқларнинг кичик қисми валун ва майда тошлари билан қопланган. Қойтош тоғларининг барча мавжуд булоқларидан маҳаллий аҳоли уй- рўзғор ва чорвачиликни суғориш, суғориш учун фойдаланади, аксарият ҳолларда булоқ сувлари тўпланиб турмайди. Нурота тоғ тизмасида Малгузар ва Қойтош тоғларидаги каби гидрогеологик шароитлар қайд этилган: оқими 1,2-5 л / с, булоқли гидрокарбонат-калтсий сувлари билан 0,2-0,44 г / л бўлган сувлар. умумий қаттиқлиги 3,1-6,5 мЕқ / Л ни ташкил қилади. Умуман олганда, вилоятнинг текис қисмида жойлашган ер ости сувлари етарли ва жуда минераллашган бўлиб, бу шўрланган тупроқларнинг ривожланишига олиб келади. Ер

ости сувларининг чуқурлиги кўтарилган сари ошиб боради ва бу бир вақтнинг ўзида тупроқларнинг шўрланиш даражасини пасайтиради.

188. Тупроқлар ва тупроқ остидаги ер қатлами. Жиззах вилоятида паст текисликнинг катта қисми оч кулранг тупроқлар билан қопланган. Мирзачўлда бу тупроқлар механик таркиби жиҳатидан шўр, шағал ва лойли тупроқдир, Нурота тизмасининг шимолий этагида улар скелет ёки кемирчак ва тошлоқ тупроқли тупроқлардан иборат. Мирзачўлнинг шарқида ўтлоқли сиерозем тупроқлари, шўрланган ва озгина шўрланган тупроқлар ривожланган.

Енгил сиероземаларнинг ўзига хос хусусияти шундаки, чиринди (11,8%) ва шунга мос равишда азот захираларининг мавжудлиги. Юқори углерод миқдори ва ишғор реакцияси фосфорнинг қийин эрийдиган шаклларга ўтишига ёрдам беради. Бундан ташқари, енгил сиероземалар суғориш пайтида иккиламчи шўрланишга учрайди. Тупроқнинг шўрланишининг асосий сабаблари мақбул коллектор-дренаж тармоғининг, шўр ювиш ва агротехник тадбирларнинг йўқлиги, филтрланган сувнинг гипс горизонтига етиб бориши туфайли коникарсиз дренаж билан боғлиқ.

Вилоят текислигининг шимолий қисмида шимолий кумли тупроқлари бўлган яримсоби тупроқлар кенг тарқалган. Вилоят жанубида, Туркистон тоғ тизмаси ва унинг етакларида тупроқ қоплами вертикал зоналикка эга. Оддий сиероземалар, лой ва кумлоқ, баъзида бузилиб кетган тупроқлар тоғ етакларида ва тепалик етакларида 1000-1200 м баландликка этади. Баланд тоғ етакларида 1200-1400 м баландликда қуюқ лой ва кумлоқ кулранг тупроқлар ривожланган. Тоғларнинг ўрта зонасида 1400-2500 м баландликда жигарранг лой ва кумлоқ ерлар, баъзи жойларда шағал тупроқлар ва жигарранг тоғ кумли ёки шағал тупроқлар тарқалган. 2500 м дан ошиқроқ жигарранг эрозияланган шағал тупроқлар тоғ ёжинслари ва шағаллар орасида кенг тарқалган бўлиб, майда доғлар - оч жигарранг баланд тоғ тупроқлари, шағал билан, тоғ жинслари билан қопланган. Жиззах вилояти таркибига кирувчи Нурота тизмасининг шарқий қисмида вертикал зоналаш чекланган ривожланишга эга, чунки тоғларнинг баландлиги 2000 м дан ошмайди. Тоғ етаклари ва Нурота тоғларининг пастки камари типик ва тўқ кулранг тупроқлар, тоғларнинг ўрта зонасида ва сув ҳавзаларида

- жигарранг тупроқлар. Ушбу тоғ тизмасининг чўл иқлими туфайли, бу ерлар скелет, юпка, тоғ жинслари тез эрувчан. Вилоятнинг шимолий-ғарбий қисмида кумлар ва шўр ботқоқликлар ва улар орасида жойлашган тақирлар⁹ катта жойни эгаллайди. Айдаркул, Тузкан, Арнасой кўллари атрофида тупроқлар шўрланган ва ботқоқланган. Тоғ етаклари ва тоғларда типик, қуюқ сиероземалар, жигарранг тупроқлар кенг тарқалган.

Оддий сиероземалар тоғ олди текисликлари ва тоғ етакларининг юқори зоналарида жойлашган бўлиб, улар ўрта минтақавий ўралган жойни ташкил қилади. Гумус профили янада аниқроқ, кулранг ва оч кулранг; унинг юқори қисмида чиринди миқдори 1,5-2,5%, ҳайдаладиган тупроқларда 1,0-1,5%. Профиль 1,5 м гача ёғингарчилик билан намланади. Енгил сиероземаларга орасида озгина шўрланган насллар камроқ тарқалган. Жигарранг тупроқлар буталар, донли ўсимликлар ва лой, сариқ-жигарранг, элувиум ва зич ётқизиклардаги турли хил ўт ўсимликлари билан қопланган. Жигарранг тупроқларнинг гумус таркиби ўртача 5-8% ни ташкил қилади. Туркистон тизмаси ва Малгузар ва Чумкартау тоғлари баландлиги 2500-3000 м этади, сланец, оҳактош, кумтош ва конгломератлардан иборат. Жиззах вилояти Нурота тоғлари 2000 м дан ошмайди, улар сланец ва гранитлардан иборат.

Вилоятнинг табиий бойликлари орасида мармар, оҳактош ва гипс конлари мавжуд. Рангли металллар тоғли ҳудудларда учрайди. Туркистон тизмаси ва Малгузарнинг шимолий етаклари сузиб ўтувчи пасттексисликларни ташкил этади. Жиззах вилоятида енгил ва типик сиероземалар ва текисликларнинг ўтлоқ-сиерозем тупроқлари, дарё водийларининг ўтлоқ ва ўтлоқ-ботқоқ тупроқлари суғориладиган деҳқончилик учун ишлатилади ёки истиқболли ривожланиш жойлари ҳисобланади. Тоғ ва тоғларнинг типик ва қоронғи эриган сиероземалари яйлов ва ёмғирлаш учун ишлатилади. Ўрта тоғ камарининг жигарранг

⁹ қуруқ типдаги чўл кўли

тупроқлари яйлов ерлари сифатида ишлатилади. Кўриб чиқиладиган ҳудуд қишлоқ хўжалигининг ривожланган вилояти бўлгани учун суғориладиган ерларнинг пестицидлар билан ифлосланишини ҳисобга олиш керак. 2000 йилдан 2006 йилгача ўртача маълумотларга кўра Жиззах вилоятида тупроқнинг пестицидлар билан ифлосланиши 0,04 мг / кг (озгина ифлосланган) эди. Бу вилоятда қишлоқ хўжалигини янада ривожлантириш учун қулай омил.

189. Ўсимлик ва ёввойи ҳайвонлар. Жиззах вилоятининг табиий ўсимликлари шудгорлашга яроқсиз майдонни эгаллайди. Жиззах вилоятининг шимолида собит ва ярим собит қумларда эфемер жузгунниклар ва оқ саксовуллар аралашган, шағал ва шўрланган майдонларда шувоқ ва шўрвалар учрайди.

Нурота тоғ тизмасининг шимолий қисмида шағал оч кулранг тупроқларда эфемер шувоқлари учрайди. Малгузар тоғларининг шимолий этакларида ва Туркистон тоғ тизмасида, оч кулранг тупроқларда эфемер-эфемероид ўсимликлар кенг тарқалган бўлиб, улар қурғоқчиликка чидамли кўп йиллик мотли ўтлар - кўпикли нўхат, кусиния ва фламислар билан тўлдирилади. тоғлар яқинлашмоқда. Туркистон тоғ тизмасининг этакларида ва Нуратаунинг паст тоғларида, типик сиероземаларда, эфемероидлар ва эфемероидларга нисбатан кўп йиллик қурғоқчиликка чидамли ҳар хил рангли ўтлар устунлик қилади.

Туркистон тизмасининг баланд тоғ этаклари ва ўрта камарларида, Малгузар ва Чумкартау, Ўрта камар ва Нуратау сув ҳавзаларида 1200-2200 м баландликларда типик ва қуюқ сиероземаларда ва қисман жигарранг тупроқларда эфемероид ўтлоқлари бор. Ушбутоғли ҳудудларнинг қуруқлиги сабабли, бу ерда мезофитли рангбаранг ўтлар ва катта ўтлар кенг тарқалмаган.

Туркистон тоғ тизмаси ва унинг тизмаларида, Санзар ва Заминсув дарёларининг юқори оқимлари баландлиги 2000 м дан ошади, ўсимликнинг типик тури арча ҳисобланади. Санзар ва Зоминнинг юқори оқимидаги арча ўрмонлари ҳимояланган. Тоғ ўсимликлари жуда кам ривожланган ва Туркистон тоғ тизмаси, Малгузар ва Чумкартау тоғ тизмаларида 2500 м дан баланд бўлган алп-яйловли доғлар билан қопланган. Вилоятнинг кўп қисмида антропоген шароитга мослашган ҳайвонлар яшайди. Кемирувчилар қўшоёк, юмронқозик, тошбақалар, калтакесак ва илонларни ўз ичига олади. Кам аҳоли яшайдиган жойларда йиртқич ҳайвонлар - бўри, тулки, бўрсикни учратиш мумкин. Вилоятнинг жанубий қисмидаги тоғ ва тоғ этакларида йирик сутэмизувчилар яшайди: тоғ эчкиси, ёввойи кўй, сайғоқ, бўри ва тулки, қушлардан - бедана, булбул, каклик, сайр, шайтон, қирғий, бургут. Вилоятнинг тоғли ҳудудида жойлашган Зомин ва Нурота қўриқхоналари ҳудудида ноёб фауна сақланиб қолган.

Зомин қўриқхонаси 1960 йилда ноёб табиий арча ўрмонларини флора ва фаунасини сақлаб қолиш мақсадида ташкил этилган. Унинг майдони 26,8 минг га, шундан 4161 га ўрмон билан қопланган. Қўриқхона Ўзбекистоннинг Жиззах вилоятида жойлашган. Бу ҳудуд аниқ белгиланган тоғ тизмаси бўлиб, шарқдан ғарбга бир оз пасайиб, тизманинг ўрта ва юқори тоғ зоналарини денгиз сатҳидан 1760-3500 м баландликда жойлашган. Ҳудуднинг жанубий қисми - чуқур тор жарликлар билан ажратилган Туркистон тизмасининг тик қияликлари. Шимолий қисми юмшоқроқ рельефга эга бўлиб, тераслари қалин мармар ва юмшоқ лойлар билан қопланган. Қўриқхона тупроқлари қуюқ кулранг, жигарранг, ўтлоқли ва яйловли-аллювиал тупроқлардан иборат.

Зомин қўриқхонасининг иқлими кескин континентал, ўртача йиллик ёғингарчилик 405 мм ни ташкил қилади. Кўп ёғингарчилик октябрь, январь ва апрель ойларига тўғри келади. Ҳавонинг энг юқори ҳарорати июль ва август ойларида, мутлақ максимал + 33° бўлса, декабрь-январь ойларида -34о гача пасаяди. Барча тоғлар кун ва тун ҳароратининг кескин ўзгариши ва баҳор исинишидан кейин совуқ об-ҳавонинг қайтиши билан ажралиб туради. Бундай оғир иқлим шароити бу ерда фақат қурғоқчиликка ва совуққа чидамли дарахт ва буталар ўсишига имкон беради.

Қўриқхонада ўсимликларнинг юзлаб турлари ўсади, улар орасида ўнлаб энг иқтисодий жиҳатдан аҳамиятли: доривор, қатронли, танинли, тинкториал, эфир мойи, мева ва реза

мевалари мавжуд бўлиб озуқа қимматли генетик фондни ташкил қилади. Тоғли дашт зонасида Туркистон агами, Паллас колубери, чўл гологлази, кўр илон, арча титули, Ҳимолой треспри, кўк бошли қизилқум чумчуғи, бўри, толай қуёни, оддий слепушонка мавжуд.

Ўрмон камарида сиз яшил қурбақа, кўл қурбақаси, Ўрта Осиё илонларини топишингиз мумкин. Арча зонаси, айниқса қушларга бой. Қўриқхона ўрмонларида сули, завирушка, қора бўйинли олашақшақ, қизилқум чумчуғи, арча болтатумшиқ, қумри, говкаптар, Туркистон уккиси, бойўғли, Туркистон чуғурчиғи кенг тарқалган. Шаршарали даралар ичида мовий қушлар ва кўк читтақ, қумлоқларда - жигарранг ва оддий моллюскалар, лойххрак ва жиблажибон яшайди. Йирик йиртқич қушлар қояларга жойлашадилар - умой, қора умой, болтаютар. Ўрмонда жигарранг айик, Туркистон силсиласи, ўрмон ётоқхонаси, Карутерс воле, ўрмон сичқони ва кулранг ҳамстер паноҳ топадилар. Тош сувсари тоғ жинслари худудида яшайди. Субалпин камар ҳайвонларнинг энг камбағалидир. Бу ерда қушлар кенг тарқалган Сутэмизувчиларнинг баланд тоғларнинг доимий яшовчилари - бу Ўрта Осиё тоғ эчкиси, оддий слепушонка ва тош сувсари.

Қўриқхонанинг диққатга сазовор жойларидан бири бу Қизил-Отақсойда ўтказилган сфенксга ўхшаб ғалати шакллардаги улкан, узун бўйли қизил тошлардир. Маҳаллий аҳоли бу жойни «қирқ қиз» деб атайдди. Шакллар конгломератлар ва қумтошлардан иборат. Бир хил жойларда улар жуда сайқалланади, бошқа жойларда турли хил буталар ўсадиган катта ва кичик ёриқлари мавжуд. Қўриқхонада 1978 йилда тахминан 120 та Ўрта Осиё соқолли эчкиси, 10 та жигарранг айиқлар, 6 та Туркистон силовсини ва бир жуфт қора лайлак яшаган.

190. **Нурота қўриқхонаси.** Ўзбекистон Республикаси Жиззах вилояти Фориш туманидаги Нурота тизмасининг марказий қисмида 530 дан 2169 метргача баландликда жойлашган қўриқхона. Марказий қўриқхона ва қўриқхонанинг бош офиси Янгиқишлоқ худуди марказига яқин жойлашган. Совет Иттифоқи кулашидан олдин қўриқхона маъмурий равишда Ўзбекистон ССР Ўрмон хўжалиги вазирлигига бўйсунган.

Қўриқхона худудида қўриқланадиган объектлар: Северцов қўйи (*Ovis severtzovi*), кулранг ечкамар, дурадгор ари, умой, қалдирғоч, шимолий бўри илони, Ўрта Осиё кобраси, қора лайлак, кал жўрчи, сакер лочин, бургут, илон бургути, митти бургути, болтаютар ва бошқалар. Қўриқхона 1975 йил 4 декабрдаги 530-сонли «Ўзбекистон ССРда давлат қўриқхоналари ва ёввойи табиат қўриқхоналарини ташкил этиш тўғрисида» ги қарорига биноан ташкил этилган [4]. Қўриқхонани ташкил этишдан асосий мақсад ёнғоқ дарахтининг генетик сақланиши ва Ўзбекистон Республикасининг Халқаро Қизил китоби ва Қизил китобига киритилган Северцов қўйининг (*Ovis ammon severtzovi*) эндемик кенжа тури ҳайвонларини тиклашдан иборат бўлган. Қўриқхонанинг умумий майдони 22 537 га ни ташкил этди. 1979 йилда ерларни тақсимлаш тўғрисидаги актга мувофиқ қўриқхона худуди 21 137,5 гектарга қисқартирилди, аммо кейинчалик қўриқхонага иккита участка қўшилди: Размас трактида (900 гектардан ортиқ) ва Ҳаят трактида (6 000 га). Қўриқхонадаги иқлим континентал қуруқ ва иссиқ. Нурота тоғлари Қизилқум чўлига туташган ва ушбу тизманинг иқлимига катта таъсир кўрсатган ва унинг қуриб боришига ҳисса қўшган. Нурота тоғ тизмасининг паст баландлиги нам ҳаво массалари учун Ўрта Осиёга ёғингарчилик олиб келадиган тўсиқлар яратмайди. Бироқ тоғларнинг нам булоқлари ва дарёлари тоғ этақларидан чўзилган қуруқ чўл билан кескин фарқ қилади. Бу ерда энг иссиқ ёзда ва у намва салқин бўлади. Қишда, бошқа томондан, совуқ ҳаво кўпинча тоғларнинг пастки этагига, тоғ этақлари ва чўлларга тушади, тоғларда эса очик қуёшли об-ҳаво мавжуд. Қўриқхонанинг тоғли қисмида ўртача йиллик ҳарорат 15 - 20°C, январдаги ўртача ҳарорат 1 - 8°C. Бу ерда қишлар жуда совуқ, қор ёғиши ва совуқ тушиши билан ёмғирли ва шамолли даврлар бўлади. Рухсат этилган минимал ҳарорат 32 ° С. Ёғингарчилик асосан қиш ва баҳорда бўлади. Йиллик ёғин миқдори 400 мм ташкил қилади. Баҳор қиска, иссиқ ва ёмғирли, баъзида совуқ ва ҳатто қор ёғиши мумкин. Ёзи узоқ, қуруқ ва иссиқ, июлнинг ўртача ҳарорати 29,4 ° С ва қуёшнинг умумий радиацияси 130-140 ккал / см².

Қўриқхона худудини ўн та катта ва кичик оқимлар кесиб ўтади, тоза ва тиниқ сувларини Айдар кўлига олиб боради. Нуротаунинг паст тоғ тизмаларидан баҳорда оқиб чиқадиган кичик дарёлар, асосан, вақтинча оқимларга эга. Тоғ тизмаларининг жануби-ғарбий ён бағирларидан оқиб тушаётган сувли сувли сувлар Зарафшон тармоқларидан бири бўлган Оқдарёга сув олишлари мумкин. Нуратау тизмасининг марказий қисмида фақат баҳорда оқадиган кўплаб булоқлар мавжуд. Қўриқхонадаги флорадан 29 тури Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган, улардан 3 тури эремурус, 3 тури пийёз, 5 тури лолалар, 5 турдаги астрагалус ва бошқалар. Аммо чуқур дараларнинг қадимий дарахтзорларива бутазорлари жуда бой. Бу ерда боғдорчилик билан шуғулланадиган одамларнинг кўп асрлик фаолияти натижасида ноёб маданий ландшафт - ўрмон боғлари шаклланди. Ўрмон боғларида ёнғоқ дарахтлари ўрмон ҳосил қилувчи асосий тур ҳисобланади. Одатда, унга ёввойи Сиверснинг ёввойи олма, оқ ва қора тут, ўрик, олча, олхўри, узум, нок, терак, тол, қарағай, чинара шарқий ва ниҳоят Ўрта Осиёда жуда кам учрайдиган шарқий биоталари киради. Қўриқхонанинг минг йиллик энг катта дарахти Шарқий биота узунлиги бўйича энг катта сой - Межерумда ўсади. Айланаси бўйича унинг танаси 8,5 м га этади. Нурота кўриқхонасининг фаунаси бой ва ранг-барангдир. Сутэмизувчиларнинг 34 тури мавжуд (3 турдаги ҳашаротлар билан озиқланувчи, 8 турдаги кўршапалак, 1 турдаги қуёнлар, 13 турдаги кемирувчилар, 7 турдаги йиртқичлар ва 2 турдаги артиодактиллар). Қўриқхонадаги тоғ турлари орасида Туркистон каламуши, тош сувсари ва Северцов қўйи бор. Ҳашаротлар билан озиқланувчилар орасида қулоқли типратикан (пастки тоғ минтақасида) ва Брандт типратикан (ўрта тоғ камари) мавжуд. Тулки ва тош сувсари йиртқичлар орасида кенг тарқалган. Тоғ даралари юқори қисмида бўри бор, ва сайғоқларда вақти-вақти билан дашт мушуклари чиқади. Тоғларнинг пастки қисмида бўрсиқ ва дашт сассиққузанлари яшайди ва бу ерда бандаж ҳам мавжуд. Туёқлилар орасида ёввойи чўчка кенг тарқалган бўлиб, уларни тоғ этакларидан тоғларнинг юқори қисмигача топиш мумкин. Ўсимликка бой худуд бу турнинг яшаши учун қулай шароит яратади. [1]

Сут эмизувчиларнинг энг қизиқарлилари бу Северцов қўйи ёки Қизилқум қўйи. Ҳозирги кунда кўриқхонада Северцов қўйининг 1700-1800 зотлари яшайди. Қўриқхонадан ташқарида бу қўй деярли кузатилмайди. Балиқнинг фақат битта тури мавжуд: у Ўзбекистон тоғларида кенг тарқалган - оддий маринка. Фозилман кўлида яшил чўлбақа ва кўл қурбақалари яшайди.

Судралиб юрувчилар орасида 21 тури қайд этилган. Улар орасида учта тур - кулранг ечкамар, шимолий бўри илони ва Ўрта Осиё кобралари Ўзбекистон Қизил китобига киритилган (2003). Тоғларнинг пастки зонасида судралиб юрувчилар орасида Ўрта Осиё тошбақаси, дашт ағамиси ва тез юрувчи калтакесаги яшайди. Кўр илон, дашт пойга, тоғ пойгачи ва жарлик пойгачи, узун оёқли ечкамар, тўрсимон илонлар ҳамма жойда учрайди, Туркистон гекко ва Туркистон ағамаси қояларда кенг тарқалган. Нурота тоғ тизмасининг тепасида Ўрта Осиёдаги илонлардан ва Паллас колуберидан учрамайди. Бу ерда вақти-вақти билан шимолий бўри илони ва Ўрта Осиё кобрасини топишингиз мумкин. Қушларнинг кўчиш йўллари билан бири Нурота кўриқхонаси орқали ўтади. Кузда ва баҳорда кўриқхона худуди уларнинг кўп овозли кўшиқларидан том маънода жаранглайди. Қўриқхонада қушларнинг 196 тури қайд этилган, улардан 103 тури кўриқхонада жойлашган. Қўриқхонада жойлашган қушларнинг 9 тури Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган. Булар қора лайлак, қора умой, умой, сакер лочин, бургут, илон бургут, бургут, митти бургут, болтаюрар, хуvara.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, ёввойи ҳайвонлар асосан юқорида тавсифланган кўриқланадиган худудда жойлашган. Юқори тоғли кўриқланадиган худудлардан ташқари, Жиззах вилояти худуди кучли ривожланган ва қишлоқ хўжалигида кенг фойдаланилмоқда. Шунга кўра, фауна асосан одамлар орасида яшашга мослашган кам сонли ҳайвонлар турларини қамраб олади. Вилоят флораси қишлоқ хўжалигининг ривожланиши натижасида кучли ўзгариб, асосан эфемеро-эфемероид жамоалари томонидан намоён бўлади. Вилоятнинг ўсимлик қопламанинг антропоген бузилиш даражаси кучли деб баҳоланмоқда.

Вилоятнинг ўзига хос табиий ўсимлик қопламини кўрикланадиган ҳудудларда ва вилоятнинг жанубидаги баланд тоғларда топиш мумкин.

5.5 Сирдарё вилояти

191. **Рельеф.** Сирдарё вилояти Ўзбекистоннинг марказий қисмида, Сирдарё дарёсининг чап томонида жойлашган. Шимолдан жанубда Қозоғистоннинг Жанубий Қозоғистон вилоятининг Мактаарал ва Сарягаш туманлари, жанубдан Тожикистоннинг Суғдвилоятининг Истаравшан ва Зафаробод туманлари, ғарбда Жиззах вилояти, шарқда Тошкент вилояти билан чегарадош. Мирзачўл Вилоятнинг муҳим қисмини эгаллайди.

Маъмурий маркази - Гулистон шаҳри.

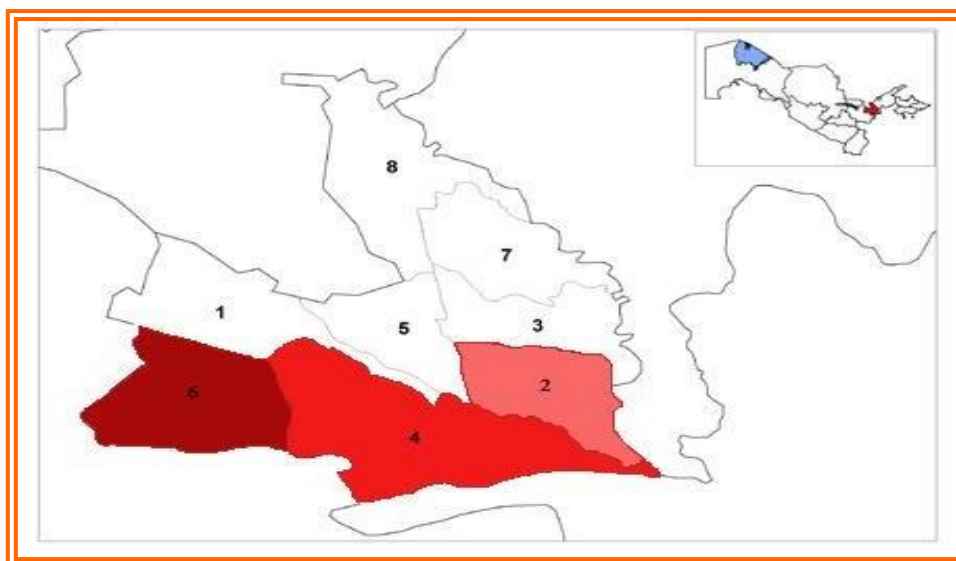
Умумий майдони - 5 100 км²

Иқлими одатда континентал ва қуруқ. Мирзачўл Вилоятнинг муҳим қисмини эгаллайди. Ёгингарчилик миқдори текисликларда йилига 130-360 мм, тоғолди ҳудудларида 440-620 мм гача ўзгариб туради. Вилоятнинг жануби-шарқида қуруқ бўронлар ва чанг бўронлари экинларга зарар етказиши, ёзда бир неча кун давомида эсади. Иссиқ давр 247 кун, йиллик мусбат ҳарорати 5000-5900 ° С.

Аҳолиси - 727 200 (2011)

Темир йўл узунлиги - 400 км.

Автомобиль йўллари узунлиги - 2000 км.

19-расм. Сирдарё вилоятининг маъмурий бўлиниши

Умумий майдони 5100 км².

Ҳудуд 8 туманга бўлинади (туманлар):

Оқ олтин (1) - Сардоба шаҳарчаси

Боёвут (2) - Боёвут шаҳарчаси

Гулистон (3) - Деҳқонобод шаҳарчаси

Мирзаобод (5) - Наврўз шаҳарчаси

Сайхунобод (7) - Сайхун шаҳарчаси

Сардоба (6) - Пахтаобод шаҳарчаси

Сирдарё (8) - Сирдарё шаҳарчаси

Хавас (4) - Хавас шаҳарчаси ва вилоят миқёсидаги 3 шаҳар: Гулистон, Янгиер,

Ширин.

Сирдарё вилояти Тошкент - Мирзачўл пасттекислигида жойлашган бўлиб, у Сирдарё дарёси орқали шимолий ва жануб томонидан иккига бўлинган. Пасттекислик шимолий қисми Тошкент вилоятига (Чирчиқ ва Оҳангарон дарёлари ирмоғи), жанубий қисми эса

Сирдарё вилоятига (Мирзачўл) тегишли. Мирзачўл - пасттекислигининг жанубий қисми ва Сирдарёнинг терасларидан ҳосил бўлади. Учинчи, Сирдарёнинг энг баланд терассаси - Мирзачўл платоси аста-секин жанубга кўтарилиб, Туркистон тизмаси этаклари билан бирлашади.

Туркистон тизмасининг шимолий ёнбағирлари кучли ажратилган. Тоғларни ажратиб турадиган кўплаб саёзлар текисликка чиқиб, кенг силжувчи конусларни ҳосил қилади, бунинг натижасида Тошкент-Мирзачўл жанубий қисми чўқади. Текисликнинг мутлақ баландлиги 200 дан 500 м гача.

192. **Иқлими.** Сирдарё вилоятидаги иқлимнинг энг кенг тарқалган ва ўзига хос хусусиятлари шундаки, унинг кескин континентал ва куруклиги, шунингдек бутун вегетация даврида иссиқлик ва ёруғликнинг кўплиги.

Текисликда кам ёғингарчилик куруклиги билан ажралиб туради. Йил давомида бу ерда ўртача 261-316 мм ёғин тушади. Худуднинг ғарбий чўл қисми энг кам ёғингарчиликдир. Ёғингарчилик асосан куз-қиш-баҳор даврида содир бўлади. Максимал ёғингарчилик миқдори март ойига тўғри келади. Ёзда вақти-вақти билан ёмғир ёғади.

Қиш фавқулодда беқарорлик билан ажралиб туради. Қиш даврида сезиларли булутли ёмғир, тез-тез ёғингарчилик, кучли исиниш билан ўзгариб туради. Энг совуқ ой - январь. Январнинг ўртача ҳарорати вилоятда 0,1 дан -2,9 ° С гача ўзгариб туради. Ҳавонинг мутлақ минимал ҳароратининг энг паст кўрсаткичлари Сирдарё вилоятининг шимолий қисмида (-18, -20 ° С) кузатилади. Ҳавонинг мутлақ минимал ҳарорати -29 дан -35 ° гача, Янгиер станцияси худудида -28 ° ни ташкил қилади, бу тез-тез такрорланадиган илиқ шамол шамоллари билан боғлиқ.

Қор қоплами барқарор эмас, қишда у қайта-қайта ҳосил бўлади ва эрийди. Фақат баъзи йилларда барқарор қор қопламини кузатиш мумкин, бу кетма-кет бир ойдан кам бўлмайди. Қишда қор билан қопланган кунларнинг ўртача сони 30-34 кунни ташкил қилади. Қорнинг ўртача қалинлиги 8-12 см.

Ҳаво ҳароратининг сезиларли даражада пасайиши ва қор қопламининг камлиги билан совуқ тупроқлар кузатилмоқда. Музлашнинг энг катта чуқурлиги 30-40 см га етади.

Сирдарё вилояти худудида ҳаво ҳарорати 0 ° дан юқори бўлган иссиқ даврнинг давомийлиги ўртача 330 кунни ташкил этади. Совуқсиз давр ўртача март ойининг охирида ва декабрда тугайди, унинг давомийлиги 190-210 кунни ташкил қилади. Совуқ бўлмаган даврнинг энг узоқ давомийлиги 232 кунга тенг, бу Янгиер станцияси худудида кузатилган.

Ёз иссиқ ва куруқ. Энг иссиқ ой - июль. Июль ойидаги ўртача ойлик ҳарорат 25,8 дан 30,0 ° С гача ўзгариб туради. Мутлақ максимал даража 44-47 ° С га етиши мумкин.

Йил давомида вилоят худудида тоза, булутсиз об-ҳаво кузатилади. Очиқ кунларнинг энг кўп сони август ойида кузатилади ва ўртача 27-29 кунга этади. Октябрь ойида аниқ кунлар сони 24 дан 26 кунгача ўзгариб туради. Қиш-баҳор даврлари энг булутли пайт. Бу даврда булутли кунларнинг максимал сони 12-16 ташкил қилади. Ёзда булутли кунлар кузатилмайди.

Йилнинг кўп қисмида вилоятда шимоли-шарқий шамоллар устунлик қилади. Ёзда шимолий шамоллар устунлик қилади.

Атмосфера ҳавосининг ҳолати кўчма ва стационар манбаларнинг эмиссияси ва уларнинг тарқалиш шартлари билан белгиланади. Сирдарё вилояти қишлоқ хўжалиги вилояти бўлиб, унда пахтачилик ва деҳқончилик ривожланган. Чиқиндиларнинг кўчма манбалари асосан маҳаллий (ер ости) ва туман ва вилоят аҳамиятидаги йўллардан келадиган (асфальтланган) чиқиндиларни ўз ичига олади, шунинг учун зарарли моддалар чиқиндилари тақрибида қаттиқ моддалар, олтингурут диоксиди, углерод оксиди, азот диоксиди, аммиак ва бошқалар мавжуд. Аммо вилоятдаги атмосфера ифлосланиш даражаси руҳсат этилган меъёрлардан ошмайди.

Фарход ГЕСи қурилиши тугаллангандан сўнг (Ўзбекистоннинг Сирдарё вилояти ва Тожикистоннинг Сўғд вилояти чегарасида жойлашган Ширин шаҳри яқинида), Мирзачўл Фарход ГЕС томонидан таъминланган. Вилоят ҳудудидан қуйидаги суғориш каналлари оқиб ўтади: 1. Саркисов номидаги жанубий Мирзачўл канали (вилоятнинг жанубида), тармоқлари бўлган марказий Мирзачўл канали (вилоятнинг марказий қисми), Жетисой коллектори (вилоятнинг жануби-шарқий қисми), Дўстлик канали (вилоятнинг шарқий ва марказий қисми).

Вилоятнинг шимоли-шарқий қисмида Дўстлик канали Гулистон ва Сайхунобод туманлари ҳудудидан оқиб ўтади. У Сирдарёдаги Фарход ГЕСининг сув оқизиш каналидан бошланади. Узунлиги 113 км, шундан 49 км Қозоғистон ҳудудидан ўтади. Оқим тезлиги 230 м³ / с. Канал тортиш канали сифатида, тупроқли каналда қурилган. 1992 йилдан бери Сирдарёдан Дўстлик каналига сув олиш ҳар бир иштирокчи давлат учун йиллик сув истеъмолини чеклайдиган ҳукуматлараро битимлар билан тартибга солинади. Бироқ, эришилган келишувлар тўлиқ бажарилмайди. Бу Қозоғистон деҳқонларига энг катта зарар етказиши, чунки сув олиш иншоотларидан энг узоқда жойлашган.

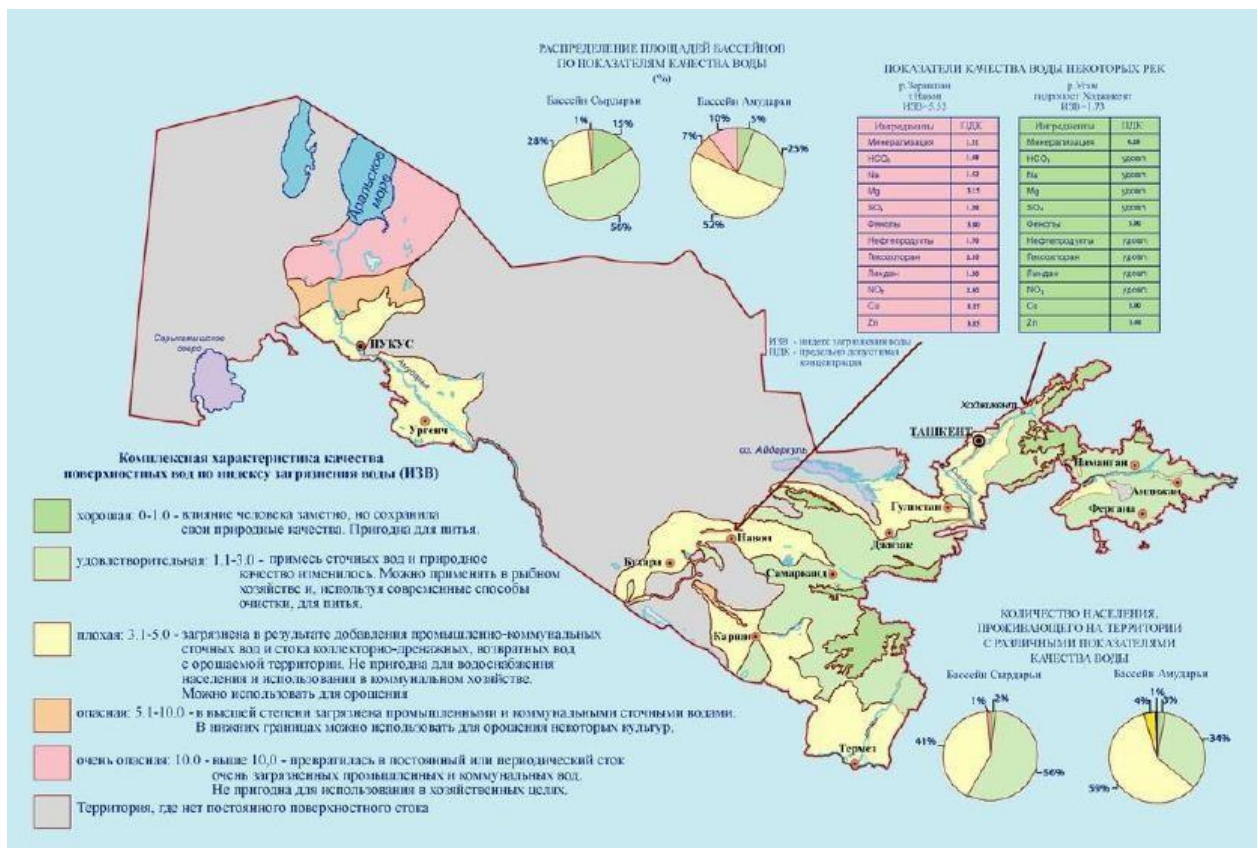
Саркисов номи жанубий Мирзачўл канали республикадаги учта суғориш зонасининг учта массивини (майdonи 301,9 минг га) сув билан таъминлайди. Фарход ГЕСидан бошлаб. Канал шарқдан ғарбга йўналишда, Боёвут, Ховос, Сардоба туманлари бўйлаб, тахминан Ҳаваст-Жиззах йўлига параллель равишда аста-секин ғарбдан оқиб келади. Каналнинг умумий узунлиги 127 км. Оқим тезлиги 300 м³ / с. 103 км гача канал лой ётоқда ётқизилган, сўнгра охиригача - бетон қопламада.

Вилоятнинг жануби-ғарбий ва ғарбий қисмларини суғориш жанубий Мирзачўл каналининг тармоқлари - Марказий тармоғи ва унинг иккита тармоғи - Чап ва Ўнг томонидан амалга оширилади. Канал бир вақтнинг ўзида жанубий очлик-дашт каналидан ҳалокатли вазиятларда сув чиқариш сифатида хизмат қилади. Чап тармоқ канали вилоятнинг ғарбий қисмида Оқолтин ва Сардоба вилоятлари чегараси бўйлаб оқади. Чап тармоқ каналининг суғориш майdonи 68,6 минг га. Ўнг тармоқ канали Сирдарё вилоятининг Оқолтин тумани ҳудудидан оқиб ўтади. Канал суғориш майdonи 68,4 минг га.

Вилоятдаги энг катта дренаж артерияси - бу табиий пастликдан ўтиб, очлик даштини шимолий-ғарбий йўналишда икки қисмга ажратадиган Марказий Мирзачўл коллекторидир. Мирзачўл даштининг марказий коллектори вилоятнинг Мирзаобод ва Хавас туманлари чегараси бўйлаб, шунингдек ғарбда Оқолтин ва Мирзаобод туманлари чегараси бўйлаб оқиб ўтади. Марказий тармоқнинг йиллик оқими 164,0 м³ / с ни ташкил қилади. Марказий Мирзачўл коллектори Оқолтин туманининг шарқий қисмини кесиб ўтиб, Хавас тумани ҳудудининг шарқий қисмини суғорадиган Марказий тармоқ канали шаклида тармоқга эга. Ушбу коллектор эски ва янги суғориш зоналари орасидаги чегара бўлиб хизмат қилади. Унинг узунлиги 85 км, чуқурлиги 3-7 м. Сув йиғиш майdonи 335 минг гектарга, дренаж оқими 42 м³ / с га, дарё этаги орқали ўтиш қуввати 90 м³ / с га тенг. Коллектор сувни Арнасай пастлигига туширади. Эски суғориш зонасидан Ўрта Мирзачўл коллектори Жетисой, Боёвут коллекторлари (Боёв тумани) сувларини ва машина насос ёрдамида Сардоба коллекторининг сувларини олади.

Шунингдек, вилоятнинг жанубида Жиззах машинасозлик канали Ховос тумани ҳудудидан ўтади, унинг бир нечта тармоқлари - 1чи машина ва 2-машина канали мавжуд.

Сувнинг ифлосланиши индекси (СИИ) кўра, Сирдарё вилоятида юзаки сувнинг сифати паст (3.0-5.0) - саноат ва маиший оқова сувлар, коллектор-дренаж сувлари ва қайтадиган сувларнинг қўшилиши натижасида ифлосланган сув. суғориладиган майdon. Бундай сув коммунал хизматларда аҳолини сув билан таъминлаш учун мос эмас. У суғоришда ишлатилиши мумкин (20-расм).

20-расм. Сувнинг ифлосланиш индекси (СФИ) бўйича юза сув сифатининг комплекс тавсифлари харитаси

Умуман олганда, табиий сув ҳавзаларининг етишмаслигига қарамай, Сирдарё вилоятида ривожланган суғориш тармоғи мавжуд бўлиб, у бутун ҳудудга тарқалган ва бу ерда экинларни етиштиришга имкон беради.

194. **Гидрогеологик шароитлар.** Сирдарё вилоятининг пасттекистик ҳудудларида ер ости сувлари 0,5-1,0 м дан 3-4 м гача чуқурликда учрайди. 8,0 дан 10,0 м гача ер юзидан ер ости сувлари пайдо бўлган ҳудудлар мавжуд. Баҳорда ер ости сувлари ер юзига энг яқин, баъзан эса юзасига етиб боради. Улар кузда ва кишда энг чуқур бўлади Баъзи жойларда ер ости сувлари жуда минераллашган ва юзасига тушиши тупроқ шўрланишига олиб келади. Вилоятни ер ости суви билан таъминлашнинг асосий манбаи дарёдир. Сирдарё дарёси ва жанубий Мирзачўл канали. Уларнинг ер ости оқими катта, ёгингарчилик аҳамиятсиз роль ўйнайди ва ер ости сувларини тўлдиришда иштирок этиш даври декабрь-январь ойларига тўғри келади. Сирдарё дарёси табиий дренаж тизимидир. Сирдарёнинг барча аллювиал водийси маҳаллий шароитга қараб беқарор чуқурлик ва режимга эга бўлган ер ости сувларининг оқиб тушиши ва оқиши тўсиқ бўлган ҳудудга тегишли. Дренажланмайдиган ер ости сувлари ҳавзаси шароитига яқинлашадиган ер ости сувларининг энг қийин шароитлари Сардоба ва Шурузяк пастликлари билан тавсифланади, бу ерда ер ости сувлари ер юзига яқин жойлашган ва жуда шўр.

Вилоятдаги ботқоқланиш ва ортиқча намлик жараёнлари энг паст ҳудудларда ривожланган ва Дўстлик канали яқинида сезиларли даражада тарқалишга эга. Сирдарё вилояти ҳудудида Силурия шистлари билан чегараланган совуқ сувли 9 та қуйи булоқ, шунингдек, Плиосен-тўртламчи шағал, конгломератлар, қумтошлар ва шағал-тошлар, шағаллар қайд этилган (21-расм). Булоқларнинг чиқиш томонлари ва Хожамушкент, Саганак, Сармич ва Ура-Тубе саёҳатлари Тожикистон Республикаси билан жанубий чегара яқинида жойлашган (абс. 580-1030 м баландликлар, паст тоғ зонаси). Булоқларнинг оқим

тезлиги 2-10 л / с, суви - гидрокарбонат-калций ва натрий-калций, шўрлиги 0,36-0,7 г / л, жами қаттиқлиги 4,5-8,15 мЕк / л, ҳарорат эса 14- 15 ° С.

21-расм. Сирдарё вилояти булоқлари харитаси

Ҳозирги вақтда булоқ суви маиший ва ичимлик эҳтиёжлари, чорва молларини суғориш ва суғориш учун тўлиқ фойдаланилмоқда. Тўсиқлар ва бетон ариқлар билан ўраб олинган. Умуман олганда, вилоятда ер ости сувлари анча юқори ва минтақанинг марказий қисмида баъзи минераллашган бўлиб, бу тупроқ қопламанинг шўрланишига ва шўрланган тупроқларнинг ривожланишига олиб келади. Ичиш учун яроқли булоқ сувлари асосан вилоят билан чегарадош вилоятнинг жануби-шарқидида жойлашган. Агар зарур инфратузилма мавжуд бўлса, бу булоқларни идишларни қуйиш учун ишлатиш мумкин.

195. **Тупроқлар ва тупроқ остидаги ер қатлами.** Сирдарё вилояти ҳудудини ташкил этадиган тупроқ турлари шимолдан жанубга қараб ўзгаради. Сирдарё дарёси этак қисми билан чегараланган вилоятнинг шимолий-шарқий қисми серозем белбоғининг ўтлоқ-қўқаламзор тупроқларидан иборат. Улар аниқ белгиланган тузилишга эга. Тупроқ шўрланиши кенг тарқалган эмас. Ушбу тупроқлар дарё тарафларида ривожланган тупроқ-капилляр намлаш учун суғориладиган деҳқончиликда узоқ вақтдан бери қўлланилиб келинмоқда. Ушбу тупроқларнинг ҳайдаладиган горизонтида гумус миқдори 1,5-2,0% ни ташкил қилади.

Вилоятнинг марказий қисмида асосан аллозий ва пролувия ётадиган серозем-воҳали шўрланган балчиқлар мавжуд. Шу билан бирга, шўрланган ерлар ривожланадиган ҳудуд ҳам мавжуд. Сиерозем-воҳали тупроқлар таркибига суғориладиган деҳқончилик томонидан сезиларли даражада ўзгарган ва ривожланган сиерозем профилининг тузилишини бутунлай йўқотган тупроқлар киради. Улар юқори сиғим ва монотон жигарранг-кул ранг билан ажралиб туради. Ривожланиш жараёнида олинган ушбу турдаги тупроқнинг характерли хусусиятлари аниқ ифодаланган аргиллизация ҳисобланади. Шўрланган ерлар яқин атрофда, асосан шўрланган ер ости сувларидан доимий капилляр туз чиқиши мумкин бўлган ҳудудда кенг тарқалган бўлиб, бу ювишга қаршилик кўрсатмайди. Бу ерда, айниқса тупроқнинг юқори уфқида, тузларнинг катта тўпланиши мавжуд. Шўрланган тупроқ юзасида 3 дан 20% гача тузлар бўлган «шиш» ёки қобиқ ҳосил бўлади. Тупроқнинг ушбу туридаги чиринди 1% дан кам, иккиламчи шўрланган тупроқлар бундан мустасно, бунда тупроқнинг аввалги давридаги чиринди сақланиб қолиши мумкин.

Сирдарё вилоятининг ғарбий ва жанубий қисмида серозем белбоғининг ўтлоқли тупроқлари (шўрланган лой ва аллувий ва пролувия тупроқлари) жойлашган. Тупроқнинг бу тури саёз ер ости сувларидан капилляр намланиши туфайли ривожланади (кўпинча 1-3 м). Юқори горизонтда чиринди миқдори паст (1,5 дан 2,5% гача). Суғоришнинг ривожланиши билан илгари яхши дренажланган баъзи майдонларда тупроқ сатҳи кўтарилиб, тупроқ шўрланишига олиб келди. Шуни ҳам инобатга олиш керакки, Сирдарё вилояти республиканинг ривожланган қишлоқ хўжалиги тумани ҳисобланади. Шунинг учун суғориладиган тупроқларнинг пестицидлар билан ифлосланишини ҳисобга олиш керак. 2000 йилдан 2006 йилгача ўртача маълумотларга кўра Сирдарё вилоятида тупроқнинг пестицидлар билан ифлосланиши 0,10-0,12 мг / кг ни ташкил қилган. Тупроқларда пестицид концентрацияси жуда кучли, бу вилоятда тупроқ қопламига салбий таъсир кўрсатмоқда.

196. **Ўсимлик ва ёввойи ҳайвонлар.** Сирдарё вилоятининг кўпгина текисликлари воҳалар билан банд бўлиб, уларда табиий ўсимликлар қадимги маданий ўсимликлар билан алмаштирилган. Бу ерда табиий ўсимликлар фақат яроқсиз ёки фойдаланишга яроқсиз жойларда сақланиб қолган. Табиий ўсимликлари шунингдек, шўрланган тупроқлар (турли хил шўрланганлар), Сирдарё дарёси ботқоқликларида (қамиш, чўкинди ва бошқалар) ботқоқларда ҳам сақланиб қолган. Озуқа қиймати эфемерал-эфемероидли дон ва баъзи тузли жўхори билан ифодаланади. Шундай қилиб, Сирдарё вилоятининг табиий флораси қисқавақт ичида тез ва қисқа вақтда ўсадиган эфемерис - *Carex pachystylis*, доғли гемоклазма, кўкнор, ёввойи ўт (йиллик шувок) билан ажралиб туради. Май ойида иссиқлик бошланади ва ўсимликлар қуриydi. Фақат қурғоқчиликка чидамли ўсимликлар қолади - шувок, тукли ўт, туя тикони.

Сирдарё вилоятида қишлоқ хўжалиги муҳим аҳамиятга эга. Қишлоқ хўжалиги ерлари барча ҳайдаладиган ерларнинг ярмидан кўпини эгаллайди. Экин майдонлари (32%) катта майдонни эгаллайди. Экин майдонининг ярмидан кўпи суғорилади. Сирдарё вилоятида ҳайдаладиган ерларнинг қарийб 40 фоизи ёмғир билан тўйинади. Шунингдек, вилоятда қишлоқ хўжалиги ерларининг учдан икки қисми яйловлардир. Сирдарё вилоятида чўл ҳудудларида кўйчилик ривожланган. Қишлоқ хўжалигининг етакчи тармоғи суғориладиган ерларда пахтачиликдир. Шаҳар атрофи ҳудудида сабзавотчилик, полизчилик, боғдорчилик, узумчилик муҳим ўрин тутди. Ёмғирли жойларда асосий экинлар буғдой, арпа, тарикдир. Бу ҳудуддаги сутэмизувчилар: уй сичқони, кулранг каламуш, қизил думли қумсичқон, соепушонка, оддий сичқон, қулоқли типратикан, кичик оқ тишли ерқазар, Орол сариқ-юмронқозик, сассикқузан, чиябўри, тулки. Қушлар: чумчуқ, хинд чумчуки, қумри, Европа қалдирғочи, қора қалдирғоч, мўйна, вьюрок қуши, Идуна рама, кичкина яшил кўркинак, Миср тентакқуши, тўрғай, кўкқарға, сассикқопишак, қарқуноқ, кичкина. бойқуш. Судралиб юрувчилар асосан кул ранг гекко, чўл гологлаз, тез юрувчи калтакесак, дашт агама, тоғ пойгачи, жарлик пойгачи, Паллас колубери. Сирдарё бўйидаги қирғоқ ўрмонларида сулол, ёввойи чўчка, чакалак, қирғий, ўрдак, ғоз ва ондатра учрайди.

Ҳудуднинг катта қисми узоқ вақт давомида юқори даражада ривожланган ва ўстирилганлиги сабабли, ушбу вилоятдаги умуртқали ҳайвонлар фаунаси жуда камбағал бўлиб, улар одамлар билан ёнма-ён яшашига мослашган оз сонли ҳайвонлар турларини ўз ичига олади. Сирдарё вилоятининг ўсимлик қоплами инсон фаолияти натижасида кучли ўзгаришларга учради ва асосан антропоген ландшафтлар (қишлоқ хўжалиги ерлари) ва иккиламчи ўт-эфемер жамоалари, шартли равишда туб аҳолиси бўлган эфемер-эфемероид ва тузли ботқоқликлар билан қопланган. Вилоятнинг ўсимлик қопламининг антропоген бузилиш даражаси кучли деб баҳоланмоқда. Ушбу вилоятга хос табиий ўсимлик қопламини вилоятнинг шарқий қисмида, Сирдарё (тўқай) соҳилида ва кейин қисман топиш мумкин.

6. ИЖТИМОЙИ-ИҚТИСОДИЙ ТАВСИФЛАР

197. Ўзбекистон Республикаси, Ўрта Осиёдаги денгизга чиқиш йўли йўқ бўлган давлатдир. Бу унитар, конституциявий, президент республикаси бўлиб, 12 вилоят, 1 автоном республика ва 1 мустақил шаҳарни ўз ичига олади. Ўзбекистон беш мамлакат билан чегарадош: шимолда Қозоғистон ва Орол денгизи; Тожикистон жануби-шарқда; Қирғизистон шимоли-шарқда; Жанубда Афғонистон; жануби-ғарбий қисмида Туркменистон. Бир вақтлар Турк хоқонлиги ва кейинчалик Темурийлар империяларининг таркибига кирган ушбу минтақа XVI асрнинг бошларида Шарқий туркийзабон кўчманчилар томонидан босиб олинган. Бу ҳудуд XIX аср давомида аста-секин Россия империяси таркибига қўшилди ва 1924 йилда Ўзбекистон Совет Иттифоқининг чегарадош таркибий республикасига айланди. Совет Иттифоқи парчаланиб кетганидан сўнг, 1991 йил 31 августда Ўзбекистон Республикаси мустақиллигини эълон қилди (кейинги куни расмий равишда нишонланди). Ўзбекистон расмий равишда демократик, дунёвий, унитар, конституциявий республика бўлиб, турли маданий меросга эга. Мамлакатнинг расмий тили ўзбек тили ҳисобланади, аҳолининг 85 фоизи она тилида сўзлашади. Рус тили кенг қўлланилмоқда. Ўзбеклар аҳолининг 81 фоизини ташкил этади, ундан кейин руслар (5,4%), тожиклар (4,0%), қozoқлар (3,0%) ва бошқалар (6,5%). Ўзбекларнинг аксарияти ханафий мазҳабидаги сунний мусулмонлардир. Ўзбекистон МДХ, ЕХХТ, БМТ ва ШХТнинг аъзоси. Ўзбекистон иқтисодиёти асосан ҳом ашё ишлаб чиқариш, жумладан пахта, олтин, уран ва табиий газга таянади. Бозор иқтисодиётига ўтиш мақсади эълон қилинганига қарамай, ҳукумат ички «импорт ўрнини босиш» фойдасига чет эл инвестициялари ва импортини тўхтатадиган иқтисодий бошқарувни давом эттирмоқда.⁵

22-

расм. Ўзбекистон харитаси

198. **Маъмурий ҳудудлар.** Ўзбекистон - Марказий Осиёнинг энг зич жойлашган давлати ва аҳолиси 31 миллион киши, уларнинг учдан бир қисми 14 ёшгача бўлганлар вилоят аҳолисининг қарийб ярмини ташкил қилади. Ер майдони 447,000 км², Калифорния ёки Испания катталигига эга, Ўзбекистон Ўрта Осиёнинг бошқа тўртта давлати билан чегарадош бўлган ягона Ўрто Осиё давлат бўлиб, денгизга чиқиш имкони йўқ. Шунингдек, у жанубда

Афғонистон ва жануби-ғарбда Туркменистон билан чегарадош. Бу дунёдаги катталиги бўйича 56^{чи} мамлакат, аҳолиси сони бўйича 42^{чи} ўринда.

199. Ўзбекистон 14 вилоят, битта автоном республика, Тошкент шаҳри ва 170 туманлардан иборат. Республика пойтахти - Тошкент шаҳри.

Жадвал -6. Ўзбекистоннинг маъмурий-худудий бўлиниши, 2018 йил 1 январь

Индикатор	Батафсил
Умумий худуд, минг км ²	448.97
Туманлар сони, ўлчов бирлиги	170
Шаҳар аҳоли пунктлари сони, ўлчов бирлиги	1085
Қишлоқ аҳоли пунктлари сони, ўлчов бирлиги	11013
Қишлоқ фуқаролар йиғини сони (ҚФЙ), ўлчов бирлиги	1470
Шаҳарлар сони, ўлчов бирлиги	119
Аҳоли сони, минг киши, Январь 1, 2018	32 653.9
Урбанизация даражаси	50.6% (49.4% - қишлоқ)
Аҳоли зичлиги, 1 км ² бир киши, Январь 1, 2018	72.7
Аҳолининг ўртача ёши, йиллар	28.6

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси

расм. Ўзбекистон харитаси

23-

Жадвал -7. Маъмурий тузилиши

Бўлинма	Пойтахт Шаҳари	Худуд (km ²)	Аҳоли (2017) ^[65]	белги
Андижон Вилояти <u>Ўзбек</u> : Андижон вилояти/Andijon Viloyati	Андижон Андижан	4,303	2,965,500	2

Бўлинма	Пойтахт Шахари	Худуд (км ²)	Аҳоли (2017) ^[65]	белги
<u>Русский</u> : Андижанская область (Andizhanskaya oblast')				
<u>Бухоро вилояти</u> <u>Ўзбек</u> : Бухоро вилояти/Buxoro Viloyati <u>Русский</u> : Бухарская область (Bukharskaya oblast')	<u>Бухоро</u> <u>Бухара</u>	41,937	1,843,500	3
<u>Fergana Region</u> <u>Ўзбек</u> : Фаргона вилояти/Farg'ona Viloyati <u>Русский</u> : Ферганская область (Ferganskaya oblast')	<u>Фаргона</u> <u>Фергена</u>	7,005	3,564,800	4
<u>Жиззах вилояти</u> <u>Ўзбек</u> : Жиззах вилояти/Jizzax Viloyati <u>Русский</u> : Джизакская область (Dzhizakskaya oblast')	Жиззах Жиззах	21,179	1,301,000	5
<u>Қорақалпоқистон Республикаси</u> <u>Қорақалпақ</u> : Қарақалпақстан Республикаси/Qaraqalpaqstan Respublikasi' <u>Ўзбек</u> : Қорақалпоғистон Республикаси/Qoraqalpoq'iston Respublikasi <u>Русский</u> : Республика Каракалпакстан (Respublika Karakalpakstan')	<u>Нукус</u> <u>Нукус</u> <u>Нукус</u>	161,358	1,817,500	14
<u>Қашқадарё вилояти</u> <u>Қашқадарё</u> вилояти/Qashqadaryo Viloyati <u>Русский</u> : Кашкадарьинская область (Kashkadar'inskaya oblast')	<u>Қарши</u> <u>Қарши</u>	28,568	3,088,800	8
<u>Хоразм вилояти</u> <u>Хоразм</u> вилояти/Xorazm Viloyati <u>Русский</u> : Хорезмская область (Khorezmskaya oblast')	<u>Ургенч</u> Ургенч	6,464	1,776,700	13
<u>Наманган вилояти</u> <u>Ўзбек</u> : Наманган вилояти/Namangan Viloyati <u>Русский</u> : Наманганская область (Namanganskaya oblast')	<u>Наманган</u> Наманган	7,181	2,652,400	6
<u>Навои вилояти</u> <u>Ўзбек</u> : Навоий вилояти/Navoiy Viloyati <u>Русский</u> : Навоийская область (Navoijskaya oblast')	<u>Навои</u> Навои	109,375	942,800	7
<u>Самарқанд вилояти</u> <u>Ўзбек</u> : Самарқанд вилояти/Samarqand Viloyati <u>Русский</u> : Самаркандская область (Samarkandskaya oblast')	Самарқанд Самарқанд	16,773	3,651,700	9
Сурхандарё вилояти <u>Ўзбек</u> : Сурхондарё вилояти/Surxondaryo Viloyati <u>Русский</u> : Сурхандарьинская область (Surkhandar'inskaya oblast')	<u>Термиз</u> <u>Термез</u>	20,099	2,462,300	11
<u>Сирдарё вилояти</u> <u>Ўзбек</u> : Сирдарё вилояти/Sirdaryo Viloyati <u>Русский</u> : Сырдарьинская область (Syrdar'inskaya oblast')	<u>Гулистон</u> <u>Гулистан</u>	4,276	803,100	10
<u>Тошкент шаҳри</u> <u>Русский</u> : Ташкент (Tashkent) <u>Ўзбек</u> : Тошкент/Toshkent Shahri	Тошкент Ташкент	327	2,424,100	1
<u>Тошкент вилояти</u> <u>Русский</u> : Ташкентская область (Tashkentskaya oblast') <u>Ўзбек</u> : Тошкент вилояти/Toshkent Viloyati	Тошкент Ташкент	15,258	2,829,300	12

200. **Лойиха ҳудудлари.** ҚИРЛ қуйидаги ҳудудларни камраб олади: Фарғона вилояти, Сирдарё ва Жиззах.

201. **Фарғона водийси.** Уч ҳудуднинг умумий аҳолиси 14 миллион бўлиб, аҳолининг энг катта қисми, яъни 9,3 миллион киши Фарғона водийсида истиқомат қилади, бу Ўзбекистон аҳолисининг 28 фоизини ташкил қилади. У маъмурий туманларга эга. Ушбу ҳудудда Ўзбекистоннинг кам таъминланган аҳолисининг чорак қисми истиқомат қилади ва ўртача даромад даромадларнинг пастки диапозонига тўғри келади. Ўзбекистоннинг энг унумдор қишлоқ хўжалиги ерларининг бир қисми Фарғона водийсида жойлашган, шу билан бирга, Ўзбекистоннинг бошқа вилоятларга нисбатан бу ерда саноат ривожланиши нисбатан юқори. Яхши имкониятларга қарамай, биофизик (об-ҳавонинг ўзгарувчанлигини келтириб чиқарадиган иқлим ўзгариши, сув танқислиги, электр энергиясини ишлаб чиқаришнинг чекланган ҳажми); ижтимоий (ишчи кучи захираларининг ошиши); иқтисодий (бозорга йўналтирилган иқтисодий моделга таркибий ўтиш, ҳудудлар ўртасидаги ривожланиш фарқи олиб келадиган нотекис ўсиш) масалалари ривожланишга тўсқинлик қилади.

202. **Сирдарё вилояти (Сирдарё)** мамлакатнинг марказида **Сирдарё** дарёсининг чап қирғоғида жойлашган. **Қозоғистон, Тожикистон, Тошкент вилояти** ва **Жиззах вилояти** билан чегарадош. У 4 276 квадрат километр майдонни (1,651 квадрат миль)^[1] эгаллайди ва асосан чўл бўлиб, вилоятнинг катта қисмини **оч дашти** эгаллайди. У тўққиз маъмурий туманга эга. Аҳолининг сони тахминан 803,100 кишини ташкил қилади. Вилоят аҳолиси магистраль бўйлаб тақсимланади, бу бутун минтақани икки қисмга ажратади: ғарбий ва шарқий. Аҳолиси асосан ўзбеклар, жанубда Тожикистон билан чегарада тожик озчиликлари (асосан Хаваст тумани). Иқтисодиёт **пахта** ва **донли** экинларга асосланган бўлиб, **суғориш** ва **чорвачиликка** кучли боғлиқдир. Кичик экинлари қаторига озуқа ўсимликлари, сабзавотлар, **қовун тарвуз, полиз экинлари, картошка, маккажўхори**, турли хил **мева** ва **узум** киради. Саноат қурилиш материаллари, суғориш ускуналари ва пахтани қайта ишлашдан иборат. Сирдарёда Ўзбекистоннинг энг катта **гидроэлектростанциялари** мавжуд бўлиб, улар мамлакатнинг учдан бир қисмини ишлаб чиқаради.

203. **Жиззах вилояти** (ўзбекча: Жиззах вилояти) мамлакатнинг марказида / шарқида жойлашган. Жануб ва жануби-шарқда Тожикистон, ғарбда Самарқанд вилояти, шимолий-ғарбда Навоий вилояти, шимолдан Қозоғистон ва шарқдан Сирдарё вилояти билан чегарадош. У 20,500 км² майдонни эгаллайди. У 12 маъмурий туманга эга. Аҳолининг сони 910,500 атрофида бўлиб, уларнинг 80% қишлоқ жойларида истиқомат қилади. Вилоят маркази - Жиззах (аҳолиси - 127,500). Дўстлик, Гагарин, Ғаллаорол (Ғаллаорол), Пахтакор ва Марджанбулоқ бошқа йирик шаҳарларни ўз ичига олади. Жиззах вилояти илгари Сирдарё вилоятининг бир қисми бўлган, аммо 1973 йилда алоҳида вилоят мақомига эга бўлган. Иқлими одатда континентал иқлим бўлиб, қиши юмшоқ ва ёзи иссиқ ва қуруқ. Жиззах вилояти иқтисодиёти асосан қишлоқ хўжалигига асосланган. Пахта ва буғдой асосий экинлар бўлиб, кенг суғориш қўлланилади. Табиий ресурсларига кўрғошин, рух, темир ва оҳақтош киради. Ўзбекистон ва Хитой биргаликда вилоятда Махсус иқтисодий зонани барпо этиш учун биргаликда ишламоқда.

204. **Аҳолиси.** 2018 йил 1 январь ҳолатига Ўзбекистоннинг умумий аҳолиси 32 653,9 минг кишини ташкил этади. Эркаларнинг улуши 50,6% ни, аёллар сони эса 49,4% ни ташкил қилади. Ўзбекистон аҳолиси асосан шаҳарда истиқомат қилади. Урбанизация даражаси 50,6%. Қишлоқ аҳолисининг улуши 49,4%. Шаҳар аҳолиси сони қишлоқ аҳолисидан 413,9 минг кишига кўпдир. 2018 йил 1 январь ҳолатига кўра, аҳолининг энг катта қисми Самарқанд вилоятида - Ўзбекистон умумий аҳолисининг 11,4%, Фарғона вилоятида - 11%, Қашқадарё вилоятида - 10%, Андижон вилоятида - 9% ва Тошкент вилоятида - 9%. Кам таъминланган деб ҳисобланган одамлар сони тахминан 12% ни ташкил қилади.

Жадвал -8. Ўзбекистон аҳолиси

Йил	Аҳоли	Йиллик ўзгариш %	Йиллик ўзгариш	Мигрантлар (net)	Ўртача ёш	Унумдорлик Даражаси	Зичлик (P/Км ²)	Шаҳарлик аҳоли %	Шаҳарлик аҳоли
2019	32,807,368	1.37 %	442,372	-8,863	26.7	2.35	77	35.1 %	11,522,815
2018	32,364,996	1.42 %	454,355	-8,863	26.7	2.35	76	35.0 %	11,334,708
2017	31,910,641	1.48 %	463,846	-8,863	26.7	2.35	75	34.9 %	11,152,328
2016	31,446,795	1.52 %	470,774	-8,863	26.7	2.35	74	34.9 %	10,975,466
2015	30,976,021	1.60 %	473,945	-13,294	26.3	2.38	73	34.9 %	10,804,131
2010	28,606,294	1.53 %	418,822	-28,026	24.5	2.49	67	35.1 %	10,049,933

205. Ўзбекистон аҳолиси жуда ёш: аҳолисининг 34,1% 14 ёшдан кичик. Расмий манбаларга кўра, ўзбеклар умумий аҳолининг кўп қисмини (80%) ташкил этади. Бошқа этник гуруҳларга руслар 5,5%, тожиклар 5%, қозоқлар 3%, қорақалпоқлар 2,5% ва татарлар 1,5% киради (1996 йил ҳисоб-китоблари). Ўзбекистонда 1937-1938 йилларда Совет Узоқ Шарқидан вилоятга мажбуран кўчирилган этник корейслар яшайди. Шунингдек, Ўзбекистонда арманларнинг кичик гуруҳлари бор, асосан Тошкент ва Самарқандда. Аҳолининг 88% мусулмон (асосан сунний, 5% шиа озчилигига эга), 9% православ ва 3% бошқа динлар (корейс христианларининг кичик жамоалари, бошқа насроний мазҳаблари, буддистлар, баҳойлар ва бошқалар)

206. **Иқтисодиёт.** Ўзбекистон катта нефть, газ, олтин ва уран захираларига эга бўлган аграр мамлакатдир. Ўзбекистон иқтисодиёти пахта ва хом ашё ишлаб чиқаришга таянади. Совет Иттифоқи даврида мамлакатнинг асосан инфратузилмаси ва саноати - йўллар, суғориш тармоқлари, кимёвий заводлар, машинасозлик заводлари асосан пахтачилик саноатини қўллаб-қувватлаш учун ташкил этилган. Ўзбекистонда ҳар қим истаган даражада кўп тайёр маҳсулот ишлаб чиқарилмайди. [Ўзбекистон иқтисодиёти](#) босқичма-босқич [бозор иқтисодиётига](#) ўтмоқда, ташқи савдо сиёсати [импорт ўрнини босишга](#) асосланган. 2017 йил сентябрь ойида мамлакат валютаси бозор курсларида тўлиқ конвертация қилинди. Ўзбекистон [пахтанинг](#) йирик ишлаб чиқарувчиси ва экспортчиси ҳисобланади. Шунингдек, мамлакат дунёдаги энг йирик очиқ олтин конини бошқаради. Совет давридаги улкан энергия ишлаб чиқариш объектлари ва [табiiй газ](#) билан таъминланган Ўзбекистон Марказий Осиёдаги энг йирик электр энергиясини ишлаб чиқарувчига айланди. Қайта тикланадиган энергия [мамлакат энергетика секторининг](#) 23 фоиздан ортигини ташкил этади, бунда [гидроэнергетика](#) ва [қуёш энергияси](#) мос равишда 21,4 ва 2 фоизни ташкил қилади.

207. Ўзбекистон олтин конлари бўйича дунёда тўртинчи ўринда туради. Мамлакат ҳар йили 80 тонна олтин қазиб олади, дунёда еттинчи ўринда туради. Ўзбекистоннинг мис захираси бўйича дунёда ўнинчи, уран захираси бўйича эса ўн иккинчи ўринда туради. Мамлакатдаги уран қазиб олиш ҳажми бўйича дунё микёсида еттинчи ўринда туради. [«Ўзбекнефтегаз»](#) миллий компанияси йилига 60-70 миллиард кубометр (2,1-2,5 трлн фут) табиий газ қазиб олади ва дунёда 11-ўринда туради. Мамлакатда фойдаланилмаган нефть ва газнинг катта захиралари мавжуд: Ўзбекистонда 194 та углеводород кони, шу жумладан 98 та конденсат ва табиий газ конлари ва 96 та газ конденсати конлари мавжуд. 2011 йилда Ўзбекистон пахта етиштириш бўйича дунёда еттинчи ва бешинчи йирик экспортчи бўлган,

шунингдек олтин ишлаб чиқариш бўйича дунёда еттинчи ўринни эгаллади. Шунингдек, у минтақада муҳим табиий газ, кўмир, мис, нефть, кумуш ва уран ишлаб чиқарувчиси ҳисобланади.

208. Умумий ишсизлик қарийб 7,5% ни ва қисман банд бўлганлар сони 20% ни ташкил қилади. Нисбий юқори ишсизлик ва паст даромад даражаси оммавий равишда Россия ва Қозоғистонда меҳнат миграциясига олиб келди ва 2010 ва 2013 йиллар орасида хориждан пул ўтказмалари мамлакат ЯИМсини 10-12 фоизни ташкил қилди. 2013 йилдан бери пул ўтказмалари доимий равишда камайиб бормоқда ва уларнинг ЯИМдаги улуши икки баравар камайди.

209. Мустақилликка эришганимиздан кейин кўплаб иқтисодий муаммоларга дуч келганда, ҳукумат давлат томонидан назорат қилиш, импортни қисқартириш ва энергия билан таъминланишга алоҳида эътибор қаратган ҳолда эволюцион ислохотлар стратегиясини қабул қилди. 1994 йилдан бери давлат томонидан бошқариладиган оммавий ахборот воситалари ушбу «Ўзбекистон иқтисодий модели» муваффақиятини бир неча бор эълон қилишди ва бу зарба, қашшоқлик ва турғунликлардан қутулиб, бозор иқтисодиётига пухта ўтишнинг ноёб намунаси эканлигини тақлиф қилишди.

6.1. Иқтисодий ўсиш ва шароитлар

210. **Сўнгги ўн йилликда Ўзбекистон иқтисодиёти тез суръатлар билан ўсди, силкинишларга бардош берди ва аҳолининг кўп қисмини қашшоқликдан озод қилди.** Расмий статистик маълумотларга кўра, сўнгги ўн йилликда Ўзбекистоннинг ялпи ички маҳсулотининг 8,2 фоиз ўсиши Европа ва Марказий Осиё минтақасида (ЭҲМ) энг юқори ва дунёдаги саккизталикка кирди.1 Аҳоли жон бошига Ялпи миллий даромад 2001 йилда 220 АҚШ долларидан АҚШга кўтарилди. Расмий статистик маълумотларга кўра, 2003 йилдан 2012 йилгача камбағаллик 27 фоиздан 15 фоизга, 2017 йилда эса тахминан% га пасайди.

211. Статистик маълумотларга кўра, 2017 йилда Ўзбекистон Республикасининг ялпи ички маҳсулоти жорий нархларда 249 136,4 миллиард сўмни ташкил этди ва 2016 йилнинг мос даврига нисбатан + 5,3 фоизга ўсди. Ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўртача ўсиш суръатийлиги + 30 241,4 миллиард сўмни ташкил этади. Сўнгги 5 йил давомида вилоятнинг ЯҲМ ҳажми 2,6 баравар ошди. ЯИМнинг 89,8 фоизи иқтисодиёт тармоқлари қийматига тўғри келади. 10,2% маҳсулотга соф солиқлардир. 2017 йил якунлари бўйича аҳоли жон бошига ЯИМ 7692,4 минг сўмни ташкил этди.

212. Ялпи қийматнинг энг катта улуши хизмат кўрсатиш соҳасига тўғри келади - 47,3%. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг улуши 33,5% ни ташкил этади. Қишлоқ хўжалиги ва балиқ маҳсулотларини ишлаб чиқариш мос равишда 19,3% ни ташкил этади. Ўзбекистон ҳудудларида ЯҲМнинг катта қисми Тошкент шаҳри (19%), Тошкент вилояти (12%), Самарқанд ва Қашқадарё вилоятларига тўғри келади (9%).

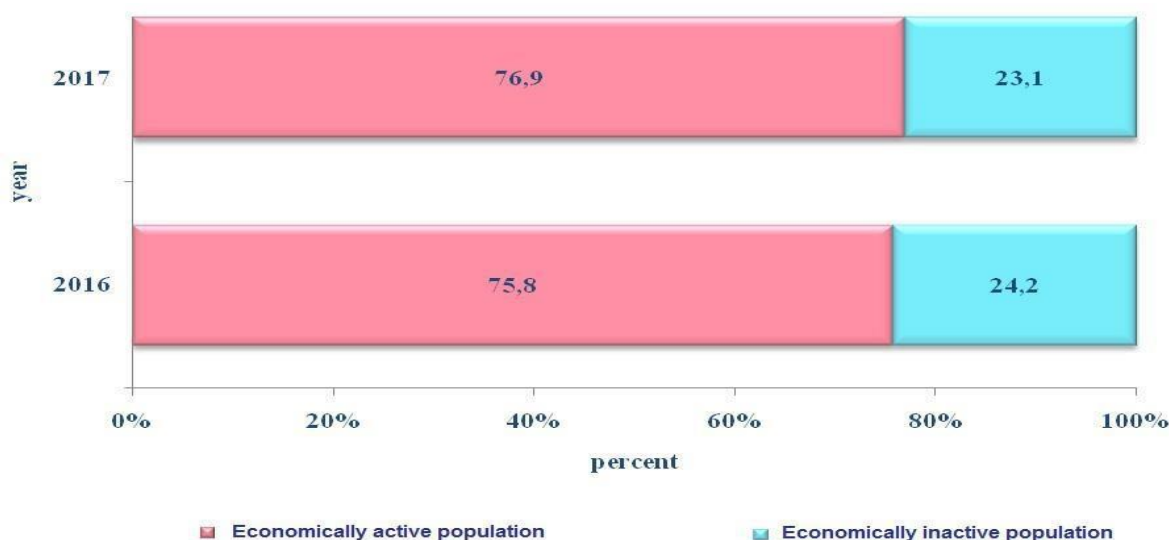
213. ЯИМнинг 33,5 фоизи саноат ишлаб чиқаришига тўғри келади. Сўнгги олти йил ичида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 1,9 баравар ошди. Хом ашё турларининг кенгайиши ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни рағбатлантириш истеъмол товарлари ишлаб чиқаришнинг ўсишига таъсир қилди. Шу даврда истеъмол товарлари ишлаб чиқариш охириги 6 йил ичида 3,2 мартага кўпайди. Саноат ишлаб чиқариши умумий ҳажмининг ўсишидаги асосий омил қайта ишлаш саноатида 6,4% га ўсиши (саноат ишлаб чиқариш ҳажмининг 5,2 фоиз даражага ўсишига ҳисса қўшиши), тоғ-кон саноатининг 12,9% га ўсиши бўлди. электр энергияси, газ, буг ўва ҳавони тозалаш 4,9% га (0,4 пункт ўсишига ҳисса) ва сув таъминоти, канализация, чиқиндиларни йиғиш ва йиғиш бўйича 13,5% (0,1 пункт ўсишига ҳисса) .

6.2. Бандлик ва меҳнат бозори

214. 2017 йилда меҳнат ресурсларининг улуши вилоят умумий аҳолисининг 58,1 фоизини ташкил этади. Сўнгги 6 йил ичида меҳнат ресурсларининг ўртача ўсиш суръати йилига + 1,2% (+221,6 минг киши) ни ташкил этади. Вилоятдаги меҳнат ресурсларининг 76,9 фоизи иқтисодий фаол аҳоли; 23,1% меҳнат ресурслари мос равишда иқтисодий фаол эмас. 2017 йилда иқтисодий фаол аҳолининг 94,1 фоизи иш билан таъминланди. Ишсизлик даражаси 5,9% ни ташкил қилади. 2012-2017 йилларда ишсизликнинг ўртача йиллик ўсиш суръати йилига + 4,3% ни ташкил этади (йилига 27,7 минг киши). Сўнгги 6 йилда иш билан банд аҳоли сони ҳар йили ўртача 2,0% га ўсди ва +259,3 минг кишини ташкил қилди. Иқтисодий фаолият нуқтаи назаридан иш билан бандлар сонининг энг катта улуши қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик (27,3%), саноат (13,5%), савдо (11,0%), қурилиш (9,5%) ва таълим (8,2%) соҳаларига тўғри келади.

24-

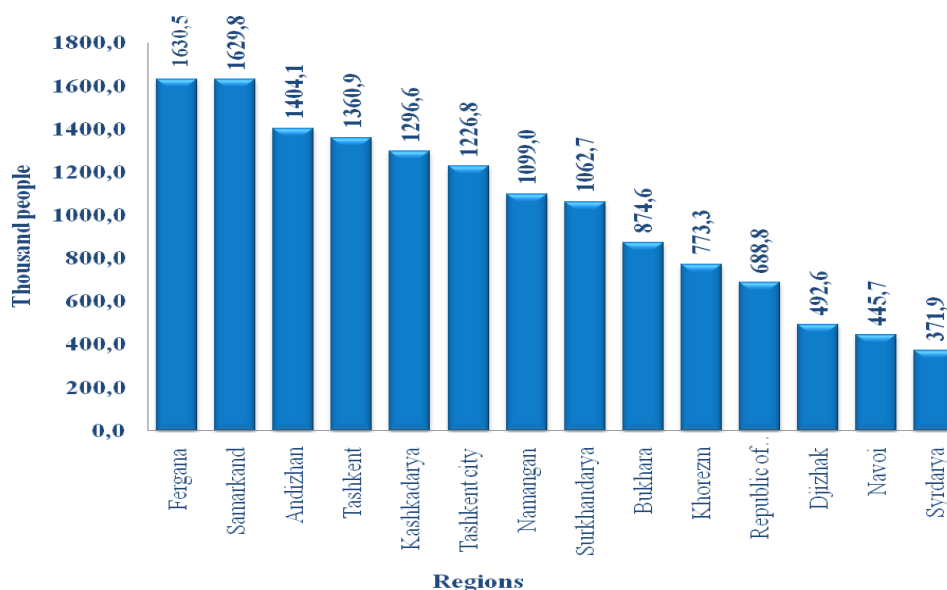
расм: Ишчи кучини тақсимлаш: 2017 йил январь - декабрь

215. 2017 йилда иқтисодий фаол аҳолининг 94,1 фоизи иш билан таъминланди. Ишсизлик даражаси 5,9% ни ташкил қилади. 2012-2017 йилларда ишсизликнинг ўртача йиллик ўсиш суръати йилига + 4,3% ни ташкил этади (йилига 27,7 минг киши). Сўнгги 6 йилда иш билан банд аҳоли сони ҳар йили ўртача 2,0% га ўсди ва +259,3 минг кишини ташкил қилди. Иқтисодий фаол аҳоли умумий сонидagi улуши 44,3 фоизни ташкил этди. Бироқ, бу вилоятлар бўйича сезиларли даражада фарқ қилади.

25-

расм: Аҳолининг вилоятлар бўйича тақсимланиши

216. Иқтисодий фаолият нуқтаи назаридан иш билан бандлар сонининг энг катта улуши қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик (27,3%), саноат (13,5%), савдо (11,0%), қурилиш (9,5%) ва таълим (8,2%) соҳаларига тўғри келади.

217. Вилоят шароитда банд бўлганлар сони ва иқтисодий фаолият турларини таҳлил қилиш шунини кўрсатмоқдаки, хизмат кўрсатиш Ўзбекистонда бандликнинг асосий тармоғидир.

218. Қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик тармоғида бандликнинг энг юқори даражаси Жиззах (жами банд бўлганларнинг 41,8%) ва Сирдарё (48,0%) вилоятларида; саноат соҳасида - Навоий (26,9%), Тошкент (19,9%) вилоятлари ва Тошкент шаҳрида (19,1%); қурилишда - Бухоро (15,2%) ва Қашқадарё вилоятларида (13,9%); шунингдек, хизматлар - Тошкент шаҳрида (68,8%), Наманган (53,6%), Самарқанд (52,2%), Андижон (52,0%) вилоятларида кузатилади.

6.3. Қашшоқлик

219. Аҳолининг ялпи даромадларига, одатда, қайтарилиш хусусиятига эга бўлган ва уй хўжалиги ёки унинг алоҳида аъзолари томонидан мунтазам равишда, ҳар йили ёки қисқарок даврда олинган пул даромадлари ва табиий шаклда олинган даромадлар киради.

220. Ўзбекистон аҳолисининг даромадлари уй шароитларини яхшилашга йўналтирилган давлат дастурлари, турмуш даражаси ва ижтимоий манзилли сиёсат туфайли ўсмоқда. Натижада даромадлар ва ижтимоий нафақалар кўпаймоқда.

221. Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг турмуш даражаси ва фаровонлигини ўрганиш мақсадида ¹⁰ ҳар йили танлаб олиш усули билан уй хўжалиқларини сўров ўтказиш ¹¹ амалга оширилади.

¹⁰ 2016 йилда ўтказилган уй хўжалиқлари сўрови 50 000 дан ортиқ кишини қамраб олди, сўров натижаларига кўра уй хўжалиқларининг ўртача ҳажми 5,1 кишини ташкил этди. Сўров ўтказилган аҳолининг 48,7% эркаклар ва 51,3% аёллардир. Шу билан бирга, 16 ёшгача бўлган болаларнинг улуши 30,8 фоизни, 16 ёшдан ошган аҳолининг улуши 69,2 фоизни, республикада меҳнатга лаёқатли аҳоли улуши 58,8 фоизни ташкил этди.

¹¹ Уй хўжалиқларини текшириш методологияси Жаҳон банки ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Европа иқтисодий комиссиясининг тавсияларига асосланиб, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида (йилига 10 000 дона) ўтказилади. Ушбу танлаб олинган тадқиқот ҳажми республикадаги барча уй хўжалиқларининг 0,2% ини ташкил этади.

222. 2012-2017 йилларда аҳолининг ўртача даромади 2,2 бараварга ёки +3195,0 минг сўмга ошди. 2012-2017 йилларда аҳоли даромадларининг ўртача ўсиш суръати йилига + 17,5% ёки йилига +639,0 минг сўмни ташкил этади.

223. Даромаднинг энг катта улуши меҳнат фаолиятидан олинadиган даромадларга тўғри келади (68,8%). Пул ўтказмасидан тушган даромад 24,8% ни ташкил этади. Ўз истеъмоли учун хизматлар ва ишлаб чиқаришдан келадиган даромадлар, мулкдан¹² олинган даромадлар мос равишда 2,2% ва 4,2% ни ташкил қилади. Шундай қилиб, 2017 йилда ўртача ялпидаромад 5796,9 минг сўмни ташкил этди.

224. 2017 йил учун дастлабки маълумотларга кўра, Ўзбекистон Республикасида ўртача ойлик номинал иш ҳақи 1453,2 минг сўмни ташкил этди (иш ҳақи, иш ҳақи, рағбатлантириш тўловлари, компенсация тўловлари ва ишламаган вақт учун тўловлар, шунингдек жисмоний шахслардан олинadиган солиқ, даромад солиғи) , ижтимоий суғурта бадаллари ва касаба уюшмалари фондлари).

225. Жадвалдаги маълумотларга кўра, аҳоли жон бошига ҳисобланган 2000-2016 йилларда даромадлар, иш ҳақи ва пенсиялар ўсиши тенденциясини кузатиш мумкин. Аммо сўнгги йилларда даромадлар таркибидаги асосий манбалардан бири ҳисобланадиган иш ҳақи ва пенсияларнинг ўсиш суръатлари пасаймоқда. Ушбу ҳодиса аҳолининг умумий даромадларини камайтиришга таъсир кўрсатди.

Жадвал-9. Аҳолининг ялпи даромадлари, иш ҳақи ва пенсияларнинг тенденцияси, 2000-2016 йиллар

Кўрсаткич	2000	2005	2010	2016
Аҳолининг жами даромадлари, минг узб сумм	96.4	371.8	1668.1	4565.2
Аввалги даврга ўсиш, %	124.7	117.4	120.1	110.0
Ўртача йиллик номинал иш ҳақи, минг узб сумм	13.5	81.5	504.8	1293.8
Аввалги даврга ўсиш, %	146.0	138.7	129.4	110.4
Пенсиянинг ўртача ставкаси, минг узб сумм	7.4	31.7	171.9	494.2
Аввалги даврга ўсиш, %	152.0	143.5	125.9	112.8

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси

226. Бутун давр мобайнида аҳоли жон бошига даромадлар аста-секин ўсиб борди. Аҳоли жон бошига даромадлар 2016 йилда 2000 йилга нисбатан 11,7 баравар кўпайди. Шунингдек, ушбу даврда ўртача иш ҳақи ва пенсиялар миқдори мос равишда 23,6 ва 18,1 мартага ошди.

227. Шунингдек, аҳолининг истеъмол харажатлари таркиби ҳам оптималлаштирилди. Озиқ-овқат маҳсулотларига сарфланадиган харажатлар янада барқарор бўлиб, ноозиқ-овқат товарлари ва хизматларга сарфланадиган харажатлар ўсмоқда. Аҳоли энг кўп пулни озиқ-

¹² Мулкдан олинadиган даромадлар фоизлар, дивидендлар, роялти ва бошқа мулк даромадларидан иборатдир

овқат (44,3%), бошқа ноозиқ-овқат товарлари (22%), кийим-кечак ва пойафзал (10,3%), коммунал хизматларга (7,7%) сарфлашди.

228. Умуман олганда, пенсия ва ижтимоий нафақа оладиган ногиронлар сони Ўзбекистон аҳолисининг умумий сонининг 2% ташкил этади.

229. Пенсия ва ижтимоий нафақа оладиган барча ногиронларнинг тахминан 30 фоизи яна ногирон деб эътироф этилган шахсларга (такрорий тан олинаши) тўғри келади. Тахминан 5% одамлар биринчи марта ўқиш йилида ногирон деб тан олинади. 65 фоизга яқини касаллик ёки бошқа ҳолатлар бўйича ижтимоий нафақа ва пенсияларни қайта кўриб чиқиш муддатини кўрсатмасдан ногиронлар учун пенсиялар ва ижтимоий нафақалар тайинланадиган одамлардир.

230. Нафақахўрлар ва ижтимоий нафақа олувчиларнинг умумий сони аҳоли умумий сонининг қарийб 10% ни ташкил қилади. Пенсияларнинг энг катта улуши кекса ёшдаги пенсияларга тўғри келади (72%). Ногиронлик учун пенсиялар 12 фоизни ташкил этади. 8,0% мос равишда боқувчисини йўқотган пенсия ва ижтимоий нафақа олувчилар ҳисобланади.

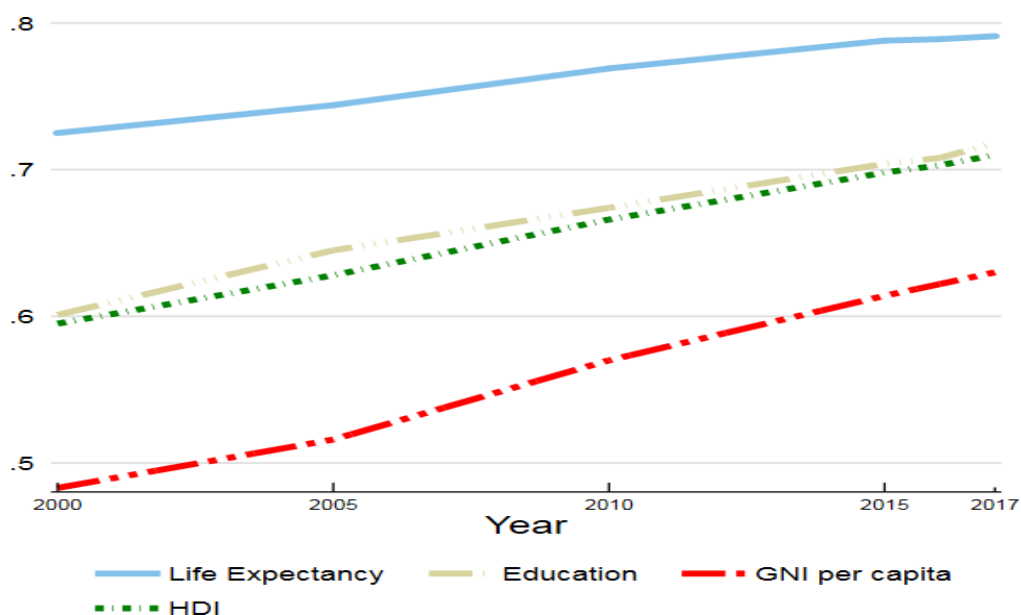
6.4. Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси аҳамияти ва даражаси

231. Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси бўйича 2017 йилдаги кўрсаткичи 0,710 га тенг, бу мамлакатни инсон ривожланиши бўйича юқори даражага олиб чиқади ва 189 мамлакат ва ҳудудларнинг 105-ига жойлашади. 2000 йилдан 2017 йилгача Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси кўрсаткичи 19,9 фоизга ўсиб, 0,595 дан 0,710 гача кўтарилди. А жадвалда Ўзбекистоннинг Инсон тараққиёти индекси кўрсаткичларининг ҳар бири бўйича ривожланиши қайд этилган. 1990 йилдан 2017 йилгача Ўзбекистонда туғилишда кутилаётган умр кўриш давомийлиги 4,9 йилга ошди, ўртача ўқиш йили 2,4 йилга, кутилган таълим йиллари эса 0,7 йилга ошди. 1990 йилдан 2017 йилгача Ўзбекистонда жон бошига ялпи миллий даромад 233,5 фоизга ўсди.

Жадвал -10. Ўзбекистон Инсон тараққиёти индекси ва унинг таркибий қисмлари

Йил	Туғилгандаги умр	Ўқишнинг кутилган йиллари	Ўртача ўқувчилик йиллари	аҳоли жон бошига) (2011 PPP\$)	ИТИ қиймати
1990	66.5		11.3		1,940
1995	66.4		10.7		2,227
2000	67.2	10.7	9.1	2,453	0.595
2005	68.4	11.5	9.8	3,051	0.628
2010	70.0	11.4	10.7	4,360	0.666
2015	71.2	11.7	11.4	5,811	0.698
2016	71.3	11.8	11.4	6,135	0.703
2017	71.4	12.0	11.5	6,470	0.710

26-расм: 2000-2017 йиллардаги Ўзбекистондаги Инсон тараққиёти индекси компонентларининг тенденциялари

6.5. Гендер тенгсизлиги индекси (ГТИ)

232. Гендер тенгсизлигини уч йўналишда акс этади - Репродуктив саломатлик, имконият ва иқтисодий фаолият. Репродуктив саломатлик оналар ўлими ва ўсмирларнинг туғиш даражаси билан ўлчанади; Имкониятларнинг кенгайиши ҳар бир жинс бўйича аёллар эгаллаб олган парламент ўрни ва ўрта ва олий маълумотга эга бўлиш даражаси билан ўлчанади; иқтисодий фаолият меҳнат бозорида аёллар ва эркеклар иштирок этиш даражаси билан ўлчанади. ГТИ учта йўналиши бўйича аёллар ва эркеклар ўртасидаги тенгсизлик туфайли инсон ривожланишидаги йўқотиш сифатида изоҳланади.

233. Ўзбекистон 0,274 ГТИ кўрсаткичига эга, бу эса 2017 йилги индексда 160 мамлакат орасида 59-ўринни эгаллаб турибди. Ўзбекистонда парламентдаги ўринларнинг 16,4 фоизини аёллар эгаллайди, ва катта ёшли аёлларнинг 99,9 фоизи, эркекларнинг 99,9 фоизига нисбатан, камида камида ўрта маълумотга эга. Ҳар 100000 тирик туғилишда 36 аёл ҳомиладорлик билан боғлиқ сабабларга кўра вафот этади; ёш аёллар туғиши даражаси 15-19 ёшдаги 1000 аёлга 16,5 туғишни ташкил этади. Аёлларнинг меҳнат бозорида иштироки 53,8 фоизни ташкил этади, (бу кўрсаткич эркекларда 77,9 фоиз). Таққослаш учун Қирғизистон ва Тожикистон ушбу индекс бўйича 91 ва 69 ўринларни эгаллаб туришибди.

Жадвал -11. Танланган мамлакатлар ва гуруҳларга нисбатан Ўзбекистоннинг 2017 йилги ГТИ

	ГТИ индекси	ГТИ даражаси	Оналар ўлими нисбати	Баркамол туғилиш даражаси	Парламентдаги аёл ўринлар (%)	Камида бир неча ўрта маълумотга эга бўлган аҳоли (%)		Ишчи кучининг иштирок этиш даражаси (%)	
						Аёл	Эркек	Аёл	Эркек
Ўзбекистон	0.274	59	36	16.5	16.4	99.9	99.9	53.8	77.9
Қирғизистон	0.392	91	76	38.1	19.2	98.6	98.3	48.2	75.7
Тожикистон	0.317	69	32	36.4	20.0	98.9	87.0	45.5	73.3
Европа ва Марказий	0.270	—	24	25.5	20.7	78.4	85.9	45.5	70.3

Осиё									
Юқори ХДИ	0.28 9	—	38	26.6	22.3	69.5	75.7	55.0	75.5

234. Оналар ўлими коэффиценти 100000 тирик туғилганларга вафот этганлар сонига, ўсмирлар сони эса 15-19 ёшдаги 1000 нафар аёлларга туғилиш сонига акс этади.

6.6. Бошқарув ва инсон ҳуқуқлари.

235. Ўзбекистоннинг бошқарув тизими юқори даражада марказлаштирилган: Тошкент шаҳридаги марказий ҳукумат бюджетлар ва маъмурий лавозимларга оид энг муҳим қарорларни қабул қилади.¹³ Маъмурий бўлинмалар таркибига қуйидагилар киради: (i) республика; (ii) 12 вилоят, битта автоном республика (Қорақалпоғистон Республикаси) ва битта мустақил шаҳар (Тошкент шаҳри); ва (iii) 40 шаҳар / шаҳар округи ва 162 қишлоқ туманлари, улар кейинчалик шаҳар ва *қишлоқларга* бўлинади. Президент тўғридан-тўғри вилоят ҳокимларини тайинлайди ва улар ўз навбатида туман раҳбарларини тайинлайди. Вилоят ва туман *ҳокимлари* вилоятдаги марказий ҳукуматнинг вакиллари бўлиб хизмат қилади ва Тошкентга ҳисобот беради. Вилоят ва туманлар *ҳокимликлари* давлат маблағларини бошқаришда чекланган ваколатга эга. Марказий ҳукумат ресурсларни вилоят ва туман ҳокимликларига ўтказиши ва уларга қарор қабул қилишда озгина автономия ёки ихтиёрийлик беради. Трансферлар - асосан солиқ тушумлари - вилоят ва туман ҳокимликлари учун энг муҳим даромад манбаи ҳисобланади. Булар миллий даромадларнинг қарийб 70 фоизини ташкил этади.¹⁴

236. Мамлакатнинг юқори даражада марказлашган маъмурий тузилмасига эга бўлишига қарамадан, давлат хизматларини кўрсатишда маҳаллий ҳокимликлар муҳим роль ўйнайди. 2013 ва 2019 йиллар оралиғида маҳаллий ҳукумат харажатларининг қарийб 34 фоизи (бюджетдан ташқари ҳисоб-китоблардан ташқари давлат харажатларининг 56 фоизи) учун ЯИМнинг қарийб ялпи ички маҳсулотининг қарийб 11 фоизи жавобгар бўлган. Маҳаллий харажатлар таълим (43 фоиз), соғлиқни сақлаш (21 фоиз) ва умумий коммунал хизматлар (15 фоиз) га сарфланади. Ўртача, ушбу даврда харажатларнинг катта қисми (53 фоиз) иш ҳақи ва нафақаларга йўналтирилган, ундан кейин коммунал хизматлар, мавжуд капитал капитални таъмирлаш ва таъмирлаш, касалхоналар учун овқатланиш ва бошқа харажатлар (28 фоиз). мактаблар. Капитал қўйилмалар умумий миллий харажатларнинг атиги 7 фоизини ташкил этди.¹⁵

237. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари ёки маҳалла фуқаролар йиғинлари (МФЙ) ижтимоий тўловларни тақсимлаш, жамоат билан ишлаш ва қишлоқларнинг тозалигини таъминлаш каби давлат вазифаларини бажаришда ҳам муҳим роль ўйнайди. Бир вақтлар норасмий бўлишига қарамай, *маҳалла* қўмиталари ҳозирда Ўзбекистон Конституциясининг 105-моддасида ҳудудий ўзини ўзи бошқариш органлари сифатида мустақамлаб қўйилган. МФЙлар ўз-ўзини бошқариш органлари бўлиб, улар тегишли маҳаллаларнинг расмий юридик шахслари ҳисобланади. 100 дан ортиқ қонун ва меъёрий ҳужжатлар уларнинг жамоат ҳаётининг муайян соҳаларида иштирок этишини тартибга солади. Яқинда ҳукумат маҳалла тузилмасини расмийлаштиришга киришди, масалан, раис, маслаҳатчилар ва МФЙнинг харажатларини текшириш учун масъул бўлган тафтиш комиссиясидан иборат ижроия қўмитасини тузилди. Ушбу МФЙнинг ходимлари ҳокимиятлар томонидан тўланадиган маошни оладилар. Қолган МФЙ Ижроия қўмитаси таркибига маҳалла раиси томонидан тайинланган масъул котиб, Хотин-қизлар қўмитаси томонидан тайинланган хотин-қизлар масалалари бўйича ходим ва маҳаллий соғлиқни сақлаш ва таълим

¹³ Жаҳон банки. 2016а. *Ўзбекистон учун тизимли мамлакат диагностикаси*. Вашингтон.: Жаҳон Банки.

¹⁴ Жаҳон банки 2019б. *Ҳукуматлараро муносабатлар*. Вашингтон.: Жаҳон Банки.

¹⁵ Ушбу нашр.

муассасалари раҳбарлари киради. МФЙ ларда ижтимоий қўллаб-қувватлаш, аёллар билан ишлаш, тадбиркорлик ва оилавий бизнесни ривожлантириш каби махсус масалалар бўйича қўмиталар мавжуд. 2018 йил сентябрь ойида Президент Шавкат Мирзиёев янги МФЙ раислари ва маслаҳатчиларини уч йил муддатга расмий сайлашга чақирувчи янги қонунни имзолади; бу биринчи бўлиб 2019 йил май ойида амалга оширилди. Ушбу лавозмларга барча номзодлар МФЙ томонидан кўрсатилиши керак. Амалда, МФЙларнинг раҳбарлигига асосан еркаклар ва ёши катталар сайланади. 2018 йил июль ҳолатига кўра аёллар МФЙ раиси лавозимларининг атиги 12,8 фоизини эгаллаган (Фарғона водийсида 16,3 фоиз). 2018 йил июль ҳолатига кўра бир раиснинг ўртача ёши бутун мамлакат учун 50 ёшни ташкил этди. МФЙ бюджетлари хайрия маблағлари, «Маҳалла» жамғармаси ва энг аввало ҳокимликлар ҳисобидан молиялаштирилади. МФЙ банк ҳисобларидаги молиявий активларни мустақил равишда бошқаради ва ижроия қўмиталари ҳар чоракда фуқаролар йиғинига ушбу маблағларнинг ишлатилиши тўғрисида ҳисобот беришади.¹⁶ Бирок, МФЙларнинг ўз-ўзини молиялаштириш механизмларидан фойдаланиш имконияти йўқ ва улар ўз даромадларини кўпайтира олмайдилар.

238. Фуқаролик жамияти ташкилотларининг Ўзбекистонда фаолияти чекланган. 2018 йил апрель ойида президент давлат фаолиятини фуқаролар томонидан назорат қилишнинг ҳуқуқий асосини таъминлайдиган «Жамоат назорати тўғрисида» ги қонунга имзо чекди. Маҳалла қўмиталари, нодавлат ташкилотлари (ННТ) ва оммавий ахборот воситалари давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг фаолиятини назорат қилиш ҳуқуқига эга. Ушбу қонунга биноан 2018 йил май ва июнь ойларида мамлакатда «демократик янгиланиш» да фуқаролик жамиятининг ролини кучайтиришга ва ижро этувчи нормаларни ўрнатишга қаратилган фармонлар ижро этилди. Шу билан бирга, ушбу қоидалар мустақил фуқаролик жамияти ташкилотларининг ривожланишига тўсқинлик қилиши мумкин. Қоидаларда рўйхатга олиш ҳужжатларига талаблар ва тўловлар жуда катта бўлиши мумкин; рўйхатга олишни рад этиш учун ноаниқ асослар; рад этилган аризаларни кўриб чиқиш ёки қайта топшириш бўйича чекловлар; ҳукуматнинг бошқа қисмларидан экспертиза сўралганда кечикиш хавфи; қонунларни бузганлик учун қаттиқ санкциялар; ва хорижий молиялаштиришга қўйиладиган чекловлар (ва ҳисоботга доир кенг қамровли талаблар).¹⁷

239. Мамлакатни бошқариш тизимига алоқадор учта омил Ўзбекистон ҳукуматининг юқори сифатли товарлар ва хизматларни тақдим этиш қобилиятини чеклайди. Биринчидан, кўпчилик вазирликлар хизмат кўрсатадиган ва бюджетларни бевосита бошқарадиган туманлар даражасидаги бошқарув тузилиши, режалаштириш, ижро этиш ва фуқароларга ҳисобот беришни чеклайди. Туман ҳокимларига қонун бўйича икки томонлама бўйсунуш тўсқинлик қилади, чунки улар ҳам вилоят ҳокимлари, ҳам вилоят вазирларининг қарорларига бўйсунадилар. Бу қарорларни қабул қилишнинг кечикишига ва фуқароларнинг талабларига жавоб бермасликка олиб келиши мумкин. Иккинчидан, функционал вазифалар ва давлат даражалари ўртасида маъмурий алмашинув қонун билан тартибга солинмайди. Бинобарин, давлатнинг турли даражаларида хизмат кўрсатишга нисбатан ноаниқ ва / ёки бири-бирига зид бўлган ваколатларга эга бўлиб, бу ҳисобдорликни қийинлаштиради. Масалан, ўрта мактаб хизматларини кўрсатишда давлатнинг кўп даражалари (республика, вилоят ва туман / шаҳар) жалб қилинган. Учинчидан, ҳукуматлараро молиявий келишувларнинг амалдаги тизими субкрут ҳукуматлар учун ноаниқликларни келтириб чиқарадиган жуда ихтиёрийдир. Самарали режалаштириш ва бюджет тузиш учун, миллий давлатлар ҳукуматлари ҳар йили оладиган манбалар тўғрисида олдиндан айтиб беришлари керак.

¹⁶ ЎРҚ-350 сонли «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги қарори.

¹⁷ <http://www.icnl.org/research/monitor/uzbekistan.html>

Ўтказиб юборилган ва очиқ-ошкора пул ўтказмалари тизимининг мавжуд эмаслиги миллий даражада самарали ва шаффоф давлат молиявий бошқарувига тўсқинлик қилади.¹⁸

240. **Натижада, Ўзбекистонда инфратузилма қамрови ва сифати бўйича вилоятлар орасида сезиларли тафовутлар мавжуд.** ЎФТ сўрови респондентлардан қуйидаги инфратузилманинг мавжудлиги ёки йўқлиги ва сифатини баҳолашни сўради: кўприклар, бозорлар, умумтаълим мактаблари, касалхоналар, Интернет, уяли алоқа хизмати, сув, электр, қувурли газ, суғориш ва иситиш тизими. Бирорта ҳам қишлоқ аҳолиси марказлаштирилган иситиш имкониятига эга эмаслигини айтмади, аммо деярли барча респондентларнинг таъкидлашича, уларнинг ҳудудида давлат мактаблари, электр энергияси ва уяли телефон тармоғи мавжуд. Бундан ташқари, мамлакат бўйлаб респондентларнинг 42,8 фоизи бозор, 42,5 фоизи Интернет, 36,7 фоизи газ ва 37,7 фоизи суғориш имкониятларига эга эмаслар. Ушбу статистика Фарғона водийсида (яъни, Наманган, Андижон ва Фарғона вилоятлари) ўхшаш (Газ қувуридан ташқари). Фарғона водийси ҳудудида респондентларнинг 52,3 фоизи газ билан таъминланмаган, 8,7 фоизи эса асфальтланган йўлларга эга эмас (республика бўйича ўртача кўрсаткич 12,8 фоизга нисбатан); Водийдан сўралганларнинг 7,5 фоизи уларнинг хонадонларида марказлаштирилган сув алоқаси йўқлигини айтдилар (республика бўйича ўртача = 26,1 фоиз).

241. **Ўзбекистоннинг қишлоқ жойларида сифатсиз инфратузилмаси таназзулга юз тутишда давом этмоқда.** Нотўғри тақсимланган тармоқлар, етарлича ишлаб чиқилмаган бюджетлар, деярли мавжуд бўлмаган ички капитал бюджетлари ва истеъмолчиларнинг коммунал хизматлар учун тўловларни тўлашга тайёрлиги қишлоқ жойлардаги коммунал хизматларнинг беқарор таъминланишига олиб келади. Мамлакат бўйича, респондентларнинг 29,9 фоизи қишлоқ ёки шаҳар атрофидаги уй хўжаликларида суғориш сифатини паст деб баҳолаган (Фарғона водийси учун 31,6 фоиз); тадқиқот иштирокчилари бошқа хизматларни ҳам ёмон деб баҳоладилар: 34,4 фоиз (Фарғона водийси учун 32,8 фоиз), марказлаштирилган сув таъминоти учун - 52,6 фоиз (Фарғона водийси учун - 42,7 фоиз) ва Интернет - 25,3 фоиз (17,2 фоиз). Фарғона водийсидаги марказлаштирилган сув тармоқларига уланган уй хўжаликларининг 88,7 фоизи кунига 24 соат суткалик фойдаланиш ҳуқуқига эга, бу кўрсаткич 90 фоизга тенг.¹⁹ Қишлоқ жойларда марказлаштирилган сув уланишига эга бўлмаган уй хўжаликлари ичимлик суви ёки ифлосланган суғориш суви ёки қимматбаҳо транспорт воситаларидан фойдаланадиган сув манбаларига мурожаат қилишади. Қишлоқ жойларда марказлаштирилган канализация тармоғига уланиш имконияти йўқлиги сабабли, оқава сувлар тозаланмасдан атроф муҳитга тўғридан-тўғри ташланади.²⁰ Марказлаштирилган электр таъминоти кенг қамровли бўлишига қарамай, қишлоқ аҳолиси кўпинча узилишлар ва узилишларга дуч келишади. Фарғона водийсидаги респондентларнинг атиги 58,3 фоизи уларнинг уй хўжаликларида сўнгги 24 соат ичида электр таъминотида узилишлар кузатилмаганлигини айтдилар, бу кўрсаткич республика бўйича ўртача 70,1 фоизни ташкил этади.²¹ Бундан ташқари, йўл тармоқларининг иккинчи даражали тармоқларга кам уланиши қишлоқ хўжалигининг рентабеллигига халақит бериши мумкин.²² Фарғона водийси ҳудудида респондентларнинг атиги 10 фоизи асфальтланган йўлларнинг сифатини ёмон деб баҳолаган, бу бутун мамлакат бўйича ўртача 44,4 фоизни ташкил этади.²³ OpenStreetMap сайтидан²⁴ олинган маълумотларга кўра, Фарғона водийсининг учта

¹⁸ Ушбу нашр.

¹⁹ Жаҳон банки. 2018а. *Ўзбекистон фуқароларини тинглаш. Тез-тез ўтказиладиган сўровнамалар*. Тошкент, Ўзбекистон: Жаҳон банки гуруҳи.

²⁰ Жаҳон банки 2016а.

²¹ 2018 йил сентябрдан 2019 йил мартигача бўлган юқори частотали ЎФТ маълумотлари асосида муаллифларнинг ҳисоб-китоблари. Жаҳон банки 2018/2019.

²² Ушбу нашр.

²³ Жаҳон банки. 2018б. *Ўзбекистон фуқароларини дастлабки сўровини тинглаш*. Тошкент, Ўзбекистон: Жаҳон банки гуруҳи.

²⁴ OpenStreetMap бутун дунё бўйлаб йўллар тўғрисида батафсил маълумот тўплаш учун масофадан туриб картографиялаш, сунъий йўлдошни тасвирлаш, очиқ лицензияли ҳуқуқат ва хусусий хариталар комбинациясидан фойдаланади.

вилоятда йўлларнинг зичлиги жуда кўп ўзгаради. Барча вилоят лар ва даромад гуруҳлари бўйича ўзбекистонлик респондентларнинг юқори фоизи асфальтланган кириш йўлларини, сув таъминоти ва газ қувурларини яхшилашни бошқа инфратузилма ва хизматларга қараганда устувор вазифа деб билади.

242. Инсон ҳуқуқлари. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида «Ўзбекистон Республикасида демократия умумий инсоний тамойилларга асосланиши керак. Унга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади», дейилган.

243. Расмий позиция «Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан инсон ҳуқуқларини таъминлаш ва илгари суриш бўйича кўрилатган чора-тадбирлар тўғрисида» ги ^[45] меморандумда баён этилган ва қуйидагиларга асосланади: ҳукумат Ўзбекистон фуқароларининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва қафолатлаш учун қўлидан келганича ҳаракат қилмоқда. Ўзбекистон янада инсонпарвар жамиятни яратиш учун ўз қонунлари ва институтларини доимий равишда такомиллаштириб боради. Халқнинг ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини тартибга солувчи 300 дан ортиқ қонунлар парламент томонидан қабул қилинди. Масалан, Омбудсман 1996 йилда ташкил этилган. ^[46] 2005 йил 2 августда Президент Ислоҳ Каримов Ўзбекистонда ўлим жазосини 2008 йил 1 январда бекор қилган фармонга имзо чекди. ^[47]

244. Бироқ ИХФ, Human Rights Watch, Amnesty International каби нодавлат инсон ҳуқуқлари ташкилотлари, шунингдек, АҚШ Давлат департаменти ва Европа Иттифоқи Кенгаши Ўзбекистонни «фуқаролик ҳуқуқлари чекланган авторитар давлат» деб таърифлашади ^[16] ва «кўплаб инсон ҳуқуқларининг кенг кўламда бузилиши» юзасидан чуқурҳавотир билдириш. Мажбурий меҳнат ва ноаниқ равишда бошқа жойга кўчириш ҳолатлари мисол сифатида келтирилган - қуйидаги жадвалга қаранг:

Сана	Манзил	Таъсир	Манба
30/04/2019	Сурхондарё вилояти, Жарқўрғон тумани	Тижорат ва турар-жой биноларини бузиш	https://kun.uz/uz/news/2019/04/30/jarqorgonda-obod-qishloq-dasturi-amalga-oshirilgach-tadbirkorlar-nimadan-norozi-bolis ИТИ
30/07/2019	Фарғона вилояти, Риштон тумани	Тижорат ва турар-жой биноларини бузиш	https://www.gazeta.uz/uz/2019/07/30/hashar/
26/07/2019	Қашқадарё вилояти, Яккабоғ тумани	Тижорат ва турар-жой биноларини бузиш	https://www.gazeta.uz/ru/2019/07/26/yakkabog/
24/05/2019	Хоразм вилояти, Урганч тумани	400 га яқин хонадон бузилган	https://kun.uz/en/news/2019/07/27/demolition-of-houses-in-urgench-prime-minister-arrives-at-the-scene-ensures-payment-of-compensation-to-people
31/07/2018	Наманган вилояти, Уйчи тумани	Уй-жойлар ва иншоотлар	http://xs.uz/uz/post/obod-qishloq-uychi
19/09/2018	Ташкент шаҳри	"Обод маҳалла" Уй-жойлар бузилиши	https://m.kun.uz/uz/news/2018/09/19/obod-maalla-dasturiga-am-kiritilmagan-toskentdagi-tamirtalab-ujlar-takdiri-kimni-kiziktiradi

12-жадвал: Мажбурий меҳнат ва бошқа жойга кўчириш ҳолатлари

6.7. Хулоса

245. Сўнги йилларда Ўзбекистон очқлик ва ислоҳотлар йўлида қатъий, дадил қадамларни ташламоқда 2016 йилдан бери мамлакат кенг қамровли ва -чукур ўзгаришларнинг гувоҳи бўлди. Ислоҳотлар жараёнига умумий ижобий муносабат жамиятнинг туб ўзгаришларга бўлган эҳтиёжини кенг қабул қилганлигидан далолат беради. Ўтиш жараёнида кўплаб мамлакатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, давлат томонидан бошқариладиган иқтисодиётдан бозор иқтисодиётига ўтиш оғриқли ўзгаришларни келтириб чиқаради ва, ҳеч бўлмаганда, вақтинча йўқотиш билан 2017–2021 йилларга мўлжалланган стратегик ҳаракатлар режаси сиёсат, маъмурият, суд қонунчилиги, иқтисодиёт ва ташқиалоқалар соҳаларида муҳим ислоҳотларни ўз ичига олган. Ислоҳотлар ҳар доим катта бир жараён, аммо қабул қилинган кенг қамровли ёндашув илҳомлантиради. Инсон ҳуқуқлари ва оммавий ахборот воситалари эркинлиги соҳасида баъзи ютуқларга эришилди.

Кўп қадамлар қўйилди, хусусан иқтисодиёт соҳасида. 2016 йилдаги мамлакат валютаси, сўм, курсини либераллаштириш бунга мисолдир. Ушбу чора энди компанияларга ўзларининг банклари орқали халқаро операциялар учун тўловни ўзбек сўмида ҳеч қандай чекловларсиз олиш имконини беради. Асосий савдо ҳамкорлар учун божхона тўловлари ва солиқлари мувофиқлаштирилди, чунки эркинлаштириш чоралари савдони фаоллаштирди.

246. Энергетикани ислоҳ қилиш ва энг қийин йўналиш ҳисобланадиган - давлат компанияларини таркибий қайта қуриш билан боғлиқ иккита муҳим масала тегишли равишда кўриб чиқилмоқда. Иккала соҳа ҳам аҳолига бевосита таъсир қилади. Ушбу соҳаларни ислоҳ қилиш йўлидаги биринчи муҳим қадам бу давлатнинг таъсирини кучайтиришга ва ушбу компанияларда қарорлар қабул қилиш жараёнининг шаффофлигини оширишга қаратилган иккита қарор эълон қилинди.

247. Юқоридаги барча ўзгаришлар мамлакат иқтисодиётини ва турмуш шароитинияхшилаш учун янги имкониятларни яратди. Ўзбекистон умумий Инсон тараққиёти индекси бўйича етакчи ўринни эгаллайди. Бироқ, гендер параметрларига мослаштирилганда у пастга тушади. Ишсизлик ва бандлик, айниқса ёшлар ва аёллар орасида катта фоизни ташкил этди. Яқин кунларда мамлакатда ижтимоий ҳимоя чоралари, шу жумладан ишсизликдан халос бўлиш чоралари жуда катта эътиборга эга бўлади. Шу билан бирга, иш билан таъминлаш имкониятлари катта бўлишига қарамай, ер шароитида турмуш шароитини ва инфратузилмани яхшилаш зарурати юзага келади. Мавжуд ҳолат бошқарув ва инсон ҳуқуқлари масалаларига устувор аҳамият бериш зарурлигини таъкидлайди. Ушбу ишланишларнинг барчаси мамлакатнинг ҳар қандай вилоятига хосдир. Кейинги бўлимлар ҚИРЛ ни ишлаб чиқишда ушбу муаммоларни ҳал қилишга бағишланган ва шунинг учун турли манфаатдор томонлар билан самарали равишда боғланиш учун қилинган ҳаракатлар.

7. МАНФААТДОР ТОМОНЛАР, ТАЪСИРЛАР ВА ТАЪСИРЛАРНИ ЮМШАТИШ

248. **Манфаатдор томонлар.** Лойихада манфаатдор томонларнинг иккита кенг тоифаси белгиланади: «**Лойиха таъсир қилувчи томонлар**», лойиха уларнинг жисмоний муҳитига, соғлигига, хавфсизлигига, маданиятига, фаровонликка ёки ҳаёт тарзига ҳақиқий ёки потенциал таъсир кўрсатиши мумкин бўлганлар. Ушбу манфаатдор томонларга шахслар ёки гуруҳлар, шу жумладан маҳаллий ҳамжамият кириши мумкин." Улар, эҳтимол, лойиханинг атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирларидаги ўзгаришларни кузатишлари мумкин бўлган шахслар ёки уй хўжаликлари.

249. Иккинчиси, «**Бошқа манфаатдор томонлар**» (БМТ) лойиханинг жойлашган жойи, хусусиятлари, таъсири ёки жамоат манфаати билан боғлиқ бўлган нарсалар сабабли бўлиши мумкин бўлган "лойихага қизиқиши бўлган шахслар, гуруҳлар ёки ташкилотлар. Масалан, бу томонларга регуляторлар, ҳукумат амалдорлари, хусусий сектор, илмий ҳамжамият, олимлар, касаба уюшмалари, аёллар ташкилотлари, фуқаролик жамиятининг бошқа ташкилотлари ва маданий гуруҳлар кириши мумкин." Ушбу гуруҳлар асосан лойиха натижаларига таъсир кўрсатиши мумкин.

7.1. Манфаатдор томонларнинг сегментацияси / устуворлиги

250. Аслида, кўплаб манфаатдор томонлар бўлиши мумкин, аммо лойихани бошқаришчун асосий манфаатдор томонлар ва уларнинг таъсир доиралари муҳимдир. Шундай қилиб, юқори ва муҳим аҳамиятга эга бўлган томонлар қуйидаги жадвалда келтирилган.

13-жадвал. Манфаатдор томонлар

Йўқ	Даражаси - маъмурий бўшлиқ	Манфаатдор томонлар	Таъсир майдони
1	Миллий / Мамлакат даражаси	Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги	Юқори Молия вазирлиги бюджет, солиқ ва божхона-тариф соҳаларида, шунингдек молия бозори, суғурта, фуқароларга пенсия таъминоти, бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисобот, монополист корхоналар товарлари ва хизматларига нарх белгилаш ва давлат ташкилотларини молиялаштириш, Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг стратегик макроиктисодий кўрсаткичлари ва параметрларига эришишни таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатини ишлаб чиқувчи давлат органи ҳисобланади.
		Республика комиссияси	(i) муаммоларни ҳал қилиш, дастурда иштирок этаётган вазирликлар, идоралар, хўжалик бирлашмалари ва маҳаллий ҳокимликлар билан мувофиқлаштириш ва ўзаро ишлаш; (ii) қурилиш ва реконструкция лойиҳаларини амалга оширишнинг мунтазам мониторингини олиб бориш; ва (iii) ҚИРЛ келгуси йилларга режалаштириш ва тайёрлаш, шу жумладан қурилиш ва реконструкция

		қилиш лойиҳалари режалаштириладиган қишлоқ аҳоли пунктлари рўйхатини тузиш.
	Иқтисодиёт ва Саноат вазирлиги	Лойиҳани бошқариш учун умумий жавобгарлик
	Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги	Юқори Меҳнат билан боғлиқ барча масалалар, хусусан, мажбурий меҳнат масалалари.
		Вилоятлардаги ривожланишни, шу жумладан маҳаллий инфратузилма инвестициялари мувофиқлаштириш.
		ХМИ учун инвестицияларни мувофиқлаштириш
	Ахборот воситалари	Ўрта Миллий даражада жамиятни қўллаб-қувватлаш ва тарғибот ишлари, лойиҳанинг аниқ кўринишини таъминлаш
	ЖБ / АИИБ	Назорат, эътирозларсиз, амалга оширишни қўллаб-қувватлаш
2	Вилоят даражаси	
	Вилоят ҳокимлиги	Юқори Вилоятда амалга ошириладиган ишларни назорат қилиш ва мувофиқлаштириш учун жавобгардир
	Вилоят мувофиқлаштириш бўлинмалари	Иккала компонентнинг бажарилишини назорат қиладиган, субгрант томонидан молиялаштириладиган инфратузилма лойиҳаларини ва бошқаларни сотиб олишда иштирок этадиган вилоят миқёсдаги ходимлар билан амалга оширувчи агентлик, ШКЧМ маълумотлар базасини бошқариш ва ҳисобот бериш
	Тармоқ бўлимлари	Лойиҳанинг бориши ва фаолияти ҳақида маълумот ва янгиланишларни талаб қилиш.
	Сув ва энергия таъминоти	Лойиҳанинг бориши ва фаолияти ҳақида маълумот ва янгиланишларни талаб қилиш.
	ННТ Кўмакдош ҳамкорлар	КЕНГ КЎЛАМЛИ Вилоят даражада мувофиқлаштириш, ҳисобот бериш, лойиҳа фаолиятини бошқариш ва амалга ошириш
	Ахборот воситалари	Ўрта лойиҳа билан боғлиқ маълумотларни тарқатиш, жамиятни хабардор қилиш, тушучалар бериш

3 Туман даражаси	Туман ҳокимликлари (ҳокимликлар, шу жумладан ёшлар, аёллар, ерларни бошқариш, иқтисодий тармоқ бўлимлари, давлат экологик бошқармаси)	Юқори Маҳаллий ривожланиш инвестициялари туманларни ривожлантириш режаларига мос келишини таъминлашга қизиқиш билдириш. Туман миқёсидаги идоралар ва коммунал хизматлар ўзларининг тармоқларига субгрант инвестицияларни бошқариш ва таъминлаш учун жавобгардирлар. ЭТХ тадбирлари ЛАҚ, ШКЧМ, КХга киритилган сублойиха ва топшириш ҳужжатларига киритилган.
	Маҳаллий ННТ лар, Вилоят ННТ Қўмакдош ҳамкорларга субпудрат	КЕНГ КЎЛАМЛИ Маҳаллий даражада логистика масалаларини ҳал қилиш, лойиха фаолиятини бошқариш ва амалга ошириш
	Маҳаллий ОАВ	ЎРТА лойиха билан боғлиқ маълумотларни тарқатиш, жамиятни хабардор қилиш, тушучалар бериш
	Пудратчилар	Юқори ЭССга мувофиқ қурилиш ишларини бажариш
5 Қишлоқ	Қишлоқ лойиха комиссиялари	қишлоқни ривожлантиришни режалаштириш ва жамоат даражасида устуворлик бериш жараёнини осонлаштириш; суб-лойихани ишлаб чиқишда техник ёрдам ва субгрантни амалга ошириш, ШКЧМ КХ жараёнида ижтимоий жавобгарликни ошириш
	Ишчилар	Қишлоқ даражасидаги қурилиш ишларида ёрдам бериш
6 Маҳалла	Эркаклар / аёллар	Юқори Гендер мувозанати, қарорлар қабул қилиш ва бошқарувдаги аёлларнинг иштироки
	Ёшлар (15-30)	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
	Ишдан бўшатишган ишчилар	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
	Қайтиб келган муҳожирлар	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
	Оилалар	тўғридан-тўғри фойда олувчилар, тенгдош мотиваторлар
	Жамият фаоллари	ЖАР лойихасида иштирок этиш, устуворликларни белгилаш, жамоавий мониторинг
	Маҳалла раҳбарлари ва кенгашлари	Юқори Жамоа аъзолари ва лойиха ходимлари ўртасида боғловчи сифатида хизмат қилиш,

			самарали икки томонлама алоқа канали ўрнатиш
--	--	--	--

7.2. Асосий муаммолар, таъсирлар ва таъсирларни юмшатиш

251. Ўзбекистон ва ҚИРЛ турли ҳудудларида ижтимоий ва яшаш шароитлари, шунингдек, қишлоқ ва шаҳар шароитларида аҳолининг бандлик имкониятлари турлича. Булар инфратузилма объекти табиати ва ҳолатида акс этади. Ушбу хилма-хиллик факти хизматни самарали тақдим этишни қийинлаштиради. Фойдали профиль сифатида турли хил эҳтиёжларга мослашувчан жавоб берадиган тизим бир хил эмас, аксинча, уларнинг дифференциаллашуви, жинси, этник келиб чиқиши, турли иқтисодий гуруҳлар ва бошқа вилоят гуруҳлари асосида аниқланадиган бир қатор кичик гуруҳларни ўз ичига олган тизим кафолатланади. Шундай қилиб, вазифа барча ижтимоий гуруҳларнинг эҳтиёжларини қондириш, кам таъминланган ва ижтимоий ажратилган гуруҳларга алоҳида эътиборберишдан иборат. Ушбу вазиятни ҳисобга олган ҳолда, лойиҳани ишлаб чиқишда муҳим аҳамиятга эга бўлган ижтимоий ривожланишнинг асосий муаммолари сифатида белгиланган Улар: (i) киритиш / чиқариб ташлаш; (ii) иштирок этиш; (iii) тенглик, ошкоралик ва жавобгарлик; (iv) марказлаштирилмаган бошқарув; (v) маҳаллий даражадаги инсон ва институционал ривожланиш Ижтимоий ҳимоя масаласи лойиҳа фаолияти учун зарур бўлган трларни таъминлаш усулларига тегишли. Лойиҳалаштиришда ижтимоий ривожланиш масалаларига эътибор қаратилади, ижтимоий ҳимоя масалалари эса Жаҳон банкининг мажбурий кўчириш бўйича операцион сиёсати - ОС 4.12 ва миллий қонунчиликка асосланади. Лойиҳада ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун кўриляётган чоралар қуйидаги бўлимларда муҳокама қилинади. Яна таъкидлаш учун, ижтимоий ривожланиш масалалари ушбу лойиҳа учун махсус ишлаб чиқилган институционал ва амалга ошириш механизмлари орқали ҳал қилинади.

252. Лойиҳа бошқариш соҳасида турли даражадаги тегишли институтларни белгилайди, иштирокчиларни аниқлайди ва уларнинг ҳар бири учун аниқ вазифа ва мажбуриятларни ажратиб беради.

253. **Қишлоқ миқёсида.** Маҳалла Фуқаролар йиғинлари: Лойиҳада иштирок этиш учун танланган ҳар бир қишлоқ МФЙ лойиҳа қўмитасини, бошқарувнинг бошланғич бўлинмасини ташкил қилади ва қуйидаги вазифаларга жавоб беради: (i) Лойиҳанинг мақсадлари, субгрант вариантлари, лойиҳанинг иштирокчилари ва БҚАМ ҳақида жамоаларга маълумот бериш. (ii) КХ қўмағида эҳтиёжларни баҳолашни қўллаб-қувватлаш ва эҳтиёжларни баҳолашда аёллар, ёшлар, ногиронлар ва ҳимояга муҳтож гуруҳларнинг этарли даражада иштирок этишини таъминлаш; (iii) қишлоқларни ривожлантириш режасини тайёрлаш; (iv) ҚИРЛни молиялаштириш учун инвестицияларга устуворлик бериш ва ушбу инвестициялар учун ЭТХ режаларини ишлаб чиқиш ва ушбу таклифни туман ижро жамоаларига тасдиқлашга юбориш; (v) иштирок этишни назорат қилиш жараёнини қўллаб-қувватлаш; ва (vi) Лойиҳага оид шикоятларни ЛАОГга юбориш.

254. **Туман миқёсида.** Туман ҳокими Лойиҳани амалга ошириш қўмитасига раислик қилади. Туман амалга ошириш гуруҳи қуйидаги вазифалар учун жавобгардир. (i) маълумот бериш ва дастур параметрларини, шу жумладан қишлоқларни танлаш мезонлари, мувофиқ инвестициялар, иштирок этиш жараёнлари ва МФЙларга вақт белгилаш. (ii) ЛАҚд абатафсил кўрсатилган жараён ва танлов мезонлари асосида ҚИРЛда қатнашиш учун қишлоқларни танлаш. (iii) ҚИРЛни молиялаштириш бўйича барча субгрант таклифларни кўриб чиқиш ва текшириш, улар қишлоқ аҳолисининг эҳтиёжларини қондиришларини, техник жиҳатдан

имкони борлигини, уларда ЭТХ режалари мавжудлигини ва бошқа ЎХ ва донорларни ривожлантириш режалари билан яхши мувофиқлаштирилганлигини ва бошқа инвестицияларни такрорламасликларини текшириш.

255. Вилоят миқёсида. Вилоят ҳокимиятлари қошидаги ишчи гуруҳи қуйидагилар учун жавобгар бўлади. (i) ҚИРЛ сублойхаларини сотиб олиш; (ii) туман ижро гуруҳлари томонидан танлаб олинган қишлоқлар лойиҳа мезонларига кўра ҚИРЛда қатнашиш ҳуқуқига эгаллигини ва улар ҳали давлат томонидан молиялаштирилган давлат дастурида қатнашмаганлигини текшириш; ва (iii) қишлоқнинг таклиф этилаётган субгрант инвестицион таклифларининг техник имкониятларини текшириш. Вилоят ҳокимиятида жойлашган ЛАОГ ходимлари, шу жумладан камида иккита Техник назорат нозири, муҳандис ва битта хавфсизликни таъминлаш бўйича мутахассис, сублойиҳани лойиҳалаштириш, харид қилиш, қуриш ва ЛАҚ да белгиланган ижтимоий ва экологик хавфсизлик жараёнларини амалга оширишда салоҳиятни ошириш ва назорат қилишни таъминлайди. Ишчи гуруҳ ёки вилоят ҳокимиятлари вакиллари ҳар бир қишлоқда ишлаб чиқилган ривожланиш режаларини текшириш ва мунтазам шаффоф ижтимоий аудитни ўтказишда миллий ва вилоят ЛАОГ ходимлари, МФЙ лойиҳа қўмиталари, туман ижроия қўмиталари билан ҳамкорлик қилади.

256. Республика миқёсида. Лойиҳани республика даражасида Республика комиссияси деб номланувчи комиссия бошқаради. Комиссия ваколати давлат дастурини назорат қилиш ва ўз вақтида бажарилишини таъминлашдан иборат. Республика комиссиясининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат: (i) дастурда иштирок этаётган вазирликлар, идоралар, хўжалик бирлашмалари ва маҳаллий ҳокимликлар билан муаммоларни ҳал қилиш, мувофиқлаштириш ва ўзаро ишлаш; (ii) қурилиш ва реконструкция лойиҳаларини амалга оширишнинг мунтазам мониторингини олиб бориш; ва (iii) келгуси йилларга мўлжалланган ҚИРЛ режалаштириш ва тайёрлаш, шу жумладан қурилиш ва реконструкция қилиш режалаштирилаётган қишлоқ аҳоли пунктларининг рўйхатини тузиш. ҚИРЛни режалаштириш ва назорат қилиш учун умумий жавобгарлик Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги (ИТКҚВ) зиммасига юкланади. Шундай қилиб, ИТКҚВ таклиф этилган лойиҳани амалга ошириш учун тўлиқ жавобгар бўлади Иқтисодиёт вазирининг ўринбосари Лойиҳанинг кундалик фаолиятини назорат қилиш учун жавобгардир.

257. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи (ЛАОГ). 2019 йил май ойида ЎХ Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги қошида ҚИРЛ ЛАОГ ташкил этиш тўғрисида буйруқ чиқарди. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи умумий амалга ошириш, шу жумладан фидузиар назорат, кўмакдоши ҳамкорлар шартномаларини харид қилиш ва назорат қилиш, МБ, алоқа ва молиявий бошқарув учун жавобгардир. Лойиҳанинг амалдаги ҳукумат ва донорлар томонидан молиялаштирилган дастур ва лойиҳалари билан алоқасини таъминлаш учун жавобгардир. ИТКҚВ лойиҳаларни амалга ошириш, шу жумладан ҳудудий мақсадли дастурлар мониторинги бўлими орқали ЛАОГ ташкил этиш ва ходимлар билан таъминлаш устидан умумий назоратни таъминлайди. ЛАОГ ходимларининг қаторига, лойиҳадиректори, харидлар бўйича мутахассиси, МБ мутахассиси, қурилиш муҳандиси / инфратузилма мутахассиси, атроф-муҳит ва ижтимоий ҳимоя мутахассислари, жамоаларни жалб қилиш бўйича мутахассиси, ҳамда БАТ; ва МвБ мутахассиси киради. Лойиҳа шунингдек учта вилоятдаги вилоят даражасидаги ишчи гуруҳларини амалга оширишни қўллаб-қувватлашга масъул бўлган битта МБ мутахассиси ва харидлар бўйича битта мутахассисни жалб қилади.

258. ЛАОГ хавфсизлик, харид қилиш ва назоратнинг барча жиҳатларини бошқаради; барча фидуциар вазифаларни бажариш ва институционал ёрдамни вилоят ва туманлар билан мувофиқлаштириш; ва ЛАҚда белгиланганидек, жамлама ҳисобот ва лойиҳаларни бошқариш вазифаларини бажариш. ЛАОГ М ва Б ; Бенефициарлар билан алоқа механизми, шу жумладан ШКЧМ; ва лойиҳа билан боғлиқ алоқа ва тарқатиш учун жавобгар бўлади. ЛАОГ

Ўзининг махсус ҳисоб рақамини очади ва қўшимча қиймат солиғи ва божхона тўловларидан ташқари барча солиқларни молиялаштиради.

259. Ижтимоий воситачилик - Кўмакдош ҳамкорлар. Кўмакдош Ҳамкорлар (КХ) лойиҳаларни амалга ошириш жараёнида фуқароларнинг иштирокини, ошқоралигини ва назоратини ошириш учун туман ҳокимиятлари ва МФЙларга ўқитиш ва салоҳиятли ёрдам беради. КХ вазифаларига қуйидагилар киради: (i) туманларни бошқариш жамоаларига қишлоқларни биргаликда танлаш жараёнини амалга оширишда ёрдам бериш, шу жумладан туманлар аҳолиси билан танлов методологиясини этказиш ва селекция натижалари бўйича маслаҳатлар бериш; (ii) МФЙларга МФЙ лойиҳасини яратишда ёрдам бериш қўмиталар; (iii) қўшни қишлоқлар бўйлаб потенциал сармоявий ҳамкорликни аниқлашни ўз ичига олган МФЙ лойиҳа қўмиталарига қишлоқларнинг эҳтиёжларини баҳолаб бориш учун ўқитиш ва салоҳиятни оширишга кўмаклашиш; (iv) МФЙ лойиҳа қўмиталарига лойиҳа орқали молиялаштириладиган сублойиҳаларни аниқлайдиган қишлоқларни ривожлантириш режаларини ишлаб чиқишда ёрдам бериш; (v) МФЙ лойиҳаси қўмитаси аъзоларини харидлар, молиявий менежмент ва қурилиш назорати услубларига ўргатиш; (vi) қўшимча лойиҳаларни амалга оширишда ЭТХга ҳисса қўшиши учун зарур бўлган маҳаллий даражадаги ташкилотларни яратиш учун МФЙ лойиҳа қўмиталарига салоҳиятли ёрдам кўрсатиш; (vii) Лойиҳа доирасида молиялаштириш учун устувор деб белгиланган автоном сув таъминоти ва канализация тизимларини белгилайдиган МФЙ лойиҳа қўмиталарига техник ёрдам кўрсатиш.

7.3. Лойиҳа цикли ва жараёнлари

260. Барча инвестициялар МҚ орқали маҳаллий жамоатчилик томонидан аниқланади. Ижтимоий воситачилик хизматлари ташқи профессионал ННТ лар орқали амалга оширилади (Кўмакдош ҳамкорлар), маҳаллий жамоаларга уйларнинг қурилиши ва таъмирланиши ёки одамларнинг бошқа жойга кўчирилиши ёки бошқа жойга кўчирилишини талаб қиладиган ҳар қандай инвестицияларни ўз ичига олган салбий рўйхат мавжуд бўлган тақдирда, маҳаллий аҳолига зарур бўлган инвестицияларни аниқлаш имкониятини бериш учун жалб қилинади. Кўмакдош ҳамкорлар (КХ) лойиҳани тасдиқлаш учун зарур шарт сифатида ишлаб чиқилган ва молиялаштирилган ЭТХ режаларини қандай тайёрлаш бўйича маҳалла лойиҳа қўмиталарининг ЭТХ субқўмиталарига ва туманлардаги ижро гуруҳларига салоҳиятни ошириш бўйича тренинг ўтказилади.

261. **Сублойиҳаларни танлаш ва амалга ошириш.** Лойиҳа томонидан молиялаштириш ҳуқуқига эга бўлиш учун ҳар бир Маҳалла Лойиҳа Қўмитаси Қишлоқ Тараққиёти Режасини тайёрлайди ва у қишлоқ аҳолисини жалб этган ҳолда ўтказилган баҳолов машқларидан келиб чиққан ҳолда намойиш этади, ёшлар ва гендер тенглик мақсадларини ҳисобга олади ва турмушни яхшилашга ёрдам берадиган сублойиҳаларни устуворлаштиради. стандартлар Таклиф этилаётган қуйи лойиҳалар, шу жумладан ЭТХ режалари, техник жиҳатдан мақсадга мувофиқ бўлиши, Ўзбекистон ҳукуматининг инвестиция режалари билан мувофиқлаштирилишини ва мувофиқлигини таъминлаши ва барқарорлигини намойиш қилиши керак. ЛАҚ сублойиҳалар учун танлов мезонлари, шу жумладан ёшлар ва аёлларнинг эҳтиёжларини ҳисобга олинганлиги бўйича батафсил маълумот беради.

262. 3. Лойиҳада нодавлат ташкилотлари ёки хусусий сектор субъектлари танлаб олинган КХлар вилоят ва туман ҳокимиятлари ва МФЙ билан ҳамкорликда лойиҳавий тизимли амалга оширишда ёрдам беради. Уларнинг жавобгарлиги қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) лойиҳа мақсадлари, қоидалари ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари, шу жумладан аёллар ва ҳимоясиз гуруҳлар учун ижтимоийлаштириш ва тушунтириш; (ii) барча маҳаллалар / овулларда иштирок этиш эҳтиёжларини баҳолаш; (iii) ҳамкорликни ривожлантиришни режалаштириш, устувор йўналишларни белгилаш ва субгрант

инвестицияларни танлаш; ва (iv) иштирокка асосланган М ва Б. Иштирокка асосланган мониторинг ва назорат тадбирлари қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) лойиҳа қарорларининг қамраб олиниши ва ошкоралигини таъминлаш учун маҳалла лойиҳа қўмиталарининг малакали аъзолари томонидан амалга оширилган сублойиҳалар мониторинги ва (ii) жамоатчиликнинг кўрсаткичларини қўллашга асосланган ижтимоий аудит. Бундан ташқари, лойиҳа туман ва вилоят ҳокимиятларига фуқароларни жалб қилиш тизимини институционализация қилиш ва автоном сув таъминоти ва канализация тизимини жорий қилиш бўйича МФЙларга техник ёрдам ва салоҳиятни оширишда ёрдам беради.

263. Амалга ошириш даври. (i) КХ қўмаги билан туман ҳокимияти 14 та мақсадли туманларнинг ҳар бирида туман миқёсида ижроия қўмиталарини тузади. Туман ҳокими ижроия қўмитасига раислик қилади ва қўмитанинг бошқа аъзоларини, шу жумладан: туманда Лойиҳа томонидан молиялаштириладиган ҳар бир МФЙ вакиллари, капитал инфратузилмаси каби туман ҳокимиятининг бўлимлари вакиллари, аёллар ва ёшлар қўмиталари ва маҳаллий фуқаролик жамияти ташкилотлари вакиллари тайинлайди. (ii) Туман ижроия гуруҳлари ҚИРЛнинг мақсадлари ва параметрларини мувофиқ бўлган МФЙларга - қишлоқ МФЙ ҳали қатнашмаган ёки кейинги уч йил давомида дастурда қатнашиш учун танланмаган қишлоқ МФЙларига етказадилар. Туман ижроия қўмитаси лойиҳада иштирок этиш учун қишлоқларни танлашда иштирок этиш усулидан фойдаланади (Лойиҳанинг бенефициарлари бўлимига қаранг). (iii) КХлар МФЙларга аёллар ва ёшларнинг камида 50 фоиз ваколатига эга бўлган МФЙ лойиҳавий қўмиталарини ва ЭТХ²⁵ бўйича қуйи қўмитани яратишда ёрдам беради. (iv) МФЙ лойиҳаси қўмиталари лойиҳани қишлоқ аҳолиси учун ижтимоийлаштирадилар. (v) КХ қўмагида, МФЙ лойиҳаси қўмиталари қўшма эҳтиёжларни баҳолаш ва режалаштиришни, шу жумладан қўшни қишлоқлар бўйлаб потенциал сармоявий ҳамкорликларни аниқлашни ва аёллар, ёшлар, ногиронлар ва бошқа кишилар билан аниқ қамровли инвестицияларга устуворлик қилишни ўз ичига олади. Жамият томонидан аниқланган устувор инвестициялар рўйхатидан, МФЙ лойиҳаси қўмиталари қишлоқни ҚИРЛ доирасида молиялаштириши учун таклиф этилаётган инфратузилма лойиҳаларини киритган ҳолда қишлоқларни ривожлантиришнинг ўртача уч йиллик режасини ишлаб чиқадилар. Маҳаллий ижроичилар гуруҳи вакиллари МФЙ лойиҳа қўмитасининг ЭТХ субқўмитаси билан ҚИРЛ молиялаштириш учун устувор бўлган инфратузилма лойиҳалари учун ЭТХ режаларини ишлаб чиқиш учун ишлайди. Молиялаштириш учун субгрант таклифларни танлашда, МФЙ лойиҳаси қўмиталари мезонларни, шу қаторда бенефициарлар (аёллар ва ёшларни), инвестицияларнинг ЭТХ режалари, маҳаллий ҳисса ва қўшма молиялаш даражасини ҳисобга олади. (vi) МФЙ таклиф қилинган лойиҳанинг субгрант инвестициялари билан қишлоқларни ривожлантириш режаларини туманнинг ижро этувчи гуруҳига, таклифларнинг Лойиҳанинг техник талабларига жавоб беришини, ЭТХ бўйича тегишли чоралар мавжудлигини ва ҳукуматнинг бошқа қисмлари молиялаштирмаётганлигини текшириш учун юборади. Туман ижроия гуруҳи текширилган режани тасдиқлаш учун туман ҳокимига тақдим этади. Туман ҳокимлиги тасдиқланган қишлоқларни ривожлантириш режаларини, шу жумладан ҚИРЛ субгрант таклифларини вилоят ҳокимиятига текшириш учун юборади, сўнгра уни якуний тасдиқлаш учун Лойиҳани амалга ошириш марказий бўлимига юборади.

264. Иштирокка асосланган мониторинги ва назорат циклини амалга ошириш. КХ лойиҳаларни амалга оширишни мониторинг қилишда роль ўйнаш учун маҳаллий номзодларни (камида 50 фоиз йигит-қизларни) ўргатади. Вилоят ҳокимлиги сублойиҳаларни молиялаштириш учун жавобгар бўлсада, лойиҳа МФЙ ижроия қўмитаси ташқарисидаги

²⁵ Қишлоқни ривожлантириш режаларининг ҳуқуқий асослари Ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги қонун ва Президентнинг 2018-2020 йилларда аҳоли пунктларини бош режалар билан таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисидаги фармони, лойиҳалаш ташкилотлари фаолиятини такомиллаштириш ва шаҳарсозлик бўйича мутахассисларни тайёрлаш сифатини оширишдир. -3502, 2-феврал, 2018-йил.

қишлоқ вакилидан лойиҳалаштириш ва қурилиш бўйича тендер комиссиясига ўтиришни талаб қилади ва қўмитанинг келишилган лойиҳаларни сотиб олиш бўйича қўлланмаларига риоя қилинишини назорат қилади. ва процедуралар. Маҳалла лойиҳа қўмитаси ушбу ролни бажариш учун малакали жамият аъзосини аниқлаш ва тайинлаш учун жавобгардир ва КХ эса ушбу вакилни ўқитишга ёрдам беради. Бундан ташқари, тавсия этилган маҳаллий ҳамжамиятлар суб-лойиҳаларни лойиҳалаш жараёнида лойиҳалаштириш агентликлари билан доимий равишда маслаҳатлашиб, маҳаллий аҳолининг таклифлари инобатга олиншини таъминлайдилар ва сублойиҳаларнинг қурилиши, шу жумладан улар ўз вақтида тугатилганми ёки келишилган техник ишларни бажарилишини назорат қиладилар. ва ижтимоий стандартлар ва бюджет. ЛАОГ пудратчига якуний тўловни тўлашдан олдин, лойиҳа мониторинг қўмитаси ва КХ вакилидан қурилиш ишларига розилигини талаб қилади. ЛАОГ инфратузилмаси бўйича катта мутахассиси ва вилоят техник назорат бўйича мутахассислар МФЙ лойиҳалари қўмиталари ва қишлоқ аҳолиси билан фаол равишда жалб этилади, улар сублойиҳаларнинг дизайни пудратчилар ва МФЙлар ўртасида келишилганлигига ишонч ҳосил қилишади, қишлоқ аҳолисини дизайн ва қурилиш жараёнини кузатишга ўргатиш; ва керак бўлганда умумий техник ёрдам ва кўрсатмалар бериш.

265. **Ижтимоий аудит** жамоат йиғилишлари кўринишида ўтказилади, унда туман ижро ҳокимияти ва маҳалла лойиҳавий қўмиталари вакили бўлган туман ҳокимиятлари ҳар йили амалга ошириш даврида камида икки маротаба тараққиёт, қийинчиликлар ва фидусиар маълумотлари тўғрисида ҳисобот беришади. Пудратчилар ҳамда бенефициарлар ижтимоий аудит жараёнида иштирок этишади. КХлар МФЙ ва туман ижро этувчи гуруҳларга қарорларни қамраб олишини таъминлаш учун ушбу учрашувларни ўтказишга ёрдам беради; улар пастдан юқорига кўтарилганлиги; фокус-гуруҳлар (масалан, аёллар) томонидан қабул қилинадиган қарорлар кетма-кетлигида доимийлик мавжудлиги; ва улар маҳалла лойиҳа қўмиталарига, округни ижро этиш гуруҳларига ва пудратчиларга лойиҳанинг субгрантларининг харажатлари тўғрисида тушунтиришга имкон беришади. Шаффофлик асосий параметр бўлади. КХ жамият аъзолари ва МФЙлари вакиллари ҳамда туман ижроия жамоаси, шу жумладан 50 фоиз аёллар иштирокини таъминлашни ташкил қилади. КХ кўмагида ушбу учрашувларни тайёрлаш, ташкил этиш ва ҳужжатларни расмийлаштириш учун зарур бўлган техник ёрдам Субкомпонент томонидан молиялаштирилади.

266. **Лойиҳани амалга ошириш жараёнида иштирок этишни, инклюзивликни ва шаффофликни ошириш учун рақамли технологиялардан фойдаланишни қўллаб-қувватлаш.** Иловалар қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) объектив, далилларга асосланган қишлоқлар рейтингини тузишда ва қишлоқ даражасида эҳтиёжларни баҳолаш тадбирларини ўтказишда фойдаланиш учун уяли телефон ёки планшет асосида маълумот йиғиш воситаларидан фойдаланиш; (ii) ижтимоий медиа ва тезкор хабар алмашиш платформалари / ботлари (масалан, Телеграм) (а) Лойиҳа тадбирлари, қоидалар, процедуралар, маълумотларни таҳлил қилиш, хариталар ва шикоятларни ҳал қилиш манбалари тўғрисидаги маълумотларни тарқатиш учун фойдаланиш; ва (б) аҳолининг қишлоқ жойларини ривожлантириш устуворликлари тўғрисидаги маълумотларнинг манбалари; ва (iii) амалга ошириш жараёнини мониторинг қилиш учун фойдаланиш учун МФЙ лойиҳа қўмиталарида тез-тез ўтказиладиган электрон сўровларни олиб бориш. Саволлар иштирокчиларнинг эҳтиёжларини баҳолаш, қишлоқни ривожлантиришни режалаштириш ва қарорлар қабул қилиш, сублойиҳаларни амалга ошириш ва назорат қилиш ва дуч келадиган муаммолар бўйича ютуқларни қамраб олади.

267. Имкониятларни ривожлантириш. Лойиҳа вилоят ҳокимиятларининг маҳаллий бошқарув инфратузилмаси ва хизматларини бошқариш, шу жумладан рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда яхши бошқариш тажрибасидан фойдаланган ҳолда этказиб бериш имкониятини оширади. Ушбу кичик компонент вилоят маъмурияти

ва МХКЯТ ходимларининг харидлар ва фуқароларни жалб қилиш амалиёти бўйича салоҳиятини ошириш ва ТКни молиялаштиради. Субпонент, шунингдек, лойиҳа доирасида бажарилаётган ишларни, шу жумладан фуқаролар томонидан, мустақил равишда сифатни назорат қилиш масалаларига алоҳида эътибор қаратган ҳолда, Мижозларга хизмат кўрсатишнинг ягона тизимини (МХКЯТ), вилоят ва туман ҳокимиятларининг мониторинг ва назорат салоҳиятини кучайтириш учун салоҳиятни ошириш ва ТК фаолиятини молиялаштиради. шикоятларни кўриб чиқиш. Бунга қўшимча равишда, ЛАОГнинг муҳандислик ходимлари ва консалтинг хизматлари вилоят ҳокимиятлари ва маҳаллий лойиҳалаш институтлари қошидаги МХКЯТ идоралари билан мувофиқ лойиҳалар учун муҳандислик дизайнни ва маҳаллий инфратузилмани иқлимга чидамли дизайнларни яратиш имкониятларини кучайтириш учун ишлайди. Ушбу таркибий қисм янада сифатли маҳаллий инфратузилма учун имкониятларни яратиш учун рақамли технологиялардан фойдаланишни қуйидаги йўллар билан қўллаб-қувватлайди: (и) вилоят ҳокимлиги, МХКЯТ, дизайн институти, КХ ва МФЙ лойиҳа қўмитаси ходимларига мўлжалланган онлайн ўқув ва таълим модуллари ишлаб чиқилади. инфратузилмани лойиҳалаштириш ва қурилиш усуллари (масалан, темир-бетон амалиётлар, эрозияни бошқариш усуллари, нишаб ва қирғоқларни тозалаш усуллари); (ии) БАТ билан боғланган мобил илова ишлаб чиқилади (қуйида кўриб чиқинг), бу ЛАОГ ходимларига барча тасдиқланган сублойиҳалар бўйича геодезик маъмурий маълумотларни киритиш ва лойиҳани амалга ошириш жараёнида ва ЭТХ босқичларида маълумотларни янгилаш имконини беради, бу эса лойиҳани амалга оширишга имкон беради. реал вақт режимда инфратузилмани кузатиб бориш ва собиқ техник аудит учун асос яратадиган менежерлар. БАТ фуқароларга қуйи лойиҳаларга фотосуратлар, видеолар ва шарҳларни юклаш имконини берадиган очик кириш порталини ўз ичига олади.

268. **Ахборот, таълим ва коммуникация кампанияси.** Таклиф этилаётган Лойиҳа бўйича миллий, минтақавий, туман ва қишлоқ давлатлари, (ижтимоий) оммавий ахборот воситалари ва фуқаролик жамияти манфаатдор томонларини ўқитиш ва шикоятларни кўриб чиқиш механизмлари тўғрисида маълумот бериш бўйича жамоатчилик билан тушунтириш ишлари. Харакат СМС / ботлардан фойдаланиб, фуқароларга мажбурий меҳнат, кўчириш, ШКЧМ ва бузиш бўйича ҳуқуқларини еслатиб туради.

269. **Мажбурий меҳнат. Лойиҳа Лойиҳада фойдаланиладиган мажбурий меҳнатнинг олдини олиш чоралари қўллаб-қувватланади.** Мажбурий меҳнатни юмшатиш чораларига Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоятлари ва туманлар ҳокимликларининг салоҳиятини ошириш ва танланган қишлоқларнинг аҳолиси (МФЙ раислари, хотин-қизлар, ёшлар, фаоллар) миллий меҳнат қонунчилигига, шу қаторда мажбурий меҳнатдан фойдаланишни қатъиян тақиқловчи жамоат ишларини тартибга солувчи нормалар киради. Шу мақсадда, ЛАОГ Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги (БММВ) меҳнат инспекторлари билан (i) ҳокимиятлар ва МФЙ аъзоларига меҳнат амалиёти бўйича мунтазам равишда машғулотлар ўтказиш; (ii) аниқланган ҳолатларни кузатиб бориш ва ҳисобот бериш; ва (iii) меҳнат ҳуқуқлари, амалиётлар ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш кампаниясини ўтказиш бўйича ҳамкорлик қилади. ЛАОГ ШКЧМ орқали юборилган мажбурий меҳнат ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ва тергов жараёнларини осонлаштириш учун БММВ Меҳнат инспекцияси билан ички алоқа каналини ўрнатади. Лойиҳа, шунингдек давлат хизматчиларини жамоат ишларига мажбурлаш ҳолатларини камайитириш учун БММВ қошидаги жамоат ишлари жамғармасининг маблағларидан самарали фойдаланиш механизминини яратиш бўйича БММВ билан мувофиқлаштиради.

270. **Кузатув ташрифлари орқали ўрганиш. Лойиҳа маҳалла ва вилоят миқёсида маҳалла лойиҳа қўмиталари аъзоларининг билим алмашинувиға ёрдам беради.** Ушбу алмашувларнинг мақсади янгиликларни алмашиш, кенг тарқалган муаммоларни ҳал қилиш

ва иштирокчиларга ташрифлардан сўнг суҳбатларни давом эттиришга имкон берадиган тармоқларни яратиш.

271. **Энг муҳими, лойиҳа бўйича шикоятлар, мулоҳазалар ва бошқа фикр-мулоҳазаларни ҳал қилиш учун ЛАОГ салоҳиятини ошириш учун етарли ресурслар тақдим этилади.** Унинг лойиҳаси шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари ва талабларини, жумладан, кўриб чиқиш, саралаш ва қайта ишлаш, тан олиш ва кўриб чиқиш, текшириш ва чора кўриш, мониторингни ўз ичига олган ҳимоя билан боғлиқ ШКЧМни ўз ичига олади. ЛАОГ ушбу вазифани бажарадиган бўлимни яратади, у МФЙ ва фуқароларнинг шикоятлари ва фикрларини йиғади, бу маълумотларни тегишли идораларга юборади ва ЛАОГ директори ва ИТКҚВ жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари учун жавобгар бўлган бўлимига ҳисобот беради.

8. Ер участкасини олиб қўйиш, ВА ВЕЎХТИҲОРИҲКЎЧИРИШ

272. Ижтимоий жабҳада асосий таъсирлардан бири баъзи фаолиятлар вақтинча ёки доимий жисмоний кўчишга, шунингдек кириш имкониятини чеклашга олиб келадиган «Ерларни» талаб қилишига боғлиқ.

273. Ер участкасини олиб қўйиш зарур бўлганда, Лойиха ерни қўлга киритиш учун стратегия ва ҳаракатлар режасини ишлаб чиқишни талаб этади. Лойихада ерларни расмийлаштиришнинг иккита кенг қўлланиладиган усули назарда тутилган: (i) ихтиёрий хайрия; ва (ii) мажбурий бўлган ерга эгалик қилиш. Биринчиси, анъанавий равишда жамоатчилик томонидан олиб бориладиган ташаббусларда яхши қабул қилинганамалиётдир, чунки Лойихалар доирасида амалга ошириладиган тадбирлар бўйича жамоатчилик қарор қилади. Шу билан бирга, лойихада хайрия чиндан ҳам «ихтиёрий» эканлиги ва ер эгаси ернинг хайрия қилинишидан зарар кўрмаслигини таъминлаш учун «мумкин ва мумкин бўлмаган» бир қатор масалалар белгиланган. Бироқ, Ерга (мажбурий) эгалик қилиш кўпроқ диққат-этибор талаб қилади, чунки бу иқтисодий ва/ёки жисмоний кўчириш ва шунга мос равишда бир қатор салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. **Бироқ, таъсир ва хавфлар анча паст бўлиши кутилмоқда, чунки Ўзбекистон ҚИРЛ доимий жисмоний кўчиришни талаб қиладиган ҳар қандай тадбирларни молиялаштирамайди. Шу сабабли, КРАМ қуйидаги ҳаракатлар учун тартиб-қоидаларни белгилайди: (i) ер сотиб олиш (барча техник альтернативалар кўриб чиқилгандан кейин ихтиёрий ва мажбурий равишда), (ii) ерни (мажбурий) эгаллашдан келиб чиқадиган ҳар қандай оқибатларни ҳал қилиш (масалан, иқтисодий йўқотишлар ёки хусусий мулкни йўқотган одамларни аниқлаш ва уларга компенсация бериш) (iii) қоида ва процедураларга риоя қилинишини мониторинг қилиш ва тасдиқлаш, ва (iv) шикоятларни кўриб чиқиш.**

274. Зарур бўлганда, лойиха атроф-муҳит ва ижтимоий скринингдан сўнг, КРАМ тамойиллари асосида кўчириш режаси асосий модели (КХР) ёки қисқартирилган КРМ (ҚКХР) тайёрлайди. Кичик ер майдонини олиш ва кам сонли лойихадан таъсирланган шахслар ҳисобга олган ҳолда, лойиха ҚКХРларни тайёрлаши мумкин. Бундай кўчириш режалари лойиха бўйича ер сотиб олиш натижасида юзага келадиган доимий иқтисодий кўчириш ва вақтинчалик иқтисодий ва жисмоний кўчиришларга қаратилади. ҚКХР/ КХР даги ижтимоий-иқтисодий базавий маълумотлар маҳалла (қишлоқ) ривожланиш режаларидаги маълумотлар/таҳлилларга таяниши мумкин.

275. Бироқ, ҚКХР/КХРларни баҳолаш даврида тайёрлашнинг тайёрлашнинг имкони бўлмайди, чунки сублойихалар фақат амалга ошириш босқичида маълум бўлади. Фаолиятлар ва таъсирларнинг кенг тоифаси кўзда тутилган бўлсада, аниқ лойихалар батафсил лойихалар ишлаб чиқилганидан кейингина маълум бўлиши мумкин. Шу боис ҚКХР /КХР тайёрлашда Лойихани тайёрлаш Кўчириш режасининг асосий модели (КРАМ) ишлаб чиқишни ўз ичига олади. КРАМ нинг асосий вазифаси ерларни мажбуран ўзлаштириш ва натижадажабрланган оилаларни бошқа жойга кўчиришни ўз ичига олувчи сублойихаларни амалга ошириш натижасида юзага келиши мумкин бўлган салбий ижтимоий-иқтисодий таъсирларни тегишли равишда аниқлаш, бартараф этиш ва юмшатиш учун асосни таъминлашдан иборат.

276. КРАМ қуйидаги мақсадларга эришиш учун ҳам хизмат қилади:

- Миллий ҳуқуқий ҳужжатларни ўрганиш, ЖБ Мажбурий кўчириш амалий сиёсати (ОС 4.12) билан камчиликларни (агар бўлса) аниқлаш учун қиёслаш ва уларни баратараф этиш чораларини кўрсатиш;
- Хусусий ер, активлар ва бошқа умумий мулк ресурсларини олишга бўлган ёндашувни таснифлаш;
- Аниқ истиснолар рўйхати орқали Лойиханинг кўламини белгилаш; Таъсирга учраган мулкни баҳолаш тартибини белгилаш;
- ҚКХР/ КХР тайёрлаш ва уларни кўриб чиқиш тартибини белгилаш

- Ҳақли ва Ҳақли бўлмаган мулк эгаларини аниқлашнинг энг сўнгги кунини белгилаш;
- ҚКХР/КХРни тайёрлаш ва уни амалга ошириш, шу жумладан жамоатчиликка ошкор қилишасносида қабул қилинадиган консултация механизми/ёндашувларни белгилаш;
- Мониторинг ва Баҳолаш чора-тадбирлари, шу жумладан Шикоятларни кўриб чиқиш механизми (ШКЧМ) белгилаш; ва
- Амалга оширишнинг муассасавий ва ижройи тартибини, яъни турли манфаатдор томонларнинг роли/мажбуриятларини белгилаш.

277. Сублойиха учун зарур бўладиган ҚКХР/ КХРлар КРАМ га мувофиқ ишлаб чиқилади. Экологик ва Ижтимоий Бошқарув Асослари - бу ерни олиш ва чекловларга алоқадор бўлмаган бошқа ижтимоий ва экологик оқибатларга нисбатан тегишли ижтимоий ҳимоя ҳужжатиدير.

278. КРАМ тегишли миллий қонун ва қарорлар ҳамда Жаҳон Банкнинг ОП-4.12.-сон қўлланмасига асосланган. КРАМ қўлланмалари ҚИРЛ томонидан молиялаштириладиган барча инвестицияларга тааллуқлидир. КРАМ таъсирнинг жиддийлигидан ва ерга қонуний ҳуқуқи бор-йўқлигидан қатъи назар, барча иқтисодий ва/ёки жисмонан кўчирилган шахсларга нисбатан қўлланилади. Аёл бошчилигидаги оила, кам даромадли оила, ёрдамсиз кекса бошчилигидаги оила, жимсоний имконияти чекланган шахс бошчилигидаги оилалар каби ижтимоий заиф гуруҳлар эҳтиёжларига алоҳида эътибор қаратилади. КРАМ кенг жамоатчилик иштироки билан турли манфаатдор томонлар билан маслаҳатлашувлар асосида тузилган ва лойиҳавий ҳужжат сифатида ИТКҚВнинг веб-саҳифасида 2019 йил 16 август куни фикрлар тўплаш учун эълон қилинган. Кейинчалик, худди шу нарсани очиб бериш учун учта семинар (Тошкент шаҳар, Наманган ва Сирдарё вилоятларида 27-29 август, 2019 йил) бўлиб ўтди.

279. Ихтиёрий бўлмаган кўчириш борасида Мажбурий Амалий Сиёсати ва Ўзбекистон қонунчилиги ўртасида фарқлар мавжуд. Асосий тафовутлар қуйидагилардан иборат: (i) лойиҳа таъсирига учраган уй хўжаликларига берилган ҳуқуқлар тўғрисида батафсил тушунтириш бериш; (ii) тўлиқ кўчириш харажатлари ўрнига фақатгина компенсация бериш (iii) якуний санани белгилаш ва (iv) ижтимоий-иқтисодий тадқиқотлар ўтказиш. КРАМ шу икки сиёсатни имкон қадар уйғунлаштириш орқали тузилди. Шу билан бирга, Жаҳон банки ва Ўзбекистон қонунчилиги ўртасида моҳиятдан фарқлар ва/ёки тушунмовчиликлар юзага келиши ҳолатида Жаҳон банки ОС-4.12. -сон қўлланмаси устунлик эга бўлади.

280. Ҳар бир сублойиханинг ижтимоий таъсири уларни такомиллаштириш бўйича берилган таклифлар асосида Лойиҳадан жабр кўрган шахсларга (ЛЖШ) кўчириш боис ёрдам олиш ҳуқуқини берувчи ҚКХР/ КХР тузишни талаб қиладиган таъсир мавжудлиги ёки йўқлигини аниқлаш учун тадқиқ қилиниши керак. Уйғунлашган саъй-ҳаракатлар ва юзага келиши мумкин бўлган эҳтимолий таъсирларга асослани, "Ҳақ-ҳуқуқлар матрицаси" (ХМ) тузилди. Унда қўрилган зиён турлари ва мос равишдаги ҳақ-ҳуқуқларнинг табиати ва қўлами жамланган. Унда таъсирнинг давомийлиги ва катталигига қараб турли тоифадаги зиёнлар учун компенсация ва реабилитация ёрдами кўрсатилган. Ижтимоий ҳимояга муҳтож одамларга қўшимча ёрдам, ерни компенсацияси сифатида ер олганларга расмийлаштириш харажатларини қоплаш, компенсация билан ер/мулкни сотиб олиш ва аёллар номидан ёрдам бериш, жисмоний кўчирилган скваттерларни уй-жой билан таъминлаш учун пул ёрдами ИМга киритилган баъзи қоидалардир.

281. Ҳақли бўлмаган шахслар ҳақ талаб қила олмасликлари учун якуний сана белгилаб қўйилади. Якуний сана хатловнинг энг охири куни ҳисобланади. Бу санаки, ундан сўнг

хатлов жараёнида тузилган Лойиҳадан жабрланган шахслар (ЛЖШ)²⁶ рўйхатига киритилмаган одамлар компенсация олиш ҳуқуқига эга бўлмайдилар. Уй-жой, бинолар ва бошқа кўчмас мулкнинг алмаштириш қиймати, амортизациясиз санадаги бозор қиймати асосида аниқланади. Дарахтлар учун компенсация уларнинг бозор қийматига асосланади ва йўқотилган ҳосил, мевали дарахтлар учун компенсация тегишли туман Қишлоқ хўжалик бошқармаси томонидан қарор қилинади. Ер ва мулк олиб қўйилишидан аввал кўплама тўла тўлаб берилади ва ЛЖШлар ҳосилни/дарахтларни компенсация тўланган кундан бошлаб 30 кунлик ичида йиғиб олиш имконига эга бўладилар.

282. Кўчишдан аввал ЛЖШларни режалаштириш ишига жалб қилиш муҳимдир. ЛАОГ ҳар бир сублойиҳа таъсирига учраган аҳоли гуруҳлари билан шу жойга оид ҚҚХР/ КХРларни тугаллашдан аввал жамоатчилик муҳокамасини ташкил қилиш ва ўтказиш учун масъулдирлар. Жамоатчилик муҳокамалари ҳар бир сублойиҳа доирасида учрашув шаклида уюштирилади. Жамоатчилик муҳокамасида кўтарилган ҳар қандай қонуний масала КХРга киритилиши керак. ЛЖШларнинг хавотирлантирадиган масалалар сублойиҳани амалга оширишда ҳисобга олинади ва унда киритилади.

283. Кўчириш Сиёсатига оид ҳужжатлар, шу жумладан КРАМ /ҚҚХР/КХР (агар лойиҳа томонидан ер olib quyilisshi сабабли бирон-бир beixtiyoriy кўчириш ҳолати мавжуд бўлса), ҳамдаа комплекс текширув ҳисоботи барча мавжуд каналлар, шу жумладан ОАВ, вебсайтлар, маҳалла ва хокимиятларда эълонлар орқали жамоатчиликка ошкор қилинади. Умумий доменга жойлаштириладиган ҳужжатлар: ҳақ-ҳуқуқлар Матрицаси, КХШикоятларни кўриб чиқиш механизми, муассасавий тузилмалар ва соғлиқни тиклаш ва хордиқ учун турли тўловлар ҳақли ЛЖШ тоифлари

²⁶ Лойиҳа фаолияти натижасида ўз ерларини ва бошқа мол-мулкларини мажбурий равишда жалб қилиш ёки ихтиёрий равишда жалб қилиш сабаблари ва унвони бўлмаган шахслар, тўғридан-тўғри иқтисодий ва ижтимоий салбий таъсирларга олиб келадиган шахслар, ЛЖШ-лар талаб қилинишидан қатъий назар. жисмонан кўчиб ўтиш

9. ГЕНДЕР, ФУҚАРОЛАР ИШТИРОКИ ВА ИШЧИ КУЧИ

9.1. Гендер

284. Лойиҳа иккита гендер камчиликни тугатишга қаратилади: (i) овозлардаги гендер тафовут ва маҳаллий даражада ва маҳаллий бошқарув қарорларини қабул қилишдақатнашиш; ва (ii) хизматлардан фойдаланишдаги гендер тафовут.

285. Биринчи камчиликка келсак, хотин-қизларнинг парламент ва маҳаллий қарорлар қабул қилиш қўмиталарида вакиллик даражаси пастлиги уларнинг овози бериши ва ҳаракатларининг етишмаслигидан далолат беради. 2017 йил ҳолатига кўра, парламент аъзоларининг 16 фоизи аёллардан иборат, аммо квотага бўйича сиёсий партияларнинг номзодлар рўйхатидан 30 фоиз аёллар ташкил этилишини талаб қилинади. Шунингдек, аёллар бошқа юқори даражадаги қарорлар қабул қилиш лавозимларида кам тайинланади. 2017 йилда 14 вилоят ва Тошкент шаҳридаги барча ҳокимлар лавозимларини эркаклар эгаллаган. 84 та вилоят ҳокимлари ўринбосарлари орасида фақат 14 нафарини (16,67 фоиз) аёллар ташкил этган. 2019 йил май ҳолатига кўра, лойиҳанинг ҳар учала вилоятда аёллар вилоят ҳокимиятларининг 10 фоиздан камроғини - Фарғонадаги 60 та лавозимнинг 8,3фоизи, Андижонда 58 та лавозимнинг 8,6 фоизи ва Намангандаги 58 та лавозимнинг 5,2 фоизи ташкил этдилар. Туман миқёсида аёллар яхшироқ иштирок этдилар, бу 2017 йилдаги 1772 туман ҳокимининг ўринбосарларидан 193 таси ташкил қилган (25 фоиз). Маҳаллий даражада кекса ёшдаги эркаклар анъанавий равишда МФЙ қарорлар қабул лавозимларида устунлик қилишади 2018 йил июль ҳолатига кўра, Фарғона водийси ҳудудида МФЙ раиси лавозимларининг 19,5 фоизи ва республика бўйича 16,3 фоиз аёллар эгаллаган.²⁷ Ўзбекистон ҳукумати томонидан 2019 йил май ойида бўлиб ўтган маҳалла раислари учун яширин овоз бериш орқали сайловлар ўтказилгандан сўнг, ҳозирги вақтда лойиҳанинг Фарғона водийсидаги 14 та мақсадли туманлардаги аёллар лавозимларининг 15,7 фоизи ва республика миқёсида раҳбарлик лавозимларининг 12,3 фоизи аёллардир.²⁸ Ҳар бир МФЙ маҳаллий аёллар қўмитаси вакили учун жой белгилайди, у маҳаллий аёллар билан бевосита ишлаш ва «оилаларнинг маънавий ва ахлоқий қадриятларини мустаҳкамлаш» учун жавоб беради.²⁹ Шундай бўлсада, вакил аёлларга ўзларининг овозини МФЙларга таъсир қилишини ёки иқтисодий ва бошқа имкониятлардан фойдаланишларини тасдиқлаш учун ваколат беришга қаратмайди. МФЙ даги Хотин-қизлар қўмитаси вакилининг маҳаллий ҳокимият маблағларини тақсимлашдаги таъсири қанчалик катта эканлиги ҳақида сўралганда, эркакларнинг атиги 11,1 фоизи ва аёлларнинг 12,1 фоизи, улар таъсир ўтказиш доираси каттаэканлигини айтишди.

286. Кўплаб далиллар тўплами аёллар ва озчилик гуруҳлари вакилларининг сайланган лавозимларда обрўсини оширишдан далолат беради. Давлат хизмати жамоат товарларини этказиб бериш сифатига, тақдим этилаётган жамоат товарлари турларига, шу қаторда аҳолининг энг заиф қатламлари эҳтиёжларини қондирадиган товарлар ва хизматлар, давлат

²⁷ Ушбу рақам 2018 йил июнь-июль ойларида ЎФТ тадқиқотлари доирасида ўтказилган МФЙларнинг вилоят вакиллик намунасига асосланган. Жаҳон Банки 2018 б.

²⁸ 2019 йил май ойидан олдин ва 2019 йил майдан кейин бошқарув лавозимларини эгаллаган аёлларнинг ўртасидаги фоизлари таққослаш мумкин эмас. Ишчи гуруҳда 2019 йил майгача 14 та мақсадли туманларда аёллар эгаллаган раҳбар лавозимлар фоизи тўғрисида маълумотлар йўқ.

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. 2018. Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида № ПФ-5325, 2 февраль 2018 йил (<https://lex.uz/tu/docs/3546742>); Ўзбекистон Республикаси Хотин-қизлар қўмитаси. 2018а. Президент Фармонини ижро этиш жараёнида қандай ўзгаришлар рўй бермоқда? 3 март. [2018 йил 17 августда келтирилган]. <http://wcu.uz/o-skripte/128-kakie-izmeneniya-proishodyat-v-processe-ispolneniya-ukaza-prezidenta.html#sel=6:1,30:34>.

хизмати ташкилотлари ўз мижозларининг эҳтиёжларини тушунишга қодир.³⁰ Овоз беришда ва иштирок этишда гендер тафовутни бартараф этиш учун, лойиҳа аёлларнинг туманлардаги жамоаларида, МФЙ лойиҳалари қўмиталарида, сувдан фойдаланувчилар уюшмаларида ва ижтимоий жавобгарлик ролларида, яъни мониторинг ва назоратда аёлларнинг вакиллиги учун 50 фоизлик мақсадларни белгилади. Туман ҳокимликларида, МФЙ ижро қўмиталарида ва лойиҳалар қишлоқларидаги ичимлик суви билан шуғулланувчи ташкилотлардаги аёлларнинг ҳозирги вақтдаги вакиллиги учун бошланғич даражалари йиғилиб ЛАҚга³¹ киритилади. ЖАР лойиҳаси циклидаги иштироки лойиҳани ишлаб чиқишнинг мақсадли кўрсаткичи орқали ўлчанади: лойиҳаларни режалаштириш, қарорлар қабул қилиш ёки мониторинг жараёнида қатнашганликлари ҳақида хабар берган бенефициарларнинг (эркак / аёл) фоизи кўрсаткичи.

287. Иккинчи фарқ келсак, Ўзбекистондаги аёллар учун хизмат кўрсатишдаги камчиликлардан бири бу мактабгача тарбия муассасаларига киришдир. ЎФТ бутун мамлакат бўйлаб 3–6 ёшли болаларнинг атиги тўртдан бир қисми мактабгача тарбия муассасаларига боришини аниқлади. Энг паст квинтилда 17 фоиз фоиз мактабгача тарбия муассасаларига қатнайдилар, энг яхши квинтилдаги болалар орасида 33 фоиз. 2018 йилда ўтказилган иккита алоҳида тадқиқотлар бўйича сифатли далиллар қишлоқ жойларида мактабгача таълим муассасаларининг йўқлиги аёлларнинг иш киришига тўсқинлик қилувчи асосий тўсиқ эканлигидан далолат беради.³² ЎФТ тадқиқоти маълумотларига кўра, аёлларнинг меҳнатдаги иштироки эркакларникига қараганда анча паст. Ўзбекистон меҳнат бозори аёлларнинг ишчи кучи иштирокининг пастлиги (атиги 26,1 фоиз) билан ажралиб туради, бу кўрсаткич эркакларда (52,5 фоиз), ишсизлик даражаси юқори (11,4 фоиз), бу эркакларга нисбатан икки баравар кўпдир (5,1 фоиз). 15–24 ёшдаги аёллар орасида 24,5 фоизи ишсизларни ташкил қилади, эркаклар ишсизлиги 13,2 фоизга тенг. 25–34 ёшдаги аёллар орасида 14,6 оизи ишсизларни ташкил қилади, эркаклар ишсизлиги 4,4 фоизга тенг. Андижонда аёллар ишчи кучининг иштироки 21,7 фоиз (эркакларда 52,3 фоиз), Наманганда 24,6 фоиз (эркакларда 52,9 фоиз) ва Фарғонада 30,2 фоиз (эркакларда 55,1 фоиз). Расмий бандликдаги аёлларнинг улуши (47,6 фоиз) эркакларга (56,6 фоиз) нисбатан анча паст. Аёллар эркакларга нисбатан кўпроқ «уй ишлари билан банд бўлишади» ёки оддий айтганда ишсиз бўлмайди.

288. Сув таъминотининг етарли даражада бўлмаганлиги сабабли аёллар катта юкни ўз зиммаларига оладилар. Аёллар уй сувининг асосий ташувчилари, фойдаланувчилари ва бошқарувчилари бўлиб, оилавий гигиена учун масъулдирлар.³³ Фарғона вилоятидаги уй хўжалиқларининг атиги 37,8 фоизига сув қувурлари ётқизилган; нисбатлар Андижон (41,1 фоиз) ва Наманганда (42,5 фоиз) бироз юқори.³⁴ Фарғона водийсида қолган уй хўжалиқларининг аксарияти жамоат суви учун жамоат кранларига таянади. Ўрта ҳисобда

³⁰Тимоти Беслей, Олле Фолке, Торстен Перссон ва Жоханна Рискне. 2017 йил. "Gender Quotas and the Crisis of the Mediocre Man: Theory and Evidence from Sweden." («Гендер квоталари ва қобилиятсиз одамнинг инқирози: Швециядан назария ва далиллар.») Америка иқтисодий шарҳи 107 (8): 2204–2242; Брелло, Фернанда ва Уго Троиано. 2016 йил. "Аёл сайловда ғолиб чиқса нима бўлади? Бразилиядаги яқин пойгалардан далиллар." Ривожланиш иқтисодиёти журнали 122: 28–45; Аманда Клейтон ва Пер Зеггерберг. 2018 йил. «Квотадаги зарарлар: Сайловлардаги гендер квоталари ва ҳукумат дунё бўйлаб харажатлар устуворлиги.» Сиёсат журнали 80 (3): 916–932; Седрик Ҳерринг. 2009 йил. «Турли хиллик учун пул тўлайдими? Ирки, жинси ва бизнес учун хилма-хиллик.» Америка социологик шарҳи 74 (2): 208–224; Томас Б. Пепинский; Жан Ҳ. Пирскалла ва Аудрей Сакс. 2017 йил. «Бюрократия ва хизматларни етказиб бериш.» Сиёсатшуносликнинг йиллик шарҳи 20: 249–268.

³¹Туманларни амалга ошириш гуруҳлари сифатида, МФЙ лойиҳа қўмиталари ва ижтимоий жавобгарлик вакиллари лойиҳага хосдир. Дастлабки ахборотлар энг муносиб ташкилотлардан - туман ҳокимликлари, МФЙ ижроия қўмиталари ва сувдан фойдаланувчилар уюшмаларидан олинади.

³²Жаҳон Банки. 2018в. *Ўзбекистондаги аҳолиси хавфи ва заифлик баҳоси*. Вашингтон, Колумбия округи: Жаҳон банки; Нина Колибашкина ва бошқалар. 2019 йил. *Ўзбекистон фуқароларини тинглаш: сифатли натижалар*. Вашингтон.: Жаҳон Банки.

³³Жаҳон Банки. 2015. *Марказий Осиёда сув таъминоти ва канализация хизматларининг ижтимоий таъсирини таҳлил қилиш: Ўзбекистон масаласи*. Вашингтон.: Жаҳон Банки.

³⁴Жаҳон Банки 2018 б.

жамоат ер кранига бориш, сув олиш ва қайтиб келиш учун Намганан, Фарғона ва Андижон уй хўжаликларига мос равишда 18,9 дақиқа (ойига 28 киши / соат), 13,2 (ойига 19,8 киши / соат) ва мос равишда 7,7 дақиқа (ойига 11,5 киши / соат) тўғри келади. 2015 йилдаги сўров маълумотларига кўра, сўровда қатнашган уй хўжаликларининг 85 фоизида сув қувири уланмаган ва одатда, катта ёшли аёллар сув ташишда қатнашади.³⁵ Сўровда қатнашган уй хўжаликларининг 98 фоизида аёллар овқат тайёрлаш, идишларни ювиш ва кир ювиш учун жавобгар эдилар. Уланмаган уй хўжаликлари орасида кўплаб сўров иштирокчилари хонадонларнинг тармоқ сув таъминоти ва канализация тармоғига уланиши, айниқса аёлларга фойда келтиради, деб ҳисоблашади. Фокус гуруҳлари аёлларнинг уй ичидаги сувни тозалаш учун жавоб беришини ва бу ичимликни хавфсиз сақлаш учун қайнатишни ўз ичига олади. Совуқ мавсумда улар кир ювиш, чўмилиш ва чорва молларини суғориш учун сувни иситишлари керак. Иккита алоҳида тадқиқотлар бўйича олинган сифатли маълумотлар аёлларнинг вақтига ва жисмоний саломатлигига сувнинг етишмаслиги таъсирини кўрсатмоқда. Иккала тадқиқотда ҳам фокус-гуруҳлардаги кўплаб аёллар такрорий кўтариш ва оғир идишларни кўтариш ва бошқа жисмоний шикастланишлар туфайли бел оғриғи ҳақида хабар беришди.³⁶

289. Лойиҳа давлат хизматларини тақдим этишдаги гендер нуқсонларини бартараф этишга қаратилган бўлиб, аёллар қарорларни қабул қилиш жараёнига таъсир кўрсатиши ва қўшимча лойиҳаларни амалга оширилишида фойда келтириши учун аниқ чоралар кўради. Маҳалла лойиҳа кўмиталари ва округ сайлов комиссияларидаги аёлларнинг иштирокини ошириш ва лойиҳа кўмиталари аёллар гуруҳлари билан ишлашни таъминлаш орқали, лойиҳа аёлларга хизмат кўрсатиш уларнинг ўзига хос эҳтиёжлари ва устуворликларига жавоб беришини таъминлаш учун қарор қабул қилишда иштирок этади. Адабиётлар аёлларнинг маҳаллий даражадаги қарорларни қабул қилишда иштирок этиши уларга фойда келтирадиган хизматларга бюджет маблағларини кўпайтириши ва хизматларни, айниқса шахсий соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимоядан ташқари соғлиқни сақлаш хизматларини янада қулай ва тезкор қилишини исботловчи кўплаб далиллар мавжуд. Масалан, Ҳиндистонда аёлларнинг маҳаллий бошқарувдаги иштироки ичимлик суви инфратузилмасига кўпроқ сармоя киритишга ва жамоат товарлари билан таъминланишига олиб келди.³⁷ Аёлларнинг хизматлар ва инфратузилмадан фойдаланишининг оралиқ натижалари индикатори сифатида, лойиҳа субгрант молиялаштирилишини оладиган аёлларнинг устуворликларини (яъни, объект, хизмат ёки инфратузилма лойиҳаси) аниқлайди ва ўлчайди (мақсад: 50 фоиз). ЛИЧМ миқёсида, лойиҳа асосий қишлоқ инфратузилмасига инвестициялар уларнинг эҳтиёжларини қондиришини хабар қилган фойда олувчилар (эркак / аёл) фоизини кузатиб боради. Ўрта даражада, лойиҳа инвестиция инфратузилмани олиш имкониятларини яхшилаганлиги ҳақида хабар берган аёл фойда олувчилар фоизини кузатади.

9.2. Фуқаро иштироки.

290. Лойиҳанинг тузилиши бутун лойиҳа давомида фуқароларнинг иштирокини таъминлайди. 1-компонент доирасида, маҳаллий ҳамжамиятлар эҳтиёжлар баҳоланишини амалга оширадиган ва қарорларни қабул қилиш жараёнида қатнашадиган, бу эса устуворликларни акс эттирадиган ва бенефициарларга тегишли бўлган сублойиҳаларни аниқлашга кўмак беради. Вилоят ва туман ҳокимиятлар ва МФЙлари ресурслар учун

³⁵ Жаҳон Банки 2015.

³⁶Нина Колийбашкина ва бошқалар. 2019 йил; Жаҳон банки 2015 йил. Бундан ташқари, ОТБ Фарғона водийсида ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, уй шароитида сув чекланган ҳолларда аёллар ва қизлар камроқ чўмилишади. Осие Тараққиёт Банки. 2013. *Ҳикоя ичидаги Ҳикоя: Ўзбекистонда гендерлик ва сув*. Осие Тараққиёт Банки нашри. № АРМ135374-3.

³⁷ Рагабендра Чаттопадхай ва Эстер Дуфло, «Аёллар сиёсатни ишлаб чиқарувчилар сифатида: Ҳиндистонда ўтказилган рандом тажриба маълумотлари.» *Эконометрия* 72 (5, 2004): 1409–43; Эстер Дуфло ва Петиа Топалова, «Кўзга ташланмаган хизмат: Ҳиндистонда ишлаш, тушуниш ва аёл раҳбарлар». Ишчи ҳужжат. Кембриж, МА: Массачусетс технология институти.

жавобгар бўлишини ва жамоат аъзоларининг, шу жумладан ҳимоясиз гуруҳларнинг ҳошишлари ва эҳтиёжларига жавоб беришини таъминлаш. КҲ маҳаллий ҳокимият органлари ва маҳаллий маъмурлар учун фуқаролар билан алоқа қилиш ва хизматларни самарали, адолатли ва фуқаролар, шу жумладан аёллар, ёшлар ва ногиронларнинг эҳтиёжларига жавобан қандай қилиб хизмат кўрсатиш бўйича салоҳиятни оширишни таъминлайди. КҲ аёлларни ижтимоий аудит ўтказиш ва мақсадли жамоаларга йил давомида ушбу лойиҳани амалга оширишнинг бориши, харажатларнинг тақсимоли ва молиявий ёки техник аудит натижалари тўғрисида ҳисобот тайёрлашга ўқитади. Ушбу турдаги тадбирлар жамоатчилик ва уларнинг вакилларига Лойиҳага таалуқли бўлган муаммоларни ва шикоятларни ёки бошқамасалаларни тақдим қилиш учун жамоатчилик форуми сифатида хизмат қилади. Бундан ташқари, лойиҳа харажатлари устидан назоратни кучайтириш учун Лойиҳа фуқароларни 1а Субкомпоненти томонидан молиялаштириладиган инфратузилма лойиҳалари учун УСС томонидан ташкил этиладиган тендер комиссияларига аъзо бўлишни талаб қилади. Лойиҳа, шунингдек, МФЙ лойиҳа қўмитаси вакилларида ЛАОГ пудратчиларга иш ҳақини тўлагунча, бажарилган ишлар тўғрисидаги ҳисоботларни имзолани талаб қилади. КҲ лар маҳаллий ҳамжамият аъзоларига ушбу иккита назорат функцияларини бажаришга имкон берадиган ўқув машғулотларини ўтказади. Лойиҳа натижалари таркибига харидлар мониторинги олиб борилишини назорат қилиш кўрсаткичлари, шунингдек бенефициарнинг ушбу ўзаро таъсир жараёнларининг самарадорлиги ва лойиҳага инвестициялар киритиш ҳақидаги тушунчалари киради.

14-жадвал. Фуқаролар иштироки режаси

№	Фаолиятлар	Методология	Амалга ошириш муддати	Кутилаётган натижалар	Масъул шахслар / ҳамкорлар	ЭТХ кўрсаткичлари
Мақсад: лойиҳаларни бошқариш жараёнида фуқароларни жалб қилишнинг барқарор моделини яратиш, манфаатдор томонларга маълумотни очиш.						
1-натижа майдони: Лойиҳани / суб-лойиҳани бошқариш						
1.1.	Лойиҳа таъсирига учраган маҳаллалар / қишлоқларнинг рўйхатини келишиш ва тасдиқлаш.	Миллий қабул комиссиясининг ҳисоботлари ва туман / вилоят ҳокимликларига қилинган мурожаатлар сони. Худудларнинг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари бўйича умумий маълумот.	Даврий, молиялаштириш жадвалига мувофиқ.	Лойиҳа доирасида манфаатдор томонлар харитаси яратилди	ЛАОГ, Ўзбекистон Республикаси Президентининг миллий қабулхоналари, вилоят ҳокимиятлари қошидаги лойиҳа офиси	Ҳар бир маҳалла фуқароларнинг мурожаатлари сони ва мавзуси.
1.2.	Маҳалла, туман ва вилоят миқёсида манфаатдор томонларнинг харитаси. Манфаатдор томонларнинг имкониятларини баҳолаш (молиявий, меҳнат ва бошқа манбалар).	Ахборот тўплаш, маълумотлар базасини яратиш. Рақамли ахборот тизимини яратиш (ижтимоий тармоқлар, Фб-даги саҳифалар, электрон почта)	Лойиҳа фаолиятининг дастлабки босқичи	Манфаатдор томонлар, шу жумладан пилот жамоалар вакилларининг электрон маълумотлар базаси.	ЛАОГ, вилоят ҳокимиятлари қошидаги лойиҳа офиси	Манфаатдор томонлар хариталарининг миқдорий ва сифатли таркиби
1,3	16 компоненти учун қўшимча молиялаштириш учун амалга оширилаётган лойиҳаларнинг потенциалини баҳолаш учун кўрсаткичларни ишлаб чиқиш. Лойиҳалар / сублойиҳалар тўғрисида умумий маълумотга кўрсаткичлар тўғрисидаги маълумотларни киритиш	- Халқаро ҳамжамиятни жалб қилиш бўйича бошқа лойиҳалардан олинган сабоқлар. - Лойиҳаларнинг биринчи босқичи яқунлангандан сўнг кўрсаткичларни яхшилаш / такомиллаштириш	Лойиҳа фаолиятининг дастлабки босқичи	Амалга оширилган суб-лойиҳаларнинг имкониятларини баҳолаш учун қўлланма.	ЖБ, НТ вакиллари қўмаги билан ЛАОГ	Кўрсаткичлар сони, уларнинг объектив ва адолатли маълумотларни тўплаш қобилияти.
1,4	Маҳалла раҳбарлари (эркаклар	- Маҳаллалар аҳолиси	Сублойиҳаларнинг	Маслаҳат/қўмиталари	ЛАОГ/ вилоят	Қўмита / маслаҳат

	ва аёллар) қўмитаси / маслаҳат кенгашини тузиш, уларнинг туман ҳокимиятлари қошидаги лойиха марказий йиғилишларида иштирок этишини таъминлаш.	умумий йиғилишини ташкил этиш. Раҳбарлар орасидан 5-7 кишини танлаш жараёнини ташкил этиш	г кириш босқичи	тузиш	миқёсидаги лойиха офиси, маҳалла қўмиталари	кенгашининг сони ва таркиби. ушбу органдаги аёллар ва ёшларнинг %.
1,5	Танланган маҳаллаларда лойиха дастури доирасидаги лойиханинг бориши тўғрисида ахборот кампаниялари.	Жамият вакиллари билан ахборот учрашувлари	Сублойихаларнинг г кириш босқичи	Лойиха бенефициарлари ва ЛЖШ иштирокчилари ўртасида хабардорликни ошириш	Туман миқёсидаги лойиха ЛАОГ /офиси Жамоатчилик билан алоқалар бўйича мутахассиси	Ахборот кампаниялари сони. Фаолият билан қамраб олинган одамлар сони (шу жумладан аёллар ва ёшлар)
1,6	Қўшимча лойихаларни аниқлаш учун маҳаллий аҳолининг маслаҳатлари	Аёллар ва ёшларнинг камида 50% мажбурий иштирокида ўтказиладиган маҳаллий аҳолининг умумий йиғилиши	Сублойихаларнинг г кириш босқичи / даврий	«Бенефициарлар овози» эшитилди, мавжуд лойихани танлаш.	Туман даражасидаги ЛАОГ / лойиха офиси	Қатнашган бенефициарлар сони. Ҳар бир таклиф этилаётган суб-лойихада «овозлар» турлари ва сони
1,7	Маҳалла қўмиталарида лойиха офисида маҳаллий аҳолидан иборат ишчи гуруҳларини яратиш	Жамият йиғилишлари, ишчи гуруҳларга вакилларни сайлаш, норматив ҳужжатларни ишлаб чиқиш	Сублойихаларнинг г кириш босқичи	Ушбу сублойихани амалга оширишда жамоатчилик номидан иш юритиш ваколатига эга ишчи гуруҳ тузилган	МҚ, Маслаҳат кенгаши / қўмитаси қошидаги лойиха офиси	Ишчи гуруҳдаги иштирокчилар сони, жинси ва ёш таркиби.
1.8.	Лойиха дастурининг бориши ҳақида аҳолининг хабардорлиги	Аҳоли билан даврий учрашувлар	Ҳар олти ойда, сублойихалар натижаларига кўра	Аҳолини доимий равишда хабардор қилиш, жамоат мониторингини таъминлаш.	Туман даражасидаги ЛАОГ / лойиха офиси	Ахборот тадбирларининг сони ва даврийлиги.
2. 2 натижалар ҳудуди: Лойихани маблағларини бошқариш»						
2.1.	Маҳалла қўмиталаридаги лойиха миқёсида сублойихалар қиймати тўғрисида молиявий	- молиявий ҳужжатлардан фойдаланиш -	Сублойихаларнинг г кириш босқичи	Манфаатдор томонлар маълумотлардан бемалол	ЛАОГ / буюртмачилар,, туман	Фойдаланиш механизми / қулайлик

	маълумотлардан фойдаланишни ташкил этиш.	харажатлар турлари ва миқдори тўғрисида қисқача маълумот - товарлар / хизматлар тижорат таъминотчиларининг нархлари билан танишиш (ташкил этилган тендерлар баённомалари)		фойдаланишлари мумкин.	ҳокимлиги , лойиҳа офиси вакиллари	
2.2.	Жамоа вакиллари билан учрашувларда сублойҳалар қиймати (лойиҳа харажатлари ва хизматларни етказиб берувчилар) ҳақида маълумот бериш. Молиявий асосланишни таъминлаш.	Маълумот олиш мақсадида фуқароларнинг муурожаатларини рўйхатга олиш китоби, эълонлар жойлаштирилган ахборот тахтаси. Ахборот учрашувлари.	Сублойҳаларни режалаштириш ва амалга ошириш даврида	Бенефициарларга сублойҳанинг қиймати тўғрисида маълумот берилади, маблағларнинг мақсадли ишлатилиши устидан назорат олиб борилади	ЛАОГ / буюртмачилар,, туман ҳокимлиги , лойиҳа офиси вакиллари	Учрашувлар сони, қўнғироқлар сони
2.3.	Лойиҳанинг йўналишлари бўйича Жаҳон банкининг мавжуд лойиҳаларини кўриб чиқиш, лойиҳа ресурсларининг қўшма фаолиятларини таъминлаш.	ЖБ лойиҳалари ЛАОГ қўшма иш режаси.	Лойиҳани амалга оширишда.	ЖБ нинг бошқа лойиҳаларидан имкониятларни жалб қилиш орқали лойиҳанинг таъсирини кучайтириш	ЖБ қўмаги билан ЛАОГ	Қўшма режалар / тадбирлар сони.
2.4.	Сублойҳаларни амалга ошириш асосида маблағлардан мақсадли фойдаланишнинг ижтимоий аудити	Қишлоқ аҳолисининг умумий йиғилишларида ишлатилган маблағлар тўғрисида ҳисобот тақдим этиш.	Сублойҳаларни амалга ошириш натижаларига кўра.	Бенефициарлар томонидан ресурслардан мақсадли / йўналтирилган фойдаланиш мониторинги. Бажарилган ишларнинг сифатини назорат қилиш	ЛАОГ / лойиҳа офиси	Ижтимоий аудитда қатнашган бенефициарлар / аҳолининг % кўрсаткичи
2,5	Лойиҳа маълумотлар оммавий фойдаланишни ташкил қилиш	Лойиҳа маълумотлар оммавий фойдаланишни	Йил охирига (тақвим ёки молия	Жамиятнинг хабардорлигини	ЛАОГ / Алоқалар	Нашрлар мундарижаси,

		ташқил қилиш Лойиҳа / сублойиҳалар бўйича ҳисоботларни нашр этиш.	йили)	ошириш. Жамоатчилик назорати имконияти.	бўйича мутахассис	нашрларни тарқатиш механизми, нашрлар истеъмолчилари
3-натижалар ҳудуди: Ижтимоий танлов орқали хизматлар кўрсатишни яхшилаш.						
3.1.	Жамият иштироки тамойиллари асосида сублойиҳаларни / лойиҳаларни амалга оширилишини доимий мониторингини ташқил этиш.	Лойиҳанинг бенефициарлари ва ЛЖШ сублойиҳалари билан консултациялар, фокус-гурӯҳлар ташқил этиш	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида, лойиҳа / сублойиҳанинг мониторинг режасига мувофиқ	Бенефициар иштирок этиш принципини таъминлаш, амалга оширилаётган сублойиҳаларнинг сифатини назорат қилиш	ЛАОГ / Мониторинг ва баҳолаш бўйича мутахассис, вилоят муҳандислар	Мониторинг жараёнига жалб қилинган бенефициарлар сони, уларнинг жинси ва ёши
3.2.	Лойиҳа доирасида яратилган ШКЧМ бўйича фуқароларнинг мурожаатлари таҳлили.	Маҳалла қўмиталаридаги лойиҳа офисида рўйхатга олиш дафтларлари. Фуқароларнинг туман / вилоят ҳокимликларига ва фуқароларнинг қабулига мурожаатлари тўғрисида маълумот тўплаш. Адлия органларига мурожаатлар тўғрисида маълумот тўплаш.	Лойиҳани амалга ошириш даврида / даврий ШКЧМ га мувофиқ	Лойиҳанинг таъсирлар ва уларни юмшатиш чораларига ўз вақтида жавоб бериш.	ЛАОГ / жамоатчилик билан алоқалар бўйича мутахассис	Мурожаатлар сони, мурожаат мавзулари
3.3.	Кўчириш, ер ажратиш ва компенсация режасини амалга оширишни мониторинг қилиш.	Кўчириш, ер ажратиш ва компенсация тўғрисида маълумотлар йиғиш ва таҳлил қилиш.	Сублойиҳаларни амалга оширишнинг биринчи босқичи натижаларига асосан, даврий	Ер ажратиш, кўчириш, компенсация тўлашда ЛЖШ нинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш	ЛАОГ	Бу масалада бенефициарларнинг ёки ЛЖШ-ларнинг сўровлари сони. Қабул қилинган юмшатиш чораларини кўриб чиқиш.
4-натижалар ҳудуди: Табиий ресурсларни бошқариш: атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоралари						
4.1.	ЖБ ҳимоя чоралари бўйича маслаҳат кенгаши ва ишчи	Ҳамжамият миқёсида ахборот семинарларини	Лойиҳани амалга ошириш	Бенефициарларнинг лойиҳа /	ЛАОГ / консалтинг	Ўтказилган семинарлар сони,

	гуруҳлари вакиллари таёрлаш	ўтказиш.	жараёнида	сублойҳаларни ижтимоий ва экологик экспертизадан ўтказишдаги ваколатлари даражаси ошади	компанияси / ННТ	иштирокчилар сони, иштирокчил арнинг жинси ва ёш таркиби
4.2.	Сублойҳанинг атроф-муҳитга таъсирини қатнашиш тамойилларида баҳо бериш.	Ҳамжамият аъзолари учун мониторинг воситаларини ишлаб чиқишда ёрдам бериш	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида	Атроф-муҳитдаги хавфларни аниқлаш, мумкин бўлган оқибатлар тўғрисида ЛАОГга ҳисобот бериш	ЛАОГ / атроф- муҳит бўйича мутахассис	Баҳолашда жалб қилинган бенефициарлар ва ЛЖШ сони
4.3.	Лойиҳа фаолияти атроф- муҳитга салбий таъсир кўрсатадиган далиллар тўплами, жамоатчилик маслаҳатлари	Лойиҳа фаолияти таъсир кўрсатган аҳоли билан оммавий учрашувлар ва маслаҳатлар.	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида	Мумкин бўлган экологик хавфларга ўз вақтида жавоб бериш, вақтинчалик чораларни юмшатиш	ЛАОГ / атроф- муҳит бўйича мутахассис	Халқ қабулхоналари сони Ушбу тадбирларнинг муҳимлигини қайд этган бенефициарлар ва ЛЖШ лар фоизи
4.3.	Иштирок этиш табойиллари бўйича атроф-муҳитга таъсир қилиш режасининг бажарилишини мониторинг қилиш.	Режага мувофиқ мониторинг тадбирлари	Лойиҳани амалга ошириш жараёнида	Жамиятларда вақт ва келажакдаги экологик хавфларни камайтириш.	ЛАОГ / атроф- муҳит бўйича мутахассис	Баҳолашда жалб қилинган бенефициарлар ва ЛЖШ сони
5-натияжалар ҳудуди: киритиш / имкониятларни кенгайтириш.						
5.1.	Лойиҳанинг ютуқлари тўғрисида хабардор қилиш учун вилоят ҳокимликлари миқёсидаги пилот жамоалар вакиллари билан йиллик якуний учрашувлар.	Лойиҳа ижрочиларининг умумий йиғилиши, лойиҳа туман штаб- квартираси, жамоат раҳбарлари (шу жумладан аёллар ва ёшлар)	Лойиҳа охирида / молиявий йилда.	лойиҳа дастурини амалга ошириш доирасида давлат ва аҳоли ўртасида мулоқот ўрнатилган.	ЛАОГ / вилоят ҳокимликлари, лойиҳанинг вилоят офиси	Якуний учрашувлар сони лойиҳа ҳудудлари (маҳаллалар) вакиллари % қатнашувчилар орасидан аёллар ва ёшларнинг %

5.2	Камида 50% аёллар ва ёшларнинг маслаҳат кенгашида қатнашишини таъминлаш (ушбу режанинг 1.4-банди)	Аҳолининг умумий йиғилиши		Бошқарув органида аёллар ва ёшларнинг иштироки таъминланади.	ЛАОГ/ Ижтимоий масалалар бўйича мутахассиси / лойиҳанинг офиси	давлат бошқаруви органларига сайланган аёллар ва ёшларнинг %
5.3.	Лойиҳа тadbирларини бошқариш ва амалга оширишда аёллар ва ёшларнинг ва бошқа заиф одамларнинг (ногиронлар, кам таъминланганлар) иштирокини таъминлаш.	Лойиҳавий ҳужжатларидаги талабларни бажариш.	Лойиҳавий ҳужжатларни, кўрсатмаларни тайёрлаш даври.	Лойиҳа ҳужжатларида турли ижтимоий гуруҳларнинг манфаатлари ҳисобга олинади.	Туманлар ва вилоятлар миқёсида ЛАОГ/ лойиҳа офиси.	Лойиҳани амалга оширишда иштирок этадиган шахсларнинг ёш ва жинси таҳлили
5.4	Гендер режасини бажарилишини кўриб чиқиш	Мустақил гендер мутахассисини жалб қилиш. Уларнинг лойиҳанинг ҳудудларига ташрифи.	Умумий мониторинг ва баҳолаш жараёнида	Лойиҳани / сублойиҳаларни амалга оширишда «Аёллар овози» инobatга олинган, аёллар сублойиҳаларни бошқаришда иштирок этиш имконига эга бўлган.	ЛАОГ / Ижтимоий мутахассис	аёлларнинг лойиҳа фаолияти %и ва сифати

9.3. Мехнат munosabaatlarini бошқариш режаси

291. **Мехнат.** Уч жиҳат - болалар меҳнати, мажбурий меҳнат, иш ҳақи ва меҳнат муҳожирлари муҳокама қилинади. Лойиҳа ХМТ нинг "муносиб меҳнат" концепциясига урғу беради ва қабул қилади. Бу қуйидагиларни англатади: мустақил, адолатли ҳақ тўланадиган, хавфсиз, ижтимоий жиҳатдан ҳимояланган, инсон кадр-қимматини камайтирмайдиган, барчага тенг бошланғич имкониятларни очадиган, бошқарув қарорларини қабул қилиш ва шахсий ривожланишда иштирок этишни кафолатлайдиган меҳнат. Муносиб меҳнатнинг ушбу асосий тамойиллари сублойиҳаларнинг амалга оширилишига урғу беради. Сўнгги тўрт йил ичида ХМТнинг учинчи томон мониторинги (УТМ) Ўзбекистонда пахта йиғим-теримида болалар меҳнати ва мажбурий меҳнатга барҳам бериш борасида катта ютуқларга эришганлигини кўрсатади. Тизимли болалар меҳнати энди жиддий ташвиш деб ҳисобланмайди. Шунга қарамай, пахта соҳасида мажбурий меҳнатга оид кўплаб ҳолатлар кузатилмоқда. Бундан ташқари, яқинда оммавий ахборот воситаларида жамоат ишларни бажаришда мажбурий меҳнатга оид ҳодисалар ҳақида хабарлар пайдо бўлди. Шундай экан, бу борада ҳали қилинадиган ишлар талайгина. Ўзбекистон ҳукумати мажбурий меҳнатни бартараф қилиш тарафдори ва бу борада мақсадли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳукумат журналистларни мажбурий меҳнатга оид масалаларни ёритишга чақирмоқда. Маҳаллий мустақил инсон ҳуқуқлари фаоллари меҳнат шароитларини кузатишда мустақилдир. Ҳукумат меҳнат инспекциясини кучайтиришни давом этмоқда. 2018 йилда ХМТ мажбурий меҳнат суриштируви бўйича 200 нафар инспекторни ўқитди ва ҳукумат уларни таҳмин қилинган мажбурий меҳнатга оид масалаларни текшириб чиқиш учун мамлакат бўйлаб жўнатди. Қишлоқ жойларда ишчи кучи етарли бўлгани сабабли, иш кучи оқими билан боғлиқ муаммолар мавжуд эмас. Кўпчилик ишларга маҳаллий ишчи кучи жалб қилинади. Шу билан бирга, салоҳиятни ошириш бўйича чора-тадбирлар маҳаллий Маҳалла кўмиталари ва туман ҳокимиятлари, шунингдек бошқа хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ҳукуматнинг қарорларини эътиборга олишларини ва мажбурий ҳамда болалар меҳнатидан фойдаланишни олдини олишларини таъминлайди.

292. **2-компонент Лойиҳада мажбурий меҳнатдан фойдаланмаслик чораларини таъминлайди.** Мажбурий меҳнат шароитларини юмшатиш чораларига Фарғона водийси, Сирдарё ва Жиззах вилоятларидаги вилоят ва туман ҳокимиятларининг ва миллий меҳнат қонунчилигига биноан танланган қишлоқларнинг аҳолиси (жумладан, МФЙ раислари, аёллар, ёшлар, фаоллар) салоҳиятини ошириш, шу жумладан мажбурий меҳнатдан фойдаланишни қатъиян тақиқловчи жамоат ишларини тартибга солувчи меъёрлар киритилади. Шу мақсадда, ЛАОГ Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) мутахассислари ва Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги (БММВ) меҳнат инспекторлари билан (i) ҳокимиятлар ва МФЙ аъзоларига меҳнат амалиёти бўйича мунтазам равишда машғулотлар ўтказиш; (ii) аниқланган ҳолатларни кузатиб бориш ва ҳисобот бериш; ва (iii) меҳнат ҳуқуқлари, амалиётлар ва шикоятларни кўриб чиқиш тизимлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш кампаниясини ўтказиш бўйича ҳамкорлик қилади. ЛАОГ Лойиҳанинг ШКЧМ орқали тақдим қилинган мажбурий меҳнат ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ва тергов жараёнини осонлаштириш учун БММВ Меҳнат инспекцияси билан ички алоқа каналини яратади. Лойиҳа давлат хизматчиларининг жамоат ишларига мажбурий жалб қилиниши ҳолатларини камайтириш мақсадида БММВ қошидаги Жамоат ишлари жамғармаси маблағларидан самарали фойдаланиш механизмининг яратиш учун БММВ билан ҳамкорлик қилади.

293. ҚИРЛ га ЖБ ОС 4.03 Меҳнат ва иш шароитлари талабларини кўллашда Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси (МК) (1995 йил 12 декабрда қонун билан тасдиқланган) асосий ҳужжат ҳисобланади. МК меҳнат муносабатларидаги камситмаслик, меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, меҳнат муносабатлари субъектлари, ишчилар ва иш берувчиларнинг вакиллиги, жамоавий битимлар ва жамоавий келишувлар, иш жойлари, меҳнат шартномаси, иш вақти, дам олиш ва таътил, иш ҳақи, кафолат ва компенсация

тўловлари, меҳнат интизоми, меҳнат шартномаси тарафларининг моддий жавобгарлиги, меҳнатни муҳофаза қилиш, бир нечта тоифадаги ишчилар учун қўшимча кафолатлар ва устунликлар, меҳнат низолари ва давлат ижтимоий таъминоти билан боғлиқ қоидаларни кўриб чиқади.

294. Ўзбекистон Халқаро Меҳнат Ташкилотининг (ХМТ) барча саккизта конвенцияларини, шу жумладан 1930 йилдаги 29 сонли Мажбурий меҳнат тўғрисидаги Конвенцияни ва 1957 йилдаги 105- сонли Мажбурий меҳнатни бекор қилиш Конвенциясини ратификация қилди.

295. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 37-моддаси мажбурий меҳнатни тақиқлайди. Мажбурий меҳнат Меҳнат кодексининг 7-моддаси билан ҳам тақиқланган. Ўзбекистоннинг миллий қонунчилигида мажбурий меҳнатдан фойдаланиш учун жазо чоралари белгиланган (Маъмурий Кодекснинг 51 ва 491-моддалари, Жиноят кодексининг 135, 138, 148-моддалари). Ушбу қоидалар ХМТнинг Мажбурий меҳнат тўғрисидаги конвенцияларига мувофиқдир.

296. 2018 йилда Президент ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қишлоқ хўжалигидаги меҳнат масалаларини тартибга солади ва улар ЎОҚЛда кўриб чиқилади:

15-жадвал. Тегишли қонунчилик

Вазирлар Маҳкамасининг 28/02/2018 йилдаги 149 -сонли Қарори	"Қишлоқ хўжалигида бозор механизмларини кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида"
Вазирлар Маҳкамасининг 10/05/2018 йилдаги 349 -сонли Қарори	"Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатга барҳам беришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"
Президентнинг 20/08/2018 йилдаги ПҚ-3913 сонли Қарори	"Меҳнат органлари тузилмасини такомиллаштириш ва фуқароларнинг меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва меҳнатини муҳофаза қилиш тизимини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"
Президентнинг 28/02/2018 йилдаги ПҚ-3574 сонли Қарори	"Пахта хом ашёси ва бошоқли дон етиштиришни молиялаштириш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида" Юқори куч талаб қиладиган меҳнат унумдорлиги паст ерларда пахтачиликни қискартириш керак.
Вазирлар Маҳкамасининг 30/08/2018 йилдаги 703 -сонли Қарори	2018 йил ҳосилида мажбурий меҳнатга тўғрида-тўғри тақиқ қўйилди. Иш ҳақи ошиши билан бирга ихтиёрий терувчиларни жалб қилиш учун имтиёзлар эълон қилинди. Тўқимачилик кластерларига энг кам иш ҳақи ошириш бўйича тавсиялар берилди.
Вазирлар Маҳкамасининг мажлиси 08/09/2018	2018 йил ҳосилида мажбурий меҳнатга тўғрида-тўғри тақиқ қўйилди. Мажбурий меҳнатга қарши курашиш бўйича меҳнат инспекторларини жалб қилиш қилиш. Мажбурий меҳнат тўғрисида хабардорликни ошириш. Пахтакорлар учун муносиб меҳнат ва яшаш шароитлари.

297. **Мажбурий меҳнат:** Ўзбекистонда мажбурий меҳнат тақиқланган. Меҳнат кодексининг 7-моддасига биноан Мажбурий меҳнат, яъни бирон-бир жазони қўллаш билан

таҳдид қилиш орқали (шу жумладан меҳнат интизомини сақлаш воситаси тариқасида) иш бажаришга мажбурлаш тақиқланади. Мажбурий меҳнат энг кам иш ҳақининг 2 бараваридан 5 бараваригача жарима билан жазоланади. Истиснолардан мажбурий ҳарбий хизматни бажариш учун зарур бўлган ишлар, оддий фуқаролик бурчлари, бу судда ва фавқулодда вазиятларда муайян шароитларда ҳукм қилинишига олиб келади, шунингдек, жамоат аъзолари томонидан тўғридан-тўғри манфаатлар учун бажариладиган кичик коммунал ишлар. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 10 майдаги 349-сонли "Ўзбекистон Республикасида мажбурий меҳнатга барҳам беришга доир қўшимча чоратадбирлар тўғрисида" ги қарорида мажбурий меҳнат турлари, давлат ташкилотлари турлари ва уларнинг ходимлари ва ҳудудларни мониторинг қилиш механизми тўғрисида батафсил маълумотлар берилган. Ушбу фармонга мувофиқ, Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги ҳузурида ташкил этилган Жамоат ишлари жамғармасининг молиявий маблағлари Ўзбекистондаги барча жамоат ишларига сарфланади.

298. **Болалар меҳнати:** «Болалар меҳнати» атамаси кўпинча болаларни болаликдан, уларнинг салоҳияти ва қадр-қимматидан маҳрум бўлган меҳнат деб таърифланади Меҳнат кодекси ва 1973 йилдаги 138-сонли Конвенцияси 18 ёшгача бўлган болалар учун минимал ёшни белгилайди. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 49-моддасига биноан 18 ёшга етмаган шахсларни юридик шахс томонидан ишга қабул қилиш энг кам иш ҳақининг 5 дан 10 бараваригача жарима билан жазоланади.

- Болалар учун ақлий, жисмоний, ижтимоий ёки ахлоқий жиҳатдан хавfli ёки зарарли бўлган иш.
- Уларнинг таълим олишига аралашиш.
- Уларни мактабга бориш қобилиятидан маҳрум қилиш.
- Уларни мактабни абадий тарк этишга мажбурлаш.
- Улардан мактабга қатнашни ҳаддан ташқари узоқ ва машаққатли меҳнат билан бирлаштиришга ҳаракат қилишларини талаб қилиш.

299. Лойиҳани амалга ошириш жойларида ЛАОГ ва уларнинг вакиллари муносиб меҳнат, меҳнат муҳофазаси ва хавфсизлик масалалари бўйича мониторинг ўтказадилар. Жаҳон банки талаблари, миллий меҳнат қонунчилиги (мажбурий меҳнат) талаблари бузилган тақдирда, ЛАОГ қуйи қарз олувчиларни Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг Давлат меҳнат инспекциясида текширувдан ўтказишни талаб қилишга ҳақлидир.

10. Ижтимоий скрининг ўтказиш, жараёни, КХРларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш жараёни ва хавф .

10.1. Салбий/тақиқиланган фаолият рўйхати

300. Жисмоний кўчирилишига олиб келадиган бирон бир фаолият (ер / иншоотларга эгалик қилиш натижасида) лойиҳа доирасида молиялаштирилмаслиги тўғрисида келишиб олинди. Шунинг учун, бу скрининг жараёнининг биринчи даражасини ташкил қилади. Ҳеч қандай жисмоний жой ўзгартириш юзага келмаслиги аниқлангандан сўнг, лойиҳа эҳтимолий таъсирни ва қабул қилиниши керак бўлган ҳужжатларни аниқлашга ўтади. Ундан кейин, ҚИРЛни ҳар қандай репутацион рисклардан ҳимоя қилиш учун, мамлакатнинг асосий ОҚ дастурига киритилган қишлоқларда ҚИРЛ амалга оширилмайди. Шундай қилиб, бу иккитаси биринчи даражали филтърларни ҳосил қилади. Лойиҳа доимий иқтисодий кўчиш ва/ёки вақтинча иқтисодий ва жисмоний кўчишга олиб келиши мумкин ер сотиб олиш ва шунинг учун тайёрлаш керак бўлиши мумкин ҚКХР/КХР.

10.2. Мажбурий кўчириш учун скрининг

301. Скрининг - бу эҳтимолий мажбурий кўчиришни аниқлаш учун ўтказиладиган мажбурий процедурадир. Скрининг мақсади - амалга ошириладиган мажбурий кўчиришнинг тегишли кўлами ва турини аниқлашдир. Ҳар бир сублойиҳа унинг ижтимоий оқибатларини аниқлаш мақсадида назарда тутилган қулайликларга эришиш учун тузилган режалар асосида скрининг қилинади. Скрининг давомида фермер хўжаликлари ерлари ва аҳоли пунктлари жойлашган участкалар аниқланади ва улар турлича ишлов беришни талаб этади, шу сабаб ижтимоий оқибатларни минималлаштириш учун режага мослашиш, кесиб ўтиш/айланиб ўтиш каби мос ўзгартиришлар киритиш таклиф қилиниши керак. Кейинчалик скрининг амалиёти, молиялаш манбаидан қатъий назар, салбий экологик ва ижтимоий оқибатга ва мажбурий кўчиришга олиб келадиган барча жиҳатларни аниқлаши керак, лойиҳа ҳужжатларида белгиланган лойиҳа мақсадларига эришиш учун зарурбўлган, лойиҳа билан бир вақтда амалга оширилган ёки амалга оширилган режалаштирилган барча тадбирлардан бошлаб. Ижтимоий скрининг жараёни умуман скрининг жараёнининг содда ва қисқа бўлишини таъминлашга хизмат қилади. ҚИРЛ доирасидаги ҳар бир фаолияти бўйича ва ЛАОГнинг Ижтимоий ҳимоя масалалари бўйича мутахассиси (ИХМ) долзарб деб топган муайян саволлар киритилиши мумкин. Кўчириш билан боғлиқ бўлган лойиҳа ишлари рўйхати таъсирга учрайдиган жамоалар билан кенг қамровли сенсibiliзация ва консультация жараёнидан ўтказилади ва ушбу жараён натижалари ҳар бир сублойиҳа бўйича расмийлаштирилади. Сўнгра рўйхатдаги ҳар бир жой/лойиҳа иш фаолияти бўйича консультацион жараён ва унинг натижаси тасдиқлаш, маъқуллаш, рад этиш, консультацияни давомини топшириш ва/ёки ҳар бир таклиф қилинадиган жой/лойиҳа иш фаолияти бўйича якуний қарор қабул қилиш ваколатидаги тегишли ижро этувчи идораларга юборилади. Скрининг жараёнини шу тарзда ўтказиш барча манфаатдор томонларнинг ушбу жараёнга ишонч билдириши учун зарур бўлган тугаллик ва шаффофликни таъминлашга қаратилган.

302. Кўчириш билан боғлиқ ҳеч қандай муаммоси бўлмаган ва Жаҳон банкининг ОС 4.12-ни ижросини талаб қилмайдиган лойиҳа доирасидаги фаолиятларига нисбатан КРАМ қоидалари/АМИМЧБАМнинг ижтимоий қоидалари қўлланилмайди.

303. Сублойиҳаларда мажбурий кўчириш оқибатларни скринингдан ўтказиш ва тоифалаш ЛАОГ/ЛВМГ томонидан ё ўзининг ижтимоий ҳимоя бўйича мутахассиси ва бошқа тегишли ходимлар ёки агар бундай кўникмалар бўлмаса, ташқи консультантлар ёрдамида амалга оширилади. Ижтимоий скрининг ҳисоботи ЛАОГ/худудий ЛАОГнинг ИХМ томонидан тайёрланади ва Ижро Этувчи Идоранинг ваколатли ходими ва ЛАОГ раҳбари томонидан маъқуллаш мақсадида кўриб чиқилади. ИХМ ва ЛАОГ раҳбари таклиф этилаётган сублойиҳанининг ижтимоий скринингини ва уни ижтимоий ҳимоя бўйича тоифаланишини маъқуллайдилар.

304. Сублойиха скринингидан лойиха доирасида таклиф этилаётган иш фаолиятларига алоқадор оқибатларнинг турлари ва хусусиятларини аниқлаш ва уларни бартараф этиш учун тегишли чора-тадбирлар кўрилишини таъминлаш учун фойдаланилади. Қайта кўчиришбилан боғлиқ муаммоларни скрининглаш, - бу МИБМда батафсил кўрсатиб ўтилганидек, экологик ва ижтимоий скрининг таркибига киради. Кўчириш чора-тадбирлари ЛЖШларга қуйидагиларни таъминлайди:

- уларнинг кўчиришга оид танлов вариантлари ва ҳуқуқлари тўғрисида маълумот бериш;
- Консултация жараёнига қўшиш ва техник ва иқтисодий жиҳатдан мақбул алтернативаларни танлашда қатнашиш имкониятини бериш;
- Сублойиха(лар) сабабли активларни йўқотиш ва улардан айрилиш эвазига тўла алмаштириш қийматида дарҳол ва самарали компенсация билан таъминлаш

305. Кўчиришга сабаб бўлиши кутилмаган лойихалар учун, ва агар активларнинг йўқотилиши аҳамиятсиз даражада оз бўлса, у ҳолда бундай маълумотлар сублойиха ариза формасида ҚХР тузиш талабини бекор қилиш мурожжати билан бирга кўрсатилади.

10.3. Скрининг назорат рўйхати

306. Скрининг назорат рўйхати шакли Лойихани амалга ошириш бўйича қўлланма таркибига киритилади. Назорат рўйхати ЛАОГ/ЛВМГнинг ИХМ томонидан томонидан тўлдирилиб, қарор қабул қилиниши учун ЛАОГга тақдим этилади. Скрининг натижаларига кўра тегишли ижтимоий ҳимоя воситалари ишлаб чиқилади.

- Турар-жой биноларига киришга, мавжуд мулкларни яхшилашга таъсир кўрсатувчи оқибатларга олиб келадиган сублойихалар бўйича қурилиш салбий оқибатларни минималлаштириш учун қабул қилинган тартиб-қоидалар ҳақида тушунча берадиган **Комплекс Текширув Ҳисоботи (КТР)** тайёрланади.
- **Кўчириш Ҳаракат Режаси (ҚХР)**, агар 200 ва ундан ортиқ киши таъсирга учраса.
- **Қисқартирилган Кўчириш Ҳаракат Режаси (ҚҚХР)** 200 кишидан кам, аммо жисмонан бошқа жойга кўчирилмаган ва/ёки ишлаб чиқариш активларининг 10 %ни йўқотган шахсларга таъсир этадиган сублойихалар инвестициялари учун тузилади. ҚҚХР ҳақида батафсил тушунча ушбу КРАМ га бириктирилган 5-иловада келтирилган.

307. **АМИМЧБАМ** «ерлар» билан боғлиқ бўлмаган, бироқ инклюзия, тенглик, шаффофлик, ҳисобдорлик, меҳнат, сифат назорати ва қурилиш кечикишларига тааллуқли муаммоларни ҳал этиш учун экологик ва ижтимоий **ҳимоя воситаси** бўлиб хизмат қилади.

10.4. Дастлабки ва ижтимоий-иқтисодий маълумотлар

308. Ижтимоий-иқтисодий malumotlar: лойиха асосан ҚҚХРларни тайёрлаши мумкинлиги сабабли, кишлоқни ривожлантириш режаларидаги ижтимоий-иқтисодий маълумотлар ва таҳлиллар, компенсация ва ҚҚХРлар ning isjtimiy malumotlar bulimida шунингдек назорат ва баҳолаш параметрларини urganishda асос бўлади. Ҳар қандай ижтимоий-иқтисодий таҳлил барча асосий таъсир кўрсатадиган ЛЖШларни қамраб олиши керак. Таҳлилда кўчиришда гендер масалаларини ҳал қилиш учун ажратилган маълумотлар ҳам бўлиши керак.

309. Ерни сотиб олишда 200 дан ортиқ (вақтинча) жисмоний ёки иқтисодий кўчишгага ҚХР олиб келадиган тақдирда, батафсилроқ ҚХР учун ижтимоий-иқтисодий сўровнома ёрдамида амалга оширилади. Ушбу сўровномада турмуш даражаси, активлар инвентаризацияси, даромад манбалари, қарздорлик даражаси, уй хўжаликлари аъзоларининг профили, соғлиқни сақлаш ва санитария ҳолати, хизматлар ва объектлардан фойдаланиш имконияти, лойиханинг қутилаётган фойдалари ва таъсири, шунингдек, аҳолини кўчириш бўйича. кўчирилиши мумкин бўлган барча асосий таъсирланган уй хўжаликлари имтиёзлар кўрсатилган. Ушбу маълумот аҳолини рўйхатга олиш сўрови маълумотлари билан бирга салбий таъсирни юмшатиш учун кўчириш режасини тайёрлашга ёрдам беради. Ижтимоий-иқтисодий базага қўйиладиган талабларни ўз ичига олган

КХР элементларини ўз ичига олган V иловага қаранг.

310. Маслаҳатлашувлар КХР ва ҚКХР учун ижтимоий-иқтисодий базани тайёрлашнинг асосий қисмидир. Манфаатдор томонларнинг иштироки кенг кўламли бўлиши керак, бунинг мақсади ЛЖШнинг фикрлари ва афзалликларини аниқлаш. Ушбу маслаҳатлашувлар натижаларига кўра, агар керак бўлса, кўриниши ўзгаради ва юмшатиш чоралари киритилади. Маслаҳатлашувлар аёлларни ўз ичига олади ва уларнинг ташвишлари ва лойиҳага муносабати тегишли юмшатиш режаси орқали кўриб чиқилади.

311. Қисқартирилган кўчириш ҳаракатлар режаси: Агар 200 дан кам одам бошқа жойга кўчирилган бўлса, қисқартирилган кўчириш ҳаракатлар режаси (ҚКХР) қабул қилинади. Агар 200 дан ортиқ одам зарар кўрган бўлса ҳам, агар барча ер сотиб олиш кичик бўлса (барча мулкларнинг 10 фоизи ёки ундан камроғи олинади) ва ҳеч қандай жисмоний кўчириш иштирок етмаса, ҚКХР қабул қилинади. Агар (а) кўчирилганлар сонидан қатъи назар, барча кўчирилганлар ўз ерларининг 10 фоизидан камини йўқотса; б) ерларининг қолган қисми иқтисодий жиҳатдан фойдали; ва (с) улар жисмоний кўчиришга ҳожат йўқ.

312. ҚКХР кўчириш сиёсати асослари (КРА) қоидаларига мувофиқ бўлиши керак.

313. Сублойҳалар ун ҚКХР сублойҳаларни молиялаштириш шарти сифатида тасдиқланиши керак.

314. Режа куйидаги минимал талабларни қамраб олиши керак:

- а) кўчирилганларни рўйхатга олиш ва мол-мулкни баҳолаш;
- б) кўчириш бўйича кўрсатиладиган компенсация ва бошқа ёрдамнинг тавсифи;
- с) кўчирилган одамлар билан мақбул алтернативалар бўйича маслаҳатлашувлар;
- д) амалга ошириш учун институционал жавобгарлик ва шикоятларни кўриб чиқиш тартиблари;
- е) назорат ва амалга ошириш бўйича тадбирлар; ва
- ф) жадвал ва бюджет.

315. Режанинг батафсил кўлами ва даражаси хавф ва таъсирларнинг катталиги ва мураккаблигига боғлиқ бўлади.

316. ҚКХРнинг батафсил схемаси 16-иловада келтирилган.

10.5. Суб лойиҳа КХР/ҚКХР сени тайёрлаш

317. ЛАОГ томонидан расмийлаштирилгандан сўнг, КХРнинг компенсация, кўчириш ва қайта таъмирлаш фаолияти қониқарли тарзда яқунланади ва кичик лойиҳа доирасида қурилиш ишлари учун маблағ ажратилишидан олдин жамоалар томонидан текширилади. КХРлар лойиҳа учун қабул қилинган ушбу КРАМда баён этилган тамойилларга мос келади. Лойиҳа томонидан тайёрланган барча ҚКХР/КХРлар олдиндан кўриб чиқишни тўхтатиш тўғрисида ўзаро келишувга эришилгунга қадар Банк томонидан олдиндан кўриб чиқилади. ҚКХР/КХРлар ИТВ томонидан тасдиқланиши ва қурилиш ишлари бўйича тендер таклифларини қабул қилишдан олдин ИТВ ва Жаҳон Банки порталларида эълон қилиниши керак. Компенсация тўловлари ва ҳуқуқларни тўлаш кўчиришдан олдин ва ер участкаларини пудратчиларга топширишдан олдин амалга оширилади.

11. ЛОЙИҲАНИНГ АТРОФ-МУҲИТГА МУМКИН БЎЛГАН ТАЪСИРЛАРИ

318. Лойиҳа доирасида қўллаб-қувватланиши мумкин бўлган сублойиҳалар турларини дастлабки Атроф-муҳит ва Ижтимоий Баҳолаш уларнинг экологик ва ижтимоий нуқтаи назардан мослигини кўрсатди. Лойиҳа, асосан режалаштирилган объектларни қуриш даврида атроф-муҳитга салбий таъсирларнинг олдини олиш зарур бўлган инфратузилмани яратиш ва техник хизмат кўрсатиш орқали ижобий ижтимоий ва иқтисодий фойда келтиради. Уларнинг зарарли таъсири чиқиндиларнинг пайдо бўлиши, шовқин ва ҳавонинг ифлосланиши, шунингдек, яқин атрофдаги турар-жой биноларида яшовчилар ва қурилиш ишчилари учун соғлиқ учун хавфли бўлган ер ости сувлари билан боғлиқ бўлиши мумкин.

319. Потенциал экологик ва ижтимоий хавфлар ва лойиҳа доирасида молиялаштирилиши мумкин бўлган суб-лойиҳаларни амалга оширишдаги таъсирларнинг қисқача тавсифи ва юмшатиш бўйича тавсия этилган чора-тадбирлар қуйидаги 16-жадвалда келтирилган. Таклиф қилинаётган чора-тадбирлар танланган суб-лойиҳалар учун алоҳида махсус АМИБР-ни ишлаб чиқиш учун ишлатилиши мумкин. Хавф ва таъсирлар ўхшаш бўлса, бир нечта соҳаларни қамраб олувчи АМИБР тайёрланиши мумкин, унга илова сифатида объектга хос масалалар рўйхати келтирилган.

11.1. Атроф-муҳитга потенциал таъсирлар ва рисклар

320. Лойиҳа атроф-муҳитга бир қатор таъсир ва рискларни келтириб чиқаради:

321. **Чиқиндиларнинг пайдо бўлиши** қурилиш босқичида ва қурилиш ишлари пайтида ва биноларни ва алоҳида қурилиш элементларини демонтаж қилишда юз беради. Бундай чиқиндиларни аҳоли пунктларига яқин жойда ва ўз вақтида ёки кераксиз ташлаб юбориш ҳавонинг сифатига, чангнинг пайдо бўлишига ва қўшни жамоаларга таъсир қилиши мумкин. Ушбу чиқиндиларга қўшимча равишда, ишлатилган пайвандлаш симлари, ўраш материаллари ва ёғоч ҳам ҳосил бўлади. Умуман олганда, ушбу босқичда ҳосил бўладиган чиқиндиларнинг аксарияти қайта ишланган чиқиндилар қаторига кирадиган, уларни ўз вақтида ва тўғри ташланиши атроф-муҳитга минимал таъсирни таъминлайди. Қурилиш чиқиндилари, шунингдек бошқа чиқиндилар (қоғоз, шиша, пластмасса ва бошқалар) алоҳида идишларга бўлиниши керак. Чиқиндиларни йўқ қилиш жойлари қурилиш майдончасида эҳтиёткорлик билан танланиши ва атроф-муҳитни бошқариш режаларида чиқиндиларни таснифлаш ва қайта ишлаш қоидалари ишлаб чиқиши керак.

322. **Ҳавонинг ифлосланиши** асосан чанг ва қурилиш ускуналари зарарли моддалари туфайли бўлади. Чанг пайдо бўлиши қазиш, транспорт ҳаракати, биноларни янгилаш ва ҳоказолар билан боғлиқ бўлган кўплаб қурилиш / тиклаш тадбирларида содир бўлади. Хусусан, шамолли об-ҳавода чанг ифлосланиши хавфи ортади. Таъсир даражаси аҳоли яшаш жойига яқин жойда қурилиш / тиклаш ишлари олиб борилганда ортади. Кўпгина ишларнинг характерини инобатга олган ҳолда, ушбу таъсир қисқа муддатли, паст хавфли бўлиши кутилмоқда ва 4.1-жадвалда тавсия этилган чора-тадбирларни амалга ошириш орқали камайтирилиши мумкин. Шу билан бирга, мавжуд биноларни демонтаж қилишни ўз ичига олган қўшимча лойиҳалар учун қўшимча чоралар (кўпинча суғориш, чанг экранини ўрнатиш) талаб қилиниши мумкин. Иссиқлик изоляцияси ёки асбест қистирмалари бўлган томларни олиб ташлаш пайтида пайдо бўлиши мумкин бўлган захарли асбест чанги билан алоқа қилишда айниқса эҳтиёт бўлиш керак. Ходимлар ҳимоя ниқобларини кийишлари керак. Салбий таъсирларни қурилишнинг энг яхши усуллари ва юмшатиш бўйича тегишли чораларни қўллаш орқали олдини олиш мумкин.

323. **Шовқин таъсири** асосан ускунанинг ишлаши ва юк машиналарининг ҳаракати пайтида пайдо бўлиши мумкин. Шовқин даражаси лойиҳа фаолияти давомида белгиланган

чегарадан ошмаслиги кутилмоқда. Шовқин ифлосланиши тавсия этилган чоралар ёрдамида камайтириш мумкин. Лойиҳанинг ўзига хос хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, тебраниш инсон саломатлиги ва таркибий яхлитлигига таъсир қилиши кутилмайди, чунки тебранишларни келтириб чиқарадиган ҳаракатлар бўлмайди. 0267-09-сонли Санитария қоидалари ва меъёрлари Ўзбекистонда турар-жой бинолари учун шовқиннинг мақбул даражасини таъминлаш учун ишлатилади. Ушбу қонун ва қоидалар ташқи ва ички манбалар томонидан яратилган турар-жой бинолари ва жамоат бинолари ва турар-жой массивлари учун шовқиннинг рухсат этилган параметрларини белгилайди ва шовқин даражаси кун давомида 55 дБ (А) дан, кечаси эса 45 дБ (А) дан ошмаслиги керак.

324. Иш жойидаги шовқиннинг салбий таъсирини камайтириш учун ходимлар ГОСТ 15762-70 талабларига жавоб берадиган шахсий ҳимоя овозга қарши воситаларидан, агар бу ишларни хавфсиз бажариш талабларига зид бўлмаса фойдаланиши керак. Ишлаб чиқариш жараёнида шовқин даражасини пасайтиришдаги катта техник қийинчиликларни ҳисобга олган ҳолда шовқин даражасини, ғашга тегиш хусусияти ва чарчокни келтириб чиқарадиган шовқин даражаси билан боғлиқ эмас, балки ишчиларда касаллик эҳтимолини истисно қиладиган даражада ушаш керак. Шунингдек, лойиҳа иш жойида шовқиннинг мақбул даражасини таъминлаш учун 0120-01 сонли санитария қоидалари ва меъёрларига мувофиқ бўлиши керак.

325. **Ер усти сувининг ифлосланиши.** Қазилар ишлари, ёқилғи сақлаш, хавфли материалларни сақлаш дарё сувининг, агар сув оқими яқин бўлса, ифлосланиш манбаи бўлади. Ёқилғи, зарарли материаллар, чиқиндилар ва маиший чиқиндиларнинг оқиши кимёвий ифлосланишга олиб келиши мумкин. Барча ёқилғи ва кимёвий омборхоналар (агар мавжуд бўлса) махсус жойда муҳрланган ҳолда жойлаштирилган ва панжара билан ҳимояланган бўлиши керак. Сақлаш жойи ҳар қандай сув оқимидан ёки ботқоқ ердан узоқда жойлашган бўлиши керак. Асос ва ўралган деворлар сув ўтказмайдиган ва резервуар ҳажмининг 110 фоизини ушлаб туриш учун етарлича мустаҳкам бўлиши керак. Мойлаш материалларини ва бошқа хавфли суюқликларни ерга ёки сув ҳавзаларига ташламанг.

326. Тасодифий тўкилиб кетган тақдирда, дарҳол тозалаш ишлари олиб борилади. Барча тозалаш материаллари хавфли чиқиндиларни йўқ қилиш мумкин бўлган хавфсиз жойда сақланиши керак. Ер усти сувларини тозалаш режаси техник-иқтисодий асослаш жараёнида оқадиган сув сифати стандартига жавоб бериш учун яхшилаб режалаштирилиши керак. Чўкиш хавзаси, зарарсизлантириш учун резервуар ва сақланадиган резервуар сув остида қолиши учун тайёрланиши керак. Режа атроф-муҳитни бошқариш бўйича режаларга киритилган.

327. **Тупроқнинг ифлосланиши.** Ёнилғи, мойлаш материаллари, ахлат ва чуқур ҳожатхоналарининг етишмаслиги тупроқнинг ифлосланишига олиб келиши мумкин. Тупроқнинг ифлосланиши мумкин бўлган манба табиий манбага яқин жойда жойлаштирилмаслиги керак. Қурилиш майдончасидан сув оқимлари кўчирилиши керак. Ёнилғи-мойлаш материаллари билан жиҳозланган барча резервуарлар ердан кўтарилган ҳолда ўрнатилади ва уларнинг деворларининг яхлитлиги ҳар доим назорат қилинади. Атроф муҳитни бошқариш режаларида хавфли материалларни рўйхатга олиш, ишлов бериш ва сақлаш қоидалари, тупроқ ифлосланишининг олдини олиш режаси ва ёнғин хавфсизлиги режаси тузилиши керак.

328. **Асбест чанги билан ифлосланиш** - таъмирланган / қайта тикланадиган бинолардан эски томларни демонтаж пайтида ҳосил бўлган асбест чанги қурилиш майдончалари ёнида ёки яқинида яшайдиган одамларнинг соғлиғи учун жиддий хавф туғдириши мумкин.

329. Бундай ҳолатларда қурилиш ишларини олиб боришдан олдин, пудратчи 5-иловада келтирилган шаблонда асбестни бошқариш бўйича махсус режани ишлаб чиқиши керак. Асбест ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси (АМБР) лойиҳани амалга ошириш босқичида пудратчилар (ва бошқалар) нинг қурилиш майдончаларида асбест материалга (АМ) дуч келиши хавфини тавсифлайди ва баҳолайди; ва у мавжуд бўлган ҳар қандай АСМ билан тез ва хавфсиз муомала қилиш тартибини таъминлайди. Жаҳон банкининг ОП 4.01 атроф-муҳитни баҳолаши Жаҳон банки томонидан молиялаштириладиган лойиҳалар ХМК / Жаҳон банкининг *Экологик Саломатлик ва Хавфсизлик бўйича умумий кўрсатмалар каби халқаро стандартларда* (2007) акс эттирилган халқаро амалиётга мос келадиган ифлосланишнинг олдини олиш ва назорат қилиш технологиялари ҳамда соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик чораларини қўллашни талаб қилади. Агар миллий қонунчилик ушбу меъёрлардан фарқ қилса, қарз олувчидан қайси бир меъёрлар қаттиқроқ бўлса, унга риоя қилиниши талаб қилинади. ЎзРнинг 2011 йил № 0300-11сонли Санитария нормалари ва қоидалари (СанҚваМ) «Ўзбекистонда саноат чиқиндиларини йиғиш, инвентаризация қилиш, таснифлаш, зарарсизлантириш, сақлаш ва утилизация қилишни ташкил этишнинг санитария қоидалари ва стандартлари» Ўзбекистон Республикасида АСМ³⁸ чиқиндиларини йўқ қилишни белгилаб беради. Бироқ, процедура АСМ билан ишлашнинг аниқ тавсифини таъминламайди, шунинг учун АМБР Жаҳон банкининг кўрсатмаларига амал қилади.

330. АМБР-нинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат: (i) АСМни ўз ичига олган ва тегишли равишда (шу жумладан хавфсиз бошқариш ва йўқ қилишни) тезкор ва самарали ҳаракат; ва (ii) ҳар доим ҳудуд ходимларининг хавфсизлигини таъминлаш. АМБР пудратчи, ЛВМГ ва Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи (ЛАОГ) томонидан лойиҳа бўйича АСМ хавфини бошқариш учун ва пудратчилар томонидан улар ёки улар ишчилари дуч келадиган ҳарқандай АСМ билан самарали ишлаш учун фойдаланишга мўлжалланган. Шунинг учун АМБР процессуал элементи мутахассисларнинг билимисиз ва бошқа манбаларга мурожаат қилмасдан туриб осон ва тез тушунилиши мумкин бўлган аниқ кўрсатмалар бериш учун мўлжалланган.

11.2. Ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат муҳофазаси

331. **Ишчилар учун** - Меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилмаслик қурилиш ишчилари учун хавф туғдириши мумкин. Пудратчилар қурилиш ишлари турига, ШХВдан фойдаланишга, ўқув машғулотлари ва мониторингга боғлиқ бўлган Меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги белгиланган меъёрлари ва процедураларига қатъий амал қилишни талаб қиладиган Меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилишлари шарт. Бундан ташқари, барча ишчилар хавфли материаллар (асбест материаллари, ПБ ва бошқалар) билан ишлаш тартиби билан танишишлари керак. Пудратчилар ишчиларни тегишли яшаш шароитлари билан таъминлашлари керак: хавфсиз сув таъминоти, ювиниш шароити, дам олиш хоналари ва бошқалар.

332. **Аҳоли учун** - Қурилиш майдонларининг нотўғри ёритилиши ва тўсиб қўйилиши пиёдалар ва транспорт воситалари учун, айниқса, тунги вақтда хавфли бўлиши мумкин. Қурилиш майдончаларига юк автомобиллари ва транспорт воситаларининг ҳаракатланиши туфайли тирбандлик ҳажмининг кўпайиши, аҳоли пунктлари ичида қувур ётқизилган пайтда йўлларнинг вақтинча ёпилиши маҳаллий аҳоли учун ҳам ноқулайликлар туғдириши мумкин. Бундан ташқари, қувур ётқизилиши хонадонга киришни вақтинча ёпиб қўйишга олиб келади. Қурилиш иншоотлари ва меҳнат лагерларида қаттиқ ишлайдиган чиқиндилар ва нотўғри

³⁸ Ўзбекистон санитария нормалари СанҚваМ 0233-07 сонли «Асбест материалларини ишлаб чиқариш ва ишлатишда меҳнатни муҳофаза қилиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича санитария қоидалари ва нормалари» 1980 йилларда қайта кўриб чиқилган бир қатор қонун ҳужжатларидан бири эди. Энг сўнгги маҳаллий стандарт сифатида уларнинг ҳуқуқий мақоми йўқлигига қарамай, Асбест ўз ичига олган материалларни бошқариш режасини тайёрлашда қоидалар эслатиб ўтилган ва асбестни қайта ишлаш ва йўқ қилиш протоколи (3 бўлимга қаранг) СанҚваМ тупроқ копламига қўйиладиган талабларни ўз ичига олади.

санитария шароитларини ўз вақтида ва самарасиз утилизация қилиш атроф-муҳитни ифлослантириши ва маҳаллий аҳолининг соғлиғига таъсир қилиши мумкин. Бундан ташқари, оғир юк машиналарининг ҳаракати аҳоли пунктлари ичидаги йўлларнинг ҳолатини бузиши ёки ёмонлаштириши мумкин.

333. **Ўсимликларнинг йўқолиши** - дастур ерга эгалик қилиш ва бошқа жойга кўчиришни талаб қиладиган суб-лойиҳаларни молиялаштиришни ўз ичига олмаганлиги сабабли, яъни барча лойиҳалаш ишлари мавжуд объектларда амалга оширилади, флорага ҳеч қандай таъсир кўрсатилмайди. Бироқ, ушбу объектларнинг баъзилари учун чиқиндилар, чанг ва шовқинларнинг пайдо бўлишини сезиларли даражада оширадиган, мавжуд бўлган бино ёки иншоотнинг бир қисмини ёки барчасини демонтаж қилишни талаб қиладиган вариант бўлиши мумкин.

334. Мавжуд объектларни модернизация қилиш, масалан янги ускуналар сотиб олиш ёки ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ҳисобига кенгайтириш билан боғлиқ бўлган суб- лойиҳалар учун объектларнинг эксплуатация даврида атроф-муҳитга, айниқса чиқиндиларнинг кўпайиши кўринишидаги ва оқава сувларни ҳосил қилиш таъсир кўрсатилиши мумкин. Бундай ҳолларда ҳеч қандай қурилиш / тиклаш ишлари кўзда тутилмайди. Бироқ, мавжуд ускуналарни алмаштириш орқали ишлаб чиқаришни модернизация қилиш шароитида замонавий ускуналарни қўллаш орқали эмиссия вачиқиндиларнинг камайиши эҳтимоли бор.

335. **Тасодифий топилмалар** - лойиҳанинг баъзи шаҳарлари археологик меросни топиш имконияти бўлган жойларда жойлашган. Бу ер ишлари пайтида, айниқса сув таъминоти ва канализация тармоғини қуриш / тиклаш лойиҳалари остидаги траншларда тупроқ қазилар пайтида юз бериши мумкин.

336. **Ижтимоий-иқтисодий таъсирлар ва бошқа жойга кўчиш масалалари** - суб- лойиҳалар бўйича ишлар доимий экинларнинг йўқолишига, кичик дўконлар ва уйларнинг вақтинча ёпилишига, шунингдек, аҳоли даромадларининг пасайишига олиб келиши мумкин. Қўшимча равишда, уй шароитида нотўғри иш юритиш, бевақт қурилиш ишлари ва маиший чиқиндиларни йўқ қилиш ижтимоий-иқтисодий муҳитга салбий таъсир қилади. Энг яхши амалиётни жорий этиш ва маҳаллий аҳоли билан яқин ҳамкорлик қилиш бу таъсирларни камайтиради.

337. Потенциал экологик ва ижтимоий хавфлар ва дастурга киритилиши мумкин бўлган суб- лойиҳаларни амалга оширишдаги таъсирининг қисқача мазмуни, шунингдек, юмшатиш бўйича умумий чора-тадбирлар қуйидаги 13-жадвалда келтирилган. Ушбу лойиҳани молиялаштириш фақат ерга (мажбурий) эгалик қилиш ёки бошқа жойга кўчиришни талаб қилмайдиган суб-лойиҳаларни ўз ичига олганлиги сабабли, суб-лойиҳанинг барча фаолияти мавжуд ҳудудда амалга оширилади.

16- жадвал. Лойиҳанинг атроф-муҳитга потенциал таъсири ва таъсирни камайтириш чоралари

<i>сублойиҳаларнинг тахмин қилинган турлари</i>	<i>Қутулаётган экологик ва ижтимоий хавфлар ва таъсирлар</i>	<i>Таъсир доираси (маҳаллий / вилоят вақтинча / доимий)</i>	<i>Олдини олиш / камайтириш чоралари</i>
1. Кўча ёритилишини модернизация қилиш: • Мавжуд симёғочларни таъмирлаш; • Керак бўлган жойларга, янги таянчларни ўрнатиш;	• Чиқиндиларни ҳосил бўлиши (ишлатилган лампалар, ишлатилган симлар ва бошқалар) • Ҳавонинг эмиссияси (чанг);	Маҳаллий. Вақтинчалик, қайта таъсир	• Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари); (ЎЗР 0329-161 сон СанҚваМ №, ВМК 266-сон, 21.09.2011 й. ²)

<ul style="list-style-type: none"> • Чирокларни алмаштириш; • Кўча чирокларини ўрнатиш 	<ul style="list-style-type: none"> • Иш пайтида шовқин; • Жамоат жойларига кириш чекловлари. 		<ul style="list-style-type: none"> • Чангни бостириш - қурилиш майдончасини суғориш; • Кун давомида иш вақтини чеклаш; (СанҚваМ ЎзР № 0267-093; СанҚваМ № 0120-014) • Қурувчиларни хавфсизлик бўйича кўрсатмалар билан таъминлаш (ШН 3.06.03 - 08; КМС 3.06.04-97) ⁵; • Хавфсизлик нуқтаи назаридан иш жойини ҳимоя қилиш; • Таъмирлаш ва қурилиш ишлари билан боғлиқ вақт чекловлари тўғрисида аҳолини хабардор қилинг.
<p>2. Жамоат жойларини ободонлаштириш:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Парклар ва майдонлар; • Ўйин майдончалари; • Бошқа жамоат жойлари; 	<ul style="list-style-type: none"> • Ер қопламига таъсири; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Ҳавонинг эмиссияси (чанг); • Иш пайтида шовқин; • Мавжуд дарахтлар ва буталарни кесиш, уларни иқлимга мосланмаган турлари билан алмаштириш. 	<p>Маҳаллий вақтинча қайтариладиган таъсир билан</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976, ЎзР ПКМ 22.11.19997 йилдаги №506); • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²) • Чангни босиш - йўлларни, ободонлаштириш ҳудудларини суғориш; • Кун давомида иш вақтини чеклаш; (СанҚваМ ЎзР № 0267-093; СанҚваМ № 0120-014) • Хавфсизлик нуқтаи назаридан иш жойини ҳимоя қилиш; • Кўкаламзорлаштириш иқлимга мос ва кенг баргли кўчатлар ва ўз вақтида суғориш тизими билан олиб борилиши керак (ЎзР ПКМ 22.11.19997 йилдаги №506-сонли қарори).
<p>3. Йўллар, пиёдалар йўлакларини ва йўл чети йўлакларини тиклаш:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мавжуд йўлларни кенгайтириш; • Йўл юзаси; • Велосипед йўлакларини қуриш; • Пиёдалар йўлакларини таъмирлаш 	<ul style="list-style-type: none"> • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (қурилиш чиқиндилари); • Ҳавонинг эмиссияси (чанг, қурилиш ускуналари чиқиндилари); • Дарахтларни, буталарни кесиш • Иш пайтида шовқин; • Транспорт воситалари ва пиёдаларнинг ҳаракатланишига чекловлар. 	<p>Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²) • Тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976, ЎзР ПКМ 22.11.19997 йилдаги №506); • Чангни босиш - йўлларни суғориш; • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан

			<p>ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Йўл бўйида кенг баргли ўсимликларнинг иқлимга мос турлари билан ободонлаштириш (ЎзР ПКМнинг 22.11.1997 йилдаги 506-сонли буйруғи); • Иш майдонни тўсиб қўйиш.
<p>4. Кўприкни тиклаш / куриш:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кўприкни тиклаш; • Кичик кўприкларни куриш (10 метргача); • Пиёдалар учун кўприкларни куриш 	<ul style="list-style-type: none"> • Янги кўприклар куриш учун ерларни белгилаб олиш; • Соҳил зонасининг тупроқ ва ўсимлик қопламани бузиш; • Ер усти сувининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Ҳавонинг эмиссияси (қурилиш техникасидан чиқадиган чиқиндилар); • Қурилиш ишлари пайтида шовқин; • Чорраҳага киришни чеклаш. 	Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар -	<ul style="list-style-type: none"> • Соҳил зоналари тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Ер усти сувлари ифлосланишига йўл қўймаслик учун иш жойида сув оқимини йўналтириш бўйича тайёргарлик тадбирларини амалга ошириш (РН 84.3.22:20068); • Чиқинди сувларни йиғиш мосламалари ва ёғ тузоқлари билан ер усти дренажини ташкил қилиш (РН 84.3.22:20068); • Ер усти сувлари сифатини назорат қилишни ташкил қилиш (РН84.3.22:20068, СанҚваМ 0088-999); • Коррозияга қарши материаллардан фойдаланиш; • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²) • Вақт чекловлари тўғрисида аҳолини хабардор қилиш ва бошқа кўприкларга йўналтириш • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014)
<p>5. Йўл дренаж тизимлари ва қурилмаларини куриш / таъмирлаш:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дренаж тизимларини куриш; • Мавжуд ер усти дренаж тизимларини кенгайтириш; • Мавжуд дренаж тизимларини таъмирлаш. 	<ul style="list-style-type: none"> • Дренаж тизимини куриш / кенгайтириш учун ерни ажратиб олиш; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламининг бузилиши; • Ер усти ва ер ости сувларининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва 	Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар -	<ul style="list-style-type: none"> • Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²) • Қурилиш ишларида чангни

	<p>бошқалар)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ҳавонинг эмиссияси (қурилиш техникасидан чиқадиган чиқиндилар); • Иш пайтида шовқин; 		<p>босиш;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Иш майдонини тўсиб қўйиш. (КМ КМ 2.01.08-96; LINE 2.07.01-03; КМ 2.10.09-97) • Тозалаш ва шовқиндан ҳимоя қилиш мосламалари билан жиҳозланган қурилиш ускуналари ёрдамида атмосферага ифлослантирувчи чиқиндиларни камайтириш учун атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоралари; • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014) • Ишларни бажариш даврида ер усти оқимлари ва дренаж сувларини алмаштиришни ташкил этиш (RD 118.0027719.5-9110). • Дренаж ва ер усти суви сифатини назорат қилишни ташкил этиш • Коррозияга қарши материаллардан фойдаланиш;
<p>6. Тошқинга қарши чоралар:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дренаж кудуқларини бурғилаш / сув тошқини билан курашиш учун мавжуд кудуқларни тиклаш; • Тошқинни бошқариш учун сув насосларини ўрнатиш. 	<ul style="list-style-type: none"> • Дренаж тизимини қуриш / кенгайтириш учун ерни ажратиб олиш; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламнинг бузилиши; • Ер усти ва ер ости сувларининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) <p>Бурғулаш қурилмалари ва насослардан чиқадиган ҳаво чиқиндилари.</p>	<p>Маҳаллий вақтинчалик -</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Режалаштирилган ишлар ҳудудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ЎзР ВМҚ 506, 22.11.1996) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. 2) • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Иш майдонини тўсиб қўйиш. • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014) • Ишларни бажариш даврида ер усти оқимлари ва дренаж сувларини алмаштиришни ташкил этиш (RD 118.0027719.5-9110). • Атмосферага ифлослантирувчи моддаларнинг чиқишини камайтирадиган тозалаш ускуналари билан жиҳозланган ускуналарни қўллаш.
<p>7. Сув таъминоти:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Сув таъминоти 	<p>Маҳаллий -</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Режалаштирилган ишлар

<ul style="list-style-type: none"> • сув таъминоти тармоқларини тиклаш; • сув омборларини тиклаш; • Юқори сув бочкалари;; • насос станцияларини тиклаш 	<p>тизимини куриш / кенгайтириш учун ерга эгалик қилиш;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Курилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламнинг бузилиши; • Ер усти ва ер ости сувларининг ифлосланиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, курилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Бурғулаш ва курилиш ускуналаридан чиқадиган ҳаво чиқиндилари; • Курилиш ишлари пайтида шовқин. 	<p>вақтинчалик таъсирлар</p>	<p>худудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²) • Курилиш ва бурғулаш ишлари пайтида чангни босиш; • Иш майдонни тўсиб қўйиш. • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси 55 дБ дан ошмаслиги керак кундузи ва кечаси 45 дБ. (СанПиН ЎзР № 0267-093, СанПиН № 0120-014) • Атмосферага ифлослантирувчи моддаларнинг чиқишини камайтирадиган тозалаш ускуналари билан жиҳозланган ускуналарни қўллаш.
<p>8. Санитария тадбирлари:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Канализация тармоғини тиклаш; • Канализация насос станцияларини тиклаш; • Септик танкларни куриш / реабилитация қилиш 	<ul style="list-style-type: none"> • Канализация тармоғини тиклаш учун ерни олиш; • Курилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимлик қопламнинг бузилиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, курилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Курилиш техникасидан атмосфера чиқиндилари. 	<p>Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар -</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Режалаштирилган ишлар худудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²); • Курилиш ишларида чангни босиш; • Иш майдонни тўсиб қўйиш. • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014)
<p>9. Қаттиқ чиқиндиларни бошқариш тизимлари:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кичик ҳажмдаги чиқиндиларни йиғиш пунктини куриш / такомиллаштириш • Чиқиндиларни йиғиш пунктларини куриш 	<ul style="list-style-type: none"> • Қаттиқ чиқиндиларни бошқариш тизимларини куриш / реконструкция қилиш учун ерларни кўчириш; • Курилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, курилиш чиқиндилари ва бошқалар) 	<p>Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар -</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Режалаштирилган ишлар худудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²)

	<ul style="list-style-type: none"> • Ҳавонинг эмиссияси (қурилиш техникасидан чиқадиган чиқиндилар); • Қурилиш ишлари пайтида шовқин; • Чиқиндиларни йиғиш пунктларини ўрнатишда ер ости сувларига таъсири; • Қурилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши. 		<ul style="list-style-type: none"> • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Иш майдонини тўсиш; • Чиқиндиларни йиғиш пунктлари учун гидроизоляция мосламаси (ЎзР СанҚваМ №0329-161); • Атрофдаги турар-жойларда шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, кечаси эса 45 дБ дан ошмаслиги керак. (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014)
<p>10. ижтимоий инфратузилмани модернизация қилиш (болалар боғчалари, мактаблар, тиббиёт пунктлари):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ташқи эшик ва деразаларни таъмирлаш / алмаштириш, деразаларни оптималлаштириш; • Деворларни, подвалларни ва томларни изоляция қилиш; • Ижтимоий объектлар ичидаги кичик ҳажмдаги реконструкция ишлари (масалан, деворларни тахлаш, плиткалар, кабель каналларини ўрнатиш, янги сув қувурлари); • Асосий тиклаш ишлари, шу жумладан деворларни олиб ташлаш / реконструкция қилиш (айникса, агар улар асбестли изоляция ёки листлардан иборат бўлса); • Асбест томларини алмаштириш 	<ul style="list-style-type: none"> • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (қурилиш чиқиндилари); • Ҳавонинг эмиссияси (биноларни реконструкция қилишда ноорганик чанг, асбестли томларни ва бошқа иншоотларни алмаштиришда асбест чанги, таъмирлаш ишлари давомида аэрозолни бўйлаш); • Қурилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши; • Қурилиш ва таъмирлаш ишлари пайтида шовқин. 	Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар -	<ul style="list-style-type: none"> • Тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976, ЎзР ПКМ 22.11.1997 йилдаги №506); • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²) • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Яқин атрофдаги турар-жой бинолари худудида шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, тунда эса 45 дБ дан ошмаслиги керак (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014).;
<p>11. Энергия таъминоти фаолияти:</p> <p>Ер ости электр симларини ўрнатиш (магистраль линиялар учун)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ҳаво ўтказгичлари • Янги электр тарқатиш трансформаторларини ўрнатиш; • Янги тарқатиш линияларининг қисқа бўлимларини ўрнатиш ёки эскирган симёғочларни алмаштириш • Қуёш панелларини ўрнатиш 	<ul style="list-style-type: none"> • Ер ости электр симларини ўрнатиш учун ер ажратиш; • Ер ости монтаж ишлари пайтида ер қатламининг бузилиши; • Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (тупроқ, қурилиш чиқиндилари ва бошқалар) • Симёғочларни алмаштириш пайтида шовқин; • Ер ости ишларида ер ости сувларига таъсир қилиш. 	Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар -	<ul style="list-style-type: none"> • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²) • Режалаштирилган ишлар худудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Яқин атрофдаги турар-жой бинолари худудида шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, тунда эса 45 дБ дан ошмаслиги керак (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-

			014); • Коррозияга қарши материаллардан фойдаланиш.
12. Коммунал техника, транспорт воситалари ва бошқаларни сотиб олиш.	Очиш пайтида чиқиндилар пайдо бўлиши.	Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар	- • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й.)
13. Иссиқлик таъминоти: • Иситиш тизимларини реконструкция қилиш, модернизация қилиш (иссиқлик манбаларини алмаштириш ёки модернизация қилиш, масалан: қозонхона ёки ташки манбалар); • Биноларни реконструкция қилиш ва изоляциялаш; • Эски иситиш қувурларини алмаштириш	• Эскирган ускуналарни алмаштириш, биноларни реконструкция қилиш жараёнида чиқиндилар (металлолом, қурилиш чиқиндилари) пайдо бўлиши.	Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар	- • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. ²)
14. Ижтимоий объектларнинг кичик қурилиши: • Мактаб ёки болалар боғчаси ва тегишли объектлар - ошхона, спорт марказлари ва бошқалар. • Омборхоналар • Ахборот марказлари • Бошқа зарур кичик ижтимоий объектлар	• Чиқиндиларнинг ҳосил бўлиши (қурилиш чиқиндилари); • Ҳавонинг эмиссияси (биноларни реконструкция қилишда ноорганик чанг, асбестли томларни ва бошқа иншоотларни алмаштиришда асбест чанги, таъмирлаш ишлари давомида аэрозолни бўйаш); • Қурилиш ишлари пайтида тупроқ ва ўсимликларнинг бузилиши; • Қурилиш ишлари пайтида шовқин.		• Режалаштирилган ишлар худудларида тупроқ ва ўсимлик қатламини, дарахт ва бута ўсимликларини сақлашга қаратилган табиатни муҳофаза қилиш бўйича тайёргарлик тадбирлари (ДС 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-976) • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й.) • Қурилиш ишларида чангни босиш; • Яқин атрофдаги турар-жой бинолари худудида шовқин даражаси кун давомида 55 дБ дан, тунда эса 45 дБ дан ошмаслиги керак (СанПиН ЎзР № 0267-093; СанПиН № 0120-014).;
15. WIFI хизматлари учун антенналарни ўрнатиш	Чиқиндилар ҳосил бўлиши	Маҳаллий вақтинчалик таъсирлар	- • Чиқиндиларни кейнчалик қайта ишлаш учун йиғиш ва саралаш (йиғиш ва қайта ишлаш жойлари) (СанҚваМ ЎзР 03.03-161, ПКМ №266 21.09.2011 й. 2)

ЎзР СанҚваМ № 0329-16. Ўзбекистон Республикасида аҳоли пунктларини ободонлаштириш ва яхшилашнинг санитария нормалари ва қоидалари.

² - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 21.09.2011 йилдаги 266-сонли «Симбли лампаларнинг ишлатилиб бўлган ресурсларини тўплаш ва уларни утилизация қилишни ташкил этиш тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида» қарори.

³ - Ўзбекистон Республикасининг СанҚваМ № 0267-09. Бинолар ичида ҳам, ташқарисида ҳам яшаш жойидаги шовқин даражаси.

⁴ - ЎзР СанҚваМ № 0120-01. Қурилиш майдонларида шовқиннинг рухсат этилган даражалари учун санитария меъёрлари.

⁵ - ШН 3.06.03 - 08; КМС 3.06.04-97 Қурилиш хавфсизлиги стандартлари.

⁶ - ШН 2.05.02 - 07; КМК 2.05.03-97 Қурилиш стандартлари ва йўлларни атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қоидалари

⁷ - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 22.11.1999 йилдаги 506-сонли «Республика ўрмонларини химоя қилиш бўйича айрим меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори.

⁸ - RH84.3.22: 2006 йил. Ўзбекистон Республикасини ифлосланишидан химоя қилиш учун санитария қоидалари ва нормалари.

⁹ - СанҚваМ № 0088-99. Сув ҳавзаларига оқва сувлар билан ташланадиган ифлослантирувчи моддаларнинг рухсат берилган миқдорини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш учун санитария талаблари.

¹⁰ - ПД 118.0027719.5-91. Ифлослантирувчи моддаларни сув ҳавзаларига, шу жумладан дренаж сувларига йўл қўйилиши учун стандартлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш тартиби.

11.3. КОВИД-19 пандемия даврида ишчилар ва жамоанинг соғлиқ ва меҳнат муҳофазаси

2019 йилги янги коронавирус (SARS-CoV-2) сабаб бўлган коронавирус касаллиги (COVID-19) авж олиши 2019 йил декабридан бошлаб, Хитойнинг Хубей провинциясининг Уханшаҳрида дастлабки ҳолатлар аниқлангандан сўнг бутун дунё бўйлаб тез тарқалмоқда. 2020 йил март ойи бошидан буён Хитойдан ташқарида касалланганлар сони ўн уч бараварга ошган ва таъсирланган мамлакатлар сони уч бараварга ошган. Коронавирус бутун дунё бўйлаб жадал тарқалаётганлиги сабабли, 2020 йил 11 март куни бутунжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти жаҳон пандемиясини эъълон қилди.

Ўзбекистон ҳукумати пандемияга тайёр туриш чораларини кўришни бошлади. Шу нуқтаи назардан, Президент иқтисодиёт ва аҳолининг заиф қатламларига ёрдам бериш учун 1 миллиард АҚШ доллари миқдоридagi иқтисодий ёрдам режасини имзолади. Режага биноан тайёргарлик ва жавоб чораларини назорат қилиш ва мувофиқлаштириш учун Бош вазир бошчилигидаги Инқирозга қарши жамғарма ва Инқирозга қарши миллий комиссия ташкил этилади. Инқирозга қарши чоралар жамғармаси КОВИД-19 профилактикаси ва назорати, кам таъминланган оилаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, стратегик иқтисодий йўналишлар ва кичик бизнесни қўллаб-қувватлайди. Режа, шунингдек, жисмоний шахслар ва корхоналарни қўллаб-қувватлаш учун солиқ ставкаларини вақт билан чеклашни камайтиради. Ёрдам режаси доирасида Ҳукумат КОВИД-19 беморларини парвариш қилиш билан шуғулланадиган соғлиқни сақлаш ходимлари учун иш ҳақини тўлдиришни жорий қилди. Шифокорлар ойига 2500 АҚШ долларигача, ҳамширалар 1500 АҚШ долларигача ва ёрдамчи ходимлар ойига 500 АҚШ долларигача пул олишлари мумкин.

Ҳокимият мамлакатда вирус тарқалишини чеклаш чораларини кўрди. Вируснинг биринчи касаллиги Ўзбекистонда аниқлангандан сўнг, Инқирозга қарши миллий комиссия, Хитой ва Кореянинг янги сабоқларидан сабоқ олиб, вирус тарқалишининг олдини олиш учун тобора чеклов чораларини кўришни бошлади.

- 2020 йил 24 мартдан бошлаб барча кириш пунктлари ёпилди; барча халқаро йўловчи рейслари ва поездлар ҳаракати тўхтатилди; мактаблар ва университетлар ёпилди; Тошкентда ва вилоят марказларида, бошқа оғоҳлантиришлар ва уй шароитида ишлаш мажбурий бўлгунга қадар барча турдаги катта йиғилишлар тақиқланган; барча жамоат транспорти тўхтатилди; кириш ва чиқиш чекловлари ўрнатилди.

- 2020 йил 27 мартдан бошлаб уйда ишлаш бўйича маслаҳат берилди; жамоат жойларида ниқоб тақиш мажбурий бўлган, қоидабузарларга 120 АҚШ доллар миқдоридa жарима солинган; йиғилишлар уч кишига тақиқланган; шахсий автотранспорт воситаларининг ҳаракати рўйхатдан ўтган ҳудуд билан чекланган; ва 65000 дан ортиқ одам карантин остига олинган.

- 2020 йил 30 мартдан бошлаб Тошкент ва вилоят марказларида транспортнинг барча турларини тўхтатиб туриш учун чекловлар янада кучайтирилди; уйда ишлаш бўйича маслаҳат аҳолига овқат сотиб олиш ва даволаниш каби баъзи муҳим ишлардан ташқари уйда қолишни талаб қиладиган буйруққа мувофиқлаштирилди; ва шахсий химоя воситаларини (ШХВ) экспорти бутун мамлакат бўйлаб тўхтатилди.

2020 йил 15-августдан транспорт воситаларининг ҳаракатланишига, ички ва ташқи ҳаво ва темир йўл транспортига рухсат берувчи чекловлар бекор қилинди. Ижтимоий узоқлашиш ва ниқоб кийиш режими ҳали ҳам мажбурийдир.

Ўзбекистонда 2020 йил 21 октябр ҳолатига юқтирганларнинг умумий сони 64010 кишини ташкил етди, 61068 киши даволанди ва 534 киши вафот этди.

КОВИД 19 инфекцияси мамлакатда лойиҳани амалга оширишга таъсир қилиши мумкинлиги сабабли, қурилиш ишларини тайёрлаш ва олиб боришда, лойиҳада (i) КОВИД-19 эпидемиясини олдини олиш ёки минималлаштириш учун етарли чоралар кўрилишини таъминлаш учун чоралар кўриш зарур ва (ii) юқумли касаллик пайтида нима қилиш кераклигини аниқлаш ва режа тузиш. Бунга қуйидагилар киради:

(i) ишчилар ҳаракати натижасида вирус тарқалиш эҳтимолини минималлаштириш ва олдини олиш бўйича чоралар кўриш; (ii) уларнинг тарқалиши учун уларнинг тайёрланишини таъминлаш (iii) фавқулодда вазият режаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, шунда ходимлар касаллик келиб чиқса нима қилиш кераклигини ва даволаш қандай амалга оширилишини билишлари керак; (iv) КОВИД-19 масалалари бўйича марказни тайинлаш; (v) Пудратчидан марказ ёки лойиҳа бўйича соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича мутахассис ва тиббиёт ходимлари (ва керак бўлганда маҳаллий соғлиқни сақлаш ходимлари) биланалоқа қилишни талаб қилиш ва фавқулодда вазиятлар режаларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишни мувофиқлаштириш; ва (vi) КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни, лойиҳа томонидан КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун қандай тайёргарлик кўриляётганлиги, процедуралар қандай амалга ошириляётганлиги ва ўзларининг соғлиғи билан боғлиқ муаммоларни хабар қилиш учун мавжуд лойиҳани шикоят қилиш механизmidан фойдаланишни ишчилар ва бошқа ходимларни рағбатлантириш.

КОВИД 19 билан боғлиқ барча зарур тадбирлар тўғрисида, ЖБ қурилиш / қурилиш ишлари бўйича шартномалардаги КОВИД 19 мулоҳазалари бўйича Йўл-йўриқ кўрсатмасини чиқарди (15-иловага қаранг). Хужжат кўп сонли ишчилар ёки ишчилар лагерлари жойлашган қурилиш / қурилиш ишларига қаратилган. Хужжат Банк ходимларига қурилиш ва қурилиш ишлари ва КОВИД-19 билан боғлиқ асосий муаммоларни ҳал қилишда қарз олувчиларни қўллаб-қувватлаш усуллари тўғрисида маслаҳат беришга мўлжалланган ва мавжуд шартномалар бўйича пудратчилар мажбуриятларини тушуниб, лойиҳанинг ҳозирги ҳолатини баҳолашни тавсия қилади (3-бўлим), пудратчиларга тегишли ташкилий тузилмаларни ўрнатишни талаб қилиш (4-бўлим) ва КОВИД-19нинг турли жиҳатларини ҳал қилиш учун режалар ва процедураларни ишлаб чиқиш (5-бўлим). Пудратчилар томонидан амалга ошириладиган энг муҳим ҳаракатлар қаторига қуйидагилар киради: (а) ходимларни КОВИД- 19 белгилари ва аломатлари, унинг тарқалиши, ўзларини қандай ҳимоя қилиш (шу жумладан, мунтазам равишда қўл ювиш ва ижтимоий масофани ажратиш) ва агар нима қилиш кераклиги ҳақида ўқитиш, улар ёки бошқа одамларда аломатлар мавжуд; б) плакатларни иш жойи атрофида, маҳаллий тилларда расм ва матн билан жойлаштириш; (с) иш жойида яхши нафас олиш гигиенасини тарғиб қилиш: нафас олиш гигиенасини тарғиб қилувчи плакатларни намойиш қилиш ва бунга бошқа алоқа чоралари билан бирлаштириш, масалан, меҳнатни муҳофаза қилиш бўйича ходимларнинг кўрсатмаларини бериш, иш жойингизда бурун бурунги ёки йўтални ривожлантирадиганлар учун юзингизни маскалари, уларни гигиеник жиҳатдан йўқ қилиш учун ёпиқ қутилар билан таъминлаш; (д) совун, бир марта ишлатиладиган қоғоз сочиқлар ва ёпиқ чиқинди қутилари билан таъминланган қўл ювиш воситаларини офис биносига таъминлаш. Қўл ювиш мосламалари мавжуд бўлмаган ёки

етарли бўлмаган ҳолларда, уларни созлаш учун чоралар кўриш керак. Спиртли тозалаш воситаси (агар мавжуд бўлса, 60-95% спиртли) ҳам ишлатилиши мумкин.

Тегишли равишда, ЛАОГ пудратчилар ушбу Изоҳга амал қилишини ва томонидан кўриб чиқилиши ва тасдиқланиши учун Фавкулудда вазият режасини тайёрлашини таъминлаши керак. Бундан ташқари, Пудратчи 16-иловадаги илова қилинган шаблонни ишлатиб, КОВИД ҳолати тўғрисида қисқача ҳисоботларни тайёрлаши керак. АМИМЧБАМ касалликларнинг юқиши ҳақида хабар беришни талаб қилади. Лойиҳа бошқаруви протоколлари билан керакли жавобларни яхшироқ мувофиқлаштириш учун Банк жамоаси сайтга касаллик келиб чиқиши ҳақида хабар беришлари жуда муҳимдир. Бундай ҳисоботни "жиддий" ҳодиса учун ЕСИРТ кўрсатмаларига биноан, Банк жамоаси хабардор бўлишини ва тадбирни лойиҳа даражасида бошқарилишини таъминлаш учун бажариш керак. КОВИД-19 эпидемияси бўйича текширувни ПБ ёки Пудратчи амалга ошириши шарт эмас, аммо ЛАОГ жамоаларни лойиҳа жойларида юктирган ишчиларга ёрдам кўрсатиш билан боғлиқ ҳар қандай хавотир ёки муаммолар тўғрисида, айниқса юктириш даражаси яқинлашаётган бўлса, 50% ишчи кучини хабардор қилиши керак.

11.4 Потенциал ижтимоий таъсирлар ва уларни юмшатиш

338. Лойиҳа доирасида қишлоқ хўжалигига ва турар-жойларга тегишли бўлган доимий ва вақтинча ерга эгалик қилиниши мумкин. Сув насос станциясини, сув омборларини, чиқиндиларни йиғиш пунктларини, қаттиқ чиқиндиларни қайта ишлаш иншоотларини реконструкция қилиш / қайта тиклаш ерни доимий равишда эгаллашни талаб қилиши мумкин. Вақтинча ерни олиш сув қувурларини қайта қуриш ва кенгайтириш, йўлларни кенгайтириш, дренаж тизимини кенгайтириш учун керак бўлиши мумкин. Ушбу мақсадлар учун ерлар қишлоқ хўжалигидан ва фермерлар, уй хўжаликлари ёки тадбиркорлик субъектларига таъсир кўрсатадиган турар-жой ерларидан олинishi мумкин (йўл, ном ва мулкэгалари). Белгиланган муддатда доимий равишда ерни олиб қўйишга ҳожат қолмайди, лекин сув таъминоти қувурлари ва бошқа ижтимоий инфратузилмаларни қуриш / реконструкция қилиш сабабли эрни вақтинча олиб қўйишни ўз ичига олиши мумкин.

339. Лойиҳада бир нечта сублойиҳалар бўлиши кутилмоқда, улар фақат амалга ошириш даврида маълум бўлади. Фаолият / таъсирларнинг кенг тоифаси кўзда тутилган бўлса ҳам, аниқ лойиҳалар фақат сублойиҳаларни батафсил ишлаб чиққандан сўнг маълум бўлишимумкин. Юқорида таъкидланганидек, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш режаларидаги ижтимоий-иқтисодий таҳлил ҚҚХРларнинг ижтимоий иқтисодий қисмига қўшиш учун етарли; Мураккаб КХРлар учун батафсилроқ ижтимоий-иқтисодий тадқиқот талаб қилинади. Бундай таҳлиллар қўчиш ва истиқболли йўқотишлар ҳажмини аниқлашга ёрдам беради, мақсадли йўналтириш учун заиф гуруҳларни аниқлаш ва кўчириш харажатларини аниқлашга ёрдам беради. Лойиҳани тайёрлаш босқичида ушбу ҚИРЛ учун "қўлланма" сифатида хизмат қилувчи, сублойиҳанинг алоҳида АМИТБларини тайёрлаш, амалга ошириш ва мониторинги учун тамоиллар, мезонлар ва мажбуриятлар тўғрисида маълумотлар билан таъминлаш мақсадида Атроф- муҳит ва ижтимоий бошқарув механизми (АМИМЧБАМ) ишлаб чиқилди. Ушбу тизим сублойиҳанинг юзаси ва Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР) тайёрланганда қўлланилади. Кўчиришга таъсирлар қуйидагича таснифланади:

А. **Муҳим (1-тоифа)** - Агар лойиҳанинг натижаси ўлароқ, 200 га яқин ва ундан ортиқ одам катта таъсирга дуч келса, яъни уй-жойдан чиқиб кетса ёки ишлаб чиқариш (даромад келтирадиган) активларининг 10% ёки ундан кўпини йўқотса. Тўлиқ КХР тайёрланиши талаб қилинади.

В. **Аҳамиятсиз таъсир (2-тоифа)** - Агар лойиҳанинг натижаси ўлароқ, 200 дан кам одам уй-жойдан жисмонан чиқиб кетса ёки ишлаб чиқариш (даромад келтирадиган) активларининг 10% дан камини йўқотса. Қисқартирилган КХР тайёрланади;

С. **Кўчириш талаб қилинмайди (3-тоифа)** - Агар сублойиҳа ерни вақтинча ёки доимий олишни талаб қилмаса ва ер, иншоотлар, экинлар ва дарахтлар, бизнес ва даромад йўқотилишига таъсир кўрсатмаса. Кўчириш режаси талаб қилинмайди. Ушбу тоифага вақтинча, аммо аҳамиятсиз таъсирлар ҳам киради, улар пудратчи томонидан қурилишни бошқариш бўйича ЛЖШ билан боғлиқ бўлмаган ҳолда юмшатилиши керак. Тегишли текширув ҳисоботи талаб қилинади

340. Ерни ихтиёрий равишда бериш талаблари юқоридаги 302-бандда белгиланган.

341. Маҳаллий ҳокимият ва Ер ресурслари ва давлат кадастр бошқармаси (ЕРДКБ), ерга эгалик қилиш ва бошқариш билан шуғулланувчи маслаҳатчисини олиб борадилар. А) ва б) бандларида кўрсатилган ЛЖШларга йўқотган ерлари учун компенсация ва қуйидаги ёрдам берилишини таъминловчи бошқа ёрдамлар тақдим этилади:

I. Уларнинг вариантлари ва кўчиришга оид ҳуқуқлари тўғрисида маълумот берилди.

II. Техник ва иқтисодий мақсадга мувофиқ равишда бошқа жойга кўчиб ўтишни таклиф этадиган ёки танланган танлов тўғрисида маслаҳатлашилидаи.

III. Лойиҳага бевосита алоқадор активларни йўқотишларни тўлиқ қоплаш қиймати билан тез ва самарали компенсация таъминланади.

342. Лойиҳанинг тақиқланган фаолиятлар рўйхатига кўра, ЛЖШларнинг доимий равишда бошқа жойга кўчирилмайди, аммо улар қисман ери ёки иншоотларни йўқотиши мумкин. Ерни компенсация қилиш учун берилган ерлар ўз ерларини йўқотиши мумкин бўлган ЛЖШларга қўлланилади. Барча ЛЖШлар уларнинг мақоми, ёки улар расмий ҳақлар, қонуний ҳуқуқларга эга экани ёки эмаслигидан қатъий назар, скваттерлар ёки бошқа тарзда ноқонуний равишда ҳудудга кириб олганлар, агар улар ерни якуний санадан аввал эгаллаб олган бўлсалар, бирон-бир ёрдам олиш ҳуқуқига эгадирлар. Ижтимоий- иқтисодий сўров ўтказилгандан сўнг (хатлов ва баҳолаш) ушбу ҳудудга кириб олган шахсларкомпенсация олиш ёки бошқа ҳар қандай ёрдам олиш ҳуқуқига эга эмаслар. Шундай қилиб, сиёсатнинг мақсадларига эришиш учун ҳар бир тоифага мансуб ЛЖШларга ёрдам бериш учун компенсация ва бошқа кўчириш чоралари тўплами бўлади. Мезонлари қуйидагилар билан белгиланади:

i. Мулкни йўқотиш

ii. Иш ҳақини йўқотиш

iii. Якуний сана

343. Барча ерга мажбурий эгалик қилиш ҳолатлари, ОС 4.12 га биноан, кўчиб ўтиш харажати қийматида компенсация қилинади ва ЛЖШларга уларнинг турмуш даражасини (зарар кўрган бошпана ва даромадлар) лойиҳа амалга оширилишидан аввалги даражасини қайта тиклаш ёки ундан яхшироқ даражага эришида ёрдам кўрсатилади. Президентнинг 5495-сонли қарорига биноан (01.08.2018), жойни алмаштириш қиймати, шу жумладан бозор қиймати ва йўқотишларни қоплаш ЛЖШларга тўланади. Шундай қилиб, таъсир кўрсатилган тузилмаларни баҳолаш мустақил баҳолаш компаниялари томонидан ҳеч қандай амортизация чиқариб ташламасдан баҳоланиши мумкин. Ерга бўйича компенсация тўлаш маҳаллий ҳокимиятлар томонидан тегишли шаҳарларда ерни олиб қўйиш тўғрисидаги актлар асосида амалга оширилади.

344. ҚИРЛнинг КРАМ тамойилларига биноан, барча кўчирилган УХ ва шахслар йўқотилган мулкка эгалик ҳуқуқининг хусусиятига ва таъсир кўламига, шу жумладан кўчирилган одамларнинг ижтимоий-иқтисодий заифлик даражасига, агар турмуш таъсирга учраши кўзда тутилган бўлса, уларнинг турмушини қайта тиклаш бўйича чоралардан келиб чиқиб, комбинацияланган компенсация пакетлари ва бошқа жойга кўчиб ўтиш ёрдами олиш

ҳуқуқига эга. Кўчирилган шахслар қуйидаги беш турдаги компенсация ва ёрдам пакетларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга:

- (i) Ерлар, экинлар/дарахтлар йўқотилганлиги учун уларни алмаштиш қийматида компенсация;
- (ii) Қурилиш (турар-жой / тижорат) ва бошқа кўчмас мулк объектларининг ўрнини қоплаш қиймати бўйича компенсация қилиш;
- (iii) Бизнес/иш ҳақи даромадидан маҳрум бўлганлик эвазига ёрдам ва даромадларни тиклашга ёрдам;
- (iv) Кўчириш жойини алмаштиришга ёрдам бериш (агар лозим бўлса) ва,
- (v) Аҳоли ресурслари/иморатларини қайта қуриш ва/ёки тиклаш.

345. Белгиланган сана бўйича талабларга жавоб берадиган ЛЖШлар йўқолган активларга эгалик ҳуқуқининг табиати ва таъсир доирасига, шу жумладан кўчирилганларнинг ижтимоий ва иқтисодий заифлигига қараб, компенсация чоралари ва кўчириш бўйича ёрдам олиш ҳуқуқига эга бўлади. Кутилмаган таъсирлар ушбу КРАМ тамойилларига мувофиқ юмшатилади

346. Компенсациялар матрицаси (жадвал) кўрилган зиён турлари ва мос уларга мос равишда бериладиган имтиёзлар табиати ва ҳажмини ўзида жамлаган ва у Миллий қонунларга ва Жаҳон банкининг ОС 4.12га мувофиқдир. Компенсациялар матрицаси кўчган шахсларга уларнинг ерга эгалик ҳуқуқига мос келадиган имтиёзларни қуйидаги тартибда тақдим этади:

- 1) Ерни йўқотиш (қишлоқ хўжалиги, турар-жой, тижорат ёки бошқа мақсадлардаги)
- 2) Турар-жой иморатини (яшаладиган бинолар) йўқотиш
- 3) Тижорат иморатларни йўқотиш
- 4) Ижарачиларга таъсир (турар-жой/тижорат/қишлоқ хўжалиги)
- 5) Дарахтларга, мавжуд ўсимликлар, бошқа мулклар, кўп йиллик ва кўп йиллик бўлмаган экинларга таъсир
- 6) Ер/уй/дўконни йўқотиш
- 7) Скваттерларга таъсир
- 8) Ноқонуний эгаллаб олувчиларга таъсир
- 9) Қишлоқ-хўжаликка алоқадор бўлмаган фаолиятда иш билан бандлик ёки қишлоқ-хўжалигида кунбай иш ҳақи ёки бошқа ёлланма ишчиларни йўқотиш
- 10) Ижтимоий заиф УХга таъсир
- 11) Кутилмаган таъсирлар.

12. АТРОФ МУҲИТ ВА ИЖТИМОЙ БАХОЛАШ ҚОИДА ВА ТАРТИБЛАРИ

12.1. Атроф муҳит ва Ижтимоий Баҳолашнинг асосий босқичлари

347. Миллий қонунчиликда белгиланган АМБталаблари, шунингдек ЖБ ОС ва Экологик Саломатлик ва Хавфсизлик (ЭСХ) бўйича умумий кўрсатмаларини ҳисобга олган ҳолда танланган сублойиҳалар учун АМИБ жараёни уч ёки тўрт босқични ўз ичига олади: (а) лойиҳанинг дастлабки тавсифига биноан ДЭЭга кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун тақдим этиладиган Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳасини тайёрлаш; (б) батафсил лойиҳалаштириш асосида АМИБР ёки АМИБР назорат рўйхатини лойиҳани амалга ошириш босқичига тайёрлаш (АМИБР тавсифи қуйида келтирилган); (в) лойиҳаларни амалга ошириш пайтида ва фойдаланишга топширилгунга қадар - керак бўлганда (бу ДЭЭнинг атроф-муҳитга таъсирлар тўғрисидаги декларация тўғрисидаги қарорида кўрсатилган) - Атроф-муҳитга Таъсир Ҳисоботини тайёрлаш; ва, (г) лойиҳани фойдаланишга топширишдан олдин (фақат 1-3 категория учун (Ўзбекистон)) Атроф-муҳитнинг таъсири декларациясини (АМТД) тайёрлаш. АМТД ни тайёрлаш Ўзбекистондаги IV тоифадаги тегишли барча лойиҳалар ва III тоифага тегишли кўплаб лойиҳалар учун мажбурий эмас - буни АМТТАЛ босқичида ДЭЭ томонидан ҳал қилинади. Бу борада батафсил маълумот б-иловада келтирилган.

348. **Биринчи босқич** - *Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳаси (АМТТАЛ)*. Ушбу ҳужжат суб-лойиҳа Ягона буюртмачи хизмати компания ва / ёки унинг номидан ёлланган маслаҳатчи томонидан тайёрланиши керак. ВМК № 541 (2020) қарори АМТТАЛ таркибини белгилаб беради. IV тоифадаги лойиҳалар учун ҳужжатларнинг мазмуни 1-3-тоифадаги лойиҳалар учун ишлаб чиқилган АМТТАЛ мазмунидан фарқ қилади. 2-жадвалда кўрсатилгандек, 1^{чи} тоифа ЖБнинг А тоифасига ўхшайди ва бундай кичик лойиҳалар лойиҳада содир бўлиши даргумон, 2^{чи} ва 3^{чи} тоифалар Б тоифасига (ЖБ) тенгдир. 4- тоифага кирувчи лойиҳалар учун АМТТАЛ мазмуни 1-3-тоифадаги лойиҳаларга қараганда анча соддалаштирилган. АМТТАЛ таклиф этилаётган кичик лойиҳаларнинг экологик ва ижтимоий хавфлари ва таъсирини умумлаштириши ва миллий қонунчилик ва қоидаларни ҳамда Жаҳон банкининг ОС талабларини, шу жумладан унинг атроф-муҳит саломатлиги ва хавфсизлиги бўйича кўрсатмаларини ҳисобга олган ҳолда аниқ юмшатиш чораларини ўз ичига олиши керак.

349. ЖБ нинг С тоифасига тенг бўлган 4-тоифага (Ўзбек) тегишли бўлган лойиҳалар учун АМБҳисоботида қуйидаги маълумотлар тақдим этилиши керак³⁹: (а) ҳудуддан фойдаланишни кўрсатган ҳолда жойлашиш режаси; ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоралари.

³⁹ Вазирлар Маҳкамасининг «Экологик экспертиза тўғрисидаги низом» тўғрисидаги қарори (2018)

350. АМТХЛ Республика Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси қошидаги Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси томонидан ((Ўзбек) 1-2 тоифаларига кирувчи ёки (ЖБ) А ва Б тоифаларига кирувчи лойиҳалар учун) ёки вилоят миқёсидаги Давлат экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси томонидан (Ўзбек) 3-4 тоифаларига кирувчи ёки (ЖБ) Б тоифасига кирувчи лойиҳалар учун кўриб чиқилиши ва тасдиқланиши керак. Давлат экологик экспертизаси лойиҳанинг тоифасини тасдиқлайди ва лойиҳани амалга оширишнинг кейинги босқичларида ва лойиҳани амалга ошириш жараёнида (қурилиш ёки реабилитация тадбирлари) лойиҳани амалга оширувчиси нимага йўналтирилиши кераклигини аниқлайди.

351. **Иккинчи босқич** – АМИБР (ЖБнинг Б турдаги суб-лойиҳалар учун) ёки АМИБР назорат рўйхатини (ЖБнинг Б (кичик хавф) ва С турдаги суб-лойиҳалар учун) ишлаб чиқиш ЖБ ОС 4.01 талабларига мувофиқ бажарилиши керак. АМИБР ва унинг тузилиши учун ушбу талаблар қуйида ва амалдаги АМИМЧБАМ ҳужжатида келтирилган.

352. **Учинчи босқич** - АМТХ ни ишлаб чиқиш. Ушбу босқич АМТТАЛ томонидан чиқарилган Экологик хулосада талаб қилинса амалга оширилиши керак. Одатда бундай ҳужжатлар АМТТАЛга киритилган маълумотларни бажариш ёки кўрсатилган параметрлар бўйича текширишни таъминлаш учун ишлаб чиқилади. АМТХ қурилиш ишлари бошланишидан олдин ишлаб чиқилиши керак.

353. **Тўртинчи босқич** - Атроф-муҳитнинг таъсири декларациясини (АМТД) ишлаб чиқиш (1-3 (Ўзбек) ёки (ЖБ) Б тоифасига мансуб сублойиҳалар учун) танланган сублойиҳалар иш бошланишидан олдин ишлаб чиқилиши керак. Миллий АМБобъекти бўлган фаолият турлари билан рўйхатга киритилмаган сублойиҳалар учун.

12.2. АМИБ жараёни: босқичма-босқич

354. Қуйи лойиҳаларни амалга оширишда Атроф муҳит ва Ижтимоий Баҳолаш қуйидаги босқичларни талаб қилади:

355. **1-қадам: Скрининг.** Иқтисодиёт ва саноат вазирлиги ЛАОГ ва вилоят ишчи гуруҳлари А, Б ёки С тоифага кирувчи суб-лойиҳаларни скрининги ўтказадилар. Барча танланган сублойиҳалар Б ва С тоифалари бўлиши кутилмоқда, аммо улар камдан-кам ҳолларда. суб-лойиҳа одатдаги Б лойиҳасига қараганда кўпроқ хатарларга эга, деган қарорга келди, лойиҳа лойиҳани молиялаштириш ҳуқуқига эга бўлмайди. Умуман олганда, лойиҳа А тоифаси лойиҳаси сифатида таснифланади, агар у: экологик жиҳатдан сезгир ҳудудга таъсир кўрсатса, айниқса лойиҳа бирон бир ёввойи табиат кўриқхонаси, миллий боғ, бошқа кўриқхона ёки ҳудуддан 1000 метрдан кам масофада жойлашган бўлса ёки ЮНЕСКО ва / ёки Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган халқаро аҳамиятга эга ёки маданий мерос ва археологик ёдгорликлар учун; ва мавжуд ва аллақачон ҳар қандай экологик, маданий ва археологик жиҳатдан сезгир ҳудудларни кесиб ўтмоқда.

356. Юқорида келтирилган ушбу шартларнинг ҳеч бирига алоқаси бўлмаган сублойиҳалар Б тоифасига киради. ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси ушбу сублойиҳани дастурга киритишга қарор қилишдан олдин ХМКнинг истисно рўйхати (7-илова) учун лойиҳанинг мувофиқлигини текширади. Лойиҳанинг тоифаси юқорида баён қилинганидек, РММ № 541 (2020) ва Жаҳон банкининг ОС 4.01 га мувофиқ белгиланиши керак. Лойиҳанинг тоифаси учун суб-лойиҳанинг экологик талабларига мувофиқ қандай ҳужжатлар тайёрланиши кераклиги аниқланади. Агар сублойиҳа А тоифасига (ЖБ А тоифаси ёки Ўзбекистон 1- тоифага тенглаштирилган бўлса, уни лойиҳадан чиқариб ташлаш керак. Жаҳон банкининг тоифалаштирилишининг батафсил таърифи, атроф-муҳитни баҳолашнинг асосий босқичлари, сублойиҳаларни скрининги 3-бўлимда келтирилган Лойиҳага фақат II-IV (Ўзбекистон) ёки Б ва С (Жаҳон) тоифалари бўлган лойиҳалар киритилиши мумкин. Атроф- муҳитни баҳолаш жараёни қўшимча лойиҳанинг таклифи Дастурга киритилиши

мумкинлигини тасдиқлаганидан сўнг, ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси АМИБни ўтказиш учун зарур воситаларни аниқлайди.

357. 2-қадам: Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш II-III тоифаси (ёки ЖБ таснифига кўра Б категорияси) бўйича аниқланган сублойиҳалар учун миллий АМТХ ва / ёки АМТХ атроф-муҳитни баҳолаш ҳужжати тайёрланади ва эҳтимол юмшатиш чоралари тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олиши мумкин, аммо уларнинг нархи ва харажатлари ҳақида маълумот йўқ. уларни амалга ошириш учун тайинланган муассасалар ёки батафсил мониторинг режаси. Бундай лойиҳалар учун, ЖБ ОС стандартларига жавоб бериши учун, Ягона буюртмачи хизмати компанияси ёки унинг номидан ёлланган маслаҳатчи номидан АМИБР/ АМИБР назорат рўйхати амалга оширади ва / ёки АМИБР кўрсатиб ўтилгани ҳудудни тайёрлайди.

358. Қишлоқнинг ривожланиш режаларини кўриб чиқиш ва тасдиқлаш учун экологик ва ижтимоий баҳолаш талаблари ва процедуралари. Юқорида тавсифланганидек, иккинчи компонент компоненти Маҳалла фуқаролар йиғинлари (МФЙ) лойиҳаси кўмиталарига лойиҳа орқали молиялаштирилган сублойиҳаларни аниқлайдиган қишлоқларни ривожлантириш режаларини ишлаб чиқишда ёрдам беради. Гарчи бундай фаолият атроф-муҳит ва ижтимоий хавф-хатарлар билан боғлиқ бўлмаса ҳам, билвосита улар атроф-муҳитга ва ижтимоий таъсирларга (ҳаво ва сувнинг ифлосланиши, чиқиндиларнинг пайдо бўлиши, меҳнат ва соғлиқ учун хавф ва бошқалар) олиб келиши мумкин. фазалар. Ушбу муаммоларни ҳисобга олган ҳолда, ВИГ ЯМТ ва ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси ушбу соҳада ёрдам кўрсатиш учун ТВ ларни кўриб чиқади, ушбу ривожланиш режаларини ишлаб чиқишда атроф-муҳит талабларини ҳисобга олган ҳолда, бундай топшириқни оладиган кўмакчи шерикни танлаш учун тайёрланади, экологик ва ижтимоий жиҳатдан сезгир ҳудудларни (кўриқланадиган ҳудудлар, истироҳат боғлари ёки яшил ҳудудлар; ноёб ва йўқолиб кетиш хавфи остида турган турлар учун муҳим яшаш жойлари; ботқоқ ерлар; маданий маданий ресурслар зоналари ва бошқалар), шунингдек экологик жиҳатдан соғлом нуқтаи назардан олдини олишга имкон берадиган тадбирларнинг жойлашуви. ва / ёки таклиф қилинаётган сублойиҳалар ва уларни амалга ошириш учун ижтимоий ижобий альтернативалар қаерда талаб қилинса (масалан, энергия самарадорлиги ва энергияни тежаш, чиқиндиларни қайта ишлаш ва камайтириш, иқлимга мослашишнинг янги альтернатив технологиялари; қурилишнинг энг яхши усуллари кўллаш ва бошқалар). Бундан ташқари, ишлаб чиқилган ишлаб чиқиш режаларида аниқланган сублойиҳалар билан биргаликда уларнинг кейинги АМИБР қўйиладиган асосий талаблар кўрсатилиши керак. Бу талабларнинг барчаси тайинлашнинг асосий мақсадларида, шунингдек ушбу вазифани бажариш учун тегишли компанияларни танлаш мезонларида акс эттирилиши керак. Бундан ташқари, қишлоқни ривожлантириш режаси лойиҳаси ИГ Атроф-муҳит мутахассиси, шунингдек ЛАОГ Атроф-муҳит мутахассиси томонидан олдиндан кўриб чиқилиши ва атроф-муҳит кўриб чиқилиши керак ва шундан кейингина ушбу ҳужжатлар ошкор қилиниши ва жамоатчилик билан муҳокама қилиниши керак.

359. 3-қадам: Jamoatchilik билан маслаҳатlashuv АМИБР ёки АМИБР назорат рўйхати тайёрлангандан кейин ушбу ҳужжатлар жамоат муҳокамасига қўйилади. Жамоатчилик билан маслаҳатлашув жараёнида АМИБР ҳужжатлари барча манфаатдор томонлар ва маҳаллий аҳолига, уларни веб-сайтларга жойлаштириш ва маҳаллий кенгашларга юбориш орқали тарқатилади. Очiq йиғилишларнинг баённомалари сақланади ва улар якуний АМИБР/АМИБР назорат варақаларига киритилади. Маслаҳатлашув давомида АМИБ гуруҳи ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси билан биргаликда АМИБ кўриб чиқади (лойиҳа, унинг жойлашган жойи ва амалга ошириш жадвали, АМИБ жараёнининг умумий шарҳи ва таъсирлар бўйича ҳар қандай хулосалар, таклиф этилаётган юмшатиш чоралари ва фойдалари). Ушбу маълумотлар дастлабки ёки оралиқ сифатида белгиланиши керак, шунда иштирокчиларнинг маълумотлари лойиҳани режалаштиришда қўлланилиши мумкинлигини англатади. Қатнашчилар тақдим этилган ҳужжатларга шарҳ ва тузатишлар киритиш учун тўғридан-тўғри таклиф қилинади (тартиб бўйича эмас). Иштирокчилар фойдаланишлари учун етарли ва қулай алоқа маълумотлари тақдим этилади.

360. Муайян сублойиханинг АМИБР/ АМИБР назорат рўйхати бўйича жамоатчилик муҳокамаси сессиядан камида икки ҳафта олдин веб-сайтида ЛАОГ йиғилишлари тўғрисида эълонни жойлайди, унда лойиханинг қисқача тавсифи, жойлашуви ва махсус алоқа маълумотлари (шу жумладан телефон рақамлари) келтирилади. Бундан ташқари, АМИБ гуруҳи, ЛАОГ билан ҳамкорликда, маҳаллий, вилоят ҳокимиятларида йиғилишда иштирок этиш учун таклифнома билан биргаликда ёзма буклет ёрдамида оммавий консультация ўтказилиши тўғрисида эълон қилади. Маслаҳат учун ҳужжатлар ИТКҚВга ЛАОГ томонидан суб-лойиха файлининг бир қисми сифатида топширилиши керак. АМИБР Ўзбек тилида ва / ёки маҳаллий тилда ва жамоат маслаҳатлари ёзувлари қурилиш майдончасига яқин жойда, шунингдек қуйи қарз олувчининг веб-сайтида жойлаштирилиши керак. Махсус АМИБР суб-лойихалари, шунингдек, таъсир кўрсатилган гуруҳлар ва маҳаллий ННТ лар учун қулай бўлган жойда ва Иқтисодиёт ва Саноат вазирлигининг веб-сайтида жойлаштирилади.

361. **4-қадам: ЖБнинг қабул қилиши.** Ҳар бир иштирок этувчи вилоятларнинг дастлабки учта сублойихалари учун АМИБР/ АМИБР назорат рўйхати ҳужжатлари Жаҳон банки томонидан олдиндан кўриб чиқилади. Шундан сўнг олдиндан кўриб чиқиш Жаҳон банки ва лойиха ЛАОГ ўртасидаги ўзаро келишув асосида сўралади. Юқори хавфли АМИБР ва АМИТБ лар Жаҳон банки томонидан кўриб чиқилиши керак..

362. **5-қадам: АМИБ маълумотларини ошкор қилиш.** Тасдиқланган барча суб-лойихалар учун ЛАОГ /ВИГ якуний АМИБР /АМИБР назорат варақаларининг маҳаллий тилида чоп этилган нусхаларини жамоат жойларида тарқатилишини таъминлайди. ЛАОГ якуний ҳужжатларни Саноат ва Иқтисодиёт вазирлигининг веб-сайтига жойлаштиради. Суб-лойихани якуний тасдиқлашдан олдин, ИТКҚВ ЖБга АМИБР якуний ҳужжатларининг инглиз тилидаги нусхаларини ўз ёзувлари учун тақдим этади.

363. **6-қадам: Атроф-муҳит ва ижтимоий талабларини лойиха ҳужжатларига киритиш.** Барча сублойиха тендерга тегишли ҳужжатлари, талабга биноан АМИБР/ назорат рўйхатини бажаришни ўз ичига олиши керак, ва ҳужжатлар тендер ҳужжатларига, сўнгра тиклаш / қурилиш шартномаларига илова қилиниши лозим.

364. **7-қадам: АМИБ мониторинги.** ЛАОГ / ВИГ қурилиш ва эксплуатацияси вақтида АМИБР / назорат варақаларига тўғри риоя қилинишини таъминлаш мақсадида сублойихаларни доимий равишда мониторингини амалга оширади. Агар ЛАОГ / худудий муҳофаза мутахассиси амалга оширишда бирон бир муаммони пайқаса, у тегишли пудратчини хабардор қилади ва тузатиш чоралари тўғрисида у билан келишиб олади. Лойихани амалга ошириш бўйича ҳисоботини ЛАОГ йилига икки марта ёки ундан кўп марта Жаҳон банкига тақдим этади ва зарурат туғилганда муаммоларни Жаҳон банкига етказди. Жаҳон банки лойихаси гуруҳи, шунингдек, зарур бўлганда ва лойиханинг назорати доирасида, суб-лойиха худудларига ташриф буюрадилар.

12.3. Қўшимча лойихаларни экологик скрининги мезонлари

365. **Суб-лойиха фаолиятини скрининги ва АМБвоситаларини аниқлаш.** Лойихани дастурга киритиш тўғрисида қарор қабул қилишдан олдин, ЛАОГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси ушбу лойиханинг ХМКнинг истисно рўйхатига мувофиқлигини текширади (7-илова). Шундан сўнг, лойиханинг экологик тоифаси ВМҚнинг ДЭЭга ва Жаҳон банкининг категориясига мувофиқ аниқланиши керак. Агар сублойиха (ЖБ) А тоифасига, (Ўзбекистон) I тоифага тегишли бўлса, уни Лойихадан чиқариб ташлаш керак бўлади. Қўллаб-қувватланадиган сублойихалар юқорида кўрсатилган ҳолатлар билан боғлиқ бўлмаслиги ва тегишли равишда атроф-муҳит ва ижтимоий таъсир кўрсатмаслиги кутилмоқда.

366. Лойиханинг потенциал таъсири нафақат фаолият турига, балки лойиханинг жойлашган жойига ҳам боғлиқ. Шундай қилиб, юқорида 3-бўлимда айтиб ўтилганидек, лойихани «А»

тоифаси сифатида танлашга қарор қилишда эътиборга олиш керак бўлган бир нечта жойлар мавжуд:

- ✓ сезгир ва қимматли экотизимларда - ботқоқ ерларда, ёввойи ерларда ва йўқолиб кетиш хавфи остида турган турларнинг яшаш жойларида
- ✓ археологик ва / ёки тарихий жойлар ёки мавжуд маданий ва ижтимоий муассасалар жойлашган жойларда ёки унинг ёнида;
- ✓ кўчириш талаб этиладиган ёки ифлосланишнинг потенциал таъсири ва бошқа бузилишлар жамоаларга жиддий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган зич жойлашган жойларда;
- ✓ ривожланиши оғир бўлган ҳудудларда ёки табиий ресурсларни тақсимлашда зиддиятлар мавжуд бўлган жойларда; сув оқимлари бўйлаб, сувли сув зарядланадиган жойларда ёки ичимлик суви учун ишлатиладиган сув омборларида; ва қимматбаҳо ресурсларга эга бўлган эрларда ёки сувларда (балиқчилик, минераллар, доривор ўсимликлар, қишлоқ хўжалигининг яхши тупроқлари)

367. Ушбу шартлар лойиҳаларни таснифлашда Ўзбекистоннинг норматив ҳужжатларида ҳисобга олинмайди. Шунинг учун ҳар бир сублоиҳани ЖБ талаб қилганидек, унинг жойлашган жойида текшириш керак. Таъкидлаш керакки, лойиҳа юқорида кўрсатилган ҳудудларга яқин жойлашган ва эҳтимолий таъсирга эга бўлган бирон бир суб-лоиҳани қўллаб-қувватламайди.

368. Скрининг жараёнида суб-лоиҳа таклиф этилиши Дастурга киритилиши мумкинлиги тасдиқлангандан сўнг, ЛАОГ Атроф муҳит мутахассиси АМБ учун зарур воситаларни аниқлайди. Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, фақат Б категориясидаги (ўртача ва паст таъсирли) суб-лоиҳалар мавжуд бўлиб, улар баъзи атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирларни келтириб чиқариши мумкин, уларни камайтириш чораларини қўллаш орқали ҳал қилиниши мумкин. Б деб таснифланган лойиҳалар учун (ўртача таъсирли) сайт учун махсус АМИБРни ишлаб чиқиш талаб этилади, кенгроқ ҳудуд ёки ландшафтни қамраб олиши мумкин бўлган кенг доирадаги экологик ва ижтимоий хавф ва таъсирга эга бўлганлар каби мураккаброқ кичик лойиҳалар АМИТБни тайёрлашни талаб қилиши мумкин. Агар аҳамиятли бўлмаган ва маълум юмшатиш ёки олдини олиш чоралари билан ёки уй шароитида ва / ёки қурилишнинг энг яхши усулларидадан фойдаланган ҳолда камайтирилиши мумкин бўлган баъзи бир таъсирларни ўз ичига олган лойиҳа бўлса, АМИБР назорат варақасидан фойдаланиш тавсия этилади, - кичик ҳажмдаги қурилиш ва реконструкция ишлари учун. ...-жадвалда потенциал лойиҳа фаолиятини ва таклиф қилинадиган АМБ воситаларини тоифалаштириш тўғрисида батафсил маълумотлар келтирилган.

369. 3-бобда айтиб ўтилганидек, Жаҳон Банкнинг ОС ва миллий экологик қонунчилиги ўртасида лойиҳаларни тоифалаштириш ва зарур ҳаракатлар бўйича баъзи бир тафовутлар мавжуд. Миллий қонунчиликка мувофиқ, мавжуд объектлар учун АМБ ва кейингиҳаракатлар талаб қилинмайди, агар: (i) баъзи объектларнинг қайта тикланиши /

таъмирланишини қайта қурилиши амалга ошириладиган объектлар ҳудудини кенгайтиришсиз амалга оширишни режалаштирилса; (ii) фойдаланиш даврида табиий ресурслардан фойдаланиш ва чиқиндилар, зарарли моддалар кўпаймаймаса. Қонун ҳужжатлари алоҳида АМИБР ёки бошқа атроф-муҳит ҳужжатлари / режалари / назорат варақаларини тайёрлашни талаб қилмайди.

370. Шу билан бирга, ЖБ ОС 4.01 атроф-муҳитга кам таъсир кўрсатадиган тадбирлар учун алоҳида АМИБР назорат рўйхатини ишлаб чиқишни талаб қилади. Мажбурий ДЭЭ рўйхатига киритилмаган (8-илова), аммо кам таъсирга эга (Б тоифаси) суб-лойиҳалар / фаолиятлар учун ушбу лойиҳага нисбатан қатъий талаблар қўйилиши кераклигини ҳисобга олган ҳолда АМИБР назорат рўйхатини ишлаб чиқиш талаб қилинади.

371. Фақат кичик қурилиш ишлари талаб қилинмайдиган ёки умуман атроф-муҳит ва ижтимоий таъсир кўрсатмайдиган (масалан, транспорт воситалари ёки бошқа жиҳозларни сотиб олиш) ҳеч қандай қўшимча лойиҳани амалга ошириш зарурати бўлмаган тақдирда, сублойиҳа С тоифасига киради. Қуйидаги жадвалда лойиҳанинг таклиф этилаётган фаолияти ва уларнинг экологик тоифаси ҳамда қўлланилиши мумкин бўлган АМИБ воситаси келтирилган.

17-жадвал. Таклиф этилаётган суб-лойиҳалар турлари учун тоифалаш скрининги ва ЭБ

№	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изоҳ	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
1	Кўча-ёриткичларни янгилаш; Мавжуд устунларни таъмирлаш Зарур жойда янги устунларни ўрнатиш; Лампочкаларнинг алмаштиришлари;	“Б” бироз хавфли	ЭБ учун рўйхатга киритилмаган (-) (-) (-)		Экологик скрининг чеклист (ЭСЧ) тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди. Жумладан, шартномалардаги Меҳнат муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари (ММКҚЧ) талаблар	(-)
2	Боғлар, майдончалар ва бошқа жамоат жойларни яхшилаш	“Б” бироз хавфли	(-)	Фақат кичик қурилиш ишларини жалб қилиш	ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди.	-
3	Шаҳар ички транспорти: автобус терминаллари ва бекатларини қуриш/қайта таъмирлаш; Автомобил тўхташ жойларини қуриш; Кўча чироқлари ва йўл белгиларини ўрнатиш	“Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли “С”	(-) (-) (-)		ЭИБР чеклист ЭИБР чеклист ЭСЧ тўлдирилгандан	- - -

№	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изоҳ	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
					кейинги босқич амалга оширилмайди. Жумладан шартномаларда меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари	
4	Йўллар тиклаш, Мавжуд йўлларни кенгайтириш; Йўл юзасини тиклаш Велосипед йўлагини куриш; Юриш йўлларини тиклаш	“Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли “С” “С” “С”	(-) (-) (-) (-) (-)		Йўллар тиклаш учун -ЭИБР чеклист Йўллар тиклаш учун -ЭИБР чэк-лист Яхши амалиётга риоя қилиш ЭС чэк-лист тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди. ЭС чэк-лист тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди. ЭС чэк-лист тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди.	- - - - -
5	Кўприкни тиклаш Кичик ҳажмдаги янги кўприкларни, шу жумладан пиёдалар йўлларини куриш	“Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли	(-) (-)		ЭИБР чеклист ЭИБР чеклист	- -
6	Дренажни узайтириш; Мавжуд дренажлар тизимини кенгайтириш; Мавжуд дренажлар тизимини қайта тиклаш;	“Б” бироз хавфли “Б” бироз хавфли “С”	3 (19 пункт) 3(19 пункт) 3(19 пункт)		ЭИБР чеклист ЭИБР чеклист ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва курилиш ишларининг илгор тажрибаларига риоя қилиш	АМТТА, ЭОТ лойиҳа АМТТА, ЭОТ лойиҳа АМТТА, ЭОТ лойиҳа

№	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изоҳ	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
	Янги саёз қудуқларни бурғилаш / сув тошқини назорат қилиш учун мавжудларни тиклаш ва насосларни ўрнатиш билан камайтириш	“С”	3 (6 пункт)		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва қурилиш ишларининг илғор тажрибаларига риоя қилиш	АМТТА, ЭОТ лойиҳа
7	Сув таъминот тармоқларини кенгайтириш ва тиклаш	“Б”	-	Янги магистрал сув таъминоти қувурлари қурилган тақдирда	Лойиҳанинг жойлашиши ва микёсининг экологик таъсирчанлигига қараб - оддий ЭТБ ва ЭИБР ва/ёки ЭИБР ёки ЭИБР чеклист	(-)
	Янги чуқур сув қудуқларини бурғулаш	“Б” бироз хавфли	3 (6 пункт)		ЭИБР чеклист, ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва қурилиш ишларининг илғор тажрибаларига риоя қилиш	АМТТА, ЭОТ лойиҳа
	Сув омборларини қуриш/тиклаш Ер усти сув баклари	“Б” бироз хавфли	(-)		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди ва қурилиш ишларининг илғор тажрибаларига риоя қилиш	(-)
	Насос станцияларини қуриш ёки қайта тиклаш	“Б” бироз хавфли	(-)		ЭИБР чеклист	(-)
8	Канализация тармоғини кенгайтириш ва қайта тиклаш;	“Б”	3 (14 пункт)		ЭИТБ ва ЭИБР	АМТТА, ЭОТ лойиҳа
	Канализация насос станцияларини тиклаш	“Б” бироз хавфли	(-)		ЭИБР чеклист	-
	Септик сиғимлар	“С”	(-)		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди.	-
	Оқова сувларни тозалаш иншоотларини тиклаш	“Б”	3 (14 пункт) агар қуввати		ЭИТБ ва ЭИБР	АМТТА лойиҳа ва ЭОТ лойиҳа

№	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаши		Изоҳ	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
			кунига 50 м ³ дан кам бўлса			
			2 (6 пункт) агар куввати кунига 50 м ³ дан 280 м ³ гача бўлса			
9	Қаттиқ чиқиндиларни бошқариш тизимлари:					
	Қаттиқ чиқиндиларни қайта ишлаш объектларини куриш	“Б”	3 (24 пункт)		ЭИТБ ва ЭИБР	АМТТА лойиҳа ва ЭОТ лойиҳа
	Чиқиндиларни тўплаш пунктларини куриш	“Б” бироз хавfli	4 (9 пункт)		ЭИБР	АМТТА лойиҳа
	Қаттиқ чиқиндилар полигонини яхшилаш	“Б” бироз хавfli	(-)		ЭИТБ ва ЭИБР	-
10	Ижтимоий инфратузилмани модернизация қилиш:					
	Ташқи эшик ва деразаларни таъмирлаш / алмаштириш, ойналарни оптималлаштириш;	“С”	-		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	-
	Деворларни, подвалларни ва томларни изоляция қилиш;	“С”	-		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	-
	Мактаб ичидаги кичик ҳажмдаги таъмирлаш ишлари (масалан, деворларни янгитдан бўяш, плиткалар (кафел), кабел симларини ўрнатиш, янги сув қувурлари);	“С”	-		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	-
	Деворларни олиб ташлаш / реконструкция қилиш билан боғлиқ катта таъмирлаш ишлари (айниқса асбестли изоляция ёки лист мавжуд бўлганда);	“Б”	-		ЭИБР чеклист жумладан, асбестни бошқариш режаси	-
	Асбестли томларни алмаштириш;		-		ЭИБР чеклист жумладан, асбестни	-

№	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изоҳ	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
		“Б”			бошқариш режаси	
11	Маданий меросни тиклаш ва сақлаш	“Б” бироз хавфли	(-)		Кичик хажмдаги тиклаш ишлари учун – юмшатиш ва мониторинг чоралари махсус ЭИБРда; катта хажмдаги тиклаш ва таъмирлаш ишлари учун – махсус ЖМР Бошқарув Режаси	-
12	Ер ости электр кабели (магистрал линия учун)	“С”	(-)		СЧ тўлдирилгандан сўнг – жумладан қурилиш ишлари шартномаларида меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари	(-)
	Ер устки электр кабел	“С”	(-)		Юқоридагига ўхшаш	(-)
	Янги электр тарқатиш трансформаторлар;	“С”	(-)		Юқоридагига ўхшаш	(-)
	Янги тарқатиш линияларининг қисқа сегментларини ўрнатиш ёки эскирган устунларни алмаштириш;	“С”	(-)		Юқоридагига ўхшаш	(-)
13	Коммунал хизмат жиҳозларини сотиб олиш; Транспорт воситалари ва ҳоказо.	“С”	(-)		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	(-)
14	Иситиш тизимларини реконструкция қилиш, модернизация қилиш (иссиқлик манбаини алмаштириш ёки модернизация қилиш: ўчок, қозон ёки ташқи манбалар);	“Б”	3 (53 пункт)	Қурилиш ишлари жалб қилинган тақдирда	ЭИБР чеклист ва қурилиш ишлари шартномаларида ММКҚЧ талаблар	АМТТА лойиҳа ва ЭОТ Лойиҳа (фақат 3-тоифа учун)
	Биноларни қайта қуриш ва изоляциялаш;	“С”	4 (7 пункт)		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	-
	Қуёш панелларини ўрнатиш;	“С”	(-)		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	-
	Қайта тикланадиган йўллар	“Б” бироз хавфли	3 (8 пункт)		ЭСЧ тўлдирилгандан кейинги босқич амалга оширилмайди	

№	Лойиҳа фаолияти	Тоифалаш		Изоҳ	Таклиф этилаётган ЭБ инструменти	Миллий Қонунчилик талаблари
		ЖБ	Миллий			
	остидаги эски иситиш кувурларини алмаштириш				ЭИБР чеклист	АМТТА лойиҳа ва ЭОТ Лойиҳа (фақат 3-тоифа учун)
15	Кичик ҳажмдаги жамоат объектларини қуриш (ахборот марказлари; ташриф буюрувчи марказлар; техник хизмат кўрсатиш объектлари; омборхоналар)	“Б” бироз хавфли	4 (7 пункт)		ЭИБР чеклист	АМТТА лойиҳа
16	WIFI хизматларини кўрсатиш учун антенналарни ўрнатиш	“С”	(-)		СЧ тўлдирилгандан сўнг – жумладан қурилиш ишлари шартномаларида меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чоралари	-

12.4. АМИБ воситаларининг турлари

372. Лойиҳанинг тоифаси аниқлангандан сўнг, миллий қонунчиликка ва Жаҳон банкининг ОС 4.01 га биноан қайси ҳужжатларни тайёрлаш кераклигини аниқлаш керак. Текширувдан ташқари С тоифасидаги сублоийҳалар учун қўшимча АМИБР талаб қилинмайди Б тоифали (паст таъсирли) ва С тоифали лойиҳалар АМИБР назорат рўйхатини талаб қилади (АМИТБ учун умумий ТШ билан 9-иловага ва умумий АМИБР учун шаблон ва талаблар билан 10-иловага қаранг). Баъзи ҳолларда мураккаброқ сублоийҳалар учун АМИТБни тайёрлаш керак бўлиши мумкин.

373. Муайян таъсир кўрсатадиган ва аҳамиятли бўлмаган юмшатиш ёки олдини олиш чоралари ёки энг яхши майший ва / ёки қурилиш амалиётини қўллаш орқали камайтирилиши мумкин бўлган сублоийҳалар учун - Б тоифаси (паст таъсир) - тавсия этилади. кичик ҳажмдаги қурилиш ва реабилитация варағи қўлланилиши керак. Юқоридаги 8.2-жадвалда потенциал лойиҳаларнинг таснифи ва таклиф қилинаётган экологик баҳолаш воситалари тўғрисида маълумотлар келтирилган.

374. 3-бобда айтиб ўтилганидек, лойиҳани таснифлаш ва ЖБ ОС билан миллий экологик қонунчилик ўртасида талаб қилинадиган ҳаракатлар ўртасида бир қатор фарқлар мавжуд. Миллий қонунчиликка мувофиқ мавжуд объектлар учун экологик баҳолаш ва кейинги ҳаракатлар талаб қилинмайди, агар: (i) Баъзи объектларни режалаштирилган реабилитация / таъмирлаш қуриладиган объектларнинг майдонини кенгайтиришсиз амалга оширилса, ва (ii) фойдаланиш даврида табиий ресурслардан фойдаланиш ва чиқиндилар, зарарли моддалар кўпаймайса. Қонун ҳужжатлари алоҳида АМИБР ёки бошқа атроф-муҳит ҳужжатлари / режалари / назорат варақаларини тайёрлашни талаб қилмайди. Шу билан бирга, Жаҳон Банкнинг ОС 4.01 атроф-муҳитга кам таъсир кўрсатадиган фаолияти учун Жаҳон банкининг ОС рўйхати бўйича алоҳида рўйхат тузишни талаб қилади. Ушбу лойиҳа учун экологик таъсирнинг мажбурий давлат рўйхатига киритилмаган (8-илова), аммо кам таъсиргаэга (Б тоифаси) фаолият доирасига кирувчи сублоийҳалар / тадбирлар каби янада қатъий талабларни қўллаш кераклигини ҳисобга олсак.), АМИБР назорат варақасини ишлаб чиқиш (11-иловага қаранг). Маҳаллий автомобиль йўлларини кенгайтирмасдан тиклаган ҳолда, ушбу турдаги сублоийҳалар учун АМИБР текширув варағини қўллаш тавсия этилади (12- илова).

375. **Тасодифий топилма тартиб қондаси.** Қайта тиклаш ишлари асосан йўлларни, биноларни, сув таъминоти ва канализация тармоқларини таъмирлаш ва модернизация қилишни ўз ичига олади, бунда муҳим қазилар, бузиш, ер ҳаракати ёки табиий муҳитдаги бошқа ўзгаришлар бўлади, бунда жисмоний манбалар кутилмаганда топилиши мумкин. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун барча ушбу сублойдларнинг АМИБРларида қурилиш ишлари бўйича барча шартномаларда «тасодифий топилмалар тартиб-қондаси» тўғрисидаги махсус бандлар мавжуд бўлиб, унда ушбу сублойдга тегишли тасодифий топилмалар қандай бошқарилишини кўрсатилади. Бунда қуйидагилар кўрсатилади: (а) малакали мутахассислар томонидан баҳо олинмагунча ва ҳаракатлар аниқланмагунча бирон бир тасодифий топилмага тегишмаслик; (б) маданий мерос мутахассислари томонидан топилган объектлар ёки ҳудудлар тўғрисида тегишли ҳокимиятни хабардор қилиш; (в) топилмалар жойига кирилишининг олдини олиш учун топилмалар ёки жойларни тўсиб қўйиш; (г) маданий мерос бўйича мутахассислар томонидан топилган объектлар ёки ҳудудларни баҳолашни ўтказиш; (д) Жисмоний маданий ресурслар ва миллий қонунлар тўғрисидаги ОС

4.11 талабларига мувофиқ ҳаракатларни аниқлаш ва амалга ошириш; ва (е) керак бўлганда, лойиҳа ходимлари ва лойиҳа ишчиларини тасодифий топилмалар қондалари бўйича ўқитиш.

12.5. Атроф-муҳитни скрининги, АМИБ жараёни ва АМИБР назоратини амалга оширишда турли манфаатдор томонларнинг роли

376. Ушбу бўлимда АМИБ жараёнига жалб қилинганларнинг жавобгарлиги, шунингдек, ким томонидан тайёрланиши керак бўлган ҳужжатлар тавсифи берилган. Маҳаллий ҳокимият органлари ва / ёки уларнинг номидан маҳаллий корхоналар (сублойдлар бенефициарлари): таклиф этилаётган фаолиятнинг экологик ва ижтимоий таъсирини аниқлаш учун шаклни тўлдирилади (13-илова; 1-шакл). Ушбу шаклларни тўлдиришда, қўшимча лойиҳанинг аризачилари ДЭЭга тақдим этиладиган ва ушбу орган томонидан тасдиқланган атроф-муҳитга таъсир қилиш лойиҳаси тўғрисидаги Баёнотда келтирилган маълумотлардан фойдаланадилар. Улар, шунингдек, фаолиятни молиялаштириш учун зарур бўлиши мумкин бўлган тегишли рухсатномалар ва тасдиқларни олиш учун жавобгардир ва атроф-муҳит масалалари бўйича маҳаллий ҳокимият органлари томонидан берилади. Ушбу ҳужжат ва қўшимча лойиҳанинг батафсил таклифи ВИГларга тақдим этилади. Кўпгина сублойдларнинг Б тоифасига кириши кутилмоқда.

377. Вилоят ишчи гуруҳлари ХБМ лойиҳалари, лойиҳаларнинг мувофиқлиги, атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирлар бўйича талабномаларни скрининги ўтказадилар, зарур рухсатномалар ва тасдиқларни олиш ва скрининг шакллариининг 2-қисмини тўлдирадилар (13-илова / 2-шакл). Экологик текширув натижалари бўйича ва агар ушбу лойиҳа Б категориясига эга бўлса, Бажарилишини ва / ёки мониторинг режасини ўз ичига олган АМИБР тайёрланишини керак. ХММ керак бўлганда, жойларга атроф-муҳитга ташриф буюриш учун (хусусан, Б тоифасига кирувчи суб-лойдлар учун) ташриф буюради, мурожаат этувчилар томонидан тақдим этилган экологик ва ижтимоий маълумотларни текширади, юмшатиш чораларини аниқлашда ёрдам беради, ва атроф-муҳит тоифаси мослигини ва Соғлиқни сақлаш тизимининг экологик хавфсизлигини таъминлаш ва тегишли шаклни тўлдиришини тасдиқлаш (13-илова / 3-шакл). Агар жойларга ташриф буюриш натижасида атроф-муҳит ёки ижтимоий риск ҳолатлари аниқланса, пудратчи иш жойларига АМИБР ни тайёрлаш учун маслаҳатчини ёллайди. АМИБР лойиҳаси қиймати, агар у маъқулланган бўлса, ўтган сана билан лойиҳага қўшилиши мумкин. Сублойдларни амалга ошириш жараёнида ҳудудий муҳофаза мутахассис АМИБР талабларига мувофиқлигини таъминлайди;

378. ЛАОГ – ХБМлар томонидан амалга оширилаётган сублойдлар бўйича сўровларнинг экологик скрининг сифатини, шу жумладан, Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолашни ўрганиш, зарур рухсат ва тасдиқларни текшириш ва скрининг варақасини

тўлдириш (13-илова / 4-шакл). Лойиҳани амалга оширишни бошлашдан олдин, ЛАОГ скрининг шаклини тўлдирган ҳолда АМИБ ҳаракатлари якуний баҳолашни амалга оширади (13-илова / 5-шакл).

379. Лойиҳани амалга оширишга қадар, ЛАОГ, шунингдек, лойиҳа фаолиятининг АМИБР талабларига мувофиқлигини тасодифий мониторингини ўтказди; ВИГ ХБМга юзага келиши мумкин бўлган муайян масалалар бўйича маслаҳатлар бериш, шу жумладан АМИБР тайёрлаш ва Б тоифали лойиҳаларга қурилиш майдонларга ташрифлар орқали ёрдам бериш; такрорланадиган таъсирларнинг мониторинги; ПФИ учун экологик ва ижтимоий экспертиза бўйича тренинглари ўтказиш; Лойиҳанинг учинчи компоненти доирасида АМИБ қоидалари ва процедуралари бўйича тренинглари ўтказиш

380. Мос келмаса, ЛАОГ ва ВИГ ХБМ мос келмасликнинг моҳияти ва сабабларини ўрганади ва суб-лойиҳани мувофиқлаштириш учун нима зарурлиги ёки молиялаштириш тўхтатилиши кераклиги тўғрисида қарор қабул қилинади.

13. ИНСТИТУЦИОНАЛ МЕХАНИЗМЛАР

13.1. Лойиҳани мувофиқлаштириш

381. «Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш» лойиҳасини амалга ошириш бўйича ижроия органи- Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги (ИТКҚВ). ИТКҚВ Вазирлар Маҳкамасининг қишлоқ жойларни ривожлантириш бўйича комплекси таркибига ҳам киради. ИТКҚВ лойиҳа бўйича техник-иқтисодий асосларни назорат қилиш ва тасдиқлаш учун жавобгардир. Президентнинг 5386-сонли қарорига биноан (2018 йил 29 март) Фарғона водийсининг ҳар бир қишлоқ, туман ва вилоятида давлат дастурининг кенг кўламли ишларни бошқариш учун махсус бўлимлар ташкил этилган. Лойиҳани тайёрлаш учун, ИТКҚВ Лойиҳани Амалга Ошириш Гуруҳи (ЛАОГ) ни ташкил қилди, унинг вазифалари лойиҳани тайёрлаш билан боғлиқ масалаларни, жумладан, АМИМЧБАМ, харидлар стратегияси ва режасини ишлаб чиқиш, хавфсизлик масалалари ва бошқа тадбирларни ўз ичига олади.

13.2. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи

382. ЛАОГга Лойиҳа Директори тегишли ходимлар билан раҳбарлик қилади - атроф-муҳит ва ижтимоий ҳимоя бўйича мутахассислар билан ишлайди ва АМИМЧБАМ ва КРАМнинг бажарилишини умумий мувофиқлаштиришни, ИТКҚВ ва ЖБга хавфсизлик чоралари, шунингдек хавфсизлик чораларининг интеграциялашуви тўғрисида ҳисобот беради. . Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш органлари билан ўзаро алоқада бўлиш, ижтимоий ҳимояга алоқадор ҳужжатларнинг самарали бажарилишини таъминлаш учун ҳам ЛАОГ масъулдир ва ЛАОГ кутилмаган дала ташрифлари амалга оширади ва экологик назорат ва мониторингни олиб боради, жойларни экологик меъёрларга мослигини баҳолайди, Лойиҳани Вилоятлардаги Мувофиқлаштирувчи Гуруҳларга (ЛВМГ) экологик ва ижтимоий ҳимоя масалалари юзасидан маслаҳат беради. ЛАОГ АМИБР/КХР ни амалга оширишда иштирок этадиган барча томонлар учун АМИБ нинг ўқитилиш эҳтиёжларини аниқлаш учун ҳам жавобгар бўлади. Атроф-муҳит ХБМ асосий вазифалари қаторига қуйидагилар киради:

- ЖБ талабларига мувофиқ суб-лойиҳаларнинг атроф-муҳит бўйича таснифини синчковлик билан кўриб чиқиш;
- АМБ консультантларига Б ва С тоифадаги ҳужжатларни ЖБ талабларига мувофиқ тайёрлаш бўйича кўрсатмалар бериш;
- АМБ консультантларига Б тоифасидаги лойиҳалар учун консалтинг ва ошкор қилиш талаблари бўйича кўрсатмалар бериш;
- АМБ консультантларига маданий мерос объектларига, табиий яшаш жойларига, ўрмонларга ва халқаро сув йўллари таъсир кўрсатадиган сублойиҳаларни, шунингдек лойиҳани молиялаштиришдан чиқариб ташланадиган сублойиҳаларни аниқлаш бўйича кўрсатмалар бериш;
- АМБ ҳужжатларини кўриб чиқиш, ЛВМГ, АМБ консультантларига ёзма изоҳларни тақдим этиш, натижада расмий ҳужжатларнинг расмий тасдиқланишини ва Жаҳон банкининг талабига биноан процедураларни таъминлаш;
- Қуйи лойиҳалар ҳужжатларида АМИБни амалга ошириш тўғрисидаги битимлар ва бошқа ҳар қандай экологик ёки ижтимоий ҳимоя талаблари мавжудлигини таъминлаш;
- ВИГ ХБМ билан биргаликда Қурилиш пудратчиси томонидан АМИБР бажарилишини ва ЖБ лойиҳасининг умумий ҳисоботида зарур бўлган ҳужжатлар, тавсиялар ва бошқа ҳаракатларнинг бажарилишини назорат қилиш;
- Лойиҳани амалга оширишнинг экологик жиҳатлари тўғрисида таъсирланган гуруҳлар ва маҳаллий табиатни муҳофаза қилиш органларининг изоҳларига тайёр бўлиш. Зарур бўлганда ҳудудларга ташриф буюриш пайтида ушбу гуруҳлар билан учрашиш;

- Лойиҳанинг атроф-муҳитни муҳофаза қилиш жиҳатлари бўйича Жаҳон банки кузатув миссияси билан мувофиқлаштириш ва алоқа қилиш.

13.3. Лойиҳанинг вилоят ишчи гуруҳлари

383. Лойиҳа маҳаллий даражада тегишли туман ва вилоят ҳокимиятлари билан яқиндан ишлайдиган ЛВМГлар орқали амалга оширилиши назарда тутилган. ЛВМГ фполиятининг самарали ва изчил бўлиши учун 14 та туман ҳокимиятларидан иборат вилоят ишчи қўмитаси, шунингдек вилоят ва туман ҳокимиятлари даражасида идоралараро ишчи гуруҳлари ишни мувофиқлаштириш учун тузилади. ВИГлар таркибига битта ХБМ ҳам киритилиб, уларнинг асосий вазифалари лойиҳа тадбирларининг ЖБ хавфсизлик Фаолият принциплари ва миллий АМБ нинг қоидалари ва тамойилларига мувофиқ амалга оширилишини таъминлашдан иборат бўлади. ЛВМГнинг ХБМ асосий вазифалари қаторига қуйидагилар киради:

- а) Қишлоқ фасилитаторлари ва муҳандислари ҳамда Маҳалла тараққиёт бўлими аъзолари билан ҳамкорликда ижтимоий ва экологик скрининг ўтказиш;
- б) Қишлоқ ёрдамчилари ва муҳандислари, Маҳалла тараққиёт бўлими аъзолари ва лойиҳа бўйича маслаҳатчилар ҳамкорликда АМИБР, АМИБР назорат рўйхати ва ҚҚХРларни тайёрлаш;
- с) пудратчиларнинг АМИБР талабларига мувофиқлигини таъминлаш;
- д) туман ва қишлоқ миқёсидаги барча экологик ва ижтимоий масалаларни мувофиқлаштириш;
- е) АМИБРнинг экологик ва ижтимоий таъсирларни ва таъсирни юмшатиш чораларини самарадорлигини назорат қилиш ва мониторингини ўтказиш, баҳолаш, шунингдек, номувофиқликни ёки натижадаги салбий тенденцияларни аниқлаш ва аниқланган муаммоларни ҳал этиш учун дастурлар ишлаб чиқиш;
- ф) зарур бўлса, ҚҚРи амалга оширишда пудратчиларга маслаҳат ва консултация бериш; ва
- г) АМИБР ва ҚҚР ларнинг бажарилиши тўғрисида ЛАОГга ҳисобот бериш.

384. **Ер ресурслари ва давлат кадастр бошқармаси (ЕРДКБ).** Лойиҳага кирган ҳар бир туманда мулкни ва мулкка оид чегараларни аниқлаш ва текшириш учун ЕРДКБ жавобгардир. ЕРДКБ расмий рўйхатдан ўтган ва Кўчмас мулкни рўйхатга олиш идораларига ўтказилган қишлоқ хўжалиги ер участкаларини бериш ҳақидаги гувоҳномаларга аниқлик киритади.

385. **Маҳаллий ҳокимиятлар.** Туман ҳокимиятлари ва маҳаллий ҳамжамиятлар (маҳаллалар) лойиҳани амалга оширишнинг якуний бенефициарлари ҳисобланади. Улардан лойиҳанинг бутун жараёни давомида доимий ёрдам ва иштирок этиш талаб этилади. Улар вазирлик ва ИТКҚВ/ЛАОГ билан биргаликда амалга ошириладиган процедураларни мувофиқлаштириш ва компенсацияларни тўлаш учун жавобгардир. Жадвалда тегишли муассасавий чора-тадбирлар келтирилган. Жадвалда амалга оширилиши керак бўлган Кўчириш Ҳаракат Режаси босқичлари (агар мавжуд бўлса) батафсил тавсифланган.

14. МОНИТОРИНГ ВА ҲИСОБОТ

14.1. Ижтимоий мониторинг ва ҳисобот беришнинг асосий талаблари

386. Мониторинг ва баҳолаш. Ижтимоий таъсирлар бўйича кўрсаткичлар мониторинги, шу жумладан лойиҳаларни умумий қабул қилиш; компенсация/кўчириш жараёнининг муваффақияти/мақбуллиги; қурилишда вақтинча вайрон бўлган ҳудудларни тиклаш.

387. Мониторинг ва баҳолаш учун жавобгарлик ЛАОГ Ижтимоий ҳимоя бўлинмаси ва ИТКҚВ ўртасида тақсимланган. ЛАОГ Ижтимоий ҳимоя бўлинмаси ШКЧМ ҳисобини юритиш, бошқариш ва ички мониторинг учун жавобгардир. Лойиҳанинг амалга оширилишини ташқи мониторинг ва баҳолашни мувофиқлаштириш учун ИТКҚВ масъулдир. Мониторинг ва баҳолаш машғулоти сифатида ўтказилган уй хўжаликларининг сўрови орқали лойиҳанинг таъсири ва таъсири тўғрисида ЛЖШ вакиллариининг фикрини олиш ўринли.

388. **Ички ва ташқи мониторинг.** Ушбу босқичда бирон бир консалтинг компанияси (КК) билан КХРнинг МБ параллел равишда амалга ошириш бўйича шартнома тузиш тўғрисида қарор қабул қилинмаган. Одатдагидек, лойиҳага кадастр ва қурилиш муҳандислари жалб қилиниши керак, улар берилган ерларни баҳолайдилар ва мос уйлар, қурилаётган уйларнинг сифати ва қайта тикланадиган/ кўчириладиган умумий мулкни баҳолайдилар.

389. Агар МБ КК ёлланадиган бўлса, бу ҳолатда КК КХРни амалга оширилишида жараёнлар ва иш фаолиятлар мониторинги ва текширилишини амалга оширади ва ҳар чоракда ҳисобот тақдим этади. КК, шунингдек, КХР мақсадларига эришилганлигини аниқлаш учун КХРни амалга ошириш тугаллангач, якуний баҳолашни ўз зиммасига олади. ККнинг вазифаси - офис тадқиқоти ва жойларга ташрифлар асосида камчиликларни аниқлаш, амалга ошириш жараёни ва натижаларни яхшилаш учун ИТКҚВ томонидан йўналишни тўғрлаб олиш учун ўз вақтида маълумот билан таъминлаш, салоҳиятни ошириш учун зарур чораларни тавсия қилиш ва ижрочи ходимлар ва қурилиш ишлари пудратчиси каби бошқа манфаатдор томонлар учун зарур тренингларни ўтказишдир. Мониторинг ва текширилиши керак бўлган асосий фаолиятлар:

- a) қурилиш ишлари бошлангуча, ўз вақтида компенсация ва ёрдам пулини тўлаш;
- b) лойиҳа ва тегишли ҳуқуқлар, шунингдек маслаҳатларнинг сифати тўғрисида маълумотни тарқатишда давом этадиган жараёнлар;
- c) Режа бўйича ЛЖШларни бошқа жойга кўчириш жараёни, агар кўчирилган бўлса;
- d) алмаштириш нархини таъминлаш (иморатлар, уй кўчириш ва алмаштириш нархига нисбатан);
- e) ҳожатхоналар, ибодатхоналар ва бошқалар каби барча умумий мулкларни бошқа жойга кўчириш.
- f) тирикчиликни қўллаб-қувватлаш, реабилитацияга тайёргарлик бўйича чоратadbирларини таъминлаш;
- g) қурилиш ишлари давомида ЛЖШлар ва бошқа жамоа аъзоларига ишлаш имкониятини бериш;
- h) қалуб қилинган ва ҳал этилган шикоятлар.

390. **Ижтимоий таъсирни баҳолаш.** Лойиҳанинг таъсирини баҳолаш икки марта - лойиҳанинг ўртасида ва яна ҚИРЛ якунида кўриб чиқилиши керак. КХР амалга оширилганидан кейин икки ой ичида таъсирни баҳолаш бўйича якуний машқлар ўтказилиш керак. Бунга КХР амалга оширилишини баҳолаш - фаолият, жараёнлар ва натижалар; ҳал қилинмаган муаммолар мавжудлигини аниқлаш ва натижаларни яхшилаш бўйича тавсиялар бериш киради. КХРга киритилган асосий ижтимоийиқтисодий кўрсаткичлар таъсирни баҳолаш учун ишлатилиши керак. Баҳолаш машқлари бошлашдан олдин ушбу кўрсаткичлар агентлик томонидан ИТКҚВ/ЛАОГ билан келишилганҳолда аниқлаш ва яхшилаш тавсия этилади.

14.2. Атроф-муҳит мониторинги

391. Сублойхалар қурилиш босқичида пудратчилар томонидан PESUP амалга оширилишини мониторинг қилиш орқали доимий равишда мониторинг қилинади.

392. Юмшатиш нормасига киритилган экологик ва ижтимоий муаммолар тайинланган мутахассислар томонидан ЛАОГ ва ВИГ ХБМ орқали назорат қилинади. Атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирлар жуда паст бўлиши кутилмоқда, аммо қурилиш ва эксплуатация даврида атроф-муҳитга мумкин бўлган салбий таъсирларнинг олдини олиш ёки камайтириш режалаштирилмоқда. Мониторинг сублойхаларнинг АМИБР ва / ёки АМИБР варақаларида белгиланганидек таъсир/юмшатиш/ мониторинг масалаларига асосланади. Кузатув мониторинги қурилиш давомида ҳар ҳафта пудратчилар томонидан атроф-муҳит ҳолатини текшириш орқали амалга оширилади. Агар Пудратчи АМИБРни амалга ошириш мажбуриятини бузган бўлса, ЛАОГ иш ёки тўловларни тўхтатиб қўйишга ҳақлидир.

393. *Атмосфера ҳавоси ва сув сифати каби экология сифатининг инструментал мониторинги.* Ушбу лойиҳа доирасида амалга ошириладиган фаолият турларини ҳисобга олган ҳолда, инструментал мониторинг ўтказилмаслиги мумкин. Бироқ, маҳаллий ҳамжамият томонидан атроф-муҳитнинг бузилиши ёки қулайлиги ҳақида шикоят келиб чиқса, Пудратчи сертификатланган лаборатория орқали ҳаво ёки сув сифатини аналитик равишда ўлчайди. Бундан ташқари, Жаҳон банкининг мутахассислари ҳам мувофиқликни текшириш учун дала ташрифларини ўтказадилар. Юқорида айтиб ўтилганидек, ВИГ / ЛАОГ талабларига мос келмаса, номувофиқликнинг моҳияти ва сабаби ўрганилади ва қўшимча лойиҳани мувофиқлаштириш ёки молиялаштириш учун зарур бўлган қарор қабул қилинади.

14.3. Экологик ва ижтимоий ҳисобот

394. 2-компонент Мониторинг ва баҳолаш (МБ) лойиҳаларни бошқариш, мониторинг ва баҳолаш ҳамда салоҳиятни оширишни кузатиш, ҳужжатлаштириш ва хабар бериш бўйича фаолиятини қўллаб-қувватлайди. Ушбу компонент ЛАОГнинг Интернетда гео-ҳаволага асосланган бошқарув ахборот тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этишни, шунингдек, асослар, натижалар мониторингини қўллаб-қувватлайди. ЛАОГ ишларни бориши ва натижаларни умумий жамланмаси учун жавобгардир. Ярим йиллик ҳисоботларни ва ҳар чоракда текширилмаган ОМХларни Жаҳон банкига тақдим этиш таклиф этилади. Ушбуҳисоботлар лойиҳаларни амалга ошириш ва муваффақиятга эришиш бўйича жамоатчиликнинг молиявий кўрсаткичлари, лойиҳани амалга ошириш ёзувлари, ижтимоий аудит йиғилишлари, олинган мулоҳазалар ва шикоятларни ўз ичига олиши керак. Натижаларни ўлчаш - бу натижалар доираси ва ЛАҚда белгиланган чиқиш кўрсаткичлари тўпламида аниқланган натижалар. ЛАОГ якуний ҳисоботни тайёрлаш учун жавобгардир Барча экологик ва ижтимоий масалалар ЛАОГ ёки ВИГ ХБМ томонидан назорат қилинади ва кузатиб борилади. Ижтимоий аҳамиятсиз бўлишига қарамай, қурилиш ва эксплуатация босқичларида юзага келиши мумкин бўлган салбий таъсирларнинг олди олиниши ёки камайтирилиши лозим.

395. Атроф-муҳит ва ижтимоий мониторинг тизими лойиҳанинг салбий таъсирининг олдини олиш ва юмшатиш чораларининг самарадорлигини кузатиш учун лойиҳани тайёрлаш босқичидан фойдаланиш босқичигача бошланади. Ушбу тизим Жаҳон банки ва Мижозга юмшатиш самарадорлигини лойиҳани бошқариш қисми сифатида баҳолашга ёрдам беради ва керак бўлганда чора кўришга имкон беради. Мониторинг тизими зарур бўлганда техник

кўмак ва назоратни амалга оширади, юмшатиш чоралари билан боғлиқ шароитларни эрта аниқлаш, юмшатиш натижаларига риоя қилишни таъминлайди ва лойиҳанинг бориши тўғрисида маълумот беради. Мониторинг режаси мониторинг мақсадларини ва мониторинг турини ва уларнинг таъсир ва юмшатиш чоралари билан боғлиқлигини белгилайди. Хусусан, АМИБР мониторинг бўлими қуйидагиларни таъминлайди: (а) ўлчовлар параметрлари, ишлатиладиган усуллар, саралаш жойлари, ўлчовларнинг частотаси билан бирга мониторинг чораларининг аниқ тавсифи ва техник тафсилотлари; ва (б) мониторинг ва ҳисобот бериш процедуралари: (i) юмшатиш бўйича аниқ чора-тадбирларни талаб қиладиган шарт-шароитларни барвақт аниқлашни таъминлаш ва (ii) юмшатиш жараёни ва натижалари тўғрисида маълумот бериш.

14.4. АМИМЧБАМни лойиҳа ҳужжатларига киритиш

396. АМИМЧБАМ талаблари Лойиҳанинг Амалий қўлланмасида, АМИБР талаблари эса - барча суб-лоийҳалар учун қурилиш шартномаларида, ҳам спецификацияда, ҳам миқдор ҳужжатида кўрсатилади, ва Пудратчилардан АМИБРни амалга ошириш харажатларини ўз молиявий таклифларга киритиш талаб қилинади.. АМИМЧБАМ асосида АМИБ жараёнига жалб қилинган томонларнинг роли ва мажбуриятлари аниқланади. Ниҳоят, АМИМЧБАМ ва АМИБР талабларидан келиб чиққан ҳолда, ҳудудни махсус кузатувида ва АМИБРда белгиланган юмшатиш / олдини олиш чораларини мониторинг қилиш ва баҳолаш сублоийҳани амалга оширишнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Бундан ташқари, барча пудратчилар ишларни бажаришда экологик мақбул техник стандартлар ва процедуралардан фойдаланишлари шарт. Бундан ташқари, АМИМЧБАМда белгиланганидек, контракт моддаларида барча миллий қурилиш, соғлиқни сақлаш, хавфсизлик тартиблари ва қоидаларига, шунингдек атроф-муҳитни муҳофаза қилиш талабларига риоя қилиниши керак.

15.АМБ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШ

397. АМИМЧБАМни амалга ошириш лойиҳани амалга оширишнинг турли босқичларида қатнашган бенефициарлар ва операторлар учун аниқ билимларни талаб қилади. Лойиҳа АМИМЧБАМни амалга ошириш, АМИМЧБАМ/ АМИБР ҳисоботи, Жаҳон банкининг ЭСХ йўриқномаси, хавфли материалларни бошқариш ва бошқалар каби билимлар вамаълумотларга оид тегишли тренингларни кўллаб-қувватлайди. Шу мақсадда, қурилиш ишлари бошланишидан олдин, ЛАОГ Ўзбекистон Республикасига экологик ва ижтимоий менежмент талаблари, шунингдек, Жаҳон банкининг хавфсизликни таъминлаш сиёсати ва АМИБ бўйича тренингларни ўтказишни талаблари тўғрисида билимга эга бўлган маслаҳатчини жалб қилади. Тренинг Жаҳон банкининг ва миллий хавфсизликни таъминлаш қоидалари ва процедураларининг асосий талабларини, шунингдек бу борадаги вазиятни ўрганишни ўз ичига олади. Лойиҳани амалга ошириш жараёнида ҳам консультант атроф- муҳит ва ижтимоий мониторинг ва назорат бўйича касб таълими бўйича тренинг ўтказилади. Лойиҳанинг экологик ва ижтимоий жиҳатлар бўйича салоҳиятини оширишни таклиф қилиш учта асосий йўналишни қамраб олади:

i) Сублойиҳаларни танлаш жараёнида ва сублойиҳалар қурилиш босқичида АМИМЧБАМни амалга ошириш бўйича **ЛАОГ ва ВИГ салоҳияти** - ёлланган Консултант ЛАОГ ва ВИГ ходимлари ва ХБМга ЖФ ОС хавфсизлик талаблари тўғрисида, АМИМЧБАМ, АМИБР, КРАМ ва КХРларни тайёрлаш бўйича ва кейинчалик КХР ва АМИБР мониторинги бўйича тегишли тренингларни ташкил қилади.

ii) **АМИТБ, АМИБР ва КХРларни ишлаб чиқиш бўйича** бенефициарлар, вилоят ватуман ҳокимликлари салоҳияти Дастур бир неча йил давомида амалга оширилганлиги сабабли, Консултант АМИБ ҳисоботларини тайёрлаш ва АМБнинг миллий экологик ва ижтимоий баҳоларини ўтказиш билан шуғулланадиган маҳаллий ҳокимият органлари учун тренинглар ўтказилади. Тренинг Жаҳон банкининг АМИБ ва миллий ЭСА жараёнини уйғунлаштиришга бағишланади. Мақсад, АМБ ишлаб чиқувчиларни ва маҳаллий атроф-муҳит агентликлари мутахассисларини Жаҳон банкининг хавфсизлик стандартларига жавоб берадиган ҳужжатларни тайёрлашга ўргатишдан иборат.

398. Қурилиш ишлари бошланишидан олдин Консултант томонидан ЛАОГ ХБМ ва пудратчилари учун хавфли материалларни (айниқса асбест материалларида) қайта ишлаш, йиғиш ва йўқ қилиш бўйича алоҳида тренинг ўтказилади. Пудратчилар миллий талабларга мувофиқ ишчилар учун ММТХ бўйича тренингларни ўтказиши керак, улар ҳар бир қурилиш майдончасида сақланадиган махсус журналга ёзиб қўйилади.

399. Лойиҳанинг барқарорлиги учун жисмоний аралашувлар, институционал яхшиланиш ва молиявий ҳолатни яхшилаш билан бир қаторда одамларнинг лойиҳа билан боғлиқ мавзулари, хусусан, чиқиндиларни бошқариш, сув таъминоти ва канализация масалалари бўйича хабардорлигини ошириш муҳимдир. Ёлланган Консултант миллий ННТ ва тегишли идоралар билан биргаликда юқорида қайд этилган учта мавзуни қамраб олган ва мақсадли гуруҳларга семинарлар орқали етказиб бериладиган дастурларни ишлаб чиқишни таклиф қилади. Салоҳиятни оширишни ривожлантиришнинг дастлабки режаси ва ўқув режаси қуйида келтирилган.

18-жадвал. Салоҳиятни оширишни ва ўқув дастури дастлабки	Машғулот номи	Машғулот вақти ва тахминий давомийлиги	Машғулот иштирокилари	Ташкилотчи	Tentative cost
---	---------------	--	--------------------------	------------	-------------------

режаси №					
1	Жаҳон банки хавфсизлик бўйича операциялар сиёсати ва уларни лойиҳа даврида амалга ошириш ҳақида умумий маълумот. Лойиҳа тайёрлаш ва амалга оширишда Миллий экологик талаблар	Лойиҳани амалга оширишнинг биринчи йили давомида Давомийлиги – 1 кун	ИТКҚВ; ЛАОГ вилоят	Консултант	3000 АҚШ доллар
2	АМИМЧБAM нинг амалга оширилиши, АМИБР, КРАМ and ҚҚБХР/КБХР нинг амалга оширилиши	Суб-проект аниқланишидан ва тасдиқланишидан аввал Давомийлиги – 2 кун	ЛАОГ ва вилоят ЭИМ мутахассислар	Консултант	3,000 АҚШ доллар
4	Гендер ҳаракати ва СЕ режасини ишлаб чиқиш	Лойиза амалга оширилишидан аввал Давомийлиги – 2 кун	ЛАОГ ва вилоят; Маҳаллий ҳокимият органлари	Консултант	3,000 АҚШ доллар ҳар бири. Учта вилоят учун жами 9,000 АҚШ доллар
5	ММҚҲЧ, Хавфли материалларни ташиш ва йўқ қилиш	Тегишли ишларни бошлашдан олдин Давомийлиги – 1 кун	ЛАОГ; вилоят ЭИМ мутахассислар; Пудратчи ташкилот	Консултант	3,000 АҚШ доллар ҳар бири. Учта вилоят учун жами 9,000 АҚШ доллар
6	Хабардорлик дастури	Лойиҳанинг амалга оширилиши давомида доимий равишда	Кенг Жамоатчилик, Асосий манфаатдор томонлар	Консултант, ЛАОГ ва вилоят ЛАОГ	20,000 АҚШ доллар
7	Фуқароларни жалб қилиш компоненти	Лойиҳанинг амалга оширилиши давомида доимий равишда	ЛАОГ ва вилоят ЭИМ мутахассислар	Консултант	3,000 АҚШ доллар ҳар бири. Учта вилоят учун жами 9,000 АҚШ доллар
	Жами				53,000 АҚШ доллар

16. ШИКОЯТЛАРНИ КЎРИБ ЧИҚИШ МЕХАНИЗМИ

16.1. ШКЧМ ҲАҚИДА УМУМИЙ ТУШУНЧАЛАР

400. Шаффофлик ва ҳисобдорлик лойиҳа ва сублойиҳаларнинг асосий принциплари бўлиши керак. Шу мақсадда лойиҳа турли этник, диний, гендер ва бошқа махсус гуруҳларни ўз ичига олган барча учун очиқ бўлган шикоятлар кўриб чиқиш механизми (ШКЧМ) ни яратиши керак. Ушбу механизм нафақат шикоятларни қабул қилиш ва қайд этиш, балки уларни қандай ҳал қилишни ҳам мақсад қилинган. ШКЧМни қўллаб-қувватлаш учун хабар бериш кампанияси ва тренинглар ўтказилиши керак. Фикрлар шикоятга энг яқин даражада кўриб чиқилиши кераклигига қарамай, барча шикоятлар марказлаштирилган тарзда рўйхатга олинishi ва асосий процедураларга риоя қилиниши керак.

401. Шикоятлар механизми - лойиҳа ва суб-лойиҳалар даражасида зарар кўрган жамоалар томонидан лойиҳа билан боғлиқ шикоятларни қабул қилиш, баҳолаш ва кўриб чиқиш жараёни. Лойиҳанинг / суб-лойиҳанинг таъсирига мажбурий кўчириш, қурилиш ишлари, инфратузилманинг чекланган кириш имконияти, атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирлар ва бошқалар киради. ШКЧМ мақсади, шунингдек, лойиҳа бенефициарлари олдида ҳисобдорликни ошириш ва манфаатдор томонларга лойиҳа фаолияти тўғрисида фикр алмашиш учун каналлар тақдим этишдир. Ушбу механизм лойиҳага таъсир кўрсатадиган муаммоларни аниқлаш ва ҳал қилиш имконини беради, жумладан: хавфсизлик чоралари, ходимларнинг нотўғри ҳатти-ҳаракати, маблағларни суистеъмол қилиш, хизмат ваколатини суистеъмол қилиш ва бошқа ҳуқуқбузарликлар. Шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириш орқали ШКЧМ лойиҳа/ сублойиҳалар фуқароларга/бенефициарларга бехосдан зараретказиш хавфини камайтиришга ва лойиҳанинг таъсирини яхшилаш учун муҳим фикр-алоқа механизми бўлиб хизмат қилади.

402. Шикоятларни кўриб чиқиш механизми. Жаҳон банки (ЖБ) томонидан қўллаб-қувватланаётган лойиҳа салбий таъсир кўрсатмоқда деб ҳисоблаган жамоалар ва шахслар шикоятларни лойиҳа миқёсида Шикоятларни кўриб чиқиш механизмларига ёки Жаҳон банкининг Шикоятларни кўриб чиқиш хизмати (ШКЧХ) шикоят аризаларини тақдим қилишлари мумкин. Лойиҳага тегишли ШКЧМ мавжуд шикоятларни кўриб чиқиш механизми асосида ишлаб чиқилган бўлиб, шикоятларни кўриб чиқиш учун турли даражаларда ташқи кўмиталарни ташкил қилишни ўз ичига олади.

403. Шикоятларни кўриб чиқиш кўмитаси (ШКҚ) кўчирилган шахсларнинг ташвишлари, шикоятлари ва шикоятларини қабул қилиш, баҳолаш ва эчимини топиш учун тўрт босқичда, бири Маҳалла, қолганлари эса туман, вилоят ва ЛАОГ миқёсида ташкил этилади. ШКҚ маҳаллий аҳолига давлат органига мурожаат қилишларидан олдин уларнинг шикоятларини ҳал қилиш имкониятини беради. ШКҚнинг мақсади лойиҳа билан боғлиқ муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилишнинг ишончли усулини тақдим этиш ва жабрланувчининг муаммоларини унинг кучайишига йўл қўймаслик ҳамда лойиҳани амалга оширишда кечикишларга юзага келмаслиги учун уларни самарали ҳал қилиш.

404. ШКҚ лойиҳа билан боғлиқ ижтимоий ва экологик муаммоларни ифодалаш ва ҳал қилиш учун вақт билан чегараланган ва шаффоф механизмни яратишни мақсад қилади. ШКҚ ҳукумат томонидан белгиланган даъволарни кўриб қичиш ёки қонун талабларини риоя қилиш жараёнини четлаб ўтишга мўлжалланмаган, аксинча, кўчирилган одамларнинг муаммолари ва шикоятларини тезда ҳал қилиш, уларни кўчирилганларнинг барча қатламлари учун осонлик билан тақдим этиш учун ишлаб чиқилган ва лойиҳанинг хавф- хатарлари ва таъсирларнинг олдини олади.

405. ШКҚ лойихани амалга ошириш, шу жумладан нуқсонларни қоплаш муддатидавомида, КХР фойдасига ишлашни давом эттиради. ШКҚ учун белгиланган жавоб қайтариш муддати уч ҳафтани ташкил қилади. Лойиханинг бутун кўчириш компоненти курилиш бошланишидан олдин тугалланиши керак, шунинг учун Маҳалла ва тумандаги ШКҚ ечими кутилаётган даъволарни ҳал қилиш учун камида уч ҳафтада бир марта йиғилади. Давлат томонидан ҳал қилиниши лозим бўлган, мулк ҳуқуқи ва тенг тақсимлаш билан боғлиқ низолардан ташқари, ШКҚ барча кўчириш ҳақ-ҳуқуқлари, бошқа жойга олиб ўтиш ва ёрдам тўловларини ўз ичига олган шикоятларни кўриб чиқади.

406. Кўмакдош ҳамкор (ННТ) жабрланувчиларга уларнинг шикоятларини рўйхатдан ўтказишда ёрдам беради ва уларнинг арзларини тингланади. Арз/шикоят 3 ҳафта ичида кўриб чиқилади ва аризага ёзма равишда жавоб қайтарилади. Маҳалла / Туман / ЛАОГ миқёсида берилган шикоят тафсилотлари, кўриб чиқиш санаси, кўрилган чоралар ва мурожаат этувчига жавоб жўнатилган санаси қайд этилган шикоятлар регистри юритилади. Агар ариза берувчи жавоб билан қониқмаса, у давлат юрисдикция органига мурожаат қилиши мумкин. Шикоят қилувчи шахс исталган вақтда тегишли идорага мурожаат қилиши мумкин ва ШКҚ орқали мурожаат қилиши шарт эмас

19-жадвал. Турли хил даражалардаги ШКЧМ

Даража	Тавсиф
ИТКҚВ қошидаги ЛАОГ	<p>ЛАОГ фуқаролар томонидан сўровлар, шикоятлар, мулоҳазалар, таклифлар ва ҳоказолар бўйича кўнғироқларни қабул қилиш учун алоҳида «ишонч телефони» ни ўрнатади</p> <p>ЛАОГ барча кўнғироқларни рўйхатга олиш кунини, мавзунини кўрсатган ҳолда ва агар муаммо суҳбат давомида ҳал қилинган бўлса ёки кейинги чораларни кўриш зарур бўлса, электрон рўйхатга олиниши керак.</p> <p>Аноним кўнғироқлар / ёзма сўровлар қабул қилиниши керак</p> <p>Файлларни захиралаш учун Google дискдан ва / ёки бошқа платформалардан фойдаланиш керак.</p> <p>ЛАОГ ёзма шикоят ва сўровларни рўйхатдан ўтказиш учун электрон тизимдан (масалан, Germes ва ҳқ) фойдаланади.</p> <p>Тизимда сўровни қабул қилиш/жавобни юбориш санасида сўров мавзуси; сўров натижаси; тўғрисида маълумот бўлиши керак;</p> <p>БАТ ўрнатилган ШКЧМни ташкил этади, хусусан:</p> <p>Фуқароларнинг фикрлари / шикоятлари / таклифларини қабул қилиш</p> <p>Шикоятларни кўриб чиқиш муддатлари ва кўриб чиқиш тартиблари тавсифи</p> <p>Фуқарога унинг сўрови яхши қабул қилинганлиги ва ишлов бериш тартибини вақт билан тавсифлаган ҳолда автоматик равишда тасдиқланганлигини юбориш учун тизим техник хусусиятга эга бўлиши керак</p> <p>Барча сўровлар ва шикоятлар қабул қилиш / жавоб бериш / натижалар ва техник хусусиятлар захираланган ҳолда ҳисобот беришда фойдаланиш мақсадида Excel файлида ушбу маълумотни юклаб олиш учун автоматик равишда захираланган бўлиши керак.</p> <p>Лойихада ҳам, ШКЧМда ҳам хабардорлик / ахборот маҳсулотлари БАТда юклаб олиш учун мавжуд бўлиши керак</p> <p>ЛАОГ бандлик масалалари бўйича Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги билан ички алоқа механизми яратилади. ШКЧМ /БАТ/ Хавфсизлик бўйича мутахассис меҳнат масалалари бўйича келиб тушган шикоят / сўровларни ўз вақтида улаштириш ва фуқароларга жавоб қайтариш учун БММВ билан алоқа каналларини ўрнатиш учун жавобгардир.</p> <p>Лойиха ва лойиха бўйича ШКЧМ ичик каналлари ҳақида қисқача маълумот ИТКҚВ веб-саҳифасида ва ижтимоий тармоқларда жойлаштирилади</p>
Вилоят даражасида	<p><u>Вилоят миқёсида</u> вилоят ҳокими шикоятларни кўриб чиқиш учун масъул гуруҳ тайинлайди ёки тузади. ЛАОГ вилоят ХБМ жамоа аъзоси, шунингдек субгрантларни</p>

	<p>харид қилиш учун жавобгар бўлган Бирлашган Мижозларга хизмат кўрсатиш ташкилотининг вакили бўлиши керак (1а компонент). Тошкент шаҳрида жойлашган ЛАОГ ХБМ вилоят даражасидаги гуруҳлар / қўмиталарнинг тўғри ишлаши ва мурожаатларни кўриб чиқиш мумкин бўлмаган шикоятлар Тошкентга етказилишини назорат қилади.</p>
Туман амалга ошириш гуруҳи	<p><u>Туман даражасида</u> ваколатли орган ҳокимга бўйсунди. У шикоятларни кўриб чиқиш учун жавобгар бўлган гуруҳ / қўмитани (ёки мавжуд органни тайинлайди) тайинлайди. Жамоа таркибига КХ вакиллари жалб қилиш мумкин, чунки туман даражасида ёлланган ЛАОГ ходимлари бўлмайди. Бунга кўра, вилоят даражасидаги ЛАОГ ХБМ шикоятларни кўриб чиқилишини назорат қилиши ва агар улар йўқ бўлса, ҳисобот бериши керак.</p> <p>Туман амалга ошириш гуруҳи фуқароларнинг ёзма шикоятлари ва сўровларини тўплаш учун туман ҳокимиятининг идорасига қутичани ўрнатади.</p> <p>Кўмакдош ҳамкорлар ушбу қутичани ҳар 2 ҳафтада бир марта текширади ва уни ЛАОГга вилоят ЛАОГ вакиллари ёки БАТ орқали юборади.</p> <p>Лойиҳа қамраб олган барча туман ҳокимликлари лойиҳа бўйича ҳам, ЛАОГ томонидан тақдим этилган ШКЧМ тўғрисида ҳам аҳолини хабардор қилиш / маълумот олиш имкониятига эга бўладилар, уларни ҳокимият идорасида фуқаролар учун осон кириш мумкин бўлган жойга жойлаштириш мумкин.</p>
МФЙ лойиҳа қўмитаси	<p><u>Қишлоқ микёсида</u> шикоятларни кўриб чиқиш бўйича марказни КХ кўмагида ташкил этилган маҳалла лойиҳаси қўмитаси таркибига киритиш керак.</p> <p>МФЙ лойиҳаси қўмитаси фуқароларнинг ёзма шикоятлари ва сўровларини тўплаш учун МФЙ офисига қутичани ўрнатади.</p> <p>Кўмакдош ҳамкорлар ва ёки МФЙ лойиҳаси қўмитаси ушбу қутичани ҳар 2 ҳафтада бир марта текширади ва уни ЛАОГга вилоят ЛАОГ вакиллари ёки БАТ орқали юборади.</p> <p>Лойиҳа қамраб олган барча МФЙ офислари лойиҳа бўйича ҳам, ЛАОГ томонидан тақдим этилган ШКЧМ тўғрисида ҳам аҳолини хабардор қилиш / маълумот олиш имкониятига эга бўладилар, уларни МФЙ офисларида фуқаролар учун осон кириш мумкин бўлган жойга жойлаштириш мумкин.</p>

16.2. Шикоятларни кўриб чиқиш муддати

407. КХР томонидан кўрсатилган таъсир ёки етказилган зарарнинг оғирлигига қараб, ЛАОГ шикоят / мурожаатларни ҳар хил вақтда кўриб чиқиш мумкин. Эксперт хулосасини талаб қилмайдиган шикоят / аризалар, аризачига мажбурий равишда хабар берилган ҳолда 15 кун ичида кўриб чиқилиши мумкин. Бошқа, шикоят / ариза мутахассисларни жалб қилган ҳолда синчковлик билан текширишни талаб қиладиган ҳолларда, аризачига мажбурий равишда хабар берилган ҳолда шикоят аризасини кўриб чиқиш муддати 30 кунни ташкил қилиши мумкин.

16.3. ШКЧМ махсус шартлари

408. Шикоятларни кўриб чиқиш механизми кўчириш, компенсация ва ерни олиш масалаларига алоҳида эътибор беради. КХР ерларни олиб қўйиш ва бошқа жойга кўчириш учун компенсация олишнинг ҳар қандай жиҳати бўйича шикоят ва сўровларни юбориш ҳуқуқига эга. ЛАОГ ерни олиш, компенсация ва бошқа жойга кўчириш билан боғлиқ ҳар қандай масалалар бўйича ариза ва шикоятларнинг ўз вақтида ва қониқарли ҳал қилинишини

таъминлайди. Шикоятларни лойиҳа даражасида ҳал қилиш учун КХР барча имкониялар мавжуд. Таклиф қилинаётган лойиҳа даражасидаги шикоят механизмининг бир қисми сифатида дахлдор уй хўжаликлари эр ёки бошқа активларни баҳолаш ёки баҳолаш, сотиб олиш ва компенсация билан боғлиқ ҳар қандай қарор, амалиёт ёки фаолиятга шикоят қилишлари мумкин. Шикоятлар қуйидагилардан норози бўлган жамоалар аъзоларидан келиб чиқиши мумкин:

- a) ҳақлилиқ мезонлари;
- b) жамоанинг режалаштириш тадбирлари;
- c) амалга ошириш,
- d) экологик масалалар

409. Жорий лойиҳанинг ШКЧМ миллий қонунчилиқни, лойиҳа жойининг ўзига хослигини ва жамоа муҳокамалари натижаларини ҳисобга олади. 2006 йил 29 майдаги 97-сонли Қарорга тегишли туман ҳокимликлари турар-жой, ишлаб чиқариш ва бошқа бинолар, иншоотлар ва дарахтзорларнинг эгаларини ёзма равишда имзоланган ҳолда бузилиш ишларидан камида олти ой олдин, хабарномага ҳар қандай ерни сотиб олиш, ушбу ҳудудда жойлашган турар жой, ишлаб чиқариш ва бошқа бинолар, иншоотлар ва дарахтзорларни бузиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида чиқарилган туманлар ва вилоятлар ҳокимларининг тегишли қарорларининг нусхаларини илова қилган ҳолда хабардор қилишга мажбур. Шикоятлар механизми ҚИРЛ дастури доирасидаги суб-лойиҳалар учун ҳам қўлланилади. Лойиҳани амалга ошириш жараёнида тегишли фаолиятдан азият чеккан фуқаролар ва жамоатчилик ҳам ўз ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун ШКЧМдан фойдаланиш ҳуқуқига эгадирлар.

410. Жаҳон банкининг шикоятларни кўриб чиқиш хизмати. Жаҳон банки томонидан қўллаб-қувватланаётган лойиҳа салбий таъсир кўрсатмоқда деб ҳисоблайдиган шахслар шикоятларни лойиҳа даражасидаги мавжуд механизмлар ёки Жаҳон банкининг Шикоят хизмати орқали юбориш ҳуқуқига эгадирлар. Шикоят хизмати лойиҳа билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун келиб тушган шикоятлар зудлик билан ҳал қилинишини таъминлайди. Лойиҳага дахлдор маҳаллий ҳамжамиятлар ва шахслар Жаҳон банкининг мустақил кузатув кенгашига шикоят қилиш ҳуқуқига эга, бу эса Жаҳон банкининг сиёсати ва процедураларига риоя қилиш зарар етказган ёки етказмаганлигини аниқлайди. Шикоятлар ҳар қандай вақтда Жаҳон банкининг эътиборига тушганидан ва банк раҳбариятига бундай шикоятга жавоб бериш имконияти берилганидан кейин берилиши мумкин. Жаҳон банкининг Шикоятлар хизмати (ШХ) шикоят жўнатиш тартиби билан танишиш учун қуйидаги ҳаволага ўтинг:

<http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service>. Жаҳон Банки Назорат комиссиясига шикоят жўнатиш учун қуйидаги ҳаволага ўтинг: www.inspectionpanel.org

411. ЛАОГ ШКЧМ кўлами, шикоят қилиш мақбул мезонлари, шикоят қилиш жараёни (қаерда, қачон ва қандай қилиб), суриштирув жараёни, шикоятларга жавоб олиш муддатлари ва махфийлик принципи ва аноним шикоятлар жўнатиш тўғрисида маълумот бериши керак. Шикоятларни кўриб чиқиш тизими тўғрисидаги маълумот барча бенифициарлар ва лойиҳа томонидан таъсирланган шахсларга лойиҳа томонидан фойдаланиладиган мунтазам ахборот каналлари орқали, шу жумладан лойиҳа бошидаги учрашувларда, кўчириш бўйича жамоат эъйтувларида, лойиҳани амалга ошириш пайтида жамоат учрашувларида, маҳаллий тиллардаги брошюралар, эълонлар тахталарида ва Интернетда пост жойлаштириш орқали ва лойиҳа томонидан олиб бориладиган ўқув тадбирлари доирасида тарқатилиши керак.

412. Вақти-вақти билан оммавий ахборот кампаниялари ШКЧМдан фойдаланишни рағбатлантириши ва қабул қилинган ва ҳал қилинган шикоятлар тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиши керак. Кампанияларда маҳаллий оммавий ахборот воситаларидан (масалан,

телевидение, газеталар, радио) фойдаланилади. Ушбу кампанияларни ташкил қилиш ва ўтказишда, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларига маълумот етказиш учун алоҳида қаралиши керак. Вақти-вақти билан оммавий ахборот кампаниялари ШКЧМдан фойдаланишни рағбатлантириши ва қабул қилинган ва ҳал қилинган шикоятлар тўғрисидаги маълумотларни эълон қилиши керак. Кампанияларда маҳаллий оммавий ахборот воситаларидан (масалан, телевидение, газеталар, радио) фойдаланилади. Ушбу кампанияларни ташкил қилиш ва ўтказишда, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларига маълумот етказиш учун алоҳида қаралиши керак.

17.АМИМЧБАМНИ ОШКОР ЭТИШ ВА ЖАМОАТ БИЛАН МАСЛАҲАТЛАШИШ

413. АМИМЧБАМ ни ошкор этиш ва жамоат билан маслаҳатлашиш. АМИМЧБАМ ва КРАМ га тайёргарлик жуда фаол амалга оширилди. Турли манфаатдор томонлар, шу жумладан жамоатчилик, маҳаллий / туман / вилоят ҳокимияти, бошқа бўлимлар ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар билан кенг миқёсидаги маслаҳатлашувлар ўтказилди. Ушбу воситаларни тайёрлашда манфаатдор томонларнинг кутган натижалари ва тегишли муаммолар / хавотирлар ҳисобга олинган. Ошкоралик бўйича учта учрашув - 2019 йил 27-29 август кунлари Тошкент, Наманган ва Сирдарёда бўлиб ўтди ва лойиҳа ҳисоботлари билан ўртоқлашилди. Олинган жавоблар якуний ҳисоботларга киритилди. АМИБР ва КРАМ ҳужжатлари ЛАОГ веб-сайтида эълон қилинган ва кейинчалик ЖБ нинг ташқи веб-сайтида эълон қилинади. Ўтказилган маслаҳатлашувларнинг баённомалари 14-иловада келтирилган.

18.ИЛОВАЛАР

ИЛОВА – 1. ЛОЙИХА АТРОФИДАГИ АҲОЛИ (2019)

No	Вилоят	Майдон Km ²	Туманинг майdonи вилоят майdonи га нисбатан фонзда	Аҳоли	Шаҳар аҳолиси (одамлар)	Шаҳар аҳолиси (%)	Қишлоқ аҳолиси (одамлар)	Қишлоқ аҳолиси (%)	Вилоят марказидан бўлган масофа	Аҳоли ёшроқ ишлашга лаёқот лига нисбат (одамлар)	Аҳоли ёшроқ ишлашга лаёқот лига нисбат ган (%)	Ишлашга лаёқотлик аҳоли сонини (одамлар)	Ишлаш га лаёқотлик аҳоли сонини (%)	Аҳоли кексароқ ишлашга лаёқотлик аҳоли сонини (одамлар)	mehnatga layoqatli yoshdan kichik bo'lgan aholi soni (%)
	Фарғона вилояти	7005 km²													
1	Язйван тумани	440	6,28%	105900	64200	60,62%	41700	39,38%	Фарғонадан 45 km	33000	31,16%	63800	60,25%	9100	8,59%
2	Сўх тумани	352	5,02%	74 800	47700	63,77%	27100	36,23%	Фарғонадан 93.7 km	24900	33,29%	44000	58,82%	5900	7,89%
3	Фуркат тумани	310	4,43%	113800	27000	23,73%	86800	76,27%	Фарғонадан 109.3 km	32400	28,47%	69000	60,63%	12400	10,90%
4	Кўштепа тумани	390	5,57%	182000	72200	39,67%	109800	60,33%	Фарғонадан 25 km	53600	29,45%	112200	61,65%	16200	8,90%
	Наманган вилояти	7 181 km²													
5	Мингбулакд истрист	740	10,30%	120600	41800	34,66%	78800	65,34%	Наманган 47.8 km	36400	30,18%	75100	62,27%	9100	7,55%
6	Поп тумани	2941	40,96%	211300	121400	57,45%	89900	42,55%	Наманган 71.9 km	61500	29,11%	131400	62,19%	18400	8,71%
7	Чортоқ тумани	360	5,01%	190900	127500	66,79%	63400	33,21%	Наманган 33.4 km	57300	30,02%	116700	61,13%	16900	8,85%
8	Чуст тумани	916,7	12,77%	255000	171200	67,14%	83800	32,86%	Наманган 40.9 km	69700	27,33%	159600	62,59%	25700	10,08%
9	Янгиқўрғон тумани	540	7,52%	208800	144200	69,06%	64600	30,94%	Наманган 37.4 km	61400	29,41%	130800	62,64%	16600	7,95%
	Andijan region	4303 km²													
10	Boz district	200	4,65%	69100	24100	34,88%	45000	65,12%	Наманган 33.8 km	21000	30,39%	42500	61,51%	5600	8,10%
11	Bulakbashi district	200	4,65%	137100	66800	48,72%	70300	51,28%	Наманган 41.7 km	40400	29,47%	82900	60,47%	13800	10,07%

ИЛОВА – 2. ТАНЛАНГАН ЛОЙИХА САЙТЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ САРҲИСОБИ (2019 ЙИЛ 24-28ИЮН КУНЛАРИ ДАЛА ТАДҚИҚОТЛАРИ АСОСИДА)

Андижон вилоят

	Туман	Маҳалла	Қишлоқ хўжалиги			Марказдан бўлган масофа (km)		Аҳоли	Шундан				асосий хизматдан фойдаланиш, %			НН		Ижтимоий инфратузилма (маҳалладан бўлган масофа, km)																			
																						туман	Вилоят	Ишсиз	кўчиб кетган	Ишлик		Суви	Электр тармоқ	Газ	Жами	Шундан		тиббиёт марказлари	Мактаблар	Боғчалар	хизматлар
																										Фермер	тадбиркор					аёллар бошчилигида	Камдаромадли				
1	Улугнар	Гулистон	Пахта	буғдой	Сабзавот ва мевалар	20	60	3282	15	96	19	130		100	30	854	-	-	7	2		20															
		Оқтом	Балиқчилик	чорвачилик		10	70	1976	70	83	8	38		100	80	587	14																				
2	Бўз	Сарбон		чорвачилик		17	54	1711	17	115	1	5	60	100		512	19	11																			
3	Пахтабод	Маданият	пахта	буғдой	Сабзавот ва мевалар	25	30	2582	64	179	4	3		100	96	638	30																				

Фарғона вилояти

	Туман	Маҳалла	Қишлоқ хўжалиги			Марказдан бўлган масофа (km)		Аҳоли	Шундан				асосий хизматдан фойдаланиш, %			НН		Ижтимоий инфратузилма (маҳалладан бўлган масофа, km)				
						туман	Вилоят		Иш сиз	кўчиб кетган	Ишлик		Су в	Электр тармоқ	Газ	туман	Шундан		тиббиёт марказлари	Мактаблар	Боғчалар	хизматлар
											Фермер	тадбиркор					аёллар бошчилигида	Камдаромадли				
1	Фурқат	Хайит			Сабзавот ва мевалар	8	60	3602		39	1	28		100	30	925	13	-				
2	Ёзёвон	Сувли ариқ	Пахта	буғдой		6	50	4248	600	152	8	75				1017	56		4	5		6
3	Куштепа	Оқтепа			Сабзавот ва мевалар	15	19	4722	12	24	4	46	60	100		1327	19	11				

Наманган вилояти

	Туман	Махалла	Қишлоқ хўжалиги			Марказдан бўлган масофа (km)		Аҳоли	Шундан				асосий хизматдан фойдаланиш, %			НН		Ижтимоий инфратузилма (махалладан бўлган масофа, km)				
						туман	Вилоят		Ишсиз	кўчиб кетган	Ишлик		Сув	Электр тармоқ	Газ	Жаи	Шундан		тиббиёт марказлари	Мактаблар	Боғчалар	хизматлар
											Фермер	тадбиркор					аёллар бошчилигида	Камдаромадли				
1	Мингбулак	Баланд Гуртепа	Пахта	бугдой		16	50	3640	18		2	7		100	30	920	7		8	2	2	
2	Пап	Чиганок	Сабзавот ва мевалар	чорвачилик		10	90	2782	24	134	2	20	60	100		566	10	11				
3	Чортоқ	Хазрати шох	чорвачилик		мевалар	50	72	7620	360	155	37	45		100	72	1850	30					

ИЛОВА – 3. ФУҚАРОЛАР ТОМОНИДАН ТАКЛИФ ҚИЛИНГАН КИЧИК ЛОЙИҲАЛАРНИНГ ҚИСҚАЧА МАЗМУНИ (24-28 ИЮНДАГИ

ДАЛА ТАДҚИҚОТЛАРИ АСОСИДА)

Сублойдиха	Анджон вилояти			Фарғона вилояти			Наманган вилояти		
	Бўз тумани, Сарбон	Улуғнор ткмани, Оқтом	Пахтабод тумани, Маданият	Фурқат тумани, Хайит	Куштепа тумани, Оқтепа	Ёзвон тумани, Сувли ариқ	Минг булок тумани, Баланд гуртепа	Поп тумани, Чиганок	Чортоқ тумани, Хазратишо х
Электр тизимларини тиклаш / Модернизация қилиш	кўча ёритгичини модернизация қилиш, кувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизаци я қилиш, кувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш, кувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш	кувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизация қилиш, кувватни ошириш учун	кўча ёритгичини модернизаци я қилиш,	кўча ёритгичини модернизаци я қилиш,	+ кўча ёритгичини модернизаци я қилиш,
Жамоат жойлари								Аёллар учун спорт майдонлари	Тугатилмаг ан спорт майдонлар и
йўллар/кўчалар ни йўлларни юза қатламини тиклаш	+ кишлокнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш		ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	ишлоқнинг ички йўлларини юза қатламини тиклаш	
Сув таъминоти тизимини қайта қуриш / тиклаш	+ деворлврни тиклаш	3 та деворлврни тиклаш	деворлврни тиклаш, янгисини қуриш	деворлврни тиклаш	деворлврн и тиклаш	деворлврни тиклаш			+ деворлврни тиклаш

Ижтимоий инфра (schools, kindergartens, medical centers)	+ мактаб, тиббиёт марказларини қайта таъмирлаш		Боғчани қайта таъмирлаш	Тиббиёт марказини қайта таъмирлаш	Боғчани қайта таъмирлаш	Боғчани қайта таъмирлаш			Боғчани қайта таъмирлаш
Интернет			Паст алоқа			Паст алоқа			Паст алоқа
Қаттиқ Чикиндилар бошқарув тизими	separate collection and processing facilities				separate collection and processing facilities				
Суғориш суви		суғориш учун сув танқислиги							Қирғизистонда суғориш учун сув тақчиллиги тўсилди

ИЛОВА – 4. АСОСИЙ ЭКОЛОГИК МУАММОЛАРНИ ЎРГАНИШ

Фарғона водийсидаги танланган қишлоқларнинг асосий экологик муаммоларини, аҳолининг лойиха дастурини амалга оширишда иштирок этишга тайёрлик даражасини аниқлаш учун лойиҳанинг бир гуруҳ маслаҳатчилари аҳоли билан учрашув ўтказдилар. Танланган туманлар ва 3 минтақадаги қишлоқлар. Андижон вилояти 3 туман (Улуғнор, Бўз, Пахтабод)

1-жадвал: ҳар бир вилоятда танланган қишлоқларнинг учта туманида жамoa йиғилишлари натижалари

Андижон вилояти		Улуғнор	Бўз	Пахтабод	
1	Хонадон ичимлик суви билан таъминланганми?	Ҳа	40,7	51,7	28
		Йўқ			72
2	Чуқурчалар қандай тартибга солинганини биласизми?	Ҳа	82	57,6	86
		Ҳа, лекин шартлар бундай эмас.			
3	Уйлар қандай иситилади	Йўқ			
		ахлат, ғуззапоя, ўтин			
		Кўмир	33	89,6	
		Газ	61		83
4	Тупроқ	Электр			
		серсув	88	50	94
		Сувсиз (бепошт)			
5	Суғориш учун сув	билмайман			
		Кўп етарлича	76,4	29,6	
		Етарли эмас		51,8	72,5
6	Қайси чиқиндилар кўпроқ ҳосил бўлади ?	Таъмирлаш зарурати туфайли кўп сув йўқ.			
		Қайта ишланадиган	41	62,9	28,2
		Қайта ишланмайдиган	48		
7	Чиқиндиларни қандай йўқ қиласиз?	Жавоб беришга қийналяпман.		33,3	51,2
		Биз ёқиб юборамиз			
		Ховлида ёқиб юборамиз		75	
		Ахлатга ташлаймиз			
8	баҳорда ободонлаштириш	ахлат юк машиналарини топширамиз	82		94,8
		жамоат ишлари		53,5	27
		Ҳар бир хонадон ўзи учун	76	39,2	61
9	Атроф-муҳит ёқилғи танқислигидан азият чекадимми?	Ким хоҳласа			
		Ҳа, дарахтлар кесиб юборилади	29,5		

		Иситиш учун бошқа манбалар мавжуд	29,5		36
		мавсумда ўзгаради	41	51,8	58,3
10	Йўллар чангми	Ҳа	86,6	59	83
		йўқ			
11	Сув тошқинлари, кўчкилар, зилзилалар тез-тез содир бўладими?	ха, тез-тез.			
		тез-тез эмас			47,8
		Умуман содир бўлмайди	82,3	74	50

Наманган вилоятида - учта туманда: Мингбулоқ (Баланд Гуртепа МФЙ), Поп (Чиганок МФЙ), Чортоқ туманларида (Ҳазратишоҳ МФЙ)

Наманган вилояти		Мингтепа	Поп	Чортоқ
1	Хонадон ичимлик суви билан таъминланганми?	Ҳа		42,6
		Йўқ	85	57,4
2	Чуқурчалар қандай тартибга солинганини биласизми?	Ҳа	44	38,6
		Ҳа, лекин шартлар бундай эмас.	56	29
		Йўқ		25,5
3	Уйлар қандай иситилади	ахлат, ғуззапоя, ўтин	52	70
		Кўмир	48	21
		Газ		46
		Электр		6
4	Тупроқ	серсув	88	78
		Сувсиз (бепушт)		15
		билмайман		45,8
5	Суғориш учун сув	Кўп етарлича	43	25
		Етарли эмас	48	45
		Таъмирлаш зарурати туфайли кўп сув йўқ.		30
6	Қайси чиқиндилар кўпроқ ҳосил бўлади ?	Қайта ишланадиган	29	35,7
		Қайта ишланмайдиган	67	54
		Жавоб беришга қийналяпман.		32,6
7	Чиқиндиларни қандай йўқ қиласиз?	Биз ёқиб юборамиз	19	40,6
		Ховлида ёқиб юборамиз	81	50
		Ахлатга ташлаймиз		9,4
		ахлат юк машиналарини топширамиз		18,7
8	баҳорда ободонлаштириш	жамоат ишлари	21	27
		Ҳар бир хонадон ўзи учун	79	54
				50

		Ким хохласа		19	
9	Атроф-мухит ёқилғи танқислигидан азият чекадимми?	Ҳа, дарахтлар кесиб юборилади	59	64	68,2
		Иситиш учун бошқа манбалар мавжуд		16	
		мавсумда ўзгаради	32	20	18,2
10	Йўллар чангми	Ҳа	91	93	72
		йўқ			
11	Сув тошқинлари, кўчклар, зилзилалар тез-тез содир бўладими?	Ҳа, тез-тез.			68
		тез-тез эмас	30	81	21
		Умуман содир бўлмайди	70	19	

Фарғона вилоятида - учта туманда: Фуркат (Ҳайит МФЙ), Куштепа (Октепа МФЙ), Ёзёвон туманлари (Суварик МФЙ) маҳаллий аҳолисини билан суҳбат уюштирилди.

Фарғона вилояти		Язёвон	Куштепа	Фуркат
1	Хонадон ичимлик суви билан таъминланганми?	Ҳа		45
		Йўқ	93	94
2	Чуқурчалар қандай тартибга солинганини биласизми?	Ҳа	67	51
		Ҳа, лекин шартлар бундай эмас.	26	42
		Йўқ		
3	Уйлар қандай иситилади	ахлат, ғузапоя, ўтин	37	59
		Кўмир	51	34
		Газ	6	
		Электр	6	5
4	Тупроқ	серсув	82	75
		Сувсиз (бепушт)	14	22
		билмайман		
5	Суғориш учун сув	Кўп етарлича	27	74
		Етарли эмас	55	23
		Таъмирлаш зарурати туфайли кўп сув йўқ.	17	
6	Қайси чиқиндилар кўпроқ ҳосил бўлади ?	Қайта ишланадиган		28
		Қайта ишланмайдиган	39	53
		Жавоб беришга қийналяпман.	46	19
7	Чиқиндиларни қандай йўқ қиласиз?	Биз ёқиб юборамиз	41	31
		Ховлида ёқиб юборамиз	52	44
		Ахлатга ташлаймиз		
		ахлат юк машиналарини топширамиз		22
				23
8	баҳорда ободонлаштириш	жамоат ишлари	43	54
		Ҳар бир хонадон ўзи	50	40
				55

		учун			
		Ким хохласа			
9	Атроф-муҳит ёқилги танқислигидан азият чекадими?	Ҳа, дарахтлар кесиб юборилади	30	47	64
		Иситиш учун бошқа манбалар мавжуд	43	35	12
		мавсумда ўзгаради	27		24
10	Йўллар чангми	Ҳа	58	80	84
		йўқ	42	20	
11	Сув тошқинлари, кўчклар, зилзилалар тез-тез содир бўладими?	ха, тез-тез.			
		тез-тез эмас	23	45	58
		Умуман содир бўлмайди	73	52	42

Аҳоли билан ушбу учрашувлар ва муҳокамалар асосида (уларни такомиллаштириш бўйича сўров) жадвал тузилиб, унда уларнинг жавоблари тақдим этилди. Суҳбатдошлар сони ва у ёки бу саволга берилган жавоблар фоизи нуқтаи назаридан ушбу аҳоли пунктларидаги муаммоларни аниқлаш мумкин эди. Ушбу учрашувлар натижалари 4-бобда, аҳоли сонини таҳлил қилиш ва мавжуд экологик муаммоларни аниқлаш бўлимида батафсил муҳокама қилинади.

ИЛОВА – 5. АСБЕСТНИ ЎЗ ИЧИГА ОЛГАН МАТЕРИАЛЛАРНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИ (МИСОЛ)

Қўлланиши

Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси қурилиш ёки ҳудудларни реконструкция қилиш ва шунга боғлиқ бўлган барча лойиҳаларда қўлланилади. Лойиҳада ишлайдиган пудратчилар ўзларининг қурилиш майдончалари ва тегишли ҳудудлар учун қонуний жавобгар бўлиб, ушбу жойларда лойиҳа Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси қоидаларига риоя қилишлари шарт. Хусусан, бу процедура ушбу ҳудудлардан ҳар қандай ва барча асбестни ўз ичига олган материалларни хавфсиз ташиш, олиб ташлаш ва йўқ қилишни таъминлаш учун ишлатилиши керак.

Тезкор ҳаракат

Лойиҳани амалга оширадиган жойда асбестни ўз ичига олган материалларни топишда пудратчи:

Асбестни ўз ичига олган материаллари топилган жойдан 5 м радиусидаги барча ишларни тўхтатиши ва ушбу ҳудуддан барча ходимларни эвакуация қилиши;

5 м радиусда хавфсиз панжара постлари, огоҳлантирувчи лента ва асбестборлиги тўғрисида огоҳлантирувчи осон кўринадиган белгилар билан ажратиб олиши;

Агар ҳудуд аҳоли яшайдиган жойда бўлса, ҳудуд четига қўриқчи жойлаштириши;

ЛВМГ Хавфсизлик бўйича мутахассисини хабардор қилиши ва дарҳол жойни текширишни ташкил қилиши шарт.

Жихозлар

Қурилиш майдончасидан асбестни олиб ташлаш учун пудратчилар куйидаги жихозларни тақдим этишлари керак:

Огоҳлантириш лентаси, мустаҳкам панжара постлари ва огоҳлантириш хабарлари;

Белкураклар;

Сув сепиш учун махсус пульверизатор билан жихозланган сув таъминоти вазирлиги;

Бир челак сув ва латта;

Ёпиш учун боғлаб турадиган шаффоф, қалин полифен қоплари;

Асбест чиқинди контейнерлари (бўш, тоза, муҳрланган металл барабанлар, асбест ташланиши аниқ кўрсатилган ёрликлар).

Шахсий Ҳимоя Воситалари (ШХВ)

Асбест материаллари билан ишлашда қатнашадиган барча ходимлар пудратчи томонидан тақдим этилган куйидаги жихозлардан фойдаланишлари керак:

Бир марта ишлатиладиган комбинезонлар;

Шнурсиз ботинкалар;

Янги, қалин резина қўлқоплар;

Агар кичкина ҳудудда асбестнинг кам миқдори аниқланганда ва уларнам бўлса, одатда респиратор керак эмас;

Асбест материаллари ўз ичига олган жойда чекиш, овқат ёки ичимлик бўлмаслиги керак.

Зарарсизлантириш жараёни 1: Асбестнинг кичик қисмларини олиб ташлаш

Асбест мавжуд бўлган жойлар аниқлаб уларга енгил сув сепилади.

Асбест нам бўлгандан кейин барча кўринадиган асбестларни белкураклар билан олинг ва тоза пластик пакетга жойлаштиринг;

Агарасбест қолдиқлари қисман тупроққа кўмилган бўлса, уни белкуракёрдамида тупроқдан олиб ташланг ва пластик қоп ичига жойлаштиринг;
Ҳар бир пластик қоп ичига, унда таркибий қисм асбест борлиги ва инсон саломатлиги учун хавфли эканлиги ва уларни ишлатмаслик кераклиги аниқ кўрсатилганкатта ёрлик қўйинг;
Пластик қопларни маҳкам боғлаб, ёрликли асбест чиқиндиларига (тоза металл контейнерга) жойлаштиринг ва ҳар бир контейнерга белги қўйинг;

Асбест қолдиқлари бўлган тупроқ захира тўлдириш учун ишлатилмаслиги ва уларни белкурак билан асбест чиқиндилари контеёнерига солиб қўйишкерак;
Амалиёт охирида барча белкуракларни ва бошқа жиҳозларни нам латта билан тозаланг ва қопларни асбестли чиқиндилари контеёнерига жойлаштиринг.

Зарарсизлантириш жараёни 2: Асбест билан ифлосланган тупроқни олиб ташлаш
Агар захира тўлдиришда АСМ зарралари бўлган тупроқ бехосдан ишлатилган бўлса, уни энгил сув билан пўскўртмек ва 300 мм чуқурликка қўл билан олиб ташлаш ва тўғридан-тўғри асбест чиқиндиларига жойлаштириш керак (яъни, хандақ ёнида вақтинча сақланмайди);
Қўлда белкурак олиб ташланган ҳар қандай асбест шаффоф пластик пакетга солиниши керак;
Хандақ 300 мм гача қазиб олингандан сўнг, агар кўринадиган асбест қолмаса, хандақ тоза тупроқнинг юқори қатлами ёрдамида экскаватор томонидан тўлдирилиши мумкин.

Йўқ қилиш

Агар мавжуд бўлса, асбест хавфли чиқиндиларни йўқ қилиш жойида ёки шаҳар чиқинди ташлаш жойларди хавфсиз тарзда йўқ қилиниши керак.

Пудратчи чиқиндиларни ташиш жойи операторини муҳрланган асбест чиқиндиларини имкон қадар тезроқ йиғиб олишлари ва уларни ахлатхонада муаммосиз сақлашлари учун ташкиллаштиришлари керак.

Қурилиш тугаганидан кейин пудратчилар чиқинди майдончаси операторига барча асбест контейнерларини камида 250 мм чуқурликдаги лой қатлами билан қопланган алоҳида, муносиб ўлчамдаги чуқурга кўмиб қўйишлари керак.

Шахсий зарарсизлантириш

Ҳар бир куннинг охирида асбест билан ишлайдиган барча ходимлар зарарсизлантиришнинг қуйидаги тартибига риоя қилишлари керак:

Зарарсизлантириш операциясининг охирида этикларни нам латта билан яхшилаб тозаланг;
Бир марта ишлатиладиган комбинезон ва пластик қўлқопларни ечиб олинг ва ичкаридан чиқиб кетинг ва этикларни тозалаш учун ишлатиладиган латта билан пластик қопга жойлаштиринг;
Агар бир марта ишлатиладиган респиратор ишлатилган бўлса, уни пластик қопга жойлаштиринг, қопни муҳрланг ва асбест чиқиндилар қутисига жойлаштиринг;
Барча ходимлар ҳудудни тарк этишдан олдин яхшилаб ювиб ташлашлари керак ва ювиниш жойини нам латта билан тозалаш керак, улар юқоридаги каби пластик қопларга жойлаштирилган.

Тозалаш ва чеклаш

Зарарсизлантириш машқлари ҳудудда назоратчилари томонидан (муҳандислик ёки атроф-муҳит) назорат қилиниши керак.

- Зарарсизлантириш ва йўқ қилиш муваффақиятли яқунлангандан сўнг, Пудратчи визуал текширувдан ўтиши ва агар ҳудуд қониқарсиз тозаланган бўлса, эксплуатация жараёнини бекор қилиши керак.
- Пудратчи тугалланганлиги тўғрисида хабарнинг нусхасини ЛВМГга юбориши керак, бунда бажарилаётган ишнинг фотосуратлари ва бажарилиш жойи кўрсатилади..

МАШҒУЛОТ (ТРЕНИНГ)

ЛВМГ Атроф-муҳит бўйича мутахассиси Пудратчилар ва ЛВМГ ҳамда ЛАОГ ходимлари учун Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режасини амалга ошириш

бўйича тренинг ўтказиш учун ихтисослашган компанияларни ёллаши мумкин. Тренинг асбуест материалларига бағишланган машғулоти ўз ичига олади ва қуйидагилар белгилаб беради:

- a. Асбест билан алоқа қилиш хавфлари;
- b. Лойиҳанинг қурилиш майдончаларида асбест билан ишлаш учун жавобгарлик;
- c. Лойиҳанинг Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режаси ва ҳудудни тозалаш протоколи;
- d. Пудратчилар ишчилари учун хабардорликни ошириш.

БАҲОЛАШ

Асбестни ўз ичига олган материалларни бошқариш режасини амалга оширишда пудратчилар томонидан қилинган харажатлар уларнинг АМИБР бюджетига бюджетига киритилади.

ИЛОВА – 6. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ДАВЛАТ ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИ ТЎҒРИСИДАГИ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ 541-СОНЛИНИЗМДАН КЎЧИРМАЛАР.

Давлат экологик экспертиза маркази (ДЭЭМ) экологик сабабларга кўра лойиҳаларни кўриб чиқиш ва тасдиқлаш (ёки рад этиш) жараёнининг асосий органи ҳисобланади ва Экологик экспертиза тўғрисидаги қонуни (2000) ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 7 сентябрдаги 541-сонли “Атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш механизмини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори билан тартибга солинади. Юқорида айтиб ўтилган қонуннинг 3-моддасига биноан атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш қуйидагиларни аниқлаш учун ўтказилади:

- (а) прогноз қилинаётган хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга ошириш ҳақида қарор қабул қилишгача бўлган босқичда ушбу фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини
- (б) атроф табиий муҳитнинг ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир кўрсатаётган ёки таъсир кўрсатиши мумкин бўлган мўлжалланаётган ва амалга оширилаётган хўжалик ҳамда бошқа фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини;
- (с) атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигини аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Давлат экологик экспертизасининг асосий масъул ташкилоти «Давлат экологик экспертиза маркази» давлат унитар корхонаси (Давлат экологик экспертизаси) ҳисобланади. Ушбу Низом ривожланишининг 4 тоифасини назарда тутади

- I тоифа (юқори хавфли),
- II тоифа (ўрта хавфли),
- III тоифа (паст хавфли),
- IV тоифа (маҳаллий таъсир).

Ушбу қарорнинг 2-иловасида категория бўйича фаолият турлари рўйхати келтирилган.

Турли тоифалар рўйхатига киритилмаган фаолиятлар атроф-муҳитга таъсир кўрсатмайдиган лойиҳалар сифатида кўриб чиқилади ва уларни давлат экологик экспертизасига топшириш ва экологик лицензияларни олиш зарурати йўқ. Ушбу Низомнинг 14-бандига биноан атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш босқичлари қуйидаги асосий масалаларни ўз ичига олиши керак (иш тури ва хусусиятига қараб):

(а) *Атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза лойиҳаси:*

- мўлжалланаётган фаолиятни амалга ошириш бошлангунича атроф-муҳитнинг ҳолати, ҳудудда аҳолининг жойлашганлиги, ерларни ўзлаштириш, атроф-муҳит хусусиятларини таҳлил қилиш;
- кўриб чиқилаётган объектнинг географик координаталари, мавжуд рекреация зоналари, аҳоли пунктлари, ирригация, мелиорация объектлари, қишлоқ хўжалиги экинларининг майдонлари, электр узатиш линиялари, транспорт, сув қувури, газ қувури коммуникациялари ва жой тўғрисидаги бошқа маълумотлар кўрсатилган вазиятли режа;
- назарда тутилаётган (мўлжалланаётган) асосий ва ёрдамчи объектлар, фойдаланиладиган техника, технология, табиий ресурслар, материаллар, хом ашё, ёнилғи, уларнинг атроф-муҳитга таъсирини таҳлил қилиш;

- кутилаётган ташланмалар, оқизиладиган сувлар, чиқиндилар, уларнинг атроф-муҳитга салбий таъсири ва уларни камайтириш усуллари;
- чиқиндиларни омборларга жойлаштириш, сақлаш ва утилизация қилиш;
- мўлжалланаётган ёки амалга оширилаётган фаолиятнинг муқобиллари ва технологик ечимларни фан, техника ютуқларини ва илғор тажрибани ҳисобга олган ҳолда, табиатни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан таҳлил қилиш;
- салбий экологик оқибатларни истисно этувчи ва экспертиза объектининг атроф-муҳитга таъсирини камайтирувчи ташкилий, техник, технологик ечимлар ва чора-тадбирлар;
- аварияли вазиятлар таҳлили (эҳтимоллиликни баҳолаш ва уларнинг салбий оқибатларининг олдини олиш сценарийси);
- экспертиза объектини реализация қилиш натижасида атроф-муҳитнинг ўзгариши ва экологик оқибатларни тахмин қилиш;

б) атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги ариза:

- муҳандислик-геология қидирув ишлари, модели ва бошқа зарур тадқиқотлар натижалари бўйича ажратилган майдоннинг экологик муаммоларини баҳолаш;
- майдоннинг аниқланган муаммоларига нисбатан қўлланиладиган технологиянинг экологик таҳлили;
- жамоатчилик фикрини эшитиш натижалари;
- экспертиза объектини реализация қилиш бўйича салбий оқибатларнинг олдини оловчи табиатни муҳофаза қилиш тадбирларининг далиллар билан асосланган тадқиқотлари;

с) Атроф-муҳитнинг таъсири декларацияси (АМТД):

- Давлат экология қўмитасининг ихтисослаштирилган эксперт бўлинмалари томонидан атроф-муҳитга таъсир тўғрисидаги аризанинг лойиҳасини кўриб чиқиш натижалари, шунингдек, жамоатчилик фикрини эшитишда киритилган таклифлар бўйича лойиҳа қарорларига тузатиш киритиш ва қабул қилинган бошқа чора-тадбирлар;
- экологик экспертиза объектларини ифлослантирувчи манбаларнинг жойлашув схемаси;
- экспертиза объекти фаолиятини тартибга солувчи экологик нормативлар;
- объектдан фойдаланиш ишларини ташкил қилиш ва бу борадаги экология тадбирларини бажаришга қўйиладиган талаблар;
- хўжалик фаолиятини амалга ошириш имконияти тўғрисидаги асосий хулосалар;

ИЛОВА – 7. ХМК ИСТИСНО РЎЙХАТИ (ЛОЙИХАНИНГ МАНФИЙ / ИСТИСНОЛАР РЎЙХАТИ)

ХМК Истисно рўйхати ХМК томонидан **молиялаштирилмайдиган** лойиҳа турлари белгилаб беради. ХМК қуйидаги лойиҳаларни молиялаштирмайди:

- Қабул қилувчи мамлакатнинг қонунлари ёки қоидалари ёки халқаро конвенциялар ва битимларга мувофиқ ноқонуний деб ҳисобланадиган ёки фармацевтика, пестицид / гербицид, озонни бузувчи моддалар, Полихлорланган бифенил, ёввойи фауна ва флоранинг йўқ бўлиб кетиш хавфи мавжуд бўлган турлари билан халқаро савдо тўғрисидаги Конвенция томонидан тартибга солинадиган ёввойи ҳаёт ёки маҳсулотлар ишлаб чиқариш ёки савдо қилиш.
- Қурол-яроғ ва ўқ-дориларни ишлаб чиқариш ёки сотиш.
- Алкоголли ичимликлар ишлаб чиқариш ёки сотиш (пиво ва шаробдан ташқари).
- Тамаки ишлаб чиқариш ёки савдо.
- Қимор, казинолар ва шунга ўхшаш фаолият турлари.
- Радиоактив материалларни ишлаб чиқариш ёки сотиш. Бу тиббий асбоб-ускуналар, сифат назорати (ўлчаш) ускуналарини ва агар ХМК радиоактив манбани аҳамиятсиз ва / ёки яхши ҳимояланган деб ҳисобласа, бошқа ускуналарни сотиб олишга тааллуқли эмас.
- Асбест толасини ишлаб чиқариш ёки сотиш. Бу асбест таркибидаги 20% дан кам бўлган ёпиштирилган асбест цемент плиталарини сотиб олиш ва улардан фойдаланишга тааллуқли эмас.
- Узунлиги 2,5 км дан ошадиган тармоқлардан фойдаланган ҳолда денгиз атрофидаги сув ўтказадиган тўрлар.

Техник-иқтисодий синов лойиҳавий компания фаолияти ривожланишга сезиларли таъсир кўрсатганда қўлланилади, аммо мамлакатдаги вазият истиснолар рўйхатига тузатишлар киритишни талаб қилади.

**ИЛОВА – 8. ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИНИНГ 2020 ЙИЛ 7 СЕНТЯБРДАГИ
541-СОҢЛИ ҚАРОРИГА ИЛОВА**

**Давлат экологик экспертизаси амалга ошириладиган фаолият турлари рўйхати
Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг I тоифасига кирадиган (юқори даражада хавфли)
фаолият турлари**

1. Республика ва халқаро аҳамиятига эга бўлган автомагистраллар, метро, темир йўллар, тез ҳаракатланадиган катта йўллар, кўприклар ва юк терминаллари.
2. Аэропортлар.
3. Атом станциялари, ядровий реакторли қурилмалар, атом саноати чиқиндилари ва бошқа радиоактив чиқиндиларга ишлов бериш ёки утилизация қилиш қурилмалари.
4. Нефть ва нефть маҳсулотларини сақлаш ҳажми бўйича I ва II тоифадаги базалар.
5. Республика ва вилоятлараро аҳамиятга эга бўлган сув ўтказгичлар.
6. Сув омборлари ва тўғонлар.
7. Кон-бойитиш фабрикалари.
8. Маиший чиқинди полигонлари (200 минг кишидан ортиқ аҳолиси мавжуд шаҳарлар ва аҳоли пунктлари учун).
9. 30 МВт дан ортиқ қувватга эга бўлган гидроэлектростанциялар.
10. Руда ва кимёвий хом ашёни қазиб олиш конлари, қазиб олишда ҳосил бўладиган конларни рекультивация қилиш ишлари.
11. Дарё ва сой ўзанларини тўпланиб қолган норуда материаллардан тозалаш ва қазиб олиш ишлари.
12. Ёқилғи ресурсларини (нефть, газ, кўмир ва бошқалар) қидириш, разведка қилиш, қазиб олиш ва қудуқларни жиҳозлаш ишлари.
13. Қора ва рангли металлургия заводлари.
14. Тери-кўнчилик корхоналари.
15. Суткалик иш ҳажми 280 минг куб метрдан ортиқ бўлган канализация тозалаш иншоотлари.
16. Республика ва давлатлараро аҳамиятга эга бўлган электр узатиш линиялари.
17. Машинасозлик саноати (авиасозлик, вагонсозлик, автомобиль, трактор, мотор ишлаб чиқариш ва бошқалар).
18. Заҳарли чиқиндиларни, шунингдек, шлам ва шлакларни тўплаш ёки кўмиш полигонлари.
19. Республика аҳамиятига эга бўлган нефть ва газ қувурлари, шунингдек, нефть ва газни қайта ишлаш корхоналари.
20. Ер ости газ омборлари.
21. Ер остида ишқор билан ювиш полигонлари, шунингдек, зич ҳолатда ишқор билан ювиш технологиясидан фойдаланадиган корхоналар.
22. Хавфлилик даражасининг I ва II синфига мансуб чиқиндиларни қайта ишлаш ва ёқиш корхоналари.
23. Аккумуляторлар ва унинг элементлари, шунингдек, гальваник батареялар ишлаб чиқариш корхоналари.
24. Асбест ва таркибида асбест бўлган буюмларни ишлаб чиқариш корхоналари.

25. Портловчи моддаларни ишлаб чиқариш корхоналар.
26. Халқаро битимлар билан тартибга солинадиган, таркибида захарли моддалар бўлган асбоб-ускуналар ёки қурилмаларни ишлаб чиқариш корхоналари.
27. Радиоактив моддалар (изотоплар) ишлаб чиқариш, уларни ишлатиш ва сақлаш (тиббийёт тизими бундан мустасно) корхоналари.
28. Таркибида захарли аралашмалар бўлган ойна, захарли кимёвий моддалар ҳамда I ва II хавфлилик синфга мансуб бирикмалар ишлаб чиқариш корхоналари.
29. Тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш корхоналари.
30. Цемент ишлаб чиқариш корхоналари.
31. Республика аҳамиятига эга бўлган захарли кимёвий моддалар омборхоналари.
32. 300 МВт ёки ундан ортиқ қувватга эга бўлган иссиқлик, фото, шамол электр станциялари ва бошқа ёндириш қурилмалари.
33. Фармацевтика заводлари ва фабрикалари (тайёр доривор воситаларни қадоқлаш корхоналари бундан мустасно).
34. Кимё комплекслари ва заводлари.

Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг II тоифасига кирадиган (ўртача даражада хавфли) фаолият турлари

1. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятига эга бўлган автомобиль йўллари ва кўприклар.
2. Аэродромлар.
3. Вилоятлараро аҳамиятга эга бўлган ер ости сувларини олиш иншоотлари.
4. Маиший чиқинди полигонлари (100 мингдан 200 минг кишигача истиқомат қиладиган аҳоли пунктлари учун).
5. Темир йўл деполари.
6. Кенг тарқалган фойдали қазилмаларни излаш, қидириш ва қазиб олиш ишлари.
7. Суткалик иш унуми 50 мингдан 280 минг куб метргача бўлган канализация тозалаш иншоотлари.
8. Озиқ-овқат маҳсулотлари, ёғ-мой ва биологик қўшимчалар ишлаб чиқариш комплекслари.
9. Резина хом ашёси, маҳсулотлари ва буюмларини ишлаб чиқариш корхоналари.
10. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятга эга бўлган электр узатиш линиялари.
11. Сув ўтказиш қуввати секундига 50 куб метрдан ортиқ бўлган магистрал каналлар, дарёлар ва лойиҳа бўйича ҳисобланган қуввати секундига 20 куб метрдан ортиқ бўлган коллекторлар.
12. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятига эга бўлган нефть ва газ қувурлари.
13. Дамбалар.
14. Алкоголли ичимликлар ишлаб чиқариш ва қадоқлаш корхоналари.
15. Чармни бўйаш ва локлаш корхоналари.
16. Йилига 300 тоннадан ортиқ газмол ва қоғозни лок билан кимёвий тўйинтириш, шунингдек, рубероид ишлаб чиқариш ҳамда хавфлилик даражаси III — V синфга мансуб захарли кимёвий моддалар ва бирикмалар ишлаб чиқариш корхоналари.

17. Хавфлилик даражасининг III тоифасига мансуб чиқиндиларни қайта ишлаш ва ёқиш корхоналари.

18. Қурилиш саноати корхоналари, асбест ва цемент ишлаб чиқариш бундан мустасно.

19. Қоғоз ва картон ишлаб чиқариш корхоналари.

20. Ёғоч-қипиқ ва ёғоч-толали плиталар ишлаб чиқариш корхоналари.

21. Оптик тола ишлаб чиқариш корхоналари.

22. Косметика препаратлари ишлаб чиқариш корхоналари.

23. Кўмир кули омборлари.

24. Бўяш ва оқартириш цехлари бўлган йигирув ва тўқув фабрикалари.

25. Паррандачилик фабрикалари (шу жумладан, паррандани етиштириш, сўйиш ва маҳсулотни қайта ишлаш).

26. Радиотехника саноати ва электрон саноат.

27. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар аҳамиятига эга бўлган захарли кимёвий моддалар, шу жумладан, ўғитлар омборхоналари ва захарли чиқиндихоналарни рекультивация қилиш ишлари.

28. Нефть ва газ конларини сейсмик жиҳатдан разведка қилиш (сейсмик ва электр разведкаси бундан мустасно) ишлари.

29. Иссиқлик қуввати соатига 100 МВтдан 300 МВтгача бўлган иссиқлик электр станциялари ва бошқа энергетик ёндириш қурилмалари.

30. Пахтани қайта ишлаш корхоналари.

31. Бўёқлар, шу жумладан, лок-бўёқ ишлаб чиқариш корхоналари.

32. Биологик, радиоактив ва ёнувчи-портловчи моддалар билан ишловчи марказий лабораториялар (лаборатория фаолиятида фойдаланиладиган жиҳоз ва ускуналар бундан мустасно).

33. Геофизик ва геологик тадқиқотларни сейсмик ва электр разведка қилиш ишлари.

Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишининг III тоифасига кирадиган (паст даражада хавфли) фаолият турлари

1. Туман ва шаҳар (Тошкент шаҳри бундан мустасно) аҳамиятига эга бўлган автомобиль йўллари ва кўприклар.

2. Автопарклар.

3. Автомобилга ёнилғи ва газ қуйиш станциялари.

4. Нефть ва нефть маҳсулотларини сақлаш ҳажми бўйича III тоифадаги базалар.

5. Биогаз қурилмалари, биотехнологиялардан фойдаланувчи (шу жумладан пиллани қайта ишловчи) корхоналар.

6. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар аҳамиятига эга бўлган ер ости сувларини чиқариш иншоотлари, шунингдек, сув чиқариш кудукларини бурғулаш.

7. Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳамда туман аҳамиятига эга бўлган сув ўтказгичлар.

8. Туман ва шаҳар (Тошкент шаҳри бундан мустасно) аҳамиятига эга бўлган электр узатиш линиялари.

9. Туман ва шаҳар (Тошкент шаҳри бундан мустасно) аҳамиятига эга бўлган газ қувурлари.
10. Қуввати 30 МВт ва ундан кам бўлган гидроэлектростанциялар.
11. Норуда фойдали қазилмаларни қайта ишлаш (фойдали қазилма конлари бундан мустасно) корхоналари.
12. Чорвачилик комплекслари.
13. Идоравий аҳамиятга эга бўлган темир йўллар.
14. Ҳайвонотчилик хўжаликлари ва питомниклар (норка, андатра, шиншилла ва бошқалар).
15. Суткалик иш унуми 50 минг куб метрдан кам бўлган канализация тозалаш иншоотлари.
16. Гилам ишлаб чиқариш корхоналари.
17. Алкоголсиз ичимликлар ишлаб чиқариш ва қадоқлаш корхоналари.
18. Хом ғишт, шлакоблок, йўлка плиткалари ва пеноблоклар ишлаб чиқариш корхоналари.
19. Терига ишлов бериш корхоналари (ошлаш ва бўяш бундан мустасно).
20. Секундига 50 куб метрдан кам сув ўтказадиган магистрал каналлар ва ҳар секундда лойиҳа бўйича ҳисобланган қуввати 20 куб метрдан кам бўлган коллекторлар.
21. Гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш ва сўйиш (шу жумладан қушхоналар) корхоналари.
22. Мебель ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).
23. Ун ишлаб чиқариш корхоналари.
24. Корхона ва ташкилотларнинг нефть маҳсулотлари омборлари.
25. Аҳолиси 100 минг кишидан кам бўлган аҳоли пунктлари учун маиший чиқиндилар полигонлари.
26. Жунни қайта ишлаш корхоналари (шу жумладан цехлари).
27. Хавфлилик даражаси IV ва V синфга мансуб чиқиндиларни қайта ишлаш ва (ёки) ёқиш корхоналари.
28. Пахта толасини қайта ишлаш корхоналари.
29. Сутни қайта ишлаш корхоналари (шу жумладан цехлари).
30. Йиллик ишлаб чиқариш ҳажми 300 тоннадан кам бўлган газмол ва қоғозни лок билан кимёвий тўйинтириш корхоналари.
31. Қурилишда фойдаланиладиган пардозлаш материалларини ишлаб чиқариш, шунингдек, оҳак, гипс, шпаклевка ва бўр ишлаб чиқариш корхоналари (керамик плита ва санитария техник воситалар ишлаб чиқариш бундан мустасно).
32. Резинотехника буюмларини ишлаб чиқариш корхоналари.
33. Пойабзал ишлаб чиқариш корхоналари.
34. Омихта ем ишлаб чиқариш корхоналари.
35. Қаттиқ ва суюқ совун ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).
36. Салфетка, ҳожатхона қоғози, тагликлар ва гигиеник воситаларни ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).
37. Полимер буюмлар ва синтетик материаллар, шу жумладан, ювиш ва тозалаш моддаларини ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).
38. Шишадан таркибида заҳарли моддалар бўлмаган буюмларни ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

39. Чинни буюмларни ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).
40. Бўяш ва оқартириш цехлари бўлмаган йигирув ва тўқув фабрикалари.
41. Тайёр доривор воситаларни, шунингдек, озик-овқат маҳсулотларини (чой, туз, шакар ва бошқаларни) қадоқлаш корхоналари (шу жумладан цехлари).
42. Кўмир ва кўмир брикетларини ишлаб чиқариш корхоналари ва уларни сақлаш омборлари.
43. Суғориладиган ерларни реконструкция қилиш ва мелиоратив жиҳатдан яхшилаш ишлари.
44. Двигатель ва машиналарни таъмирлаш, йиғиш, шунингдек, уларни бўяш корхоналари (металл қуйиш ва эритиш ускуналари мавжуд корхоналар бундан мустано).
45. Майдони 30 гектардан ортиқ бўлган балиқ урчитиш ҳавзалари, шунингдек, балиқни қайта ишлаш комплекси.
46. 150 тадан ортиқ савдо ўрнига эга бўлган бозорлар ва савдо марказлари
47. Электр асбоб-ускуналарини йиғиш ва таъмирлаш, металлга ишлов бериш корхоналари (шу жумладан цехлари).
48. Сел сувини тўплаш омборлари.
49. Туман аҳамиятига эга бўлган захарли кимёвий моддалар, шу жумладан, ўғитлар омборлари ва захарли чиқиндиларни рекультивация қилиш ишлари.
50. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг махсус объектлари.
51. Босмахоналар.
52. Қуввати 100 МВтдан кам бўлган иссиқлик, шунингдек, фото, шамол электр станциялари ва бошқа ёндириш қурилмалари.
53. Трамвай-троллейбус парклари.
54. Хлораторлар.
55. Кимёвий тозалаш ва кир ювиш корхоналари (шу жумладан цехлари).
56. 50 тоннадан ортиқ сиғимли совутгич қурилмалари.
57. Кальций карбиди ишлаб чиқариш цехлари.
58. Кимёвий моддалар билан маҳсулотларни ўрганиш марказий лабораториялар.
59. Овчилик ва балиқчилик хўжаликлари.
60. Ёввойи ҳайвонларни янги иқлимга мослаштириш ва дурагайлаш фаолияти.
61. Инерт газлар ишлаб чиқариш корхоналари (шу жумладан цехлари).

Атроф-муҳитга таъсир кўрсатишнинг IV тоифасига кирадиган (маҳаллий таъсир кўрсатиш) фаолият турлари

1. Автосервис пунктлари ва автомобилларни ювиш жойлари.
2. Пахта титиш цехлари.
3. Овчилик ва балиқчилик хўжаликлари.
4. Гилам тўқиш цехлари.
5. Ун тегирмонлари.
6. Тошга ишлов бериш цехлари.
7. Рекреация ва уй-жой-фуқаролик объектлари.
8. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва консервалаш корхоналари (шу жумладан цехлари).
9. Қаттиқ маиший чиқиндиларни тўплаш майдончалари.

10. Иситиш тизимига (табiiй газ, кўмир ва бошқа ёнилғи турларида ишловчи) эга иссиқхоналар (шахсий ёрдамчи хўжаликлар бундан мусатасно).

11. Қорамол, йилқичилик, қўйчилик, чўчқачилик ва қуёнчилик фермалари.

12. Мебель йиғиш ва таъмирлаш цехлари.

13. 50 тоннадан кам сиғимли совутгич қурилмаларига эга омборхоналар, озон қатламини бузувчи ва иссиқхона газларини ҳосил қилувчи моддаларни тўлдириш устахоналари.

14. Оптик толали ва бошқа кабелларни ўтказиш, мобиль алоқа учун елканли антеналарни ўрнатиш ишлари.

15. 50 тадан кам савдо ўрнига эга бўлган бозорлар ва савдо марказлари

ИЛОВА – 9. АТРОФ-МУҲИТ ВА ИЖТИМОЙ БОШҚАРУВ РЕЖАСИ МАЗМУНИ

1-қисм

Умумий мулоҳазалар Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режасида (АМИБР) атроф-муҳитга салбий таъсирларнинг олдини олиш ёки баратараф қилиш учун лойиҳани амалга ошириш пайтида юмшатиш, мониторинг ва маъмурий чоралар кўрсатилиши керак.

Бошқарув режасининг шакли қуйида келтирилган. Бу АМИБРни ишлаб чиқиш учун моделни кўрсатиб беради. Модель лойиҳа циклини уч босқичга ажратади: курилиш, фойдаланиш ва ишга тушириш. Ҳар бир босқич учун тайёргарлик гуруҳи экологик баҳо тайёрлаш контекстида ўтказилган таҳлил асосида кутилаётган ҳар қандай муҳим экологик таъсирни аниқлайди. Ҳар бир таъсир учун юмшатиш чораларини аниқлаш ва санаб ўтиш керак. Ҳисоб-китоблар юмшатиш ҳаракатларининг қийматини ўрнатиш (инвестиция қиймати) ва эксплуатация (такрорий харажатлар) сметаларида тақсимланади. АМИБР формати шунингдек, «ўрнатиш» ва юмшатиш мосламалари ва усулларининг ишлаши учун институционал жавобгарликни аниқлашни таъминлайди.

Таҳлилда аниқланган экологик таъсирни камайтиришни амалга оширишни мониторинг қилиш учун талаблар, мажбуриятлар ва харажатларни ҳисобга олиш учун мониторинг режаси зарур (пастга қаранг). АМИБР сингари, лойиҳа айланиши уч босқичга бўлинади (курилиш, фойдаланиш ва фойдаланишни бекор қилиш). Формат шунингдек ишончли ва ишончли мониторингга эришиш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган дастлабки маълумотлар қаторини ўз ичига олади. Матрицанинг асосий элементлари қуйидагилардан иборат:

- Нима кузатилмоқда?
- Мониторинг қаерда амалга оширилади?
- Маъноли таққослашни таъминлаш учун параметрни қандай бошқариш керак?
- Мониторинг қачон ёки қанчалик тез-тез зарур ёки энг самарали ҳисобланади?
- Нима учун параметр кузатилмоқда (бу атроф-муҳитга таъсир қилиш ҳақида бизга нима дейди)?

Ушбу саволларга қўшимча равишда, мониторинг билан боғлиқ харажатларни (ҳам инвестицион, ҳам такрорий) ва институционал мажбуриятларни аниқлаш фойдали бўлади.

Мониторинг режаси ишлаб чиқилиб, лойиҳани амалга ошириш контекстида амалга оширилса, ЛАОГ тегишли вақт оралиғида ҳисоботларни талаб қилади ва олинган натижаларни Жаҳон банкига берадиган даврий ҳисоботларига киритади ва кузатув миссиялари давомида банк ходимларига тақдим этади.

2-қисм

Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси таснифи

Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси (АМИБР) атроф-муҳитга потенциал жиддий салбий таъсирларни мақбул даражагача камайтиришга имкон берадиган ва иқтисодий жиҳатдан самарали чораларни белгилайди. Агар режани амалга ошириш мумкин бўлмаса, иқтисодий жиҳатдан самарали ёки етарли бўлмаса, ушбу режага компенсация чоралари киради. Хусусан, АМИБР (а) атроф-муҳитга кутилаётган барча салбий таъсирларни аниқлайди ва умумлаштиради (шу жумладан маҳаллий аҳоли иштирокида ёки мажбурий кўчириш); (б) техник тафсилотлар билан - ҳар бир юмшатиш чорасини, шу билан боғлиқ бўлган таъсир турини ва зарур бўлган шароитларни, шунингдек, зарур бўлса, лойиҳалаштириш, усқунанинг тавсифлари ва иш тартибини тавсифлайди; (с) ушбу чораларнинг атроф-муҳитга бўладиган ҳар қандай таъсирини баҳолайди; ва (д) лойиҳа учун

зарур бўлган ҳар қандай бошқа юмшатиш режалари (масалан, мажбурий кўчириш, маҳаллий халқлар ёки маданий бойликлар учун) билан боғлиқликни таъминлайди.

Мониторинг

Лойиҳани амалга ошириш жараёнида экологик ва ижтимоий мониторинг лойиҳанинг асосий экологик ва ижтимоий жиҳатлари, хусусан лойиҳанинг атроф-муҳитга таъсири ва юмшатиш чораларининг самарадорлиги тўғрисида маълумот беради. Бу каби маълумотлар қарз олувчи ва Банкка лойиҳа назоратининг бир қисми бўлган тартибга солиш ишлари самарадорлигини баҳолаш имконини беради ва зарурат туғилганда керакли чоралар кўрилишига йўл очади. Шунинг учун, АМИБР мониторинг мақсадларини аниқлайди ва АМБҳисоботида баҳоланган таъсирлар ва АМИБРда тавсифланган юмшатиш чоралари билан боғлиқ ҳолда мониторинг турини белгилайди. Хусусан, АМИБР мониторинг бўлими қуйидагиларни таъминлайди: (а) ўлчовлар параметрлари, ишлатиладиган усуллар, саралаш жойлари, ўлчовларнинг частотаси билан бирга мониторинг чораларининг аниқ тавсифи ва техник тафсилотлари; ва (б) мониторинг ва ҳисобот бериш процедуралари: (i) юмшатиш бўйича аниқ чора-тадбирларни талаб қиладиган шарт-шароитларни барвақт аниқлашни таъминлаш ва (ii) юмшатиш жараёни ва натижалари тўғрисида маълумот бериш.

Салоҳиятни ривожлантириш ва ўқитиш

Экологик лойиҳа таркибий қисмларини ўз вақтида ва самарали амалга оширишни таъминлаш ва юмшатиш чора-тадбирларини амалга ошириш учун АМИБР АМБ томонидан жойларда ёки агентлик ва вазирлик даражасида экологик бўлинмалар мавжудлиги, роли ва қобилиятини баҳолайди.³ Агар керак бўлса, АМИБР ушбу бўлимларни ташкил этиш ёки кенгайтириш ва АМБ тавсияларини амалга ошириш учун ходимларни ўқитишни тавсия қилади. Хусусан, АМИБР юмшатиш ва мониторинг чораларини амалга ошириш учун масъул бўлган институционал тузилмаларнинг аниқ тавсифини белгилайди (масалан, фойдаланиш, назорат, назоратни амалга ошириш, бажарилишини мониторинг қилиш, тузатиш чоралари, молиялаштириш, ҳисобот бериш ва ходимларни ўқитиш учун). Амалга ошириш учун масъул бўлган агентликларда атроф-муҳитни бошқариш қобилиятини кучайтириш учун кўпгина АМИБРлар қуйидаги қўшимча мавзулардан бирини ёки бир нечтасини қамраб олади: (а) техник ёрдам дастурлари (б) асбоб-ускуналар ва материалларни сотиб олиш ва (с) ташкилий ўзгаришлар.

Амалга ошириш жадвали ва харажатлар сметаси

Барча уч жиҳат (юмшатиш, мониторинг ва салоҳиятни ривожлантириш) учун, АМИБР (а) лойиҳани амалга оширишнинг умумий режалари бўйича босқичма-босқич ва мувофиқлаштиришни кўрсатиб, лойиҳанинг бир қисми сифатида амалга оширилиши керак бўлган чора-тадбирларни амалга ошириш жадвалини тақдим этади; ва (б) АМИБРни амалга ошириш учун капитал ва такрорий харажатлар сметаси ҳамда маблағ манбалари таъминлайди. Ушбу рақамлар лойиҳанинг умумий жадвалига ҳам киритилган.

АМИБРнинг Лойиҳа билан интеграллашуви

Қарз олувчининг лойиҳани давом эттириш тўғрисидаги қарори ва Банкнинг уни қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги қарори қисман АМИБР самарали бажарилишини натижасига биноан белгиланади. Бинобарин, Банк ушбу режани юмшатиш ва мониторингнинг алоҳида чоралари ва институционал мажбуриятларни белгилашда аниқ бўлишини кутади ва уни лойиҳани умумий режалаштириш, лойиҳалаш, бюджет ва амалга ошириш билан бирлаштириш керак. Бундай интеграцияга лойиҳа доирасида бошқа компонентлар қатори молиялаштириш ва назорат қилиш учун АМИБРни яратиш орқали эришилади. Манба: ОС4 4.01, С-Илова-Атроф-муҳитни бошқариш режаси.

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/PROJECTS/EXTPOLICIES/EXTOPMANUAL>

ИЛОВА - 10. АТРОФ-МУҲИТНИ БОШҚАРИШ РЕЖАСИНИ ТЕКШИРИШ РЎЙХАТИ (КИЧИК ҲАЖМДАГИ ҚУРИЛИШ / РЕАБИЛИТАЦИЯ СУБ- ЛОЙИҲАЛАРИ УЧУН)

АМИБР назорат рўйхатидан фойдаланиш бўйича умумий кўрсатмалар:

Кичик йўлларни қайта тиклаш ёки велосипед йўлларини қуриш каби кам хавфли қурилиш лойиҳалари учун ЕМО (Европа ва Марказий Осиё) хавфсизликни таъминлаш гуруҳи муқобил АМИБР (атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси) форматини ишлаб чиқдилар. Жаҳон банкининг атроф-муҳит муҳофазаси талабларини (а) кичик миқёсда ёки режалаштирилган тадбирларнинг табиати атроф-муҳитга кам таъсир кўрсатадиган лойиҳаларга киритишга ёндашиш; (б) атроф-муҳитни баҳолаш ва бошқариш бўйича мамлакат тизимлари яхши ишлайдиган мамлакатларда жойлашган. Текширув варақаси шакли илғор амалиётнинг асосий чоралари тан олиниши ва амалга оширилишини таъминлаш учун ишлаб чиқилган бўлиб, улар фойдаланувчилар учун қулай ва Жаҳон банкининг хавфсизлик талабларига мос бўлиши керак.

АМИБР назорат рўйхати шакли кичик, маҳаллийлаштирилган таъсирга эга ёки оддий, кам хавфли табиатга эга бўлган қурилиш ишлари бўйича контрактларда асосий юмшатиш чораларини қамраб олишга ҳаракат қилади. Ушбу формат ОС 4.01 бўйича Б тоифадаги лойиҳалар учун Жаҳон банкининг атроф-муҳитни баҳолашнинг минимал талабларига жавоб берадиган АМИБРнинг асосий элементларини тақдим этади. Ушбу рўйхат мақсади шундан иборатки, у оддий қурилиш ишлари бўйича пудратчилар ва пудратчилар учун амалий, аниқ ва амалга ошириладиган қўлланмаларни таклиф қилади. Бу лойиҳалаштиришнинг якуний босқичида бажарилиши керак, ёки мустақил равишда ёки миллий қонунчилик асосида ишлаб чиқарилган ҳар қандай экологик ҳужжатлар билан (масалан, АМИТБ ҳисоботи), тендер ҳужжатларининг ажралмас қисми ва охирида бажариладиган ишлар бўйича шартномалар бўлиши керак.

АМИБР текширув варағи қуйидаги бўлимлар иборат:

1-қисм лойиҳани тавсифловчи, институционал ва тартибга солувчи жиҳатларни кўрсатадиган, лойиҳанинг техник таркибини тавсифлайдиган, салоҳиятни ошириш учун ҳар қандай потенциал эҳтиёжни тавсифловчи ва жамоат билан маслаҳатлашув жараёнини қисқача тавсифловчи қисмни ўз ичига олади. Ушбу бўлим, шубҳасиз, икки варақча бўлиши керак. Зарур бўлганда қўшимча маълумотларга илова қилиниши мумкин.

2-қисм мумкин бўлган экологик ва ижтимоий таъсирларнинг скрининг варақасини ўз ичига олади, унда фаолият ва атроф-муҳитнинг мумкин бўлган муаммолари оддий «Ҳа / Йўқ» форматида текширилиши мумкин. Агар бирон-бир фаолият / муаммо «Ҳа» ни текшириш орқали қўзғатилган бўлса, кейинги 3-қисмнинг жадвалидаги тегишли бўлимга ҳаволани киритиш мумкин, унда аниқ белгиланган экологик ва ижтимоий бошқарув ва юмшатиш чоралари мавжуд.

3-қисм 2-қисм бўйича олиб борилган чора-тадбирларнинг тегишли равишда бажарилишини таъминлаш учун атроф-муҳитни юмшатиш режасини акс эттиради. Б тоифадаги лойиҳалар учун стандарт хавфсизлик талаблари асосида ишлаб чиқарилган Бошқарув Режалари учун талаб қилинадиган форматга эга.

4-Қисм. Пудратчига, шунингдек, ҳокимият ва Жаҳон банки мутахассисларига атроф-муҳитни бошқариш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тадбирларининг тегишли равишда амалга оширилишини назорат қилиш ва бузилишлар ва камчиликларни ўз вақтида аниқлаш имконини берадиган оддий мониторинг режаси.

1-бўлим. Лойиха маълумоти

ИНСТИТУЦИОНАЛ ВА МАЪМУРИЙ КЕЛИШУВЛАР				
Давлат				
Лойиха номи				
Лойиха ва фаолият доираси				
Институционал келишувлар (номлар шартномалар) ва	ЖБ (Лойиха Жамоаси Раҳбари)	Лойиха бошқарувчиси	Маҳаллий ҳамкор/қабул қилувчи	
Амалга ошириш тадбирлар (номи ва шартномалар)	Хавфсизлик назорати	Маҳаллий ҳамкорлар назорати (кузатуви)	Маҳаллий инспекцион назорати	Пудратчи
ХУДУД ТАВСИФИ				
Худуд номи				
худуд жойлашишини тавсифланг			<i>Илова 1:</i> Худуд харитаси []Ҳа / []Йўқ	
Ким ер эгаси?				
Географик тавсифи				
ҚОНУНЧИЛИК				
Лойиха фаолиятига таълуқли миллий ва маҳаллий Қонунчилик ва рухсатномаларни аниқланг				
ЖАМОАТ МАСЛАҲАТИ				
жамоат маслаҳатлашув жараёни қачон / қаерда бўлганлигини аниқланг				
ИНСТИТУЦИОНАЛ САЛОҲИЯТНИ ОШИРИШ				
Салоҳиятни ошириш ишлари амалга ошириладими? (Ҳа/йўқ)	[], агар Ҳа бўлса, 2-Илова салоҳиятини ошириш дастурини ўз ичига олади			

Бенефициар:

Сана:

Имзо:

ЭКОЛОГИК/ИЖТИМОЙ СКРИНИНГ			
Худуд фаолияти	Фаолият	Статус	Қўшимча ҳаволалар
қуйидагилардан бирини ўз ичига олади / камраб оладими:	. Бинони қайти тиклаш	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги В бўлимига қаранг
	. Янги қурилма	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги В бўлимига қаранг
	. Алоҳида оқова сувларни тозалаш тизими	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги С бўлимига қаранг
	. Тарихий бино (лар) ва туманлар	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги Д бўлимига қаранг
	. Ер ажратиш ⁴⁰	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги Е бўлимига қаранг
	. Хавфли ёки токсик материаллар ⁴¹	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги Ф бўлимига қаранг
	. Ўрмонлар ва / ёки муҳофаза қилинадиган ҳудудларга таъсири	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги Г бўлимига қаранг
	. Тиббий чиқиндилар билан ишлаш / бошқариш	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги Н бўлимига қаранг
	. Йўл ҳаракати ва пиёдалар хавфсизлиги	[] Ҳа [] Йўқ	Қуйидаги И бўлимига қаранг

⁴⁰ Лойиҳа янги биноларни қуришни фақат ер олиш зарурияти бўлмаган ва бошқа кўчириш билан боғлиқ бўлмаган ҳолларда қўллаб-қувватлайди; бундай ҳолатларда инвестор ерга эгалик ҳуқуқига эга бўлиши керак, шунингдек суб-лойиҳаларни қўллаш пайтида эрлар эгаллаб олинмаганлигини ёки ноқонуний ишлатилаётганлигини исботлаши керак.

⁴¹ Токсик / хавфли материал асбест, захарли бўёқлар, кўрғошин бўёқларини олиб ташлаш ва ҳоказоларни ўз ичига олади ва улар билан чекланмайди.

ФАОЛИЯТ	ПАРАМЕТР	ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ РЎЙХАТИ
А. Умумий шартлар	Билдиришнома ва ишчилар хавфсизлиги	<p>Маҳаллий қурилиш ва атроф-муҳит инспекциялари ва жамоалар келгуси тадбирлар тўғрисида хабардор қилинди</p> <p>Жамоятчилик ишлар тўғрисида оммавий ахборот воситаларида ва / ёки оммага кириш мумкин бўлган сайтларда (шу жумладан ишлар сайтида) тегишли билдириш орқали хабардор қилинмоқда.</p> <p>Қурилиш ва / ёки қайта тиклаш учун қонуний талаб қилинган барча рухсатномалар олинди</p> <p>Барча ишлар қўшни аҳоли ва атроф-муҳитга таъсирини минималлаштириш учун хавфсиз ва интизомли тарзда бажарилади.</p> <p>Ишчилар халқаро илғор тажрибага амал қиладилар (ҳар доим қаттиқ нарсалар, зарур бўлганда ниқоблар ва химоя кўзойнаклари, жабдуқлар ва химоя этиклари)</p> <p>Сайтларни тегишли равишда ўрнатилиши ишчиларга асосий қоидалар ва қоидаларга риоя қилиш тўғрисида хабар беради.</p>
В. Умумий қайта тиклаш ва / ёки қурилиш ишлари	Ҳаво сифати	<p>Уйни бузиш пайтида биринчи қават устидаги чиқинди қукурларидан фойдаланинг</p> <p>Тозалашни назорат қилинадиган жойда сақланг ва чангни камайтириш учун сув сепинг</p> <p>Пневматик бурғулаш / деворни бузиш пайтида чанга доимий сув сепиш ва / ёки ҳудудга чанг элагини ўрнатиш.</p> <p>Атрофдаги муҳитни (йўлакчалар, йўллар) чангни камайтириш учун чиқинчилардан ҳоли сақланг</p> <p>Қурилиш / чиқинди материалларини очиқ ҳолатда ёқишга йўл қўйилмайди</p> <p>Қурилиш транспорт воситаларининг бекорчи юришига йўл қўйилмайди</p>
	Шовқин	<p>Қурилиш шовқини рухсатномада келишилган вақт билан чекланади</p> <p>Иш пайтида генераторлар, ҳаво компрессорлари ва бошқа кучли механик ускуналарнинг двигатель қопқоқлари ёпиқ бўлиши керак ва ускуналар имкон қадар турар-жойлардан узоқда жойлаштирилади.</p>
	Сув сифати	<p>Ҳудуд, масалан, эрозия ва чўкинди жинсларини назорат қилиш бўйича тегишли чораларни ўрнатади, масалан. чўкинди тўпланишининг олдини олиш ва канализация ва яқин атрофдаги дарёлар ва дарёларнинг ҳаддан ташқари хиралашувига олиб келмаслик учун пичан пичоқлари ва / ёки тўсиқлар</p>
	Чиқиндиларни бошқариш	<p>Чиқиндиларни йиғиш ва йўқ қилиш йўллари ва жойлари қазиш, бузиш ва қурилиш</p>

ФАОЛИЯТ	ПАРАМЕТР	ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ РЎҲАТИ
		<p>ишлари натижасида кутилаётган барча асосий чиқиндилар учун аниқланади.</p> <p>Қурилиш ва бузиш чиқиндилари умумий чиқиндилар, органик, суюқ ва кимёвий чиқиндилар жойида саралаш йўли билан ажратилади ва тегишли идишларда сақланади.</p> <p>Қурилиш чиқиндилари лицензияланган коллекторлар томонидан тўғри йиғиб олинади</p> <p>Чиқиндиларни йўқ қилиш тўғрисидаги ёзувлар лойиҳалаштирилган тартибда тўғри бошқариш учун далил сифатида сақланади.</p> <p>Қачон мумкин бўлса, Пудратчи тегишли ва ҳаётий материалларни (асбестни ўз ичига олган ҳолатлардан ташқари) қайта ишлатади ва қайта ишлайди.</p>
<p>В. Алоҳида оқова сувларни тозалаш тизими</p>	<p>Сув сифати</p>	<p>Санитария чиқиндилари ва оқова сувларни қурилиш майдонларидан (ўрнатиш ёки реконструкция қилиш) олиб киришга ёндашув маҳаллий ҳокимият органлари томонидан тасдиқланиши керак</p> <p>Қабул қилинадиган сувларга юборилишидан олдин, оқова сувларнинг алоҳида тизимларидаги оқова сувлар оқова сувлар ва тозалаш тизимининг миллий кўрсатмаларида белгиланган минимал сифат талабларига жавоб берадиган даражада тозаланиши керак.</p> <p>Янги оқова сув тизимларининг мониторинги (олдин / кейин) амалга оширилади</p>
<p>Г. Тарихий бино(лар)</p>	<p>Маданий мерос</p>	<p>Агар бино аниқ бир тарихий иншоот бўлса, бундай тузилишга жуда яқинжойлашган ёки белгиланган тарихий ҳудудда жойлашган бўлса, маҳаллий ҳокимият идораларидан рухсатномаларни олиш ва барча қурилиш ишларини маҳаллий ва миллий қонунчиликка мувофиқ амалга ошириш.</p> <p>Қазишма ёки қурилишда учрайдиган артефактлар ёки бошқа «тасодифий топилмалар» қайд этилиб, рўйхатга олинishi, масъул ходимлар билан боғланишлари ва шу каби топилмаларни ҳисобга олиш учун кечиктирилган ёки ўзгартирилган ишларни амалга ошириши таъминланиши керак.</p>
<p>Д. Ер ажратиш</p>	<p>Ер ажратиш режси/меъёрлари</p>	<p>Агар ерни мусодара қилиш қутилмаган бўлса, лекин бу талаб қилинса ёки қонуний ёки ноқонуний ердан фойдаланувчиларнинг даромадларидан фойдаланиш имконияти йўқолиши қутилмаган бўлса, лекин бу юз бериши мумкин бўлса, Банкнинг Вазифалар гуруҳи раҳбарига дарҳол мурожаат қилинади.</p> <p>Банк томонидан тасдиқланган эрни олиш режаси (агар лойиҳа талаб қилса), лойиҳа ишлари бошланишидан олдин амалга оширилади.</p>

ФАОЛИЯТ	ПАРАМЕТР	ЮМШАТИШ ЧОРАЛАРИ РЎЙХАТИ
Е Заҳарли материаллар	Асбестни бошқариш	<p>Агар асбест лойиҳа жойида жойлашган бўлса, у хавфли материал сифатида аниқ белгиланиши керак</p> <p>Иложи бўлса, асбест тегишли равишда жойлаштирилади ва таъсир қилишни минималлаштириш учун муҳрланади.</p> <p>Тозалашдан олдин асбест (агар олиб ташлаш керак бўлса) асбест чангини камайтириш учун намлаш воситаси билан ишланади.</p> <p>Асбестни малакали ва тажрибали мутахассислар ишлов беради ва йўқ қилади</p> <p>Агар асбест моддаси вақтинча сақланадиган бўлса, чиқиндилар ёпиқ идишлар ичига хавфсиз тарзда ўралган ва тегишли равишда белгиланган бўлиши керак.</p> <p>Олиб ташланган асбест қайта ишлатилмайди</p>
	Токсик / хавфли чиқиндиларни бошқариш	<p>Вақтинча барча хавфли ёки токсик моддаларни сақлаш жойида таркиби, хусусиятлари ва ишлов берилиши тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилган хавфсиз контейнерларда сақланади.</p> <p>Хавфли моддаларнинг контейнерлари сувнинг тўкилмаслиги учун сув ўтказмайдиган идишга жойлаштирилиши керак</p> <p>Чиқиндилар махсус лицензияланган ташувчилар томонидан ташилади ва лицензияланган жойда сақланади</p> <p>Заҳарли моддалар ёки эритувчилар ёки кўрғошин асосидаги бўёқлардан фойдаланилмайди</p>
Ж. Ўрмонлар ва / ёки муҳофаза қилинадиган ҳудудларга таъсири	Муҳофаза қилиш	<p>Фаолиятнинг бевосита атрофидаги барча тан олинган табиий яшаш жойлари, ботқоқ эрлар ва муҳофаза қилинадиган ҳудудлар зарар кўрмайди ёки эксплуатация қилинмайди, барча ходимларга ов қилиш, боқиш, ўрмонларни кесиш ва бошқа зарар этказадиган фаолият тақиқланади.</p> <p>Фаолият яқинидаги катта дарахтлар учун катта тўсиқ билан тўсиб қўйинг ва кордон қўйинг ва илдиз тизимини ҳимоя қилинг ва дарахтларга зарар этказишдан эҳтиёт бўлинг.</p> <p>Қўшни сув-ботқоқ ерлари ва дарёлар қурилиш майдончаси оқиб тушишидан ҳимоя қилинади ва тегишли равишда эрозия ва чўкинди назорат қилиш хусусиятига эга бўлиб, улар пичан пичанлари ва шилимшиқ тўсиқлар билан чегараланмайди.</p> <p>Қўшни ҳудудларда, айниқса қўриқланадиган ҳудудларда лицензиясиз қарз олиш жойлари, қарерлар ёки ахлатхоналар бўлмайди.</p>

Атроф-мухит мониторинги режаси (мисол) Босқич	Нима (Параметр кузатилиши керакми?)	Қаерда (Параметр кузатилиши керакми?)	Қандай қилиб (Параметр кузатилиши керакми?)	Қачон (Оралиғини/ёки давомийлиги аниқланг)	Нима учун (Параметр кузатилиши керакми?)	Қиймати (Агар лойиҳиа бюджетига кирилмаган бўлса)	Ким (Мониторинг учун ким жавобгар?)
Тайёргарлик ишлари пайтида	худудга кириш йўл ҳаракатини бошқариш чиқиндиларни йўқ қилиш иншоотларининг мавжудлиги хавфли чиқиндилар рўйхати (асбестли) қурилиш материаллари сифатини назорат қилиш (масалан, бўёқлар / эритувчилар)	худудда худудда худудга яқин жойда худудда Пудратчи омбори/бино майдони	Дизайн ва лойиҳани режалаштириш синчковлик билан бажариладиган процедураларни олдиндан кўра олиш-қилмаслигини текширинг шубҳали бўлса, визуал / аналитик заҳарли материаллар маълумотлар базаларида визуал / тадқиқотлар	қурилиш бошланишидан олдин реабилитация ишлари бошланишидан олдин материаллардан фойдаланиш учун тасдиқлашдан олдин	омманинг хавфсизлиги, чиқиндиларни йўқ қилиш муаммоларини ўз вақтида аниқлаш жамоат ва иш жойларида меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги	маргинал, бюджет доирасида маргинал, бюджет доирасида; (ЛАОГда таҳлил ўтказиш учун махсус ҳисобот тайёрлаш)	Пудратчи, муҳандис
Фаолият мониторинги пайтида	чанг ҳосил бўлиши шовқин ифлосланиши	худудда ва яқин атрофда, таъсирланган аҳолига яқин	визуал маҳаллий аҳолининг маслаҳати	кунлик кунлик	жамоат тартибини бузмаслик	маргинал, бюджет доирасида	Пудратчи, муҳандисс

	<p>чиқинди ва оқава сув турлари, сифати ва ҳажми</p> <p>сирт дренажининг ишончилиги</p>	<p>жойда</p> <p>йўқ қилиш пунктларида ёки омборхоналарда</p>	<p>шубҳали бўлса визуал, аналитик чиқиндиларни ташиш жойларини санаб чиқиш, оқова сувлар оқими ва оқим оқимларини текшириш</p>	<p>кундалик / давомийлик</p> <p>кундалик / давомийлик</p>	<p>ер ости сувларига салбий таъсирининг олдини олиш чиқиндиларни тўғри бошқариш ва йўқ қилишни таъминлаш</p>		
--	---	--	--	---	--	--	--

ИЛОВА – 11. АТРОФ-МУҲИТНИ СКРИНИНГ НАЗОРАТ ВАРОҒИ (1)

1- Шакл: Бенефициар томонидан тўлдирилади (яъни вилоят/туман ҳокимликлари / Кўмакдош ҳамкорлар, қишлоқ фасилитаторлари, қишлоқ муҳандислари ёрдамида маҳалла ривожланиш гуруҳи аъзолари томонидан бажарилади)

1. **Лойиҳа номи:** Қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш лойиҳаси

2. **Лойиҳанинг қисқача тавсифи қуйидагиларни ўз ичига олади:**

- ✓ лойиҳа моҳияти – лойиҳа ҳақида қисқача маълумот
- ✓ қиймати – тахминий сумма
- ✓ жисмоний ҳажми -
- ✓ майдони - 0000 м²
- ✓ жойлашган жойи - тўлиқ манзил
- ✓ мулкка эгаллик қилиш – ҳудуд кимга тегишлик
- ✓ олиб борилаётган ишлар давомийлиги -
- ✓ кенгайтириш ёки янги қуриш режалари – тўлиқ маълумот

3. **Қурилиш ёки эксплуатация босқичларида лойиҳа қуйида келтирилган атроф-муҳит параметрларига таъсир кўрсатадими?** Қайси даврларда таъсир қилиши ва енгиллаштирувчи чораларни кўриш зарурлигини кўриб чиқиб тўлдилинг.

Атроф- муҳитга дахлдор компонентлар	Қурилиш босқичи	Операцион (амалга ошириш) босқичи	Енгиллаштириш чоралари
Ер ости муҳити			
Ер ва тупроқнинг таназулга учраши: лойиҳа ер қазилни ўз ичига оладими?			
Қаттиқ, шу жумладан токсик чиқиндилар ҳосил бўладими?			
Тупроқ ва ер ости сувларининг ифлосланиши			
Ҳавонинг сифати			
Лойиҳа давомида атроф-муҳитга флослантурувчи чиқиндилар ташланадими ?			
Сув			
Сув миқдори: лойиҳа давомида сувдан фойдаланиладими?			
Сув сифати/ифлосланиш: лойиҳа ер усти сувларининг ифлосланишига таъсир қиладими?			
Ўсимлик дунёси			
Лойиҳа давомида ўсимлик дунёсига таъсири ?			
Ижтимоий-иқтисодий муҳит			
Лойиҳа инсон саломатлигининг ёмонлашишига, меҳнат хавфсизлиги ва лойиҳа ҳудуди яқинида яшовчи аҳолининг безовталанмаслигини таъминлай оладими?			
Мазкур лойиҳа маҳаллий аҳолининг атроф-муҳит бўйича муомо ва мулоҳазаларини инобатга олиш учун жамоавий маслаҳатларни талаб этадими?			
Ижтимоий таъсирлар			

Имзоланди:

Вилоят/туман

Ҳокимияти вакиллари

ФИШ

имзо

Маҳалла ривожлантириш

гуруҳи аъзолари

ФИШ

имзо

Кўмакдош ҳамкорлар

ФИШ

ИМЗО

Қишлоқ фасилитаторлари

ФИШ

ИМЗО

Қишлоқ муҳандислари

ФИШ

ИМЗО

2-шакл (вилоят ХБМ томонидан экологик текширув натижалари асосида тўлдирилиши керак)

1. Лойиҳанинг экологик тоифаси (А, Б ёки С) ___ (агар лойиҳа А тоифасига киритилган бўлса, кейинги параграфларни тўлдиришнинг ҳолати йўқ - суб-лойиҳани лойиҳага киритиш мумкин эмас)

2. Лойиҳавий тадбирлар қуйидаги тарзда амалга оширилади:

а) Нозик ва қиймати юқори экотизимларда - ботқоқ ерларда, ёввойи ерларда ва йўқолиб кетиш хавфи остида турган турларнинг яшаш жойларида - _ (ҳа ёки йўқ)

б) археологик ва / ёки тарихий жойлар ёки мавжуд маданий ва ижтимоий муассасалар жойлашган жойларда ёки унинг ёнида; - _ (ҳа ёки йўқ)

с) кўчириш талаб этиладиган ёки ифлосланишнинг потенциал таъсири ва бошқа бузилишлар жамоаларга жиддий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган зич жойлашган жойларда; - _ (ҳа ёки йўқ)

д) Катта қурилиш фаолиятлари бор бўлган ҳудудларда ёки табиий ресурсларни тақсимлашда зиддиятлар мавжуд бўлган жойларда; сув оқимлари бўйлаб, сувли сув зарядланадиган жойларда ёки ичимлик суви учун ишлатиладиган сув омборларида; ва қимматбаҳо ресурсларга эга бўлган ерларда ёки сувларда (балиқчилик, минераллар, доривор ўсимликлар, қишлоқ хўжалигининг яхши тупроқлари) - _ (ҳа ёки йўқ)

Агар «ҳа» бўлса, сублойиҳа Дастурдан чиқарилади

3. Экологик баҳолаш талаб этилади (ҳа ёки йўқ) (кейинги параграфлар фақат Б тоифасидаги сублойиҳалар учун тўлдирилиши керак)

4. Талаб қилинадиган ЭБ ҳужжатларининг турлари (керакли доиралар атрофида):

а) қисман АМИТБ, шу жумладан Б тоифасидаги сублойиҳалар учун ҳудудни баҳолаш ва Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси (АМИБР);

б) Б тоифадаги сублойиҳалар учун Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси;

с) Кичик миқёсдаги Б тоифадаги сублойиҳалар учун АМИБР назорат варақалари;

д) Атроф-муҳитга таъсир кўрсатиш тўғрисидаги ариза лойиҳаси (2-4 (ўзбек) суб-лойиҳалари учун)

е) Атроф-муҳитнинг оқибатлари тўғрисидаги баёнот (фақат 2-3-тоифалар учун (ўзбек) суб-лойиҳалари учун).

5. Сублойиҳа қандай экологик ва ижтимоий муаммоларни кўтаради?

6. Агар Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш зарур бўлса, қандай муаммоларни ҳал қилиниши керак?

7. АМИТБ ни ўтказиш муддати ва тахминий нархи қанча? _____

Хулоса (суб-лойиҳани дастурга киритиш мумкин ва агар Ҳа бўлса, қандай шароитларда):

Атроф-муҳитни мутахасис:

Сана:

3-шакл: Худудга ташриф буюриш варақаси (вилоят ХБМ томонидан экологик текширув натижалари асосида тўлдирилиши керак)

Лойиҳанинг номи: Ташриф санаси / вақти:

Туман: Ташриф буюрувчилар:

Жорий фаолият ва худуд тарихи

- Худуд маъсул шахс (исми, лавозими, алоқа маълумотлари)?
- Лойиҳани амалга ошириш учун фойдаланиладиган худуднинг майдони қанақа?
- Худуднинг ҳозирги фойдаланувчилари кимлар?
- Худуддан аввал қандай фойдаланилган эди (иложи бўлса, санани беринг)?
- Худуднинг лойиҳани амалга ошириш жараёнида ҳаёти ёки активларига таъсир қиладиган ҳуқуқбузарлар ёки ноқонуний фойдаланувчилари борми?

Экологик вазият

- Яқин атрофда муҳофаза қилинадиган жойлар борми (кўрикхоналар, маданий жойлар, тарихий жойлар)?
- Худудда сув оқими борми?
- Ер ёки қиялик қанақа?
- Худуд тошқини, ботқоқланиши ёки кўчкиларни бошдан кечирадими? Эрозия белгилари борми?
- Кўшни бинолар (масалан, мактаблар, тураржойлар, ишлаб чиқаришлар) ва ердан фойдаланиш қандай? Тахминий масофалар.
- Таклиф этилаётган худуд транспортга ёки коммунал хизматларга таъсир қиладими?

Лицензиялар, рухсатномалар ва расмийлаштириш

- Худуд таклиф қилинган фаолият турини амалга ошириш учун лицензиялар ёки рухсатномаларни талаб қиладими? Булар текшириш учун мавжудми?
- Қандай экологик ёки бошқа органлар (масалан., соғлиқни сақлаш, ўрмон хўжалиг) ушбу худудда ваколатга эга?

Сув сифати масалалари

- Таклиф қилинаётган фаолият сувдан ҳар қандай мақсадларда фойдаланадими (батафсил ва тахминий миқдорини беринг). Манба қандай?
- Таклиф қилинаётган фаолият оқова сувларни келтирадими? (миқдорини тахмин қилинг ва тушириш жойини аниқланг)
- Ер усти сувлари ёки канализация учун дренаж тизими борми? Мавжуд дренаж ёки септик тизимларнинг режаси мавжудми?
- Чиқинди сувлар қандай бошқарилади (ер усти сувлари, курук қудуқлар, септик идишлар)?

Тупроқлар

- Ер юзаси қандай (қишлоқ хўжалиги ерлари, яйлов ва бошқалар)?
- Қурилиш ёки амалга оширилиши пайтида лойиҳа тупроққа зарар етказадими?
- Лойиҳа ландшафтга сезиларли даражада таъсир кўрсатадими (ботқоқ ерлар, дарёларнинг ўзгариши)

Биологик муҳит

- Манзилдаги ўсимлик қопламини тасвирлаб беринг
- Ноёб ёки хавф остида бўлган флора ва фауна тўғрисида ушбу манзил ёки унинг атрофи тўғрисида маълумотлар мавжудми? Агар шундай бўлса, лойиҳа турларга таъсир

қиладими ёки хавфни оширадими?

- Худуднинг умуртқали ҳайвонлари ва кенг тарқалган ўсимликлари рўйхатини олинг (агар мавжуд бўлса).
- Агар лойиҳа амалга оширилса, биота учун юзага келадиган салбий таъсирларга эътибор беринг.

Визуал текшириш тартиби

- Тафсилотларни белгилаш учун манзил харитасини олишга ёки расм чизишга ҳаракат қилинг.
- Агар рухсат берилган бўлса, расмга олинг.
- Тегишли фаолиятларни қайд этиш учун иложи борича кўпроқ манзилни, шу жумладан, чегараларни бориб кўринг.
- Ҳар қандай ҳидга, тутунга ёки визуал чангга, турғун сувга ва бошқаларга эътибор беринг.

Вилоят Атроф-муҳит мутахассис:

Сана:

4-форма: Яқуний Атроф-муҳитни Баҳолаш Назорат бароғи (1)

(тавсия этилган юмшатиш ва атроф-муҳитга таъсирни баҳолашни кўриб чиқиш асосида ЛАОГ томонидан бажарилиши (агар талаб қилинса))

Атроф-муҳит ва Ижтимоий Таъсирни Баҳолаш керак бўлдимми? (Ҳа ёки Йўқ)_____агар “Ҳа” бўлса, бажарилдмим? ____

Атроф-муҳит ва Ижтимоий Бошқарув Режаси тайёрландими? (Ҳа ёки Йўқ) _____

Лойиҳани амалга оширишга киритиладиган юмшатиш чора-тадбирлари етарли ва мос келадими? (Ҳа ёки Йўқ) _____

Лойиҳа ташлама ва чиқиндиларни назорат қилишда мавжуд меъёрларга (стандарт) мос келадими? (Ҳа ёки Йўқ)_____агар “Йўқ” бўлса, истисно қабул қилинадими?

Атроф-муҳитни Назорат Режаси зарурми? (Ҳа ёки Йўқ)_____агар шундай бўлса, у тайёрландими? (Ҳа ёки Йўқ)____ЛАОГ томонидан тасдиқландими? _____

Лойиҳа ташаббускори учун қандай кейинги ҳаракатлар талаб қилинади , вилоят ЭИММ ва ЛАОГ?

Таклиф этилган суб-лойиҳанинг потенциал экологик таъсирлари бўйича жамоат маслаҳатлашувлари ўтказилдими? (Ҳа ёки Йўқ)____ Далолатнома расмийлаштирилдими? (Ҳа ёки Йўқ)

Сана

Қатнашувчилар

Лойиҳа Ходими:

Сана:

Атроф-муҳит мутахасис:

Сана:

5-шакл. Атроф-муҳитни баҳолашнинг якуний рўйхати

(таклиф қилинган таъсирни камайитириш ва атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирни баҳолаш асосида ЛАОГ томонидан тўдирилади (агар зарур бўлса))

Лойиха ҳужжатлари тўлиқми? Агар йўқ бўлса, нима етишмаяпти?

Ердан ва ресурслардан фойдаланиш учун рухсатномалар керакми? Агар шундай бўлса, улар олинганми?

Қаттиқ чиқиндиларни чиқариш учун рухсатномалар керакми? Агар шундай бўлса, улар олинганми?

Оқава сувларни чиқариб юбориш учун рухсатномалар керакми? Агар шундай бўлса, улар олинганми?

Санитария текшируви керакми? Рухсат берилдими?

Атроф-муҳитни баҳолаш ўтказилиб тасдиқландими?

Тупроқнинг эмирилиши ёки ифлосланиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Сув сифатининг ёмонлашиши ёки ифлосланиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Ҳавонинг сифати ёмонлашиши ёки ифлосланиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Биологик муҳит учун хавф мавжудми? Ҳа бўлса, профилактика ёки юмшатиш бўйича тегишли тадбирлар режалаштирилиб маблағ ажратилганми?

Ижтимоий муҳитга салбий таъсир кўрсатиши мумкинми? Ҳа бўлса, профилактика, юмшатиш ёки компенсация қилиш бўйича зарур тадбирлар режалаштирилган ва бюджет қилинганми?

Жамиятни лойихалаш ва режалаштириш ва жамоатчилик маслаҳатига жалб қилиш даражаси етарлими? Маслаҳатлашув жараёнида жамоатчилик ташвишлари этарлича ҳал этилдими?

Қурилиш даврида атроф-муҳит мониторингининг керакли даражаси, частотаси ва кўлами қандай?

Амалиёт даврида атроф-муҳит мониторингининг керакли даражаси, частотаси ва кўлами қандай?

ИЛОВА – 12. ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН МАСЛАХАТЛАШУВ БАЁННОМАЛАРИ

Ўтказилиш жойи: Сирдарё вилояти, Гулистон шаҳар ҳокимиятнинг маъмурий биноси

Сана: 27 август 2019

“ҚИРЛ” лойихаси

Жамоатчилик маслаҳатлашуви: Атроф-муҳит ва ижтимоий муҳофаза чораларини бошқаришнинг асосий модели (АМИМЧБМ) ва Кўчириш сиёсатининг асосий модели (КСАМ)

Томонидан тайёрланган: “Есо standard” корхонаси, Жаҳон Банки, “ҚИРЛ”ни амалга ошириш гуруҳи.

Тақдим этилди: Бобурхон Мирбабев, Илҳом Рузиев, Муножат Мурадова

Иштирок этувчилар: Жаҳон Банки вакиллари, ЛАОГ мутахасислари, Наманган ва Сирдарё вилоят ҳокимияти, вилоят ва маҳаллий ҳокимликлар (Вилоят экологияси ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бошқармаси, бандлик ва меҳнат муносабатлари бошқармаси, ва коммунал хизматлар бошқармалари, вилоят қурилиш бошқармаси, вилоят ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бошқармаси, вилоят ягона инжиниринг компанияси, вилоят санитария-эпидемиология назорати маркази, вилоят аёллар қўмитаси, вилоят ёшлар жамоси, вилоят касаба уюшмалари Федерацияси ва Маҳалла фуқаролар йиғинлари раислари, е. т.).

Жамоатчилик маслаҳатлашуви вақтида асосий мавзулар муҳокама қилинди:

Лойиҳа таърифи ва унинг таркибий қисмлари-субкомпонентлар, ривожланиш мақсадлари; молиялаштириш миқдори, инвестициялар турлари, лойиҳа жойлашуви (минтақалар); экологик ва ижтимоий бошқарувнинг асосий модели, лойиҳанинг потенциал экологик ва ижтимоий таъсирлари доираси ва вазифалари; миллий экологик сиёсати, қонунчилик, меъёрий ҳужжатлар ва экологик ва ижтимоий баҳолаш талаблари; Жаҳон Банки кафолатлар сиёсати ва уларнинг талаблари, тоифалар ва скрининг; миллий ва Жаҳон Банки талабларини таққослаш; амалдаги экологик стандартлар; ижтимоий иқтисодий хусусиятлар; ерни сотиб олиш ва мажбурий жойлаштириш; гендер, фуқаро иштироки ва меҳнат; ижтимоий жарён скрининги.

Тақдимотдан сўнг иштирокчиларнинг саволлар билан муурожаати:

Саволлар	Жавоблар
Тўловлар пудратчи ташкилотларга қандай амалга оширилади?	Тўловлар ЛАОГ томонидан пудратчи ташкилотларга бевосита тўғридан тўғри амалга оширилади
Қурилиш-монтаж ишлари учун пудратчилар қандай аниқланади ?	Пудратчи ташкилотлар республика тендерлари яқунлари бўйича аниқланади
Ижтимоий объектларнинг янги қурилиши ишлари амалга ошириладими?	Янги қурилишлар амалга оширилмайди, зарур бўлган тақдирда, қуриш ишлари кенгайтирилиши мумкин
Экологик экспертиза қандай амалга оширилади?	Ҳар бир қишлоқ учун алоғида экологик баҳолаш ўтказилади

Таклифлар: кўчаларни ёритиш учун қуёш панелларини ўрнатиш, МФЙ биноси яқинида кутубхона барпо этиш.

Ўтказилиш жойи: Наманган вилояти Наманган шаҳри ҳокимиятнинг маъмурий биноси

Сана: 28 август 2019 йил

Тақдимотдан сўнг иштирокчиларнинг саволлар билан муурожаати:

Саволлар	Жавоблар
Экологик ва ижтимоий талабларни бузганлик учун жавобгар шахс ким ҳисобланади?	Пудратчи ташкилот қонун талаблари бузилиш ҳолати учун жавобгар ҳисобланади
Қишлоқларда маҳаллий дренаж тизимини барпо этиш лойиҳа томонидан амлга ошириладими ?	Агар лойиҳа доирасида қишлоқларда мавжуд дренаж тизими мавжуд бўлса, уни модернизация қилиш мумкин.
Лойиҳа фуқароларни қурилиш ишларига ёки ёрдам беришга жалб этиладими?	Лойиҳа қишлоқлар инфратузилмасини яхшилашга қаратилгани боис, аҳоли бандлигини таъминламайди
Лойиҳа бозорларни реконструкция қилишни назарда тутадими ?	Лойиҳада бозорларни қайта қуриш ва қуриш кўзда тутилмаган

Таклифлар: йуқ

Ўтказилиш жойи: Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёт ва саноат вазирлиги маъмурий биноси, Тошкент шаҳар.

Сана: 29 август 2019 йил

Тақдимотдан сўнг иштирокчиларнинг саволлар билан муурожаати:

Саволлар	Жавоблар
Қурилиш-монтаж ишлари бўйича буюртмачи ким бўлади ?	Қурилиш-монтаж ишлари бўйича буюртмачи вилоят ҳокимиятининг "ягона буюртмачи хизмати" инжиниринг компанияси бўлиши режалаштирилган
Қайси меъёрларга мувофиқ пудратчилар аниқланади?	Пудратчилар тендерлар асосида 2018 йил 9 апрелда қабул қилинган № ЗРУ-472-сонли "Давлат харидлари тўғрисида" ги Ўзбекистон Республикаси қонунига асосан.
Лойиҳанинг муддатлари қандай?	Лойиҳани амалга ошириш муддати 5 йил (2020-2024) бўлиши кўзда тутилган.
Масалан, Наманган вилоятининг ажратилган маблағлари сони қанча?	Лойиҳага тайёргарлик ишлари олиб борилаётгани боис ажратилган маблағлар миқдори аниқланмаган. Соҳаларга ажратилган маблағ лойиҳанинг техник-иқтисодий асосланганлиги тасдиқлангандан сўнг аниқланади.
Лойиҳа даврида фуқароларнинг уйларини бузиш	Ушбу лойиҳа уйларни бузишни қилмайди, ҳеч

Таклифлар: қишлоқ аҳолиси учун жамоат жойлари яратиш (боғлар ва майдонлар, майдончалар).

ИЛОВА – 13. ҚУРИЛИШ МАСАЛАЛАРИ / ҚУРИЛИШ ИШЛАРИ

Ушбу эслатма 2020 йил 7 апрелда чиқарилган ва шу кунгача (масалан, ЖССТ томонидан) сўнгги кўрсатмаларга ҳаволаларни ўз ичига олади. КОВИД-19 ҳолати жадал ривожланиб бораётганлигини ҳисобга олиб, ушбу эслатмадан фойдаланганда ушбу ташқи манбаларга янгиланишлар киритилганлигини текишириши керак бўлади.

КИРИШ

КОВИД-19 пандемияси ҳукуматларга мисли кўрилмаган муаммоларни тақдим этади. Мавжуд ва янги операцияларда КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш, бу одатдагидек иш эмаслигини ва вазиятлар тез ривожланаётган вазиятдан қочиш, минималлаштириш ва бошқариш учун жуда мослашувчан сезгир бошқарув дизайнини талаб қилишини англашдан бошланади. Кўп ҳолларда, биз қарз олувчилардан ушбу ҳафтада мумкин бўлган нарса келаси ҳафта бошқача бўлиши мумкинлигини англаб этиб, вазиятларда оқилона ҳаракатларни қўллашларини сўраймиз (ҳам ижобий, чунки кўпроқ таъминот ва кўрсатмалар мавжуд бўлиши мумкин, ва салбий, чунки вирус тарқалиши тезлашган бўлиши мумкин).

Ушбу вақтинчалик эслатма жамоаларга КОВИД-19 билан боғлиқ бўлган асосий муаммоларни ҳал қилишда қарз олувчиларни қўллаб-қувватлаш бўйича кўрсатмалар бериш учун мўлжалланган ва ўтган ой давомида берилган маслаҳатларни бирлаштирган. Шундай қилиб, у бугунги кунгача берилган бошқа кўрсатмалар ўрнига ишлатилиши керак. Ушбу эслатма глобал вазият ва Банкнинг ўрганиши (ва бошқалар) ривожланиб бориши биланишлаб чиқилади. Бу "бир ўлчам ҳамма нарсага мос келадиган" вақт эмас. Ҳар доимгидан ҳамкўпроқ жамоалар Қарз олувчилар ва лойиҳалар билан биргаликда олиб борилаётган тадбирлар ва ушбу фаолиятга олиб келиши мумкин бўлган хатарларни тушунишлари керак. Лойиҳа доирасида амалга ошириладиган юмшатиш чораларини ишлаб чиқишда кўмак зарур бўлади. Ушбу чоралар ҳукумат идораларининг имкониятларини, таъминотнинг мавжудлигини ва жойларда олиб бориладиган операцияларнинг амалий муаммоларини, шу жумладан манфаатдор томонларни жалб қилиш, назорат қилиш ва мониторингини ҳисобга олиш зарур. Кўп ҳолатларда, юзма-юз учрашувлар бекор қилинган ёки тақиқланган ва ИТ- ечимлар чекланган ёки ишончсиз бўлган жойда, мулоқотнинг ўзи қийин бўлиши мумкин.

Ушбу эслатма сценарийларни синчковлик билан режалаштириш, аниқ процедуралар ва протоколлар, бошқарув тизимлари, самарали алоқа ва мувофиқлаштириш ва ўзгарувчан муҳитда юқори даражадаги таъсирчанлик зарурлигини таъкидлайди. У лойиҳанинг ҳозирги ҳолатини баҳолашни, инфекцияни олдини олиш ёки минималлаштириш учун юмшатувчи чораларни кўришни ва агар лойиҳа ишчилари юқтирилса ёки ишчи кучига КОВИД-19 билан таъсирланган яқин жамоаларнинг ишчилари кирса нима қилишни режалаштиришни тавсия қилади. Кўпгина лойиҳаларда, касал ишчилар билан муомала қилиш ва жамоатчилик билан муносабатлар билан бир вақтда олдини олиш ёки минималлаштириш чораларини амалга ошириш керак, уларнинг баъзилари касал ёки юқтиришдан хавотирда бўлиши мумкин. Қарз олувчилар пудратчиларнинг мавжуд шартномалари бўйича ўз зиммаларига олган мажбуриятларини тушунишлари керак (3-бўлимга қаранг), пудратчилардан тегишли ташкилий тузилмаларни ўрнатишни талаб қилишлари керак (4-бўлимга қаранг) ва КОВИД-

19нинг турли жиҳатларини кўриб чиқиш учун процедураларни ишлаб чиқинг (5-бўлимга қаранг).

ҚУРИЛИШ ИШЛАРИДАГИ ҚИЙИНЧИЛИКЛАР

Қурилиш ишлари билан боғлиқ лойиҳалар кўпинча етказиб берувчилар ва қўллаб-қувватловчи функциялар ва хизматлар билан биргаликда катта ишчи кучини жалб қилади. Ишчи кучи халқаро, миллий, минтақавий ва маҳаллий меҳнат бозорларининг ишчиларидан иборат бўлиши мумкин. Улар жойида яшашлари, иш жойларига яқин жамоаларда яшашлари ёки ишдан кейин уйларига қайтишлари керак бўлиши мумкин. Қурилиш ҳудудида доимий равишда мавжуд бўлган, ҳар хил ишларни бажарадиган, ҳар бири ўз ишига бағишланган ишчилари бўлган турли хил пудратчилар бўлиши мумкин. Таъминот занжирлари лойиҳага товарлар ва хизматларнинг доимий оқимини таъминлайдиган халқаро, минтақавий ва миллий етказиб берувчиларни ўз ичига олиши мумкин (шу жумладан, ёқилғи, озиқ-овқат ва сув каби лойиҳа учун зарур бўлган материаллар). Шундай қилиб, қурилиш ҳудудига кирадиган ва чиқадиган партияларнинг доимий оқими бўлади; ишларнинг муайян элементларини етказиб бериш учун олиб келинган овқатланиш, тозалаш хизматлари, ускуналар, материаллар ва таъминот етказиб бериш ва махсус субпудратчилар каби ёрдам хизматларидир.

Ишчи касбларининг мураккаблиги ва йўналганлигини ҳисобга олган ҳолда, қурилиш билан боғлиқ лойиҳаларда юқумли касаллик тарқалишининг потенциали, бундай тарқалишнинг оқибатлари каби. Лойиҳаларда кўплаб ишчи кучлари касал бўлиб қолиши мумкин, бу эса лойиҳанинг соғлиқни сақлаш муассасаларини оғирлаштиради, маҳаллий фавқулодда вазиятлар ва соғлиқни сақлаш хизматларига таъсир қилади ва қурилиш ишларининг бориши ва лойиҳанинг жадвалини хавф остига қўйиши мумкин. Бундай таъсирлар ишчи кучи катта бўлган ва / ёки лойиҳа узок ёки хизмат кўрсатилмаган жойларда бўлган тақдирда кучаяди. Бундай шароитда ҳамжамият билан муносабатлар кескинлашиши ёки қийинлашиши ва можаро келиб чиқиши мумкин, айниқса, одамлар лойиҳа томонидан касалликка дучор бўлганларини ҳис қилсалар ёки кам манбалар учун рақобатлашишга мажбур бўлсалар. Лойиҳа, шунингдек, маҳаллий аҳолига инфекцияни юктиришга қарши тегишли чораларни кўриши керак.

ҚУРИЛИШ ШАРТНОМАСИ БУ ҲОЛАТНИ ЎРГАНАДИМИ?

КОВИД-19 пандемиясининг мисли кўрилмаган хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, мавжуд қурилиш / қурилиш ишлари бўйича шартномалар эҳтиёткор пудратчи бажариши керак бўлган барча нарсаларни қамраб олиши еҳтимолдан йироқ эмас. Шунга қарамай, Қарз олувчи учун биринчи навбатда пудратчининг қандай мажбуриятлари борлигини ва уларнинг ҳозирги ҳолат билан қандай боғлиқлигини белгилайдиган шартнома тузилади.

Соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича мажбуриятлар қандай шартнома мавжудлигига боғлиқ (қарз олувчи ва бош пудратчи ўртасида; асосий пудратчилар ва субпудратчилар ўртасида). Агар қарз олувчи Жаҳон банкининг стандарт харид ҳужжатлари (СХХ) дан фойдаланган бўлса ёки миллий танлов ҳужжатларидан фойдаланган бўлса, фарқ қилади. Агар ХКМФ ҳужжати ишлатилган бўлса, соғлиқ ва хавфсизлик билан боғлиқ умумий қоидалар мавжуд. Масалан, "АМИММ яхшиланишлари" мавжуд бўлмаган стандарт ХКМФ, Қурилиш учун шартнома шартлари (Иккинчи нашр 2017), Пудратчидан қуйидагилар талаб қилинишини таъкидлайди (Умумий шартларда, 6.7-бандда):

- Пудратчи ходимларининг саломатлиги ва хавфсизлигини сақлаш учун барча зарур чораларни кўриш
- майдонга кириш ёки у йерда ишлашга ваколатли бўлган барча ходимларнинг соғлиғи ва хавфсизлигини таъминлаш учун кўрсатмалар бериш ва бахтсиз ҳодисаларнинг олдини олиш

учун ҳимоя чораларини кўриш ваколатига ега бўлган хавфсизлик ва хавфсизлик бўйича ходимни тайинлаш.

- маҳаллий соғлиқни сақлаш идоралари билан ҳамкорликда тиббиёт ходимлари, биринчи тиббий ёрдам муассасалари, касалхоналар, тез ёрдам хизматлари ва бошқа ҳар қандай тиббий хизматлар ҳар доим қурилиш майдонида ва ҳар қандай турар жойларда бўлишини таъминлаш.
- барча зарур фаровонлик ва гигиена талаблари ва эпидемияларнинг олдини олиш учун тегишли чоралар кўрилишини таъминлаш

Ушбу талаблар АМИММни СХХларга киритиш орқали кучайтирилди (2019 йил июл ойидаги нашр). Юқорида айтиб ўтилган ХКМФнинг умумий банди АМИММ талабларини акс эттириш учун мустаҳкамланди. ХКМФнинг юқорида муҳокама қилинган умумий талабларидан ташқари, Банкнинг алоҳида шартлари Пудратчига тегишли бир қатор талабларни ўз ичига олади, жумладан:

- Пудратчининг шахсий таркибида соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича тренинглари ўтказиш (бунга Лойиха ишчилари ва Пудратчи жойларда фойдаланадиган барча ходимлар, шу жумладан Пудратчининг ва Субпудратчиларнинг ходимлари ва бошқа ходимлари ҳамда Лойиха фаолиятини амалга оширишда Пудратчига ёрдам берадиган бошқа ходимлар киради).
- Пудратчининг ишчилари хавфсиз ёки соғлом бўлмаган иш ҳолатлари тўғрисида ҳисобот беришлари учун иш жойидаги жараёнларни амалга ошириш
- Пудратчининг ходимларига хавфсиз ёки соғлом эмас деб ҳисоблаган иш ҳолатлари тўғрисида хабар бериш ҳуқуқини беради ва ўзларининг ҳаёти ёки соғлиғига яқин ва жиддий хавф туғдириши мумкинлигига ишониш учун асосли асос бўлган иш ҳолатидан ўзларини олиб ташлаш ҳуқуқини беради (жавобгарликсиз) ҳисобот бериш ёки ўзларини олиб ташлаш учун)
- касалликларнинг тарқалишининг олдини олиш ёки минималлаштириш учун чоралар, шу жумладан, вақтинча ёки доимий равишда меҳнатга жалб қилиш билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган юқумли касалликларнинг олдини олиш ёки юқтиришни камайитириш чораларини кўришни талаб қилади.
- иш жойидаги муаммоларни кўтариш учун шикоятларни осонгина олиш механизминини тақдим этиш

Амалдаги шартнома шакли ХКМФ бўлса, қарз олувчи (иш берувчи сифатида) муҳандис томонидан тақдим этилади (ушбу эслатмада назорат қилувчи муҳандис деб ҳам номланади). Муҳандис қурилиш шартномасида кўрсатилган ёки мажбурий равишда назарда тутилган ваколатларни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлади. Бундай ҳолларда, муҳандис (қурилиш майдонидаги ходимлари орқали) ЛАОГ ва Пудратчи ўртасида платформа вазифасини бажаради. Шунинг учун муҳандиснинг вазифалари доирасини тушуниш муҳимдир. Бундан ташқари, КОВИД-19 каби юқумли касалликлар бўлса, лойихани бошқариш - Пудратчи / субпудратчи иерархияси орқали - энг заиф бўғин каби самарали эканлигини тан олиш керак. Бошқарув процедураларини / режаларини пухта кўриб чиқиш, чунки улар бутун пудратчилар иерархияси орқали амалга оширилади. Амалдаги шартномалар ушбу тузилманинг контурини тақдим этади; улар Қарз олувчига таклиф этилаётган юмшатилиш чоралари қандай ишлаб чиқилишини ва мослашувчан бошқарув қандай амалга оширилишини тушунишга ва Пудратчи билан лойихада КОВИД-19 га мурожаат қилиш бўйича суҳбатлар бошлашга асос бўлиб хизмат қилади.

ҚАРЗ ОЛУВЧИ НИМАНИ РЕЖАЛАШТИРИШИ КЕРАК?

Вазифавий гуруҳлар (i) лойихалари КОВИД-19 эпидемиясини олдини олиш ёки минималлаштириш учун етарли чораларни кўраётганлигини тасдиқлаш учун Қарз олувчилар

(ЛАОГ) билан ишлашлари керак ва (ii) юқиш пайтида нима қилиш кераклигини аниқладилар. Бундан қандай қилиш бўйича тавсиялар қуйида келтирилган:

- ЛАОГ тўғридан-тўғри ёки назоратчи муҳандис орқали асосий пудратчидан хатарларни бартараф этиш бўйича кўрилатган чоралар тўғрисида тафсилотларни ёзма равишда талаб қилиши керак. 3-бўлимда айтиб ўтилганидек, қурилиш шартномасида хавфсизлик ва хавфсизлик талаблари бўлиши керак ва улар КОВИД-19 бўйича аниқ чораларни аниқлаш ва амалга ошириш талаблари учун асос бўлиши мумкин. Ушбу чора-тадбирлар фавқулодда вазият режаси сифатида, мавжуд бўлган фавқулодда вазиятлар ва тайёргарлик режасини кенгайтириш ёки мустақил тартиб сифатида тақдим этилиши мумкин. Ушбу чора-тадбирлар лойиҳанинг соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича қўлланмасини қайта кўриб чиқишда ақс эттирилиши мумкин. Ушбу сўров ёзма равишда (Қарз олувчи ва пудратчи ўртасида тузилган шартномада белгиланган ҳар қандай тегишли тартиб-қоидаларга риоя қилинган ҳолда) амалга оширилиши керак.
- Сўровни юборишда ЛАОГ қамраб олиниши керак бўлган жойларни кўрсатиши фойдали бўлиши мумкин. Бундан қуйида 5-бўлимда келтирилган нарсалар бўлиши керак ва миллий ҳокимият органлари, ЖССТ ва бошқа ташкилотлар томонидан берилган амалдаги ва тегишли кўрсатмалар ҳисобга олиниши керак. Ушбу эслатманинг иловасидаги адабиётлар рўйхатига қаранг.
- ЛАОГ Пудратчидан лойиҳанинг соғлиқни сақлаш ва хавфсизлик бўйича мутахассислари ва тиббиёт ходимлари (керак бўлганда тақдирда маҳаллий соғлиқни сақлаш идоралари) билан мунтазам равишда учрашувлар ўтказишни ва келишилган тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда уларнинг маслаҳатларини олиниши талаб қилиши керак.
- мумкин бўлган тақдирда, кекса одам КОВИД-19 муаммолари билан шуғулланганидан марказ сифатида аниқланиши керак, бу иш бошлиғи ёки хавфсизлик бўйича мутахассис бўлиши мумкин. Ушбу шахс қурилиш майдонини тайёрлашни мувофиқлаштириш ва қабул қилинган чоралар ишчиларга, қурилиш майдонига кирувчиларга ва маҳаллий жамоатчиликка етказилиши учун жавобгар бўлиши мумкин. Шунингдек, координатор касал бўлиб қолса, унинг ўрнига битта захира тайинлаш тавсия этилади; ва у киши мавжуд келишувлардан хабардор бўлиши керак.
- Бир қатор пудратчилар мавжуд бўлган ва шунинг учун (аслида) турли хил ишчи кучлари мавжуд бўлган жойларда, сўровда турли томонлар ўртасида мувофиқлаштириш ва алоқа муҳимлиги таъкидланиши керак. Зарур бўлганда, ЛАОГ бош пудратчидан ҳар хил пудратчиларнинг мунтазам йиғилишлари учун протокол тузилиши талаб қилиши керак, бундан ҳар бирдан ушбу йиғилишларда қатнашиш учун тайинланган ходимни (захира нусхаси билан) тайинлашни талаб қилади. Агар учрашувларни шахсан ўтказиш имкони бўлмаса, улар мавжуд бўлган барча АТ-лар ёрдамида ўтказилиши керак. Вазиятни юмшатиш чораларининг самарадорлиги энг суств амалга оширилишига боғлиқ бўлади, шунинг учун барча пудратчилар ва субпудратчилар хавфларни ва бажарилиши керак бўлган тартибни тушунишлари муҳимдир.
- ЛАОГ тўғридан-тўғри ёки Назоратчи муҳандис орқали тегишли юмшатиш чораларини аниқлашда, хусусан маҳаллий хизматлар, хусусан соғлиқни сақлаш ва фавқулодда вазиятлар хизматлари билан алоқани ўз ичига олган лойиҳаларни аниқлашда лойиҳаларни қўллаб-қувватлаши мумкин. Кўпгина ҳолларда, ЛАОГ лойиҳа вакиллари маҳаллий давлат идоралари билан боғлашда ва ресурсларнинг мавжудлигини ҳисобга олган ҳолда стратегик жавобни мувофиқлаштиришда муҳим рўл ўйнаши мумкин. Лойиҳалар энг самарали бўлиши учун тегишли давлат идоралари ва яқин атрофдаги бошқа лойиҳалар билан маслаҳатлашиши ва мувофиқлаштириши керак.
- Ишчилар ва бошқа ходимларни КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун лойиҳа томонидан олиб борилаётган тайёргарлик, процедуралар қандай амалга оширилатганлиги ва ўзларининг соғлиғи тўғрисида ташвиш билдириш учун мавжуд лойиҳани шикоят қилиш механизмидан фойдаланишига ундаш керак.

ПУДРАТЧИ НИМА ҚИЛИШИ КЕРАК?

Пудратчи КОВИД-19 билан боғлиқ вазиятни ҳал қилиш бўйича чораларни белгилаши керак. Мумкин бўлган лойиҳанинг контекстига боғлиқ: жойлашуви, мавжуд лойиҳа ресурслари, таъминотнинг мавжудлиги, маҳаллий шошилиш / соғлиқни сақлаш хизматларининг имкониятлари, вируснинг ҳудудда аллақачон мавжудлиги. Режалаштиришга тизимли ёндошиш, тез ўзгариб турадиган шароитлар билан боғлиқ муаммоларни англаб етиш, лойиҳани вазиятини ҳал қилиш учун иложи борича энг яхши чораларни кўришга ёрдам беради. Юқорида муҳокама қилинганидек, КОВИД-19га қарши чоралар турли хил (фавкуллода вазият режаси сифатида, мавжуд бўлган фавкуллода вазиятлар ва тайёргарлик режасини кенгайтириш ёки мустақил тартиб сифатида) тақдим этилиши мумкин. ЛАОГ ва пудратчилар тегишли идоралар томонидан берилган, ҳам миллий ва ҳам кўрсатмаларга мурожаат қилишлари керак ва мунтазам равишда янгиланиб турадиган халқаро (масалан, ЖССТ) (Иловада келтирилган намуналар ва ҳаволаларни кўринг).

Лойиҳа жойида КОВИД-19га мурожаат қилиш иш хавфсизлиги доирасидан ташқарига чиқади ва лойиҳани бошқариш бўйича гуруҳнинг турли аъзоларини жалб қилишни талаб қиладиган кенг қўламли масала. Кўпгина ҳолларда, энг самарали ёндашув муаммоларни ҳал қилиш учун процедураларни ўрнатиш ва кейинчалик ушбу тартибларнинг мунтазам равишда амалга оширилишини таъминлаш бўлади. Лойиҳа контекстидан келиб чиққан ҳолда, тегишли шароитда, КОВИД-19 муаммоларини ҳал қилиш учун махсус гуруҳ тузилиши керак, шу жумладан ЛАОГ вакиллари, назорат муҳандиси, пудратчи ва субпудратчиларнинг раҳбарияти (масалан, лойиҳа менежери), хавфсизлик ва тиббиёт ва ОХС мутахассислари. Жараёнлар аниқ ва тушунарли бўлиши керак, керак бўлганда яхшиланиши ва КОВИД-19 марказлаштирувчи пунктлари томонидан назорат қилиниши керак. Жараёнлар ҳужжатлаштирилиши, барча пудратчиларга тарқатилиши ва мослашувчан бошқарувни осонлаштириш учун мунтазам йиғилишларда муҳокама қилиниши керак. Қуйида келтирилган муаммолар/масалалар кутилаётган самарали иш жойини бошқаришни акс эттирадиган, аммо КОВИД-19 га қарши чора-тадбирларини тайёрлашда алоҳида аҳамиятга эга бўлган бир қатор масалаларни ўз ичига олади.

(а) ишчи кучининг хусусиятларини баҳолаш

Кўпгина қурилиш майдончаларида ишчилар аралаш ҳолатда бўлади, масалан: маҳаллий жамоалар ишчилари; мамлакатнинг бошқа қисмидан келган ишчилар; бошқа мамлакатдан келган ишчилар. Ишчилар турли хил шароитларда иш билан таъминланади. Ишчи кучининг ушбу турли жиҳатларини баҳолаш, таъсирни камайтириш чораларини аниқлашга ёрдам беради:

- Пудратчи лойиҳанинг ишчи кучи, асосий иш фаолияти, бундай тадбирларни ўтказиш жадвали, шартноманинг турли муддатлари ва алмашинуви (масалан, 4 ҳафта дам олиш) ҳақида батафсил маълумот тайёрлаши керак.
- Бунга уйда яшовчи ишчилар (масалан, жамоат ишчилари), маҳаллий жамоада яшайдиган ишчилар ва иш жойидаги ишчиларнинг ишдан чиқиши киради. Иложи бўлса, шунингдек, КОВИД-19 хавфи кўпроқ бўлган, соғлиғи билан боғлиқ бўлган ёки бошқача хавф остида бўлган ишчиларни аниқлаши керак.
- Қурилиш майдонида ва ташқарисида ҳаракатланишни минималлаштириш усулларини кўриб чиқиш керак. Бунга амалдаги шартномалар муддатини узайтириш, ишчилар зарар кўрган ҳудудларга уйларига қайтиб келмасликлари ёки зарар кўрган ҳудудлардан қурилиш майдонига қайтиб келишларига йўл қўймаслик киради.
- Жойга жойлаштирилган ишчилардан жой яқинидаги одамлар билан алоқани минималлаштиришни талаб қилишлари керак, ва баъзи ҳолларда уларнинг шартномаси давомида қурилиш майдонини тарк етиши тақиқланиши керак, шунда маҳаллий жамоалар билан алоқа қилиш тақиқланади.

- Маҳаллий жамоада истиқомат қилаётган ишчиларни бир хил чекловларга дуч келадиган жойда яшаш жойига (мавжудлигига қараб) кўчиб ўтишини талаб қилиш масаласини кўриб чиқиш керак.
- Уйга кунлик, ҳафталик ёки ойлик қайтадиган маҳаллий жамоаларнинг ишчиларини бошқариш қийинроқ бўлади. Улар қурилиш майдонига кириш пайтида соғлиғитекширувидан ўтказилиши керак (юқорида айтиб ўтилганидек) ва бир мунча вақт, ҳолатлар уларни турар жойдан фойдаланишни ёки ишга келмасликни талаб қилишни талаб қилиши мумкин.

(б) иш жойига кириш / чиқиш ва ишнинг бошланишини текшириш.

Иш жойига кириш / чиқиш ишчилар ва бошқа томонлар, шу жумладан ёрдамчи ходимлар ва етказиб берувчилар учун назорат қилиниши ва ҳужжатлаштирилиши керак. Мумкин бўлган чоралар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- Қурилиш майдонига кириш / чиқишни бошқариш, қурилиш майдони чегараларини таъминлаш ва кириш / чиқиш жойларини белгилаш тизимини бошқариш (агар улар аллақачон мавжуд бўлмаса). Қурилиш майдонига кириш / чиқиш ҳужжатлаштирилган бўлиши керак.
- Хавфсизлик ходимларини қурилиш майдонини хавфсизлигини таъминлаш ва кириш ва чиқишни назорат қилиш учун ўрнатилган (такомиллаштирилган) тизим бўйича ўқитиш, ушбу тизимни амалга оширишда улардан талаб қилинадиган хатти-ҳаракатлар ва ҳар қандай КОВИД -19 бўйича ҳар қандай мулоҳазалар.
- Қурилиш майдонига киришни кузатиб борадиган ходимларни ўқитиш, уларга ишчиларнинг киришини ҳужжатлаштириш учун зарур бўлган ресурсларни тақдим этиш, ҳароратни текшириш ва кириш тақиқланган ҳар қандай ишчининг маълумотларини ёзиб олиш.
- Ишчилар қурилиш майдонига киришдан ёки иш бошладан олдин ишга яроқлилигини тасдиқлаш. Бунинг учун процедуралар аллақачон ўрнатилган бўлиши керак бўлса-да, соғлиғи билан боғлиқ бўлган ёки бошқача хавф остида бўлган ишчиларга алоҳида эътибор берилиши керак. Соғлиқни сақлаш билан боғлиқ муаммоларга дуч келадиган ходимларни демобилизация қилишни кўриб чиқиш керак.
- Қурилиш майдонига кирадиган ишчилар ва бошқа одамларнинг ҳароратини текшириш ёки қайд этиш ёки қурилиш майдонига киришдан олдин ёки киришда ўз-ўзидан ҳисобот беришни талаб қилиш.
- Ишни бошлашдан олдин ишчиларга кундалик брифинглар ўтказиш, намоёишларда ва иштирок этиш усулларида фойдаланган ҳолда, йўталб, одоб-ахлоқ қоидалари, қўлларнинг гигиенаси ва масофани узоқлаштириш чораларини ўз ичига олган КОВИД-19нинг ўзига хос мулоҳазаларига эътибор қаратиш.
- Кундалик брифинглар давомида ишчиларга мумкин бўлган аломатлар (иситма, йўтал) борлигини ўз-ўзини кузатиб бориш кераклигини ва агар улар симптомлари бўлса ёки ўзларини ёмон ҳис қилса, бу ҳақда ўз раҳбарига ёки КОВИД-19 марказига хабар бериш кераклигини эслатиб туринг.
- зарар кўрган ҳудуддан ёки юқтирган одам билан алоқада бўлган ишчининг қурилиш майдонига 14 кун давомида қайтиб келишини олдини олиш ёки (агар бу мумкин бўлмаса) 14 кун давомида бундай ишчини изоляция қилиш.
- Касал ишчининг қурилиш майдонига киришини олдини олиш, агар керак бўлса, уларни маҳаллий тиббий муассасаларга юбориш ёки 14 кун давомида уйда изоляция қилишни талаб қилиш.

(в) умумий гигиена

Умумий гигиена талаблари қуйидагиларни ўз ичига олган ҳолда етказилиши ва кузатилиши керак.

- Ишчиларни ва ходимларни жойларда КОВИД-19 белгилари ва аломатлари, унинг тарқалиши, ўзларини қандай ҳимоя қилиш (шу жумладан, мунтазам равишда қўл ювиш ва ижтимоий узоқлашиш) ва улар ёки бошқа одамларда аломатлар бўлса нима қилиш кераклиги ҳақида маълумот бериш (қўшимча маълумот учун КИМ КОВИД-19 жамоатчилик учун маслаҳат).
- Қурилиш майдони атрофида плакатлар ва плакатларни, маҳаллий тиллардаги расм ва матнларни жойлаштириш.
- совун, бир марталик қоғоз сочиқлар ва ёпиқ чиқинди қутилар билан таъминланган қўл ювиш воситаларини бутун майдон бўйлаб, шу жумладан иш жойларига кириш / чиқиш жойларида таъминлаш; ҳожатхона, ошхона ёки озиқ-овқат тарқатиш ёки ичимлик суви таъминланадиган жойда; ишчилар турар жойида; чиқинди станцияларида; дўконларда; ва умумий жойларда. Қўл ювиш мосламалари мавжуд бўлмаган ёки етарли бўлмаган ҳолларда, уларни созлаш учун чоралар кўриш керак. Спиртли ичимликларни тозалаш воситаси (агар мавжуд бўлса, 60-95% спиртли ичимликлар) ҳам ишлатилиши мумкин.
- Ишчилар турар жойларини кўриб чиқинг ва уларни ХМИ / ЕТТБнинг ишчиларни турар жой билан таъминлаш бўйича қўлланмасида белгиланган талабларни ҳисобга олган ҳолда баҳоланг: турар жой учун яхши амалиёт ҳақида қимматли кўрсатма берадиган жараёнлар ва стандартлар.
- Ўз-ўзини карантин билан таъминлаш учун ишчилар турар жойини ажратиш, шунингдек юктирган ходимларни кўпроқ расмий равишда изоляция қилиш ((ф) бандига қаранг).

(г) тозалаш ва чиқиндиларни йўқ қилиш

Барча биноларни, шу жумладан идораларни, турар жойларни, ошхоналарни, умумий жойларни мунтазам ва тўлиқ тозалашни амалга оширинг. Асосий қурилиш ускуналарини тозалаш протоколларини кўриб чиқинг (айниқса, агар у турли ишчилар томонидан бошқарилса). Бунга қуйидагилар кириши керак:

- Тозалаш ходимларини тегишли тозалаш ускуналари, материаллари ва дезинфекцияловчи воситалар билан таъминлаш.
- Умумий тозалаш тизимларини кўриб чиқинг, тозалаш ходимларини тегишли тозалаш тартиб-қоидалари ва юқори фойдаланиш ёки юқори хавфли жойларда тегишли частота бўйича ўқитинг.
- Тозалаш воситаларидан КОВИД-19 билан ифлосланган ёки гумон қилинган жойларни тозалаш талаб этилиши қутилган ҳолларда, уларга тегишли ШХВ: халатлар ёки фартуклар, қўлқоплар, кўзни ҳимоя қилиш воситалари (ниқоблар, кўзойнаклар ёки юзлар) ва этик ёки ёпиқ иш поябзали. Агар тегишли ШХВ мавжуд бўлмаса, тозалагичлар мавжуд бўлган энг яхши алтернативалар билан таъминланиши керак.
- тозалаш ишларидан олдин, тозалаш пайтида ва ундан кейин тозаловчиларни тўғри гигиенага ўргатиш (шу жумладан қўл ювиш); ШХВ -дан қандай қилиб хавфсиз фойдаланиш керак (керак бўлганда); чиқиндиларни назорат қилишда (шу жумладан ишлатилган ШХВ ва тозаловчи материаллар учун).
- Хаста ишчиларни парваришлаш пайтида ишлаб чиқарилган ҳар қандай тиббий чиқиндилар белгиланган идишлар ёки қопларга хавфсиз тарзда йиғилиши ва тегишли талабларга мувофиқ муомала қилиниши ва йўқ қилиниши керак (масалан, миллий, ЖССТ). Агар тиббий чиқиндиларни очик ёқиш ва ёқиш зарур бўлса, бу имкон қадар чекланган муддат ичида бўлиши керак. Чиқиндиларни камайтириш ва ажратиш керак, шунда фақат энг кичик миқдордаги чиқиндилар ёқиб юборилади (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун сув, санитария ва чиқиндиларни бошқариш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг).

(д) иш амалиётини созлаш

Ишчилар ўртасидаги алоқани камайтириш ёки минималлаштириш учун иш жараёнлари ва вақтидаги ўзгаришларни кўриб чиқинг, чунки бу лойиҳа жадвалига таъсир қилиши мумкин. Бундай чоралар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- Меҳнат жамоаларининг сонини камайтириш.
- Бир вақтнинг ўзида қурилиш майдонидаги ишчилар сонини чеклаш.
- 24 соатлик иш айланишига ўтиш.
- Ижтимоий узоқлашишни таъминлаш учун муайян иш фаолияти ва вазифалари учун иш жараёнларини мослаштириш ёки қайта тузиш ва ишчиларни ушбу жараёнларга ўргатиш.
- Оддий хавфсизлик бўйича тренинглари давом эттириш, КОВИД-19 га тегишли фикрларни қўшиш. Ўқитиш одатдаги ШХВ-дан тўғри фойдаланишни ўз ичига олиши керак. Ушбу эслатма санасидан бошлаб, қурилиш бўйича ишчиларга КОВИД-19 махсус ШХВ керак эмаслиги ҳақида умумий тавсиялар берилган бўлса-да, бу қайта кўриб чиқилиши керак (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун шахсий ҳимоя воситаларидан (ШХВ) оқилона фойдаланиш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг).
- Тиббий ходимлар ёки фаррошлар учун материаллар кам бўладиган бўлса ёки ШХВ зарур бўлса, қурилиш ШХВ -дан фойдаланишни камайтириш бўйича иш усуллари кўриб чиқиш. Бунга қуйидагилар қиради: сув сепадиган тизимларнинг иш ҳолатини текшириш ва юк ташиш машиналари учун тезлик чегарасини пасайтириш орқали чанг маскалари эҳтиёжини камайтиришга ҳаракат қилиш.
- Қурилиш майдони ичидаги очик жойларда иш танаффусларини ташкил этиш (иложи бўлса).
- Жойларда мавжуд бўлиши мумкин бўлган дам олиш масканлари, шу жумладан спорт залларига ижтимоий масофани узоқлаштириш ва / ёки уларга киришни вақтинча чеклаш учун ошхоналар тартибини ўзгартириш ва овқатланиш вақтини босқичма-босқич кўриб чиқиш.
- Бирон бир вақтда, ишнинг оқилона амалиётини, ишчилар ва жамоатчиликнинг потенциал таъсирини ва уларнинг мавжудлигини акс эттириш учун уни созлаш (ёки ишни тўлиқ тўхтатиш) зарурлигини баҳолаш учун лойиҳанинг умумий жадвалини кўриб чиқиш керак бўлиши мумкин, етказиб бериш, ҳукуматнинг маслаҳатлари ва кўрсатмаларини ҳисобга олган ҳолда.

(е) лойиҳада тиббий хизматлар кўрсатиш

Мавжуд инфратузилмани (поликлиника / тиббий пунктнинг катталиги, ётоқхоналар, изоляция жойлари), тиббиёт ходимлари, асбоб-ускуналар ва жиҳозлар, процедуралар ва машғулотларни ҳисобга олган ҳолда мавжуд лойиҳа тиббий хизматларининг етарли ёки йўқлигини кўриб чиқинг. Агар улар етарли бўлмаса, иложи бўлса, хизматларни янгилашни кўриб чиқинг, жумладан:

- Тиббий инфратузилмани кенгайтириш ва беморларни ажратиш мумкин бўлган жойларни тайёрлаш. Изоляция иншоотларини ўрнатиш бўйича кўрсатма ЖССТнинг КОВИД-19ни қамоққа олиш шароитида шахслар карантини бўйича мулоҳазалари бўйича вақтинчалик қўлланмасида кўрсатилган). Изоляция иншоотлари ишчилар турар жойидан ва доимий иш фаолиятидан узоқроқ жойда жойлашган бўлиши керак. Иложи бўлса, ишчиларга битта яхши шамоллатиладиган хона (очик дераза ва ешик) берилиши керак. Мумкин бўлмаган жойда, изоляция иншоотлари, агар иложи бўлса, ишчиларни парда билан ажратиш, битта хонадаги ишчилар ўртасида камида 1 метр масофани босиб ўтишлари керак. Касал ишчилар ўз ҳаракатларини чеклашлари, умумий фойдаланиш жойлари ва иншоотлардан қочишлари ва 14 кун давомида аломатлардан тозаланмагунча, меҳмонларга рухсат бермасликлари керак. Агар улар умумий фойдаланиш жойлари ва жиҳозларидан (масалан, ошхоналардан) фойдаланишлари керак бўлса, улар фақат зарар кўрмаган ишчилар мавжуд бўлмаганда ва бундай фойдаланишдан олдин ва кейин майдон / биноларни тозалаш керак.

- ЖССТнинг КОВИД-19 бўйича жорий тавсияларини ва КОВИД-19 нинг ўзига хос хусусиятлари бўйича тавсияларни ўз ичига олиши керак бўлган тиббиёт ходимларини ўқитиш. КОВИД-19 инфекциясига шубҳа қилинган жойда, тиббий провайдерлар янги коронавирус (нСоV) инфекциясига шубҳа туғилганда соғлиқни сақлаш вақтида ЖССТнинг инфекцияни олдини олиш ва назорат қилиш бўйича вақтинчалик кўрсатмаларига риоя қилишлари керак.
- Тиббий ходимларни синовдан ўтказишга ўргатиш, агар синов мавжуд бўлса.
- Ускуналар, материаллар ва дори-дармонларнинг мавжуд захираларини жойида баҳолаш ва қўшимча ва захираларни олиш, зарурат ва иложи бўлса. Бунга халат, фартук, тиббий никоб, қўлқоп ва кўзни ҳимоя қилиш каби тиббий ШХВ кириши мумкин. Тавсия этилган нарсалар бўйича ЖССТ раҳбариятига мурожаат қилинг (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун шахсий ҳимоя воситаларидан (ШХВ) оқилона фойдаланиш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг).
- Агар дунё миқёсидаги танқислик туфайли ШХВ буюмлари мавжуд бўлмаса, тиббий ходимлар алтернативалар тўғрисида келишиб олишлари ва уларни сотиб олишга ҳаракат қилишлари керак. Одатда қурилиш майдончаларида топилиши мумкин бўлган алтернативаларга чанг никоблари, қурилиш қўлқоплари ва кўзойнақлар киради. Ушбу буюмлар тавсия э тилмаса ҳам, агар тиббий ШХВ мавжуд бўлмаса, улар сўнгги чора сифатида ишлатилиши керак.
- Одатда вентиляторлар иш жойларида мавжуд бўлмайди ва ҳар қандай ҳолатда ҳам интубация фақат тажрибали тиббиёт ходимлари томонидан ўтказилиши керак. Агар ишчи ўта касал бўлса ва ўзи тўғри нафас ололмаса, уларни дарҳол маҳаллий касалхонага юбориш керак (куйида (г) га қаранг).
- Тиббий чиқиндилар билан ишлашнинг мавжуд усулларини, шу жумладан сақлаш ва йўқ қилиш тизимларини кўриб чиқинг (қўшимча маълумот учун КОВИД-19 учун сув, санитария ва чиқиндиларни бошқариш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаси ва соғлиқни сақлаш фаолияти чиқиндиларини хавфсиз бошқариш бўйича ЖССТ кўрсатмаларига қаранг).

(ё) маҳаллий тиббий ва бошқа хизматлар

Лойиҳа бўйича тиббий хизматларнинг чекланган доирасини ҳисобга олган ҳолда, лойиҳа касал ишчиларни маҳаллий тиббий хизматларга юбориши керак бўлиши мумкин. Бунга тайёргарлик куйидагиларни ўз ичига олади:

- Маҳаллий тиббий хизматларнинг ресурслари ва имкониятлари тўғрисида маълумот олиш (масалан, кўрпа-тўшаклар сони, ўқитилган ходимлар ва зарур материаллар).
- Муайян тиббий муассасалар билан дастлабки муҳокамаларни ўтказиш, касалхонага юборилиши керак бўлган ишчиларни нима қилиш кераклигини келишиб олиш.
- Лойиҳа маҳаллий тиббий хизматларни жамият аъзоларига касал бўлишга тайёргарлик кўришда қўллаб-қувватлаши мумкин бўлган усулларни кўриб чиқиш, кексалар ёки тиббий ҳолатлари илгари касал бўлганлар тегишли даволаниш учун қўшимча ёрдамга муҳтожлигини англаб етиш.
- касални тиббий муассасага етказиш усулини аниқлаштириш ва бундай транспорт мавжудлигини текшириш.
- Маҳаллий шошилинч / тиббий хизматлар билан алоқа қилиш учун келишилган протоколни яратиш.
- Маҳаллий тиббий хизматлар / муайян тиббий муассасалар билан кўрсатиладиган хизматлар кўлами, беморларни қабул қилиш тартиби ва (агар керак бўлса) ҳар қандай харажатлар ёки тўловлар билан боғлиқ бўлиши мумкин.
- Шунингдек, процедура тайёрланиши керак, шунда лойиҳа бошқаруви КОВИД-19 касаллиги билан касалланган вафот этган тақдирда нима қилиш кераклигини билади. Оддий лойиҳа процедуралари амал қилишда давом этар экан, КОВИД-19 касалликнинг юқумли хусусияти туфайли бошқа муаммоларни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Лойиҳа амалга оширилиши

лозим бўлган ишларни, шу жумладан ҳисобот бериш ёки миллий қонунчиликка мувофиқ бошқа талабларни мувофиқлаштириш учун тегишли маҳаллий ҳокимият органлари билан алоқада бўлиши керак.

(ж) наъмуна ва вируснинг тарқалиши

ЖССТ касал бўлиб қолган ёки КОВИД-19 вируси билан боғлиқ бўлиши мумкин бўлган аломатларни кўрсатадиган одамни даволаш учун нима қилиш кераклиги ҳақида батафсил тавсиялар беради (қўшимча маълумот учун янги коронавирус (нСоV) пайдо бўлганда соғлиқни сақлаш вақтида инфекциянинг олдини олиш ва назорат қилиш бўйича ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг) инфекцияга шубҳа қилинган. Лойиҳада хавф-хатарга асосланган процедуралар белгиланиши керак, ишнинг оғирлиги (енгил, ўртача, оғир, танқидий) ва хавф омиллари (масалан, ёш, гипертония, диабет) бўйича фарқланган ёндашувлар (қўшимча маълумот учун ЖССТнинг вақтинчалик кўрсатмаларига қаранг) соғлиқни сақлаш муассасаларида ва жамиятда КОВИД-19 ҳолатларини бошқариш бўйича тезкор мулоҳазалар). Улар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- Агар ишчида КОВИД-19 аломатлари бўлса (масалан, иситма, қуруқ йўтал, чарчок), ишчини дарҳол ишдан олиб ташлаш ва жойида изоляция қилиш керак.
- Агар тест синовлари қурилиш майдонида мавжуд бўлса, ишчи қурилиш майдонида синовдан ўтказилиши керак. Агар қурилиш майдонида тест мавжуд бўлмаса, ишчи синовдан ўтиш учун маҳаллий соғлиқни сақлаш муассасаларига етказилиши керак (агар синов мавжуд бўлса).
- Агар тест КОВИД-19 га ижобий таъсир кўрсатса ёки тест мавжуд бўлмаса, ишчи изоляцияни давом еттириши керак. Бу иш жойида ёки уйда бўлади. Агар уйда бўлса, ишчи ўз уйига лойиҳа томонидан тақдим етилган транспортда етказилиши керак.
- Алкогол таркибида дезинфекцияловчи воситаси бўлган кенг миқёсли тозалаш процедуралари ишчи бўлган жойда, ушбу соҳада олиб бориладиган ишлардан олдин амалга оширилиши керак. Ишчи фойдаланадиган асбобларни дезинфекцияловчи ва ШХВ ёрдамида тозалаш керак.
- Ҳамкасблардан (яъни касал ишчи билан яқин алоқада бўлган ишчилардан) ишни тўхтатиши ва ҳеч қандай аломатлари бўлмаса ҳам, ўзларини 14 кун карантин остига қўйишлари керак.
- Ишчининг оиласи ва бошқа яқин алоқалари, агар улар ҳеч қандай аломатлари бўлмаса ҳам, ўзларини 14 кун давомида карантинга олишлари керак.
- Агар қурилиш майдонидаги ишчида КОВИД-19 касаллиги тасдиқланган бўлса, ташриф буюрувчиларнинг қурилиш майдонига киришини чеклаш ва ишчилар гуруҳларини иложи борича бир-бирдан ажратиш керак.
- Агар ишчилар уйда яшаса ва КОВИД-19 билан касалланганлиги тасдиқланган ёки тахмин қилинган оила аъзоси бўлса, ишчи ўзларини карантин остига олишлари ва ҳеч қандай аломатлари бўлмаса ҳам, лойиҳа майдонига 14 кун давомида йўл қўймасликлари керак.
- Ишчиларга касаллик, изоляция ёки карантин даврида ёки ишдан тўхташлари зарур бўлган ҳолларда, миллий қонунчиликка мувофиқ иш ҳақи берилиши керак.
- Ишчи томонидан талаб қилинадиган тиббий ёрдам (иш жойида ёки маҳаллий касалхонада ёки клиникада) иш берувчи томонидан тўланиши керак.

(з) қўшимчаларнинг давоми ва лойиҳа фаолияти

КОВИД-19 пайдо бўлган жойда, лойиҳа майдончасида ёки жамоатда, лойиҳа қурилиш майдонига кириш чекланиши мумкин ва таъминотнинг ҳаракатланиши таъсир қилиши мумкин.

- Лойиҳа бошқаруви гуруҳидаги асосий одамлар (ЛАОГ, Назоратчи муҳандиснинг, Пудратчи, субпудратчилар) касал бўлиб қолишган тақдирда, захира нусхаларини аниқланг ва одамлар бу келишувлар тўғрисида хабардор бўлишлари учун улар ҳақида хабар беринг.

- Хужжатларни расмийлаштириш, одамлар ўзларининг нима эканлигини билишлари ва бир кишининг билимига таянмасликлари учун.
- Керакли энергия, сув, озиқ-овқат, тиббиёт буюмлари ва тозалаш ускуналарини етказиб бериш занжирини тушуниб олинг, бунга қандай таъсир қилиши мумкинлигини ва қандай алтернативалар мавжудлигини кўриб чиқинг. Халқаро, минтақавий ва миллий таъминот занжирларини, айниқса, лойиҳа учун муҳим бўлган таъминотларни (масалан, ёқилғи, озиқ-овқат, тиббиёт, тозалаш ва бошқа зарур материаллар) дастлабки фаол равишда қайта кўриб чиқиш муҳимдир. Муҳим товарларнинг 1-2 ойлик узилишини режалаштириш узокрок жойлардаги лойиҳалар учун мос бўлиши мумкин.
- Муҳим материаллар учун буюртма бериш / сотиб олиш. Агар мавжуд бўлмаса, алтернативаларни кўриб чиқинг (иложи бўлса).
- Амалдаги хавфсизлик чораларини кўриб чиқинг ва лойиҳани нормал ишлаши тўхтаб қолса, улар етарли бўладими.
- Лойиҳа қайси пайтларда фаолиятни сезиларли даражада қисқартириши ёки ишни тўлиқ тўхтатиши зарур бўлиши мумкинлигини ўйлаб кўринг ва бунга тайёргарлик кўриш учун нима қилиш кераклигини ва иложи бўлса ёки мумкин бўлганда ишни қайта бошланг.

(и) ўқитиш ва ишлаб чиқарувчилар билан алоқа

Ишчиларга ўзларининг аҳволларини ва ўзларини, оилаларини ва жамиятни қандай қилиб энг яхши ҳимоя қилишларини тушуниш учун мунтазам имкониятлар бериб туриш керак. Уларга лойиҳа томонидан ўрнатилган тартиб-қоидалар ва уларни амалга оширишда ўзларининг мажбуриятлари тўғрисида маълумот бериш керак.

- Курилиш майдонига яқин жамоаларда ва лойиҳа бошқарувига кириш имконияти бўлмаган ишчилар орасида ижтимоий тармоқлар асосий маълумот манбаи бўлиши мумкинлигини билиш муҳимдир. Бу ишчилар билан доимий маълумот ва мулоқотлар (масалан, тренинглар, шаҳар заллари, асбоб кутилари орқали) муҳимлигини оширади, бу КОВИД-19 хавфини енгиш учун бошқарув нима қилаётганини таъкидлайди. Кўрқувни йўқотиш - бу ишчи кучининг хотиржамлиги ва бизнеснинг узлуксизлигининг муҳим жиҳати. Ишчиларга саволлар бериш, ўз муаммоларини билдириш ва таклифлар бериш имкониятини бериш керак.
- Ишчиларни ўқитиш, юқоридаги бўлимларда айтиб ўтилганидек, мунтазам равишда ўтказилиши керак, бу эса ишчиларга қандай қилиб ўзини тутиши ва иш вазифаларини бажариши кутилаётганлиги тўғрисида аниқ тушунча беради.
- Ўқитиш, агар ишчи касал бўлиб қолса, дискриминация ёки хуруж масалаларини ҳал қилиши ва ишчилар иш жойига қайтиб борадиган вируснинг ҳаракатланиш йўналишини тушунишлари керак.
- Ўқув машғулотлари одатда иш жойида талаб қилиниши мумкин бўлган барча масалаларни қамраб олиши керак, шу жумладан хавфсизлик тартиб-қоидаларини қўллаш, курилиш ишларидан фойдаланиш бўйича хавфсизлик қоидалари, меҳнат муҳофазаси ва хавфсизлик қоидалари, шунингдек, иш амалиёти ўзгартирилганлигини ҳисобга олган ҳолда.
- Алоқа аниқ бўлиши керак, далилларга асосланган ва ишчилар томонидан осон тушунилиши учун тузилган, масалан, қўл ювиш ва ижтимоий масофадан узоқлашиш ҳақидаги плакатларни осиб қўйиш ва агар ишчи аломатлар кўрстса нима қилиш керак.

(к) жамият билан алоқа

Ҳамжамият билан алоқаларни эҳтиёткорлик билан бошқариш керак, бунда ишчиларни ҳам, жамоани ҳам ҳимоя қилиш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирларга эътибор қаратиш лозим. Маҳаллий бўлмаган ишчиларнинг мавжудлиги ёки маҳаллий ишчиларнинг лойиҳа майдонида бўлишидан келиб чиққан ҳолда жамоатчилик учун хавф туғдириши жамиятни хавотирга солиши мумкин. Лойиҳада Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг

кўрсатмаларини акс эттириши мумкин бўлган хатарларга асосланган тартиб-қоидалар белгиланиши керак (кўшимча маълумот учун ЖССТ Хатарлар билан алоқа ва жамоатчиликни жалб қилиш (РССЕ) ҳаракатлар режаси бўйича кўрсатма КОВИД-19 тайёрлиги ва жавоби). Қуйидаги яхши амалиётни кўриб чиқиш керак:

- Алоқалар аниқ, мунтазам, ҳақиқатга асосланган ва жамият аъзолари томонидан осон тушунилиши учун тузилган бўлиши керак.
- Алоқа воситалари мавжуд воситалардан фойдаланиши керак. Кўпгина ҳолларда, жамият ёки жамият вакиллари билан юзма-юз учрашиш мумкин бўлмайди. Бошқа алоқа шаклларида фойдаланиш керак; плакатлар, рисоалар, радио, матнли хабар, электрон учрашувлар. Амалдаги воситалар жамиятнинг турли аъзоларининг уларга киришимкониятларини, алоқа ушбу гуруҳларга етиб боришини таъминлашни ҳисобга олиши керак.
- Жамиятни КОВИД-19 билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш учун жойларда ўрнатилган тартиб-қоидалар тўғрисида хабардор қилиш керак. Бунга ишчилар ва жамият ўртасидаги алоқаларни чеклаш ёки тақиқлаш бўйича амалга оширилаётган барча чоралар киритилиши керак. Булар ҳақида аниқ маълумот бериш керак, чунки баъзи чоралар жамият учун молиявий таъсирга эга бўлади (масалан, агар ишчилар турар жой учун ҳақ тўлашса ёки маҳаллий объектлардан фойдалансалар). Жамият қурилиш майдонига кириш / чиқиш тартиби, ишчиларга ўқитиш ва ишчи касал бўлиб қолса, лойиҳа томонидан амалга ошириладиган тартиб тўғрисида хабардор бўлиши керак.
- Агар лойиҳа вакиллари, пудратчилар ёки ишчилар жамоатчилиги билан ўзаро алоқада бўлса, улар ижтимоий дистансияни амалда қўллашлари ва тегишли идоралар томонидан берилган маҳаллий ва халқаро (масалан, ЖССТ) томонидан берилган бошқа КОВИД-19 кўрсатмаларига амал қилишлари керак.

Фавқулодда вазиятлар бўйича ваколатлар ва қонунчилик

Кўпгина қарз олувчилар фавқулодда вазиятлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини қабул қилмоқдалар. Бундай қонунчилик доираси ва унинг бошқа қонуний талаблар билан ўзаро муносабати ҳар бир мамлакатда турлича бўлади. Бундай қонунчилик бир қатор масалаларни қамраб олиши мумкин, масалан:

- Аҳолининг соғлиғи билан боғлиқ фавқулодда вазиятни эълон қилиш
- Баъзи тадбирларда полиция ёки ҳарбий хизматдан фойдаланишга рухсат бериш (масалан, комендант соати ёки ҳаракатни чеклаш).
- Айрим тоифадаги ходимларга кўпроқ вақт ишлашни, таътилга чиқмаслик ёки иш жойидан кетмаслик ҳақида буйруқ бериш (масалан, соғлиқни сақлаш ходимлари)
- Оддий бўлмаган ишчиларга уйда қолиш, иш ҳақи камайтирилганлиги ёки мажбурий таътил учун буюртма бериш

Истисно ҳолатлар бундан мустасно (Жаҳон банкининг Операцион экологик ва ижтимоий шарҳлар бўйича кўмитасига (ОЕИСК) мурожаат қилганидан кейин), лойиҳалар фавқулодда қонунчиликка мажбурий ёки тавсия этиладиган даражада амал қилиши керак. Қарз олувчининг қонунчиликнинг мажбурий талаблари лойиҳага қандай таъсир қилишини тушуниши муҳимдир. Жамоалар қарз олувчилардан (ўз навбатида, қарз олувчилар Пудратчиларга мурожаат қилишлари керак) фавқулодда вазият қонунчилиги қарз олувчининг қонуний шартномада белгиланган мажбуриятларига ва қурилиш шартномаларида белгиланган мажбуриятларга қандай таъсир қилишини кўриб чиқишни талаб қилишлари керак. Агар қонунчилик мавжуд шартномавий мажбуриятлардан жиддий равишда четга чиқишни талаб қилса, бу тегишли қоидаларни белгилаб, ҳужжатлаштирилиши керак.

ИЛОВА – 14. КОВИД – 19 ТАЙЁРГАРЛИК ҲИСОБОТ НАЪМУНАСИ

КОВИД-19 ҳисоботи қуйидаги тақдим қилинган наъмунага асосан тайёрланиши керак. Турли кичик лойиҳалар, қурилиш майдончалари ва/ёки пудратчилар ўртасида тақсимот мавжудлигини таъминланг. Келишмовчиликларни таҳлил қилинг ва уларнинг сабабларини, шунингдек, керакли тузатишларни баҳоланг.

Илгари тақдим этилган кўрсатмаларга қаранг - КОВИД-19 қурилиш ишлари тўғрисидаги ҳужжатлар (қарз олувчи учун кўрсатма ва пудратчи учун кўрсатма), мавжуд операциялар учун фавқулодда холталар режалаштириш бўйича тавсиялар - КОВИД-19 таъсирини камайитириш / олдини олиш / қамраб олиш амалиётига мисоллар.

АСОСИЙ МАЪЛУМОТЛАР
Лойиҳа/суб-лойиҳа номи, ҳисобот санаси
Аниқлаш учун маълумотларини тақдим этиш
Барча даражадаги давлат ҳокимияти идораларининг КОВИД-19 дан сақланишда талаб-/кўрсатмалари
Маълумот бўйича ҳуқуқий база маълумотларини тақдим этиш, миллий, ҳам минтақавий, ҳам маҳаллий (жамоатчилик) даражасида кучга кирган сана
Фаол, тўхтаб қолган ёки қисман фаол бўлган фаолият/суб-лойиҳаларнинг қисқача тавсифи
Ҳар бир лойиҳа/суб-лойиҳа учун фаолият даражасини тасвирлаб (ЛАОГ миқдорнинг биносида тезкор; қурилиш майдонларда давом этаётган фуқаролик ишлари ва бошқалар..), шунингдек фуқаролик ишлари турлари сифатида (давом этаётган бўлса) ва алоҳида-алоҳида ҳар бир сқурилиш худуди ишчилар сони ва ҳар бир суб-лойиҳа /пудратчи учун биргаликда

(а) ИШЧИ КУЧИ ХУСУСИЯТЛАРИНИ БАҲОЛАШ
Ишчиларнинг яшаш жойи ҳақида маълумот
Ҳар бир сублойиза/пудратчи учун, чодирларда яшаётган ишчилар ҳақида маълумот

Беришни таъминлаш, қанчаси турар-жой /меҳмонхоналарда яшайди.; қанчаси ўзига тегишли турар-жойда яшайди.
Иш жойидан ва жойларига автотранспорт воситаси ва иш билан боғлиқ бошқа сабабларга кўра
Агар ходимлар иш жойидан/жойига яшаш жойига/жойига бориш керак бўлса, автотранспорт воситаси турини кўрсатинг (жамоат транспорти, шахсий автотранспорт, ижара олинган автотранспорт, ва бошқа..)

КОВИД-19га ТАЙЁРГАРЛИК / ЧОРАЛАР	
(б)	Иш жойига кириш/чикиш ва ишни бошлаш бўйича текширувлар
Ишга кириш тартиби ва тиббий кўриқдан ўтиш бўйича кўрилган чораларни таърифланг	
(в)	Умумий гигиена
Лойиха билан боғлиқ ишчи кучи учун қўлланиладиган умумий гигиена талаблари қандайлигини таърифланг (ЛАОГ ва лойиха ишчилар) ва бу талаблар қандай амалга оширилади	
(г)	Тозалик ва чиқиндиларни йўқ қилиш
Худуддага барча иншоотлар, шу жумладан идоралар, тузар жойлар, ошхоналар, умумий фойдаланиш жойлари ва асосий қурилиш ускуналари учун тозалаш протоколлари (шу жумладан дезинфекция) ҳақида умумий маълумот тақдим этинг.	
(д)	Иш амалиётини созлаш
Ишчилар ўртасидаги алоқани қисқартириш ёки камайтириш учун иш жараёнлари ва вақтларини ўзгартириш тўғрисида таърифланг	
(е)	Лойиха тиббий хизматлари
Мавжуд инфратузилмани ҳисобга олган ҳолда, мазкур лойиханинг тиббий хизматларининг етарли эканлигини баҳолашни таъминлаш (тиббий элонларнинг ҳажми, ётоп ўринлар сони, изоляция иншоотлари), тиббий ходимлар, асбоб-ускунлар, амалиёт ва ўқув сминарлар. Агар йўқ бўлса, илтимос, янгилаш учун қилинган чораларни таърифланг.	
(ё)	Маҳаллий тиббиёт ва бошқа хизматлар
Маҳаллий тиббий хизмат ресурслари ва имкониятлари ҳақида умумий маълумот бериш, агар касалланган ишчиларни ишлашга юбориш зарур бўлса, қандай тартиб ўрнатилади. Беморга мурожаат қилиш учун яқин атрофдаги соғлиқни сақлаш муассасасининг мавжудлиги пудратчи ва объект ўртасидаги келишув.	
(ж)	Вирусни тарқатиш ва ҳолатлар
КОВИД-19 билан касал бўлган ёки вирус аломатлари бўлган ходимни даволаш учун нима режалаштирилган.	
(з)	Лойиха фаолиятининг узлуксизлиги ва таъминоти
Агар КОВИД-19 чеклов таъсир этса ва ишнинг узлуксизлигини таъминлаш учун қандай тадбирлар мавжуд. Танқидий вазиятларни кўрсатиб ўтинг.	

(и) КАСАЛЛИК АВЖ ОЛГАНДА ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАРНИ РЕЖАЛАШТИРИШ	
КОВИД-19ни ҳал қилиш чоралари турли йўллار билан тақдим этилиши мумкин – захира режаси сифатида, мавжуд лойиха фавқулодда ва тайёргарлик режасининг кенгайтмаси сифатида ёки мустақил процедуралар сифатида. Таърифланг, қандай чора-тадбирлар ҳар бир шахсий суб-лойиха учун тақдим этилади / пудратчи ва қачон бундай режа / процедуралар кучга кирди.	

ХАБАРДОРЛИК ВА АЛОҚА

(к) Машғулотлар ва ишчилар билан алоқа

Ишчилар лойиҳа томонидан қўйилган тартиб-қоидалардан хабардор бўлишлари керак, ва шу тартибларни амалга оширишда уларнинг мажбуриятлари. Ишчи кучи учун хабардорлик/тайёргарлик қурилиш машқларининг тавсифини тақдим етинг (аниқ иш кўрсатмаларини чиқариш, тиббий текшириш тартиблари бўйича оммавий эълонлар, соғлиқни сақлаш марказига кириш, ва бошқ..)

(л) Алоқа ва жамоа билан алоқа

Жамоа маҳаллий бўлмаган ишчиларнинг борлигидан ташвишланиши мумкин, ёки лойиҳа жойида маҳаллий ишчилар мавжудлиги билан боғлиқ хатарлар. Маҳаллий ҳамжамиятнинг манфаатдор томонлари билан алоқа қилиш учун таъқиб қилиниши керак бўлган хатарларга асосланган тартибларни тавсифланг.

Шикоятни қўриб чиқиш механизми

Лойиҳа билан боғлиқ ШКЧМ журнали КОВИД-19 билан боғлиқ шикоятларни/ҳисоботларни/шикоятларни кузатиш учун қўшимча устунни ўз ичига олиши керак. КОВИД-19 сони ҳақида маълумотларни журналга қайт этган ҳолда таъминланг, ШКЧМга алоқадор мунтазам сўнги ҳисоботларни таъминланг.

(м) КОВИД-19 ҲИСОБОТ

КОВИД-19 ҳолатлар сони - тасдиқланган ва гумон / суриштирув остида

КОВИД-19 вируси билан зарарланган деб тасдиқланган ёки гумон қилинган лойиҳа билан боғлиқ ишчилар ҳақида маълумот бериш: сони, изоляция қилинган сана, критик ҳолатда. **Хусусий маълумот тақдим этилмаслиги керак!**

Ҳисобот бериш тартиби

АМИХҚ касалликларни авж олганлиги ҳақида ҳисобот талаб қилади. ЛАОГ/пудратчи ташкилот жиддий воқеа юзасидан маълумот тақдим этади. Қарз олувчи лойиҳа ҳудудида касаллик юқтирган ишчиларга, жумладан агар касалланиш даражаси ишчи кучининг 50% га тенглашаётган бўлса, ёрдам бериш билан боғлиқ бўлган ҳар қандай хавотир ёки муаммолар ҳақида маълумот беради.

Ушбу ҳисобот талаблари ЛАОГ/Пудратчининг ташкилий тузилмаси доирасида тегишли/масъул ходимлари томонидан қабул қилинганлини тасдиқланг.

ИЛОВА – 15. ЖАМОА ДАРАЖАСИДА ЛОЙИҲА ЁКИ ФАОЛИЯТ БОСҚИЧЛАРИДА ИХТИЁРИЙ ЕРЛАРНИ ҲУЖЖАТЛАШ УЧУН ФОЙДАЛАНИШ НАЪМУНА

Ер бериш хати/баёнот/далолатномаси шакли

1. Ер эгалари(лар) (исми, манзили, машғулоти) (Ер эгалари жисмоний шахслар ёки жамоалар бўлиши мумкин)
2. Ерни ихтиёрий равишда ҳады қилишнинг мақсади ва мазмуни
3. Ерни ихтиёрий равишда бериш муддати
4. Ихтиёрий равишда бериладиган ернинг номи, ҳолати, манзили ва ўлчамлари (узунлиги, кенлиги ва умумий майдони)
ҳады қилинган
5. Бериладиган ердан жорий фойдаланиш
6. Ер эгасига тегишли бўлган умумий ернинг улуши
7. Худуд харитаси ва хайрия қилинадиган ерларнинг фотосуратлари
8. Ер эгаси, МФЙ раиси ва гувоҳларнинг фамилиялари ва санаси имзолари
9. Васийлик кенгаши аъзоларининг фамилиялари ва санаси имзолари
10. Иш юритиш тартиб-қоидаларини белгилаш (масалан: маҳаллий маъмурият идоралари, лойиҳа веб-сайти ва бошқалар).
11. Ер эгалари(лар) билан маслаҳатлашувлар баённомаси
12. Маълумотни ошқор қилиш тартиб-қоидаларини белгилаш (масалан: Жамиятнинг ахборот тахтасидаги билдиришнома, инб жамоат оммавий ахборот воситалари, лойиҳа веб-сайтида ва бошқалар)
13. Амалдаги шикоят механизм(лар)ни белгилаш

ИЛОВА – 16. ҚИСҚАРИЛГАН ҚЎШИРИЛГАН ҲАРАКАТЛАР РЕЖАСИ

Қисқартмалар ва луғат

КИРИШ

- a. Лойиҳа/суб лойиҳанинг қисқача мазмуни, шу жумладан жойлашуви
- b. Жабрланганлар сони ва уларга қандай таъсир қилишлари
- c. Қисқартирилган кўчириш бўйича ҳаракатлар режасининг кўлами

Ушбу ҚКХРдаги тафсилотларнинг кўлами ва даражаси қуйидагиларни ўз ичига олади:

- I. Зарар кўрган шахслар дуч келиши мумкин бўлган потенциал хавф ва таъсир доираси;
- II. Аниқ ижтимоий база кўринишидаги ижтимоий-иқтисодий сўров натижалари;
- III. Зарар кўрганлар ва тегишли мезбон жамоалар билан маслаҳатлашув фаолияти тавсифи;
- IV. Компенсация вариантлари тавсифи ва кўрсатилиши керак бўлган кўчириш-ёрдам;
- V. Шикоятларни бартараф этиш тартиб-қоидаларининг тавсифи;
- VI. амалга ошириш бўйича институционал масъулият, шу жумладан фуқаролик жамияти ташкилотларини ҚКХР мониторингига жалб қилиш; ва
- VII. Жадвал ва молия, шунингдек, молиялаштириш манбалари ижрочи ташкилот билан келишилган ҳолда.

Формат

Принциплар

Ушбу ҚКХР қайта жойлаштириш сиёсати асослари (КРАМ) қоидаларига мос келади. Асосий тамойиллар қуйидагилардан иборат:

[КРАМ тамойилларини акс эттириш учун]

ҚИСҚАРТИРИЛГАН КЎЧИРИШ ҲАРАКАТИ РЕЖАСИ ТАВСИФИ

- Потенциал хавфлар ва таъсирлар
- Кўчиш натижасида юзага келиши мумкин бўлган хавф ва таъсир доираси ҳақида қисқача маълумот, шу жумладан мулк ҳуқуқига эга бўлган кўчирилганларга, шунингдекки мулк ҳуқуқига эга бўлмаганларга.
- Кўчирилган шахсларни рўйхатга олиш сўрови натижалари ва тадқиқот ва баҳолаш.

Ушбу бўлимда қуйидагилар ҳақида қисқача маълумот бўлиши керак:

- кўчирилганлар ва уларнинг уй хўжаликларининг жамланган ижтимоий-иқтисодий сўрови, асосий эътибор ижтимоий ҳимояга муҳтож шахслар ва уй хўжаликларини ҳамда хавф ва таъсирлар туфайли турмуш тарзига салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган шахсларни аниқлашга қаратилади.
- ёрдамга муҳтож бўлган ҳар қандай заиф шахсларни ёки уй хўжаликларини аниқлаш.
- таъсир кўрсатадиган активлар ва ресурсларнинг тафсилотлари ва ушбу активларни баҳолаш, шу жумладан баҳолаш қандай ва ким томонидан амалга оширилганлиги.

Таъсирланган ва мезбон жамоалар билан маслаҳатлашиш

Ушбу бўлимда жабрланганлар ва тегишли мезбон жамоалар билан ўтказилган маслаҳатлашувларнинг қисқача мазмуни, шу жумладан асосий ташвишлар, таклифлар, муқобил

вариантларни кўриб чиқиш ва ҳоказолар, шунингдек, аҳолини рўйхатга олиш сўрови давомида тақдим этилган ҳар қандай тегишли маълумотлар ва уларга қандай муносабатда бўлиш кўрсатилиши керак.

Маслаҳатлашувлар тафсилотлари иловага илова қилиниши керак.

Компенсация вариантлари ва бошқа кўчириш ёрдами.

Ушбу дастурда қуйидагилар бўлиши керак:

* компенсацияни белгилаш методологияси. (У КРАМда берилган ҳуқуқлар матричасига мос келадими? Бу маҳаллий ҳокимлик ёки бошқа давлат органларининг ҳисоб-китобларига асосланадими?)

* компенсацияни ҳисобга олишда қўлланиладиган қоидалар ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатларнинг қисқача таҳлили.

* кўриб чиқилган шахсларга тақдим этилган компенсация вариантлари ҳар қандай маълумотлар. Агар буни амалга ошириш керак бўлган компенсация КРАМ қоидаларига мос келмаса, унда асослашни киритиш.

* заифлик ёки номутаносиб кўрсаткичлар билан боғлиқ ҳар қандай муаммоларни ҳал қилиш учун кўриб чиқадиган қўшимча ёрдам ёки кўриб чиқиш бўйича ёрдам тафсилотлари.

Шикоятларни кўриб чиқиш тартиби

Ушбу бўлимда қуйидаги маълумотлар бўлиши керак:

- шикоятларни маълум қилиш ва рўйхатга олиш тўғрисидаги маълумотлар.
- шикоятларни қабул қилиш, рўйхатга олиш, ҳал қилиш, қайд этиш ва билдириш ва ҳисобот бериш учун ҳал қилиш жараёни.

Амалга ошириш ва назорат қилиш учун институционал жавобгарлик.

Ушбу бўлим қуйидагиларни ўз ичига олиши керак:

- асосий манфаатдор томонлар, шу жумладан ҚКХР ва мониторингни амалга оширишда иштирок этадиган ҳар қандай фуқаролик жамияти ташкилотлари.
- ҚКХРни амалга ошириш назорат қилиш жараёни.
- ЛАОГ ва ҳудудий ижтимоий ҳимоя бўйича асосий масъул мутахассис қандай ҳамкорликда ишлайди. Мониторингга ЛАОГ ходимларидан ташқари яна кимлар жалб қилинади? (маҳалла фаоли, ёрдамчилар?).

Жадвал ва молия.

Жадвал реал ва амалга оширилиши мумкин бўлиши керак, шунингдек, таъсирни минималлаштириш, бузилишларга йўл қўймаслик, ҳар қандай мавсумийлик, ҳосилни йиғиш ва ҳоказоларни ҳисобга олиш учун вақт ҳақида маълумот бериши керак.

Компенсация ва кўчириш ёрдамини қоплайдиган молия.

ХУЛОСА

ИЛОВАЛАР

маслаҳатлашувлар ёзувлари.